

ALTERNATYWNE MODELE ROZWOJU MIAST

SIEĆ MIAST CITTASLOW

Pod redakcją Elżbiety Strzeleckiej

ALTERNATYWNE MODELE ROZWOJU MIAST SIEĆ MIAST CITTASLOW

Wydanie II rozszerzone

Pod redakcją Elżbiety Strzeleckiej

Recenzenci:
dr hab. Ewa Klima, prof. PŁ
dr hab. Lucyna Przybylska

Pod redakcją
dr inż. Elżbiety Strzeleckiej

Redaktor Naukowy Wydziału Budownictwa,
Architektury i Inżynierii Środowiska
dr inż. Marek Jabłoński

Zdjęcia w tekście:
Wojciech Wójcik – Lidzbark Warmiński z lotu ptaka (2 zdjęcia),
Bartłomiej Olczak – Oranżeria Kultury, Izabela Treutle – Dolina Symsarny
oraz młodzież zwiedzająca Lidzbark Warmiński

Projekt okładki
Agata Niewiadomska

© Copyright by Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska
Politechniki Łódzkiej 2017

WYDAWNICTWO POLITECHNIKI ŁÓDZKIEJ
90-924 Łódź, ul. Wólczańska 223
tel. 42-631-29-52, 42-631-20-87, fax 42-631-25-38
e-mail: zamowienia@info.p.lodz.pl
www.wydawnictwa.p.lodz.pl

ISBN 978-83-7283-826-1

DOI: 10.34658/9788372838261

<https://doi.org/10.34658/9788372838261>

Nakład 200 egz. Ark. druk. 22. Papier offset. 80g, 70 x 100

Druk ukończono w marcu 2017 r.

Wykonano w Drukarni „Quick-Druk” s.c. 90-562 Łódź, ul. Łąkowa 11

Nr 2214

Spis treści

Wiesław Pawłowski, Elżbieta Strzelecka

Wprowadzenie 5

CZĘŚĆ I. ROZWÓJ MAŁYCH MIAST A JAKOŚĆ ŻYCIA

SIEĆ MIAST CITTASLOW 11

Elżbieta Strzelecka

Małe miasta a nowoczesne modele rozwoju miast 13

Anna Janiszewska, Ewa Klima

Jakość życia – definicje i pomiary 41

Barbara Konecka-Szydłowska

Zróżnicowanie polskiej sieci miast Cittaslow w aspekcie społeczno-gospodarczym 61

Jan Salm

Idea Cittaslow a tożsamość miast województwa warmińsko-mazurskiego.

Między Umbrią a Warmią i Mazurami 74

Alicja K. Zawadzka

Identyfikacja inicjatyw służących budowaniu tożsamości lokalnej w wybranych miastach sieci Cittaslow 82

Ewa Klima, Lech Grabski

Poprawa bezpieczeństwa poprzez projektowanie przestrzeni

Metodologia CPTED 97

Marcin Galibarczyk

Sieć Cittaslow jako wizerunkowy produkt turystyczny województwa warmińsko-mazurskiego 110

Łukasz Górski, Barbara Maćkiewicz, Adrian Rutkowski

Przynależność do Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow a rynek nieruchomości 123

Gabriela Rembarz, Bartosz Labuhn

Potencjał strategii slow city dla rozwoju miast kształtujących się metropolii polskich. Na przykładzie Pucka i Kartuz miast Gdańskiego Obszaru Metropolitalnego 135

Barbara Wycichowska

Gospodarowanie przestrzenią przyrodniczą w mieście. Problemy i kierunki działania 160

Alicja Twardowska-Jania*Oddolna inicjatywa wprowadzenia Prudnika do sieci miast Cittaslow* 177**Anna Maćkowiak***Znaczenie konserwacji w rewitalizacji miast* 182**Elżbieta Strzelecka***Tworzenie Karty Rozwoju Małego Miasta* 191**CZĘŚĆ II. PRZYKŁAD ROZWOJU LIDZBARKA WARMIŃSKIEGO
W SIECI MIAST CITTASLOW** 207**Paulina Zdanowicz***Lidzbark Warmiński, jako przykład miasta zmieniającego jakość życia* 209**Sebastian Kuźniewski***Wpływ funduszy krajowych i unijnych na dynamikę rozwoju małych miast
na przykładzie Lidzbarka Warmińskiego.....* 223**Jacek Wiśniowski***Programy rewitalizacji w rozwoju miast. Przykład Lidzbarka Warmińskiego ...* 240**Izabela Treutle***Budowanie potencjału turystycznego Lidzbarka Warmińskiego w ramach
sieci Cittaslow* 251**Aleksandra Kozicka, Angelika Mikołajczyk, Mateusz Piasecki i zespół***Badania opinii mieszkańców Lidzbarka Warmińskiego pod kątem wybranych
aspektów jakości życia* 262**Aleksandra Kalisiak***Analiza możliwości włączenia Rawy Mazowieckiej do sieci Cittaslow
w kontekście doświadczeń Lidzbarka Warmińskiego* 282**Bartłomiej Idzikowski, Patryk Waclawiak i zespół***Opracowanie koncepcji zagospodarowania przestrzeni miejskiej w zakresie
ruchomej zieleni miejskiej i mebli miejskich w Lidzbarku Warmińskim* 303**Dominika Boss, Bartłomiej Olczak i zespół***Opracowanie koncepcji oznakowania w Lidzbarku Warmińskim
dla celów turystyczno-informacyjnych* 329**Bartłomiej Olczak, Pamela Olczak, Julita Surlicka, Sylwia Wojtczak***Recepta na dobrą przestrzeń, czyli warsztaty z estetyki w przestrzeniach
publicznych.....* 344

Wprowadzenie

Rozwój miast wiąże się z poszukiwaniem najefektywniejszych modeli rozwoju w dostosowaniu do ich indywidualnych potrzeb i uwarunkowań, ale również potrzeb rozwoju regionalnego oraz krajowego. Dyskutowane i wprowadzane obecnie modele np. inteligentnych miast, miast otwartych, kreatywnych, dotyczą tak obecnych miast, jak i „miast przyszłości”.

Niewątpliwie duże i średnie miasta mają szczególnie ważną rolę do odegrania w rozwoju Unii Europejskiej, ponieważ ich potencjał ma zapewnić inteligentny i zrównoważony rozwój, zgodnie z założeniami strategii Europa 2020. Posiadany przez te miasta kapitał ludzki oraz kapitał społeczny, jak i infrastrukturalny, w tym uczelnie, ośrodki badawczo-rozwojowe, potencjał sektora kultury i sektora kreatywnego wraz z ich zapleczem, sprzyjają konkurencyjności tych miast, dzięki efektowi skali. Natomiast małe miasta w Europie poszukują własnych dróg rozwoju, opartych na równoważeniu w polityce lokalnego rozwoju ich potencjału tożsamości i potrzeb, wynikających z wyzwań nowoczesnego rozwoju. Jednym ze sposobów tworzenia przewagi konkurencyjnej w stosunku do większych miast i zapewnienia sobie właściwego miejsca w rozwoju regionalnym jest tworzenie sieci współpracy przez małe miasta.

Niniejsza monografia ma na celu zaprezentowanie alternatywnego modelu rozwoju związanego z małymi miastami (do 50 tysięcy mieszkańców), które tworzą zarówno formalną, jak i wirtualną międzynarodową sieć, nazywaną siecią miast Cittaslow. Powstała ona we Włoszech w latach 90. XX w., a jej pomysłodawcą był Paolo Saturini, burmistrz Grave di Chanti. Idea rozwoju miast, należących do sieci, oparta jest na indywidualnie dopasowanym scenariuszu rozwoju, bazującym na ich endogenicznych zasobach, a który zorientowany jest na podwyższanie jakości życia mieszkańców. Z tego względu sieć miast Cittaslow nazywana jest obecnie Międzynarodową Siecią Miast Dobrego Życia. Przyjęty w Międzynarodowym Stowarzyszeniu Miast Cittaslow system certyfikacji, w tym również przez Polską Krajową Sieć Miast Cittaslow, zapewnia stałe doskonalenie procesu rozwoju miast członkowskich. Przykład Lidzbarka Warmińskiego pozwala na zapoznanie się z ekonomiczno-społecznymi, przestrzennymi, jak również i przyrodniczymi aspektami rozwoju miast pozostających w sieci Cittaslow.

Efektom podjętej w 2016 roku współpracy pomiędzy władzami Urzędu Miejskiego w Lidzbarku Warmińskim oraz Wydziału Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, a także Kolegium Gospodarki Przestrzennej Politechniki Łódzkiej jest niniejsza monografia. Dokumentuje ona interesujące i oryginalne doświadczenia praktyczne dotyczące rozwoju Lidzbarka Warmińskiego i sieci miast Cittaslow oraz dorobek badawczy pracowników Uczelni i Studenckiego Koła Naukowego Gospodarki Przestrzennej Cirkula.

Prowadzony od 2010 roku na Politechnice Łódzkiej kierunek studiów gospodarka przestrzenna realizuje zadania mające na celu kształcenie specjalistów zajmujących się planowaniem i zagospodarowaniem przestrzeni zgodnie z oczekiwaniami gospodarczymi i społecznymi. Kierunek ten i osiągnięcia na nim efekty kształcenia są ściśle związane z misją i strategią rozwoju Politechniki Łódzkiej, której jednym ze strategicznych celów jest przekształcenie uczelni w nowoczesny, badawczy uniwersytet techniczny, podejmujący wyzwania kształcenia kadr dla gospodarki opartej na wiedzy.

Szeroki i różnorodny zakres działań zawodowych, związanych z gospodarką przestrzenną, wymaga interdyscyplinarnego przygotowania do pracy w tym zawodzie, co znajduje swoje odzwierciedlenie w przynależności kierunku studiów gospodarka przestrzenna do grupy międzyobszarowych kierunków kształcenia, łącząc w tym przypadku efekty z obszarów nauk technicznych, przyrodniczych i społecznych. Opracowany i realizowany program kształcenia przygotowuje absolwentów studiów I i II stopnia do projektowania urbanistycznego i planowania przestrzennego, rozbudza wyobraźnię przestrzenną i wrażliwość estetyczną, dostarcza wiedzy z zakresu przestrzennej organizacji rozwoju społeczno-gospodarczego oraz specjalistycznej wiedzy technicznej, ekonomicznej, przyrodniczej i społecznej.

Opracowanie niniejsze wpisuje się w działania podejmowane przez „Unię Uczelni na rzecz rozwoju kierunku studiów gospodarka przestrzenna”, skupiającą wszystkie polskie uczelnie prowadzące ten kierunek studiów, której zadaniem jest m.in. integrowanie i rozwój środowiska naukowo-dydaktycznego oraz zawodowego w kontekście kształcenia kadr dla gospodarki przestrzennej. Monografia składa się z dwóch części:

- pierwsza opisuje model rozwoju małych miast na przykładzie sieci miast Cittaslow, uwzględniający problematykę jakości życia oraz wykształcanie się nowego modelu metropolitalnych slow city (MSC) i implementacji idei Slow w dzielnicach Gdańska.
- druga jest prezentacją rozwoju Lidzbarka Warmińskiego w województwie warmińsko-mazurskim, w kontekście przynależności do sieci Miast Cittaslow.

Obie części łączy wspólna myśl, ukierunkowana na rozwój miast z uwzględnieniem określonych uwarunkowań przestrzennych, ekonomicznych, społecznych i przyrodniczych w nawiązaniu do idei Cittaslow, z wyraźnym zwróceniem uwagi na jakość życia mieszkańców miast we współczesnym świecie.

Rozdział pierwszy stanowi wprowadzenie teoretyczno-empiryczne do problematyki nowoczesnych modeli rozwoju miast z uwzględnieniem możliwości ich wykorzystania przez małe miasta oraz „zobiektywizowanych”, jak i subiektywnych podejść dotyczących jakości życia z uwzględnieniem badań gospodarstw domowych i osób indywidualnych prowadzonych przez ONZ (UNDP), Bank Światowy, Komisję Europejską (Eurostat), GUS i niezależnych badaczy (Diagnoza społeczna). Ilustracją zróżnicowanego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego miast należących do krajowej sieci Cittaslow są badania

w zakresie wymiaru ludnościowo-gospodarczego i turystyczno-rekreacyjnego oraz stopnia dopasowania miast w obu tych wymiarach. Podjęte przez innych autorów badania dotyczące rynku nieruchomości wykazują zróżnicowanie ofert cenowych nieruchomości w polskich miastach Cittaslow. Problematyka jakości życia w miastach Cittaslow wymaga uwzględnienia nie tylko ochrony ich dziedzictwa historycznego, kulturowego, ale także przyrodniczego, bazującego na holistycznym podejściu w zakresie wielofunkcyjnego układu miejskiej przestrzeni przyrodniczej. W procesach rewitalizacji istotna jest problematyka konserwacji zabytków, uwzględniająca metodę analizy wartościującej. Poprawa bezpieczeństwa mieszkańców poprzez projektowanie przestrzeni miasta to nowa metodologia (CEPTED), która powinna stać się integralną częścią przygotowywanych programów rewitalizacyjnych, biorąc pod uwagę oczekiwania społeczne.

W opracowaniu podkreślono istotny element rozwoju miast sieci Cittaslow, jakim jest budowanie, w kategoriach przestrzennych, tożsamości lokalnej miast województwa warmińsko-mazurskiego, tj. na terenach zmieniających swoją powojenną tożsamość. Silnie przeobrażone centra miast wymagają eliminowania zjawisk negatywnych, wynikających ze zniszczeń wojennych i niewłaściwie przeprowadzonej odbudowy obszarów śródmiejskich (dezintegracja przestrzena i przemyślana metoda eliminacji architektonicznych kontrastów) poprzez uwzględnianie kompleksowych programów rewitalizacyjnych i naprawczych ujętych w strategii miast i regionu. Sposób budowania tożsamości lokalnej i regionalnej w miastach należących do sieci Cittaslow przedstawiony został na przykładzie badań przeprowadzonych w polskim mieście Nowy Dwór Gdański oraz w niemieckich miastach Meldorf i Penzlin. Fundamentem skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego regionu Żuław i Nowego Dworu Gdańskiego jest poznawanie i pielęgnowanie historii, promowanie jej poprzez różnorodne działania, np. edukacyjne, sportowe, kulturowe. Wiele z nich ma charakter inicjatyw oddolnych dzięki aktywnym lokalnym liderom. Podobnie jak w przypadku Nowego Dworu funkcjonowanie i wizerunek miast Meldorf oraz Penzlin to efekt synergicznej współpracy władz miasta, lokalnych liderów, jak i mieszkańców. Oddolne inicjatywy mieszkańców służą poprawie wizerunku miast i jakości życia w nich. Sam proces certyfikacji Cittaslow jest efektywnym instrumentem uświadomienia mieszkańcom endogenicznego kapitału (materiałnego i społecznego) ich miast.

Centra miast, zwłaszcza miast historycznych, powinny odgrywać istotną rolę w kreowaniu atrakcyjności turystycznej, jak i powinny odzyskiwać swój wymiar funkcjonalny. Sprzyjać temu ma m.in. opracowana Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2025 oraz Ponadlokalny Program Rewitalizacji Sieci Miasta Cittaslow Województwa Warmińsko-Mazurskiego podjęty przez czternaście miast Cittaslow w regionie. Miasta Cittaslow w turystycznej strategii to wizerunkowy produkt turystyki miejskiej, charakteryzujący się sieciowością, walorami edukacyjnymi i kulturo-

wymi. Elementami wpływającymi na wdrożenie strategii turystycznej są: synergia kultury i turystyki, kreatywność w turystyce, turystyka inteligentna oraz ekotrendy w turystyce.

Miasto może być wprowadzone do sieci Cittaslow w wyniku odgórnych działań władz lokalnych, świadomych potrzeb rozwoju danej miejscowości i pojawiających się nowych możliwości budowania przewagi konkurencyjnej (sieciowanie miast) dla potrzeb pozyskiwania funduszy rozwojowych. Przykładami takich miast jest zdecydowana większość miast krajowej sieci Cittaslow. W publikacji przedstawiono opis inicjatywy oddolnej seniorów miasta Prudnika, dzięki której miasto to zostało wprowadzone do sieci miast Cittaslow.

W ramach realizowanej konferencji, poświęconej sieci miast Cittaslow, podjęto próbę tworzenia Karty Rozwoju Małego Miasta. Opis metodyki i wyników interdyscyplinarnych warsztatów stanowi przyczynek w dyskusji na temat modelu rozwoju miast.

W niniejszej publikacji zaprezentowano również możliwość implementacji idei ruchu Slow i strategii miast slow city dla potrzeb kreowania rozwoju dzielnic (przedmieść) dużego miasta – Gdańska. Na przykładzie Pucka i Kartuz – miast Gdańskiego Obszaru Metropolitalnego, wskazano możliwości wykorzystania filozofii ruchu SLOW, do wykształcenia nowego modelu metropolitalnych slow city (MSC). Przedstawiono, na bazie założeń ruchu Cittaslow, alternatywny kierunek strategii rozwojowej w duchu „miast dobrego życia” dla ośrodków w granicach obszarów metropolitalnych.

Rozdział drugi poświęcony jest rozwojowi Lidzbarka Warmińskiego, który jest jednym z członków założycieli polskiej sieci miast Cittaslow. Sieć ta tworzy własny model rozwoju. Doświadczenie, wizerunek miasta, aktywność władz oraz mieszkańców są doskonałymi przykładami czynników rozwoju miasta, uwzględniającego również współtworzeniu efektu synergicznego sieci miast. W rozdziale przedstawione zostały:

- badania empiryczne dotyczące jakości życia w mieście, w tym dotyczące sposobów spędzania czasu wolnego przez mieszkańców, bezpieczeństwa mieszkańców i czystości miasta,
- wybrane aspekty promocji Lidzbarka Warmińskiego,
- rolę funduszy krajowych i unijnych w rozwoju sieci miast Cittaslow,
- programy rewitalizacji z uwzględnieniem pogłębionego rozumienia rewitalizacji jako procesu ukierunkowanego również na aspekty społeczne,
- budowania potencjału turystycznego Lidzbarka Warmińskiego.

Lidzbark Warmiński może stanowić również modelowe odniesienie w przypadku oceny możliwości włączenia innych miast do sieci Cittaslow. Porównanie potencjału Lidzbarka i Rawy Mazowieckiej pozwala zapoznać się z kryteriami obligatoryjnymi przyjętymi w procedurze aplikacyjnej miast do sieci Cittaslow.

Omawiany rozdział jest również prezentacją dwóch prac studialno-koncepcyjnych, dotyczących zagospodarowania przestrzeni miejskiej Lidzbarka Warmińskiego w zakresie ruchomej zieleni miejskiej i mebli miejskich oraz koncepcji oznakowania części historycznej miasta dla celów turystyczno-informacyjnych. Kolejny materiał dotyczy podejmowanych przez Lidzbark Warmiński inicjatyw edukacyjnych. Wiążą się one z propagowaniem wśród mieszkańców wiedzy dotyczącej odpowiedzialności za jakość otoczenia i ład przestrzenny w mieście. Przeprowadzone w ramach Tygodnia Cittaslow w Lidzbarku Warmińskim warsztaty dla ponad 100 osób, tj. młodzieży szkolnej i osób prowadzących biznesy wskazują na potrzebę przywracania ładu reklamowego w mieście zgodnie z ustawą krajobrazową.

Autorzy niniejszej publikacji wyrażają nadzieję, że zaprezentowana problematyka funkcjonowania miast w modelu proponowanym przez Międzynarodowe Stowarzyszenie Miast Cittaslow będzie inspiracją dla naukowców, jak i praktyków, w tym dla samorządowców do dalszej dyskusji nad kształtem rozwoju małych miast w naszym kraju. Jednocześnie autorzy pragną podziękować wszystkim osobom, dzięki którym ta publikacja powstała.

Wiesław Pawłowski
Elżbieta Strzelecka

CZEŚĆ I

**ROZWÓJ MAŁYCH MIAST A JAKOŚĆ ŻYCIA
SIEĆ MIAST CITTASLOW**

Małe miasta a nowoczesne modele rozwoju miast

W opracowaniu podkreślono znaczenie miast, w tym również małych, w rozwoju lokalnym i regionalnym. Mają one szczególną rolę w realizacji strategii Europa 2020. Rozwój miast wiąże się z poszukiwaniem najefektywniejszego modelu rozwoju w dostosowaniu do ich indywidualnych potrzeb i uwarunkowań. Przedstawione zostały wybrane teorie i modele rozwoju obecnych miast, jak i „miast przyszłości”, realizowane w różnych odmianach, np. inteligentne miasta, miasta otwarte, miasta kreatywne. Poruszone zostały zarówno przestrzenne, jak również ekonomiczne, społeczne i przyrodnicze aspekty rozwoju małych miast. Omówiono nowy wymiar rozwoju miast, oparty na współpracy miast w sieci i korzyści wynikających z ich tworzenia. Opracowanie zawiera przykłady wybranych sieci miast. Szczególną siecią miast jest Międzynarodowe Stowarzyszenie Miast Cittaslow, którą tworzą miasta do 50. tysięcy mieszkańców, w tym 27 miast z Polski. Jednym z reprezentantów tej sieci jest Lidzbark Warmiński, którego Burmistrz jest członkiem Międzynarodowego Komitetu Koordynującego. Według niego rozwój miast w tej sieci ma przyszłość dzięki wypracowanym i modyfikowanym wymaganiom certyfikacyjnym.

Słowa kluczowe: rozwój miast, miasto przyszłości, sieć miast Cittaslow.

1. Wprowadzenie

Oczekuje się, że miasta odegrają kluczową rolę w realizacji strategii Europa 2020 ukierunkowanej na inteligentny, zrównoważony i zapobiegający wykluczeniu społecznemu rozwój. Inteligentny rozwój krajów unijnych oparty jest zwłaszcza na dużych i średnich miastach, w których odnotowuje się większy poziom działań innowacyjnych niż w państwie jako całości.

Nie oznacza to jednak, że w UE nie zauważa się potencjału małych miast, chociaż przypisane im są drugorzędne role w rozwoju regionalnym. Ponad 56% europejskiej ludności miejskiej – około 38% całkowitej populacji Europy – zamieszkuje małe i średnie miasta liczące od pięciu do stu tysięcy mieszkańców². Jedynie 7% ludności UE zamieszkuje miasta liczące ponad 5 mln

¹ Dr inż. E. Strzelecka, Politechnika Łódzka, Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, al. Politechniki 6, 90-924 Łódź,
e-mail: elzbieta.strzelecka@p.lodz.pl

² Przyjmowane wartości, dotyczące wielkości miast, bywają różne w zależności od kraju, uregulowań.

mieszkańców (UE, 2011, s. 2). Znaczenie małych i średnich miast wynika z następujących faktów:

- miasta te mają wpływ nie tylko na dobrostan i utrzymanie ich własnych mieszkańców, ale również okolicznej ludności wiejskiej,
- stanowią ośrodki świadczenia usług publicznych i prywatnych, a także gromadzenia wiedzy, tworzenia innowacji i infrastruktury na szczeblu lokalnym i regionalnym,
- stanowią podstawę regionów miejskich oraz nadają charakter ich regionalnym krajobrazom i decydują o ich odrębności,
- ich struktura wzrostu i rozwoju w Europie Zachodniej stanowi najlepiej zrównoważony system miejski na świecie,
- cechy rodzajowe małych i średnich miast – a w szczególności ich wymiar ludzki, warunki życia, przyjazna natura ich dzielnic oraz zakorzenienie geograficzne i historyczny charakter stanowią ideał zrównoważonej urbanizacji,
- są elementem nieodzownym do zapobiegania wyludniania się obszarów wiejskich i przenoszenia się ludności do miast, a także są niezbędne do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju regionalnego, spójności i zrównoważenia Europy (UE, 2011, s. 2).

Do tych mniejszych miast, inaczej zorganizowanych w przeszłości, odwołują się naukowcy w ośrodku badawczym MIT City Science (USA)³, który pracuje nad wzorcem miasta przyszłości, uwzględniającym inteligentny rozwój. Stwierdzili oni: „cofnęliśmy się i spojrzeliśmy na miasta, w których wszyscy chcieliby być – wiele z nich należy do historycznych miast europejskich”. „Miasta, które działają najlepiej to te, które zostały zorganizowane przed wynalezieniem samochodu, z małymi dzielnicami o średnicy 1-2 km zawierającymi prawie wszystkie udogodnienia potrzebne ludziom w życiu codziennym. Dlatego też, zdecydowaliśmy się wszczepić nową technologię do najlepszych wzorów osadniczych stworzonych przez człowieka w przeszłości”. Według przytaczanego ośrodka badawczego wersją miasta XXI wieku jest „komórkowe miasto” z kompaktowymi, możliwymi do przebycia pieszo dzielnicami – tak samowystarczalnymi, jak to tylko jest możliwe, i połączonymi za pomocą środków transportu miejskiego” (Sobczak, 28.12.2013).

Istnieje wiele definicji miast w literaturze przedmiotu, głównie ze względu na różnorodność charakteryzujących je cech i różną wagę przykładaną do nich przez poszczególnych badaczy. Ponieważ analizę miast w Unii Europejskiej utrudnia brak zharmonizowanej definicji miasta, to Komisja Europejska wspólnie z OECD opracowały definicję miasta, opierającą się na minimalnej gęstości

³ MIT – Massachusetts Institute of Technology; City Science – inicjatywa 4 ośrodków naukowych (Boston, Hamburg, Lizbona, Andorra) związana z nowym spojrzeniem na rozwój miast w XXI wieku.

zaludnienia i liczbie mieszkańców. Proponowany zapis definicji miasta: „Miasto składa się z co najmniej jednej gminy (lokalnej jednostki administracyjnej 2. szczebla – LAU2), co najmniej połowa mieszkańców miasta zamieszkuje centrum miasta, centrum miasta liczy co najmniej 50 000 mieszkańców. Składa się ono z klastrów o dużej gęstości, złożonych z sąsiadujących 173 komórek siatki o powierzchni 1 km² i gęstości zaludnienia co najmniej 1 500 mieszkańców na km² oraz z wypełnionymi lukami.” (UE, 2011, s. 95). Dla potrzeb analitycznych UE wykorzystuje jeszcze dwa pojęcia:

- „morfologiczny obszar miejski” (MUA) – dotyczy on ciągłości terenu zabudowanego o różnym stopniu gęstości zaludnienia,
- „funkcjonalny obszar miejski” (FUA) – opisywany w kategoriach „zagłębia” rynku pracy i modeli mobilności osób dojeżdżających do pracy. Obszar ten obejmuje również szeroki system miejski pobliskich miast i wsi, które są w znacznym stopniu zależne pod względem gospodarczym i społecznym od głównego ośrodka miejskiego (UE, 2011, s. 1).

W Polsce obowiązuje następująca definicja prawna: miasto to jednostka osadnicza o przewadze zwartej zabudowy i funkcjach nierolniczych posiadająca prawa miejskie, bądź status miasta nadany w trybie określonym przepisami. Miasta mają status samodzielnej gminy – gmina miejska lub wchodzi one w skład gmin miejsko-wiejskich. Nadanie gminie lub miejscowości statusu miasta, ustalenie jego granic i ich zmiana dokonywane są przez Radę Ministrów w sposób uwzględniający infrastrukturę społeczną i techniczną oraz układ urbanistyczny i charakter zabudowy (art. 4.1 Ustawy o samorządzie gminnym).

Rozwój Polski, podobnie jak Unii Europejskiej, w znacznym stopniu oparty jest na rozwoju miast. W Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030) założono „odejście w ramach polityki przestrzennej od tradycyjnie definiowanych obszarów interwencji: np. obszary wiejskie – miasto, na rzecz zindywidualizowanego podejścia do różnych terytoriów wyznaczanych na podstawie cech społeczno-gospodarczych i przestrzennych w ujęciu dynamicznym” (KPZK 2030, s. 5). „Idea projektowanych zmian systemowych jest zbudowanie zintegrowanego, wieloszczeblowo skoordynowanego systemu planowania rozwoju, zerwanie z dualizmem planowania przestrzennego i społeczno-gospodarczego, zapewnienie przeniesienia celów rozwojowych określonych na poziomie strategicznym docelowo na poziom realizacyjny oraz ochrona interesu publicznego” (KPZK 2030, s. 6). Przytaczany dokument jest dokumentem strategicznym i stanowi, wspólnie z Długookresową Strategią Rozwoju Kraju, ramę dla innych dokumentów strategicznych, w tym dla Średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju i innych strategii zintegrowanych, programów realizacyjnych i wieloletnich planów finansowych. Podkreśla się w nim, że: „Dzisiejsze wyzwania rozwojowe wymagają przede wszystkim:

- 1) odpowiedniej masy krytycznej kapitału ludzkiego i społecznego,
- 2) dobrze zorganizowanej przestrzeni lokalnej (rynek pracy, brak kongestii, wysoki poziom życia),

3) i sprzyjającej rozwojowi tkanki instytucjonalnej (regulacje prawne, administracja)” (KPZK 2030, s. 10).

W ramach celu dotyczącego poprawy spójności wewnętrznej i terytorialnego równoważenia rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów przyjęto, że:

- „Drugim podstawowym wyzwaniem polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w kontekście zagadnienia spójności jest tworzenie warunków zapewniających spójność funkcjonalną głównych miast z obszarami je otaczającymi”;
- „Spójność funkcjonalna ma zapewnić warunki dla procesów rozprzestrzeniania się rozwoju skoncentrowanego w szczególności w głównych ośrodkach miejskich, które skupiają najbardziej dochodową i konkurencyjną działalność gospodarczą oraz pełnią podstawowe funkcje gospodarcze, administracyjne, polityczne oraz kulturowe wobec obszarów je otaczających (miast subregionalnych, a także obszarów wiejskich)” (KPZK 2030, s. 84).

Celem publikacji jest przedstawienie problematyki rozwoju małych miast w kontekście dokonujących się przemian w Unii Europejskiej i na świecie. Na podstawie przeglądu literaturowego oraz uczestnictwa w wizytach studyjnych w Lidzbarku Warmińskim autorka próbuje dać odpowiedź na pytania dotyczące znaczenia małych miast w rozwoju lokalnym i regionalnym, modeli rozwoju z jakich one są w stanie skorzystać, budowania swojej pozycji konkurencyjnej, wdrażania jakości życia.

Omówiony został nowy wymiar rozwoju miast, oparty na współpracy miast w sieci i korzyści wynikające z ich tworzenia. Zaprezentowano alternatywny model rozwoju małych miast proponowany przez Stowarzyszenie Miast Cittaslow, ukierunkowany na poprawę jakości życia.

2. Modele rozwoju miast

Odkąd istnieją miasta, to wraz z ich twórcami powstają modele ich rozwoju. Były one i są w różnym stopniu wdrażane, np. w skali ograniczonej (np. miasta utopii – brazylijska Brasilia, indyjski Czandigarh), lub wielokrotnie powielane, np. greckie polis, lub też pozostawały one w sferze planów. Modele rozwoju powstawały w zależności od kontekstu historycznego, religijnego, warunków klimatyczno-geograficznych, podmiotu władzy, przemian gospodarczych świata, względów ideologiczno-politycznych, rozwoju technologii i ich znaczenia dla rozwoju miast, rozwiązań komunikacyjnych (szlaki handlowe, środki transportu), ale również potrzeb społecznych i środowiskowych. Te modele, które opisano lub wdrożono zweryfikował już czas. W literaturze przedmiotu znajdujemy szereg haseł, dotyczących określonych modeli rozwoju miast,

np.: polis – greckie miasto-państwo (połączenia sąsiadujących gmin), „miasta idealne” epoki renesansu i baroku, „miasta-twierdze”, „miasto-maszyna”, „miasto-ogród”, „miasto utopii”, „miasta-sypialnie”.

Przyczynami gwałtownego rozwoju miast w XIX wieku była industrializacja, migracje z terenów wiejskich do terenów przemysłowych, koncentracja siły roboczej, rozwój transportu, rewolucja przemysłowa, liberalizm gospodarczy (Sztando, slajd 1). Wśród modeli struktury przestrzennej miast związanych z tym okresem za znaczące uznaje się:

- modele teoretyczne, w tym m.in.: model T. Fritscha, model miasta-ogrodu E. Howarda, model miasta współczesnego Le Corbusiera, Model F.L. Wrighta, model miasta liniowego A. Soria,
- modele empiryczne, będące uproszczonymi schematami miast, powstającymi w drodze obserwacji istniejących struktur przestrzennych, w tym m.in.: model koncentryczny E. Burgessa, sektorowy (klinowy) H. Hoyta, wielośrodkowy (policentrycznym) H.D. Harrisa i E.L. Ullmana, T. Garniera (miasta przemysłowego).

Twórcy tych modeli podjęli się próby wyjaśnienia, jak i dlaczego kształtują się miasta, tworzyli planistyczne zasady prawidłowego rozwoju miasta oraz opisywali rzeczywiste procesy rozwoju miast i na ich bazie proponowali nowe warianty ich struktury przestrzennej. Według Tomasza Kulisiewicza „zarówno wspomniane miasta-ogrody, jak i zrealizowane utopie miast idealnych, Brasilia i Czandigarh, można traktować jako inteligentne miasta pierwszej połowy XX w. W ich przypadku inteligencja miasta jest zawarta w ich warstwie urbanistycznej oraz społeczno-kulturowej, odzwierciedlających ideę stworzenia zrównoważonego środowiska przyjaznego dla mieszkańców” (Kulisiewicz, 2014).

Analiza ewolucji struktur przestrzennych miast pozwala na: prognozowanie zmian struktury danego miasta, zabezpieczanie miasta przed ujemnymi skutkami przekraczania „progów rozwoju”, zarządzanie rozwojem miasta (planowanie przestrzenne i techniczne, inwestowane) i jego funkcjonowaniem, pozyskiwanie zewnętrznych środków finansowych na rozwój miasta i planowanie nowych miast lub nowych dzielnic miast istniejących (Sztando, slajd 3).

Schyłek ery industrialnej spowodował wiele problemów rozwojowych w miastach poprzemysłowych, również i w naszym kraju. Wiele z tych miast to wciąż mniejsze lub większe poligony doświadczalne, w ramach których zbierane jest doświadczenie w przywracaniu miastu jego przestrzeni (zwłaszcza centrów), ale i w dostosowaniu miasta do nowych wyzwań rozwojowych.

Duże miasta poprzemysłowe, do których należy Łódź, podlegają obecnie równoległym procesom dezurbanizacji i trwającej suburbanizacji, które to procesy mogą być pogłębiane na skutek braku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, przyjętych założeń w dokumentach planistycznych. Nadmierne rozlewanie się miasta z jednej strony oraz brak skoncentrowanych działań rewitalizacyjnych w centrum miasta były m.in. tymi przyczynami, które spowodowały opracowanie nowej strategii przestrzennego rozwoju Łodzi.

Określona więc sytuacja społeczno-gospodarczo-przestrzenna przyczyniła się do powstania swoistego modelu rozwoju miasta, nazywanego przez architekta miasta Marka Janiaka: „zrównoważone miasto kompaktowe”. Określenie to zostało użyte w Strategii Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+, w odniesieniu do formy miasta zapewniającej ład przestrzenny i zrównoważony rozwój. Koncepcja realizacji miasta kompaktowego bazuje na rozwoju „do wewnątrz”, ograniczaniu rozlewania się zabudowy oraz odpowiedzialnemu wykorzystaniu posiadanych zasobów. We wprowadzeniu do „Strategii przestrzennego rozwoju Łodzi 2020+” podkreślono, że: „Łódź musi przyjąć model rozwoju do wewnątrz nie dlatego, że jest on modny, ale dlatego, że jest jedyną szansą przeżycia Miasta. Wykorzystanie istniejących zasobów Miasta jest kluczowe dla jego zrównoważonego rozwoju oraz wydajności funkcjonalno-ekonomicznej całej Łodzi” (Uchwała, 2013, s. 1). Wobec faktów: demograficznych – wyludnianie się miasta oraz negatywnych zjawisk przestrzennych (np. zaniedbania stanu technicznego budynków, brak podłączeń do istniejących sieci, problemy własnościowe i społeczne) podjęto decyzję dotyczącą ograniczenia strefy zurbanizowanej. „Oznacza to, że bilans powierzchni zajętych powinien być ujemny – jeżeli gdzieś zajmowany zostaje nowy obszar, np. z koniecznych względów inwestycyjnych, to w innym miejscu zostaje przywrócony naturze większy” (Uchwała, 2013, s. 5). Wdrażanie tego modelu wymagało od władz Łodzi podzielenia miasta na trzy strefy i przyporządkowanie im określonych zasad rozwoju (Uchwała, 2013, s. 6):

- Strefę Wielkomięską (ściśle centrum, ok. 20% miasta Łodzi) – wymaga dynamizacji inwestycji uzupełniających i remontowych oraz przeprowadzenia procesu rewitalizacji,
- Obszar Współczesnego Rozwoju Strefy Wielkomięskiej (strefa miejska, ok. 40% miasta) – pozwala na inwestowanie w zabudowę mieszkaniową wielorodzinną, kształtowaną przy czytelnym podziale na przestrzeń publiczną i prywatną z dużym udziałem zieleni,
- Osiedla, Tereny Przemysłowe i Niezurbanizowane (obrzeża Łodzi) – obszary przeznaczone pod inwestycje logistyczne, przemysłowe i magazynowe, a obszary niezurbanizowane są przeznaczone do zachowania i ochrony.

Podział miasta na strefy oparty jest na modelu statystycznym dla Łodzi, w oparciu o obręby geodezyjne. Wydaje się, że inteligentne specjalizacje Makroregionu Polska Centralna, a tym samym kreowanie innowacyjnych obszarów rozwoju jego miast, mają swoje umiejscowienie w trzeciej z wyżej wymienionych stref. Tworzenie Parków Technologicznych w Łodzi przewidziane jest na obrzeżach miasta; powinny być one zlokalizowane przy silnych ciągach komunikacyjnych, łączących centrum z ringiem autostradowym wokół Łodzi.

Obecnie wyzwaniem dla Unii Europejskiej jest powstanie *nowego modelu miasta europejskiego w XXI wieku*. Model ten opisywany jest jako: „wzór miast prawdziwie spójnych, innowacyjnych, produktywnych i kreatywnych

w dziedzinie nauki, kultury i idei, a jednocześnie miast zapewniających swoim mieszkańcom godziwe warunki życia i pracy. Wzór miast, które łączą przeszłość z tętniącym życiem dniem dzisiejszym i przyszłością⁴.

Karta Lipska uznaje miasta europejskie „każdej wielkości, które ewoluowały z biegiem historii, za wartościowe i niezastąpione dobra gospodarcze, społeczne i kulturowe” oraz podkreśla zarówno te pozytywne, jak i negatywne ich cechy. „Nasze miasta mają unikalne wartości kulturowe i architektoniczne, silne mechanizmy integracji społecznej oraz wyjątkowe możliwości rozwoju gospodarczego. Są one centrami wiedzy oraz źródłami wzrostu i innowacji. Jednocześnie jednak występują w nich problemy demograficzne, nierówność społeczna, wykluczenie społeczne niektórych grup ludności, brak tanich i odpowiednich mieszkań oraz problemy środowiska⁵”. Ministrowie odpowiedzialni za rozwój miast w państwach członkowskich UE, w celu ochrony, wzmocnienia i dalszego rozwoju miast, wskazali Program Działań z Lille (Lille Action Programme), Prawo Miejskie (Urban Acquis) i Porozumienie z Bristolu (Bristol Accord) jako bazę wspierania Strategii Zrównoważonego Rozwoju Unii Europejskiej. W Karcie Lipskiej sformułowane zostały zalecenia dotyczące potrzeb rozwoju miast:

1. Należy w większym stopniu wykorzystywać zintegrowane podejście do rozwoju miast (strategie i polityki zintegrowanego rozwoju miejskiego), w tym dla potrzeb podnoszenia konkurencyjności miast europejskich potrzebne jest:
 - tworzenie i zapewnianie wysokiej jakości przestrzeni publicznych,
 - modernizacja sieci infrastrukturalnych oraz poprawa efektywności energetycznej,
 - aktywna polityka innowacyjna i edukacyjna;
2. Szczególnej uwagi wymagają kryzysowe dzielnice w kontekście miasta jako całości, w tym istotne znaczenie mają działania:
 - utrwalenie urbanistycznych strategii oceny,
 - wzmacnianie polityki w zakresie gospodarki lokalnej i lokalnego rynku pracy,
 - prowadzenie polityki aktywnej edukacji i szkoleń dla dzieci i młodzieży,
 - promocja skutecznego i korzystnego cenowo transportu.

⁴ Ibidem, s. 14, http://www.zabytki-tonz.pl/pliki/karta%20atenska%202003_pl.pdf (dostęp: 31.08.2016).

⁵ Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich (przyjęta z okazji nieformalnego spotkania ministrów w sprawie rozwoju miast i spójności terytorialnej w Lipsku 24-25 maja 2007 r.), ss. 1-2, http://www.sarp.org.pl/pliki/karta_lipska.pdf (dostęp: 31.08.16).

W publikacji Unii Europejskiej *Miasta przyszłości. Wyzwania, wizje, perspektywy* europejskie miasta przyszłości określone zostały jako „miejsca zaawansowanego postępu społecznego; platformy demokracji, dialogu kulturowego i różnorodności kulturowej; rewitalizacji przyrodniczej, ekologicznej i środowiskowej; miejsca atrakcyjne, będące siłą napędową wzrostu gospodarczego” (Unia Europejska, 2012, s. 12). Termin „miasta przyszłości” odnosi się do przyszłych aglomeracji miejskich, miast i miasteczek w kontekście terytorialnym. Wspólna wizja europejskiego miasta przyszłości polega na uwzględnieniu wszystkich wymiarów zrównoważonego rozwoju miast w zintegrowany sposób.

Ponieważ każde miasto europejskie tworzy własną wizję rozwoju w oparciu o swoje indywidualne potrzeby, zasoby i relacje, to uznano za bezcelowe proponowanie normatywnej wizji idealnego miasta europejskiego. Zamiast tego określone zostały w UE ramy tworzenia wizji rozwoju miast, oparte na czterech elementach (Unia Europejska, 2012, s. 10):

- ogólne cele, postrzegane jako możliwe do osiągnięcia stan idealny,
- główne projekty i ich oczekiwane wyniki, wyznaczające przyszły kierunek rozwoju miasta,
- system wspólnych wartości, wartości tradycyjnych i współczesnych, które należy pielęgnować w celu zjednoczenia i pogodzenia występujących między nimi różnic, a także „cechy, które należy nabyć”, aby przyczynić się do realizacji wizji, o ile zyskają one zbiorowe wsparcie,
- zbiorowe dążenie do osiągnięcia wyznaczonych celów, które można wyrazić w sposób symboliczny.

Wypracowanie konsensusu co do określenia bardziej szczegółowych celów i wartości związanych z miastami, sposobu osiągnięcia tych celów oraz podstawowego znaczenia miast w realizacji strategii „Europa 2020” było możliwe dzięki przyjęciu Porozumienia Bristolskiego, Karty Lipskiej i Deklaracji z Toledo, a także wiąże się z celami Agendy Terytorialnej Unii Europejskiej 2020 (AT2020). Wspólna wizja europejskiego miasta przyszłości uwzględnia (Unia Europejska, 2012, s. VI):

- miejsca zaawansowanego postępu społecznego z wysokim poziomem spójności społecznej, społecznie zrównoważonym mieszkalnictwem, usługami socjalnymi i zdrowotnymi oraz ogólnodostępnym szkolnictwem,
- platformy procesu demokratycznego, dialogu kulturowego i różnorodności kulturowej,
- miejsca rewitalizacji przyrodniczej, ekologicznej i środowiskowej,
- miejsca atrakcji i lokomotywy wzrostu gospodarczego (tabela 1).

Tabela 1. Wizja europejskich miast przyszłości

Miasta jako miejsca zaawansowanego postępu społecznego	Miasta atrakcyjne, będące siłą napędową wzrostu gospodarczego
<ul style="list-style-type: none"> ● o wysokiej jakości życia, dobrobytu – wszystkie społeczności i dzielnice miasta; ● o wysokim stopniu spójności społecznej, równowagi i integracji, poziomie bezpieczeństwa i stabilności w mieście/dzielnicach, przy nieznacznych różnicach w dzielnicach/między nimi oraz niskim poziomie segregacji przestrzennej i wykluczeniu społecznemu; ● o ugruntowanej sprawiedliwością społeczną: ochronie, opiece społecznej i usługach socjalnych; gdzie brak jest ubóstwa, wykluczenia społecznego i dyskryminacji, o przyzwoitych warunkach życia dla wszystkich, z łatwym dostępem do ogólnych usług, profilaktyki zdrowotnej i opieki medycznej; ● ze społecznie zrównoważonym mieszkaniem oraz przyzwoitych, zdrowych, odpowiednich i przystępnych cenowo mieszkaniach czynszowych adekwatnych do nowych modeli rodziny i wzorców demograficznych, o dobrej jakości, różnorodności i tożsamości architektury; ● o wysokim poziomie kształcenia, możliwościach kształcenia i doskonalenia zawodowego, również dla osób mieszkających w najuboższych dzielnicach; ● w których osoby starsze mogą żyć godnie i niezależnie oraz uczestniczyć w życiu społeczno-kulturalnym; gdzie dzielnice są atrakcyjne dla młodzieży i osób starszych; osoby niepełnosprawne są niezależne, zintegrowane pod względem społecznym i zawodowym, uczestniczą w życiu wspólnoty; gdzie panuje równość płci i chroni się prawa dziecka. 	<ul style="list-style-type: none"> ● związane z kreatywnością i innowacją, rozwojem i upowszechnianiem wiedzy, dzieleniem się nią; miejsca gdzie osiąga się doskonałość – wykorzystanie strategii aktywnego wsparcia innowacji i kształcenia oraz doskonalenia zawodowego pracowników, a zaawansowane technologie ICT są składową kształcenia, tworzenia miejsc pracy, usług socjalnych, zdrowia, bezpieczeństwa, ochrony i zarządzania miastami; ● o wysokiej: jakości życia, architektury, jakości funkcjonalnej (ukierunkowanej na użytkowników przestrzeni miejskiej, infrastruktury i usług); gdzie w planowaniu i budownictwie integruje się aspekty kulturowe, ekonomiczne, społeczne i ekologiczne; gdzie występuje zróżnicowane mieszkalność, zatrudnienie, kształcenie, usługi i rekreacja, przyciągające przedsiębiorstwa związane z przemysłem opartym na wiedzy, wykwalifikowaną i kreatywną siłą roboczą oraz turystykę; ● o zrewitalizowanych, lokalnych gospodarkach miejskich, zróżnicowanych lokalnych systemach produkcji, lokalnych politykach rynku pracy oraz rozwoju i wykorzystaniu wewnętrznych sił gospodarki występujących w dzielnicach (lokalne produkty ekologiczne, krótkie cykle konsumpcji); ● gdzie wykorzystuje się dziedzictwo i wartość architektoniczną historycznych budynków i przestrzeni publicznych w połączeniu z rozwojem i poprawą widoków, krajobrazu i przestrzeni miejskich, gdzie lokalni mieszkańcy utożsamiają się ze swoim środowiskiem miejskim.

Miasta jako platformy demokracji, dialogu kulturowego i różnorodności	Miasta jako miejsca przyrodniczej, ekologicznej i środowiskowej odnowy
<ul style="list-style-type: none"> ● o bogatej różnorodności kulturowej i językowej oraz dialogu społecznego i międzykulturowego; ● w których przestrzega się praw do wolności wypowiedzi, myśli, sumienia i religii oraz prawa do uzewnętrzniania swego wyznania lub przekonań przez praktyki religijne, nauczanie i świętowanie; ● charakteryzujące się dobrym rządzeniem, opartym na zasadach otwartości, uczestnictwa, odpowiedzialności, skuteczności, spójności i pomocniczości; w których obywatele mają możliwość społecznego i demokratycznego uczestnictwa w rozwoju miast i angażują się w ten rozwój wraz z innymi zainteresowanymi stronami. 	<ul style="list-style-type: none"> ● związane z ochroną jakości środowiska, wysoką ekoefektywnością i niewielkim śladem ekologicznym, zrównoważonym sposobem zarządzania zasobami i przepływami materiałów oraz w których postęp gospodarczy jest oderwany od konsumpcji zasobów; ● o dużej efektywności energetycznej i wykorzystywaniu energii odnawialnej, niewielkich emisjach CO₂ i odporności na skutki zmiany klimatu; ● o nieznacznym niekontrolowanym rozwoju miast i ograniczonym do min. zajmowaniu nowych gruntów, w których tereny zielone i obszary naturalne są wyłączone z urbanizacji, dzięki ponownemu użytkowaniu gruntów i planowaniu „zwartego” miasta; ● o zrównoważonym, czystym, łatwo dostępnym, efektywnym i tanim transporcie dla obywateli (miasta, metropolie, między miastami); gdzie powiązane są różne rodzaje komunikacji, promuje się mobilność niezmotoryzowaną (dobra infrastruktura rowerowa i piesza); gdzie ogranicza się popyt na komunikację (infrastruktura bliska systemów korzystania z różnych środków transportu) i stosuje się zintegrowane planowanie (zakłady pracy, komunikacja, obszary zieleni, mieszkalnictwo, przestrzeń publiczną).

Źródło: opracowanie własne na podstawie (UE, 2011, ss. 10-120)

http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/citiesoftomorrow/citiesoftomorrow_final_pl.pdf (dostęp: 31.08.2016).

To co obecnie uważamy za ważne to taki rozwój miast, który pozwala na poprawę jakości życia mieszkańców, przy zachowaniu zasady zrównoważonego rozwoju. Wraz z nowymi pojęciami: „miasto inteligentne” (*Smart City*), „miasto kreatywne” (*Creative City*)⁶, „otwarte miasta” (*Open City*) pojawiają się przed miastami, w tym również małymi, nowe wyzwania.

Miasta inteligentne są bardzo różnie definiowane, co wynika z przyjęcia określonego kryterium zawężającego ich opis poprzez odniesienie się tylko do aspektów technologicznych lub rozszerzenie tego pojęcia o sferę społeczną. Generalnie można powiedzieć, że *Smart Cities* wiążą się zarówno z problematyką wykorzystania rozwiązań IT, jak też z szeroko rozumianą polityką ekologiczną i społeczną. Poniżej przytoczone zostały różne definicje inteligentnego miasta (Sobczak, 02.06.2013):

- według Azkuna jest to „miasto, które wykorzystuje technologie informacyjno-komunikacyjne, w celu zwiększenia interaktywności i wydajności infrastruktury miejskiej i jej komponentów składowych, a także do podniesienia świadomości mieszkańców”. Jednak poza definicją jej autorzy, że miasto może być traktowane jako „inteligentne”, gdy podejmuje inwestycje w kapitał ludzki i społeczny oraz infrastrukturę komunikacyjną w celu aktywnego promowania zrównoważonego rozwoju gospodarczego i wysokiej jakości życia, w tym mądrego gospodarowania zasobami naturalnymi, przez partycypację obywatelską”;
- według Massachusetts Institute of Technology to „inteligencja mieszcząca się w połączeniu coraz bardziej skutecznych cyfrowych sieci telekomunikacyjnych (porównywanych do nerwów), wszechobecnie występującej inteligencji (porównywanych do mózgow), czujnikach i znacznikach (porównywanych do narządów zmysłów) i oprogramowaniu (porównywanych do wiedzy i kompetencji poznawczych). Inteligencja ta nie istnieje w oderwaniu od innych systemów miejskich. Co więcej, istnieje rosnąca sieć nakładających się połączeń do mechanicznych i elektrycznych systemów istniejących w budynkach, systemów wbudowanych w sprzęty gospodarstwa domowego, systemów transportu, sieci elektrycznych, sieci zaopatrzenia w wodę i usuwanie ścieków, wreszcie systemów zapewniających bezpieczeństwo mieszkańców miast”;
- według Komninos jest to „obszar (gmina, powiat, klaster, miasto, miastoregion) składający się z: (1) kreatywnej populacji realizującej działania intensywnie wykorzystujące wiedzę lub klaster takich działań, (2) efektywnie działających instytucji i procedur w zakresie tworzenia wiedzy, umożliwiających jej nabywanie, adaptację i rozwój, (3) rozwiniętej infrastruktury szerokopasmowej, cyfrowej przestrzeni, e-usług oraz narzędzia on-line do zarządzania wiedzą oraz (4) udokumentowanej zdolności

⁶ Miasta związane z sektorem sztuki, kultury i nauki.

do innowacji, zarządzania i rozwiązywania problemów, które pojawiają się po raz pierwszy, ponieważ innowacyjność i zarządzanie w warunkach niepewności są kluczowe do oceny inteligencji.”

Zdaniem Tadeusza Kulisiewicza „w ujęciu uwzględniającym potrzeby mieszkańców inteligentne miasto to habitat zapewniający wysoką jakość życia jego mieszkańcom, sprawność i niezawodność infrastruktury technicznej oraz optymalizację i efektywność gospodarowania zasobami naturalnymi i technicznymi. (...) Dla człowieka takie warunki to zapewnienie jednocześnie wysokiej jakości życia we wszystkich jego przejawach oraz zrównoważonego rozwoju gospodarczego. Żeby tworzyć takie najdogodniejsze warunki, miasto inteligentne musi odpowiednio łączyć kapitał społeczny, organizację oraz infrastrukturę techniczną, w tym systemy teleinformatyczne” (Kulisiewicz, 27.09.2014). Według Słownika PWN „habitat” (w znaczeniu biologicznym) to zespół warunków lub miejsce, w którym osobniki danego gatunku mają najdogodniejsze warunki do życia⁷.

Zatem wdrożenie inteligentnych systemów w mieście (zarządzania ruchem, monitoringu bezpieczeństwa, sieci energetycznych, zarządzania energią w budynkach, dla publicznych punktów dostęp do bezprzewodowego Internetu itp.), zainwestowanie w tabor czy też w infrastrukturę „twardą” jest niezbędne, aby inteligentne miasto funkcjonowało, ale nie jest wystarczającym warunkiem dla tworzenia inteligentnego miasta. Potrzebna jest transformacja funkcjonowania miasta jako całości, wykorzystująca czynnik ludzki – społeczny. „Miarą inteligencji miasta jest struktura lokalnej gospodarki, poziom rozwiązań służących mobilności i zarządzaniu zasobami, także środowiskowymi. Kluczem są jednak świadomi i samodzielni obywatele. Tylko oni bowiem będą w stanie wymusić kontynuowanie zmian nawet w przypadku rozszad politycznych w mieście (...). Inteligentne miasta to wspólne przedsięwzięcie mieszkańców, władz, lokalnych przedsiębiorców” (Bendyk, Bonikowska, 2013, s. 5).

W ramach unijnej inicjatywy „European Initiative on Smart Cities”, w której bierze udział 4500 miast, przyjęte cele stanowią dla nich znaczące wyzwanie. Dotyczą one: zmniejszenia emisji gazów cieplarnianych o 40% do 2020 roku, optymalizacji i efektywnego zużycia energii oraz upowszechnienia dobrych praktyk w zakresie zrównoważonej energii np. poprzez Konwent Burmistrzów. Główny nacisk położony jest na energooszczędne i niskoemisyjne budownictwo, na lokalne sieci energetyczne oraz systemy ogrzewania i chłodzenia, a także na zrównoważony transport. Zamierzone efekty można będzie uzyskać np. na drodze innowacji organizacyjnych, wdrażania technologii niskoemisyjnych, zastosowania nowej generacji materiałów izolacyjnych, inteligentnego zarządzania produkcją i zużyciem energii, poprzez stosowanie nowych rozwiązań projektowych obiektów. Inicjatywa łączy takie programy jak

⁷ Słownik PWN. <http://sjp.pwn.pl/sjp/habitat;2463748.html> (dostęp: 1.09.2016).

CIVITAS, CONCERTO i „Intelligent Energy Europe”, a także inicjatywy: „Solar and Electricity Grid”, partnerstwa publiczno-prywatne dla budownictwa oraz „Zielone Samochody”⁸.

Do miana miast inteligentnych bliżej jest dużym miastom, takim jak: Warszawa, Kraków, Łódź, Gdańsk, których samorządy podjęły już działania na rzecz wykorzystania potencjałów technologii informacyjno-komunikacyjnych w działalności obywateli, przedsiębiorstw i służb publicznych. Miasta te wdrażają np. inteligentny system transportu, system inteligentnych przestrzeni miejskich⁹. Również i średnie ośrodki w Polsce, takie jak: Rzeszów, Białystok, Szczecin, Kielce, Suwałki i Bydgoszcz zaliczane są do miast Smart Cities, co dokumentuje ranking konsorcjum trzech uczelni z Austrii, Holandii i Słowacji. Jest on oparty na modelu badawczym, w którym określono 6 obszarów (łącznie 31 kryteriów)¹⁰:

- *smart economy* (inteligentna gospodarka) – dotyczy konkurencyjności miasta; obejmuje kwestie innowacyjności, przedsiębiorczości, wizerunku gospodarczego i znaków handlowych, elastyczności rynku pracy, produktywności,
- *smart people* (inteligentni ludzie) – pod tym określeniem kryje się kapitał społeczny i ludzki; poziom kwalifikacji, ustawiczne uczenie się (LLL), otwartość, zróżnicowanie etniczne;
- *smart governance* (inteligentne zarządzanie) – dotyczy udziału obywateli w procesach decyzyjnych miasta; partycypacja w życiu publicznym, publiczne i społeczne serwisy, transparentne zarządzanie;
- *smart mobility* (inteligentna mobilność) – dotyczy zrównoważonego systemu transportu oraz zagadnień ITC – lokalnej oraz międzynarodowej dostępności, dostępności do IT infrastruktury;
- *smart environment* (inteligentne środowisko naturalne) – uwzględniono takie aspekty związane ze środowiskiem naturalnym jak: jakość powietrza (brak

⁸ Słownik PWN, <https://setis.ec.europa.eu/set-plan-implementation/technology-roadmaps/european-initiative-smart-cities> (dostęp: 3.09.2016).

⁹ Gdańsk w ramach międzynarodowego projektu ACCUS (Adaptive Cooperative Control of Urban Systems) chce zintegrować w ramach jednego systemu różne aplikacje miejskie, co pozwoli m.in. na inteligentne sterowanie oświetleniem ulicznym, monitorowanie ruchu na ulicach i warunków na drogach, numeryczne prognozowanie pogody, automatyczną identyfikację pojazdów, zarządzanie energią w budynkach, a także przekazywanie mieszkańcom w czasie rzeczywistym informacji np. o natężeniu ruchu ulicznego, groźnych zjawiskach pogodowych itp. Wytworzone efekty projektu (m.in. opracowanie metody i narzędzia) zostaną zademonstrowane i zweryfikowane w ramach pilotażowego wdrożenia systemu w obszarze metropolitalnym (Gdańsk/Trójmiasto/Pomorze). Pilotaż w Polsce będzie jedynym tego rodzaju wdrożeniem inteligentnego systemu ACCUS w Europie. <http://pcpd.pl/projekt-accus/> (dostęp: 02.09.2016).

¹⁰ <http://www.smart-cities.eu/?cid=01&ver=3> (dostęp: 3.09.2016).

zanieczyszczenia), warunki środowiskowe, zrównoważone zarządzanie zasobami, świadomość ekologiczna;

- *smart living* (inteligentne warunki życia) – dotyczy jakości życia mieszkańców: kulturowe, zdrowotne i edukacyjne zaplecze, jakość mieszkania, osobiste bezpieczeństwo, turystyczne atrakcje.

Do rankingu wybrano miasta, w których: liczba mieszkańców mieściła się w przedziale 100 000-500 000, w mieście był co najmniej jeden uniwersytet, a na obszarze wokół miasta nie mieszkało mniej niż 1 500 000 mieszkańców. Polskie miasta zajmują pozycje dalekie – od 55 miejsca w przypadku Rzeszowa do 70. miejsca w przypadku Suwałk.

Zdaniem Andrzeja Sobczaka małe miasta nie sprostają wszystkim wymaganiom Smart Cities. Ważne jest jednak jego zdaniem, by ich władze zmieniły sposób myślenia w odniesieniu do społecznych aspektów związanych z koncepcją „smart city”. „W szczególności dotyczy to kapitału intelektualnego miast, wprowadzenia pewnych mechanizmów otwartości i partycypacji mieszkańców w sprawowaniu władzy. Stawiam także tezę, że takie jednostki mogą być beneficjentami rozwiązań w chmurze rządowej (Government Cloud). Same nie będą w stanie podźwignąć inwestycji w rozwiązania informatyczne, w których mogą być np. „zaszyte” wzorcowe procesy zarządzania miastem” (Sobczak, 2013).

Inicjatywa budowy Otwartych Miast narodziła się w Denver (Colorado, USA) w 2010 roku i jest wspólnym projektem CityCamp, OpenColorado, Code for America, the Sunlight Foundation, OpenPlans i innych organizacji. Pomysł jej powołania narodził się w grudniu 2010 roku. Powstały dwa ważne dokumenty: Deklaracja Otwartego Miasta oraz Kodeks Otwartego Miasta. W pierwszym z nich podkreślono, że: „Wraz z rozwojem nowych technologii i coraz bardziej połączonych ze sobą i zaangażowanych społeczności rośnie nacisk na [prezydentów/burmistrzów miast], by stosowali praktyki otwartego rządu, promujące przejrzystość oraz uczestnictwo obywateli w rządzeniu i współdziałanie w decyzjach podejmowanych przez władzę. W celu zmiany sposobu działania administracji samorządowej, zapewnienia świadczenia w bardziej efektywny sposób usług publicznych i umocnienia realizacji zasad demokracji [miasto] przyjmuje następujące zasady Otwartego Rządu: [Miasto] zobowiązuje się do przejrzystości, do znaczącego udziału społeczeństwa, do współpracy z obywatelami i ze wszystkimi jednostkami administracji, do dzielenia się najlepszymi praktykami, oprogramowaniem i innymi zasobami z innymi instytucjami administracji publicznej, przyjąć Kodeks Otwartego Miasta” (Sobczak, 4.01.2014). W szczególności w odniesieniu do zasady współpracy z obywatelami i ze wszystkimi jednostkami administracji zaznaczono, że miasto:

- powinno tworzyć możliwości wspólnej pracy z obywatelami, z organizacjami społecznymi, ze społecznościami akademickimi, z organizacjami sektora prywatnego w celu zaspokajania potrzeb społeczności,

- powinno również wzmacniać i rozwijać współpracę między jednostkami miasta oraz z innymi urzędami administracji publicznej w celu skutecznego wypełniania zobowiązań miasta względem obywateli; miasto będzie zachęcać obywateli do poświęcenia mu ich czasu i wiedzy,
- miasto podejmie kroki mające na celu stworzenie sprawnie działających sposobów uczestnictwa i współpracy mieszkańców w sprawach miejskich oraz zobowiązuje się do włączenia ich opinii i odzewu do procesów podejmowania decyzji.

Miasto, w opracowanym Kodeksie Otwartego Miasta, zobowiązane jest „do osiągnięcia najwyższego możliwego poziomu otwartości administracji. Urzędnicy miejscy oraz radni będą współpracować ze sobą nawzajem oraz z obywatelami w celu zapewnienia otwartego i skutecznego zarządzania, a także zdobycia zaufania publicznego oraz zbudowania systemu przejrzystości, partycypacji, współpracy i odpowiedzialności. Wszyscy uczestnicy tego procesu zobligowani są do:

- 1) publikacji informacji urzędowych on-line (publikacja online, aktualność i spójność informacji, założenie otwartości, otwartość i dostępność informacji, strona internetowa otwartego miasta, katalog otwartych danych, zbiory danych o wysokiej wartości, odzew publiczny, odpowiedź na odzew publiczny, publikacja wykazu wniosków obywatelskich, licencje);
- 2) tworzenia i Instytucjonalizacji Kultury Otwartego Miasta – w celu wsparcia otwartej administracji i jej odpowiedzialności, [Miasto] będzie tworzyć i rozszerzać możliwości obywatelskiego udziału i współpracy poprzez takie działania, jak: Plany Budowy Otwartego Miasta, ocenę, grupę roboczą, zachęty.
- 3) tworzenie polityk sprzyjających rozwojowi Otwartego Miasta z uwzględnieniem: identyfikacji barier, formułowania wytycznych, określenia zmian oraz publikacji wytycznych i propozycji zmian polityk” (Sobczak, 4.01.2014).

Kodeks precyzuje kto (np. departament informatyki miasta), w ciągu ilu dni, z kim skonsultuje, jakim kanałem udzieli informacji (np. za pośrednictwem strony internetowej Otwartego Miasta), jak opracuje (np. opracowanie rozwiązań otwartego zarządzania), jak procesy komunikacyjne będą koordynowane, jak stymulować wdrażanie idei Otwartego Miasta etc.

3. Rozwój sieci miast i ich przykłady

Każdej erze można przyporządkować swoistą formę struktur organizacji. W erze nomadycznej (ok. 2-3 mln lat temu) aspekt organizacji życia oparty był na *małych grupach*, w erze rolniczej (10 000-000 lat) strukturą wiodącą była *hierarchia*. Era industrialna, obejmująca XIX i XX w., przyniosła *biurokrację*, obecna era, nazywana erą informacyjną (XXI w.), wniosła wraz z rozwojem

nowych technologii pojęcie sieci (Grudzewski, Hejuk, 2007, ss. 156-157). Z tym pojęciem wiąże się wirtualizacja, model funkcjonowania organizacji zarówno gospodarczych, tych związanych z sektorem publicznym oraz organizacji pozarządowych na rynku globalnym.

W latach 90. XX wieku John Naisbitt uznał zastępowanie struktur hierarchicznych przez struktury sieciowe za jeden z najważniejszych kierunków zmieniających nasze życie (Naisbitt, 1997, ss. 3-49). Dzięki globalnemu upowszechnieniu technologii ICT¹¹, a w szczególności Internetu, obserwuje się obecnie wzrastającą rolę sieciowych struktur nie tylko w globalnej gospodarce, ale również w odniesieniu do procesów społecznych, kulturowych, środowiskowych i przestrzennych. Jednym z ważniejszych efektów globalizacji jest „powszechna internacjonalizacja życia społecznego i działalności gospodarczej” (Castells, 1996, ss. 81, 119). Zdaniem Henryka Chołaja w procesie internacjonalizacji, który obejmuje tylko oddziaływania polegające na wzajemnym przenikaniu, „coraz większa ilość elementów właściwych jednej wspólnotie narodowej staje się dorobkiem innej wspólnoty. Przekształcenie tego co narodowe, w to, co międzynarodowe, stanowi główną treść procesu internacjonalizacji życia społecznego” (Chołaj, 2003, s. 307).

Globalne sieciowanie ma swój wymiar terytorialny. Terytorium jest płaszczyzną odniesienia dla różnych form aktywności ludzkiej, traktowane jest nie tylko administracyjnie, ale i funkcjonalnie. Stary paradygmat, dotyczący polityki rozwoju regionalnego w krajach unijnych, polegający na wyrównywaniu różnic w poziomie rozwoju regionów oraz na podejściu sektorowym do założonych działań, jest obecnie zastępowany nowym modelem polityki ukierunkowanej terytorialnie (ang. *place-based approach*). W modelu tym podkreśla się znaczenie zintegrowanego podejścia terytorialnego, którego celem jest efektywniejsze wykorzystanie zasobów i specjalizacja terytorialna. Organizacje współpracujące (np. miasta, regiony) uzyskują efekt przewagi konkurencyjnej dzięki identyfikowaniu wspólnych potencjałów i wyzwań oraz wymianę doświadczeń i współpracę. Podejście terytorialne w polityce rozwoju danego terytorium (państwo, makroregion, region, miasto, gmina), cechuje:

¹¹ GUS definiuje ICT następująco: „Pod pojęciem technologii informacyjnych i komunikacyjnych (w skrócie ICT, z ang. Information and Communication Technologies, nazywanych zamiennie technologiami informacyjno-telekomunikacyjnymi, teleinformatycznymi lub technikami informacyjnymi) kryje się rodzina technologii przetwarzających, gromadzących i przesyłających informacje w formie elektronicznej. Węższym pojęciem są technologie informatyczne (IT), które odnoszą się do technologii związanych z komputerami i oprogramowaniem, niezwiązanych jednak z technologiami komunikacyjnymi i dotyczącymi sieci. Rozwój tych technologii sprawia, że oba pojęcia stają się coraz bardziej spójne, będąc przy tym motorem rozwoju cywilizacyjnego, społecznego i gospodarczego”.

- a) wykorzystanie endogenicznych potencjałów rozwojowych terytorium wraz z absorpcją czynników egzogenicznych (wiedza z „zewnątrz”),
- b) definiowanie terytorium również przez pryzmat jego cech funkcjonalnych, a nie tylko administracyjnych,
- c) współpraca, dialog i partnerstwo jako niezbędne elementy w kontekście zebrania i usystematyzowania wiedzy oraz preferencji podmiotów lokalnych,
- d) dostosowanie interwencji do szczegółowych kontekstów terytorialnych, do powiązań przestrzennych pomiędzy nimi,
- e) zintegrowany i skoordynowany pakiet inwestycji uwzględniający różnorodność uwarunkowań społecznych, gospodarczych i terytorialnych poszczególnych terytoriów (Ministerstwo IiR, s. 5).

Przynależność do różnych sieci jest obecnie koniecznością i decyduje o rozwoju danej organizacji, niezależnie od jej charakteru funkcjonowania (sektor publiczny, biznesowy, organizacji pozarządowych). Natomiast „bycie w sieci” oznacza konieczność współpracy poprzez otwarty dostęp do innowacyjnych – cudzych i własnych efektów pracy. Ten proces dotyczy również miast i ich społeczności. W przypadku małych i średnich miast, podobnie jak w przypadku sektora MŚP, sieci umożliwiają wykorzystanie efektu skali, przez co poprawia się ich konkurencyjność, zwiększa się ich rola w rozwoju lokalnym i regionalnym, a dzięki wiedzy, informacji i aktywom niematerialnym (np. wizerunek i sieć kontaktów) pokonywane są ich własne bariery rozwoju. Efekt skali wykorzystuje z powodzeniem m.in. sieć miast Cittaslow.

Według Johna Naisbitt struktury sieciowe rozumiane są jako bezpośrednie i pośrednie powiązania poziome o egalitarnym charakterze między węzłami czy też uczestnikami. Są one z natury trójwymiarowe i w znaczący sposób niezależne od struktur hierarchicznych. Uczestnictwo w sieci powoduje, że w ramach podejmowanych wspólnych procesów pomiędzy członkami sieci obserwuje się wzrost współpracy (również poprzez tworzenie innowacji) i współdziałania kosztem konkurowania i współzawodnictwa, zwiększenie interakcji i komunikacji, przyspieszenie i racjonalizację przepływów informacji i komunikacji. Członkowie sieci są w centrum uwagi, traktowani są podmiotowo, jednak w zależności od rodzaju sieci mogą być „na pierwszej” lub „innej” linii decyzyjnej w sferze zarządzania siecią. Zdaniem Manulea Castellsa konkurencja w globalnej gospodarce posiada inny wymiar, tzn. jest „skoncentrowana na ekonomicznym skonsumowaniu innowacji”, jednak utrzymanie się na odpowiednim poziomie wydajności i konkurencyjności jest możliwe tylko w ramach globalnej sieci, która łączy podmioty w sposób bezpośredni lub pośredni. Sieć wymusza „współpracę przy tworzeniu innowacji i konkurowanie w wymyślaniu jej zastosowań oraz usługach z nią związanych” (Castells, 1996, ss. 81, 119).

Podstawę prawną do tworzenia sieci przez wspólnoty lokalne, w tym miasta, zapewniło przyjęcie w naszym kraju Europejskiej Karty Samorządu Lokalnego (dalej: Karta)¹². Należy podkreślić, że Polska, jako jeden z nielicznych krajów, ratyfikowała Kartę w całości w 1993 roku. W artykule 10, tego dokumentu, zagwarantowane zostało dla wspólnot lokalnych, prawo do:

- współpracy oraz do zrzeszania się, w ramach prawa, z innymi wspólnotami lokalnymi, by urzeczywistnić zadania interesu wspólnego,
- przystępowania do stowarzyszenia, chroniącego i popierającego ich wspólne interesy oraz prawo do międzynarodowego stowarzyszenia wspólnot lokalnych, uznawanego w każdym państwie,
- współpracy ze wspólnotami innych państw w warunkach ewentualnie przewidzianych przez prawo. Karta jest dokumentem Rady Europy, który reguluje status samorządów lokalnych w relacji do władz danego państwa oraz w relacji do władz innych państw i działających w nich samorządów.

Odzwierciedleniem tego zapisu było przyjęcie w 1997 roku Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, która zezwala jednostkom samorządu terytorialnego na zrzeszanie się, na przystępowanie do międzynarodowych zrzeszeń społeczności lokalnych i regionalnych oraz na współpracę ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw (art. 172)¹³. Również zapisy ustawy o samorządzie gminnym (art. 84.1-84a) są zgodne z Kartą i regulują powstawanie stowarzyszeń gmin w celu wspierania idei samorządu terytorialnego oraz obrony wspólnych interesów na bazie przepisów prawa o stowarzyszeniach oraz zasady przystępowania gminy do międzynarodowych zrzeszeń społeczności lokalnych i regionalnych według odrębnych przepisów.

Opisane wcześniej zmiany mają swoje odzwierciedlenie w budowaniu wizji i modeli rozwoju miast. Europejska Rada Urbanistów przedstawiała w 2003 roku wizję przyszłości miast europejskich XXI wieku, tzw. Miast Spójnych. Są one traktowane jako sieci miast, które (Nowa Karta Ateńska, 2003, s. 5):

- zachowują bogactwo i zróżnicowanie kulturowe wynikające z ich długiej historii i umiejętnie łączą swą teraźniejszość i przyszłość z przeszłością,
- są powiązane w sieci o wielorakim znaczeniu i funkcji,
- są twórcze i konkurencyjne, ale jednocześnie są zdolne do współpracy i wzajemnie się uzupełniają,
- przyczyniają się w decydującym stopniu do dobrobytu i wygodnego życia ich mieszkańców,

¹² Sprostowanie nazwy Europejska Karta Samorządu Terytorialnego nastąpiło w polskim prawie w 2006 roku – nazwa obowiązująca to Europejska Karta Samorządu Lokalnego (odpowiednio do: European Charter of Local Self-Government).

¹³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona została przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

- łączą harmonijnie środowisko zurbanizowane ze środowiskiem przyrodniczym.

W dokumencie tym podkreślono, że: „Dla zwiększenia swojej konkurencyjności, miasta będą musiały się łączyć w różne sieci, funkcjonujące jako mniej lub bardziej zintegrowane systemy. (...) Można będzie wyróżnić kilka typów policentrycznych sieci, takich jak:

- sieć miast o zbliżonej specjalizacji, które poprzez współpracę funkcjonalną i organizacyjną staną się zauważalne, osiągając wielkość i produktywność potrzebną do efektywnego konkutowania w gospodarce światowej lub do realizowania wspólnych celów,
- sieć komplementarnych względem siebie miast o różnej specjalizacji, gdzie specjalizacja miasta będzie wytyczną lokalizacji projektów publicznych podejmowanych w obrębie sieci,
- sieć miast powiązanych pomiędzy sobą elastycznym systemem wymiany dóbr i usług,
- sieć obejmująca miasta mające wspólne interesy (ekonomiczne lub kulturowe), pozwalająca na umacnianie ich profilu, a przez to także ich przewagę konkurencyjnych.” (Nowa Karta Ateńska, 2003, s. 11).

Rodzaj powiązań miast-węzłów (fizyczny i/lub wirtualny, lub mieszany) w różnych sieciach będzie zależał od zachodzących między nimi przepływów dóbr materialnych i informacji oraz od charakteru powiązań funkcjonalnych. Podkreślona została spójność miast w wymiarze historycznym, społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i przestrzennym. W tym celu wszystkie wymiary zrównoważonego rozwoju – to jest dobrobyt gospodarczy, równowaga społeczna, aspekty ekologiczne, wymagania kulturalne i zdrowotne, skuteczność instytucji w państwach członkowskich – muszą zostać jednocześnie i na równych prawach rozważone. Zakłada się, że powiązane w różny sposób policentryczne sieci miast będą sprzyjać wzrostowi gospodarczemu w UE. Zdefiniowanie nowych sieci i pozycji w nich poszczególnych miast wymagać będzie znacznego udziału specjalistów w celu przełożenia na strategię rozwoju przestrzennego dynamicznego procesu formowania sieci.

Poniżej przedstawione zostały przykłady sieci miast, które reprezentują różne typy policentrycznych sieci.

- Sieć Miast Kreatywnych UNESCO

Działa od 2004 roku z inicjatywy UNESCO. Głównym celem przedmiotowej sieci jest promocja zasad zrównoważonego rozwoju w aspekcie: ekonomiczno-społeczno-kulturalnym. Miasta kreatywne klasyfikuje się w siedmiu dziedzinach: muzyki, literatury, filmu, gastronomii, rzemiosła artystycznego i sztuki ludowej, wzornictwa oraz sztuki mediów¹⁴. Aktualnie Sieć UNESCO skupia w swoich szeregach 116 miast z ponad trzydziestu krajów z całego świata.

¹⁴ www.unesco.pl/article/1/katowice-miastem-muzyki-unesco/ (dostęp: 31.08.2016).

Polskę reprezentują w sieci Kraków – jedno z siedmiu miast na świecie, posiadające tytuł Miasta Literatury Sieci Miast Kreatywnych UNESCO¹⁵ i Katowice, posiadające tytuł Miasta Muzyki Sieci Miast Kreatywnych UNESCO od 11.12.2015 r.¹⁶ Współpraca pomiędzy uczestnikami sieci polega na wymianie doświadczeń i praktyk związanych z kulturą i sektorem kreatywnym.

- Sieć Miast Euroregionu Karpackiego (SMEK)

Ideą jest stworzenie trwałej, profesjonalnej struktury transgranicznej, wspierającej współpracę samorządów miejskich z Euroregionu Karpackiego, tj. Polski, Słowacji, Węgier, Rumunii i Ukrainy w ich rozwoju społeczno-gospodarczym. Sieć ma połączyć dotychczasowe rozproszone współdziałanie poszczególnych samorządów. Obszarem działania sieci będą regiony przygraniczne wymienionych krajów. Inicjatorami i koordynatorami projektu są: Stowarzyszenie Euroregion Karpacki Polska i Stowarzyszenie Euroregion Karpacki Słowacja – Północ. Obecne założenia projektu wynikają z wcześniejszej współpracy i wniosków z projektu sieciowego, dofinansowanego z Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska – Republika Słowacka 2007-2013 pod nazwą: „Sieć Miast Euroregionu Karpackiego”, realizowanego w latach 2009-2010. Dotychczasowa współpraca w sieci miast wykazała, że brak jest sformalizowanego sposobu zaangażowania władz miast w działalność sieci, urzędnicy miejscy słabo są zaangażowani w działania sieci, występują trudności z koordynacją całości Sieci przez samorząd terytorialny, brak jest wyspecjalizowanego mechanizmu komunikacji i zdalnej współpracy zapewniającej efektywną wymianę informacji i realizację wspólnych działań. Stąd obecna inicjatywa pracy w sieci dotyczy wypracowania efektywnych rozwiązań organizacyjno-instytucjonalnych w zakresie zarządzania współpracą w ramach Sieci¹⁷.

- Sieć Miast i Gmin Przyjaznych Starzeniu Światowej Organizacji Zdrowia (WHO)¹⁸

Sieć powstała na bazie wspólnych programów w Kanadzie, Irlandii, Słowenii, Hiszpanii, Portugalii, Federacji Rosyjskiej, USA, Wielkiej Brytanii i Francji. Liczy ona 137 członków (miast i gmin) w 21 krajach na całym świecie. Z wiedzy i doświadczenia sieci korzysta ponad tysiąc miast i gmin pracujących nad programami prowiekowymi. Celem tych miast jest poprawa czynników środowiskowych i społecznych, które wpływają na procesy aktywnego i zdrowego starzenia się. W „Przewodniku po miastach przyjaznych starzeniu” (WHO) podkreśla się, że „przestrzenie i budynki użyteczności publicznej mają znaczący wpływ na mobilność, niezależność i jakość życia osób starszych i wpływają na

¹⁵ www.unesco.pl/neste/2/article/1/zgloszenia-do-sieci-miast-kreatywnych-unesco/ (dostęp: 31.08.2016).

¹⁶ www.unesco.pl/article/1/katowice-miastem-muzyki-unesco/ (dostęp: 31.03.2016).

¹⁷ <http://www.karpacki.pl/narzedzia-wspolpracy/smek/> (dostęp: 31.03.2016).

¹⁸ <http://publica.pl/teksty/siec-miast-przyjaznych-starzeniu-45058.html> (dostęp: 15.08.2016).

ich zdolność do starzenia się w miejscu”. Dobre przestrzenie publiczne, dobrze zaprojektowane przestrzenie prywatne i transport to podstawowe, fizyczne aspekty miast przyjaznych starzeniu się. Miasta aplikujące do sieci zobowiązane są do: stworzenia mechanizmów angażujących osoby starsze w cykl przystępowania do sieci, podnoszenia zastanego poziomu przystosowania miast i gmin do potrzeb osób w każdym wieku, opracowanie 3-letniego planu działania na rzecz podniesienia zastanego poziomu przystosowania miast, gmin i społeczności do potrzeb osób w każdym wieku, starzenia się oraz do identyfikacji wskaźników monitorowania postępów planu działania. Zdaniem koordynatorki sieci Kristine Goulding: „Sieć WHO ma nadzieję stać się punktem wyjścia dla miast i gmin, które są zainteresowane poprawianiem ich otwartości na procesy starzenia się, ale nie wiedzą, gdzie i jak zacząć. W początkowych etapach naszej współpracy z miastami inspiracji dostarczają przykłady dobrych praktyk i owocnej współpracy z miastami na całym świecie. Nasza sieć ułatwia kontakty i współpracę na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym pomiędzy rządami, urbanistami, inżynierami transportu, pracownikami społecznymi, służbą zdrowia i naukowcami a pokoleniem starszych ludzi”. Miasta lub gminy, będące członkami sieci, korzystają z oznaczenia „Członka Globalnej Sieci Miast i Gmin Przyjaznych Starzeniu”. Członkostwo umożliwia również: kontakt z globalną siecią ekspertów w zakresie różnych aspektów starzenia się, w tym urzędników, kierowników projektów, naukowców i ludzi starszych, dostęp do najnowszych wiadomości i materiałów związanych z podnoszeniem jakości życia w miastach i gminach, projektów, spotkań i imprez, wsparcie w pracy nad opracowywaniem strategii działań oraz rozwojem i wdrażaniem rozwiązań dotyczących przystosowywania miast i gmin do potrzeb wszystkich grup wiekowych, udział w dyskusji o najlepszych praktykach w zakresie wdrażania i pokonywania wyzwań związanych z rozwojem miast i gmin przyjaznych starzeniu.

- Europejska sieć miast i uczelni "EUniverCities"

Powstała w 2012 r. z siedzibą w Delft (Holandia). Wspólną cechą miast – członków sieci jest obecność w mieście silnego środowiska akademickiego. Z zasady miasta zgłaszają akces do sieci i uzyskują jej członkostwo w tandemie: miasto i uczelnie w nim funkcjonujące. Celem współpracy jest wzajemne uczenie się, jak tworzyć najatrakcyjniejsze warunki do studiowania, a także promocja istniejącego potencjału naukowego i dydaktycznego w danym mieście. Miasto Lublin i jego uczelnie są członkami sieci od 2014 r. Pozostałymi członkami sieci są następujące miasta i ich uczelnie: Aalborg (Dania), Aveiro (Portugalia), Delft (Holandia), Gandawa (Belgia), Lozanna (Szwajcaria), Linköping (Szwecja), Magdeburg (Niemcy), Norrköping (Szwecja), Parma (Włochy), Tampere (Finlandia), Trondheim (Norwegia), Warna (Bułgaria),

Koordynatorem kontaktów z siecią jest Wydział Strategii i Obsługi Inwestorów¹⁹.

Przedstawione poniżej przykłady sieci miast dotyczą również małych miast, w tym miast historycznych, w których platformą wspólnego działania jest dziedzictwo kulturowe i naturalne. Sieci te zajmują się promocją interesów swoich członków, promocją zrównoważonego zarządzania historycznymi terenami, współpracą, dzieleniem się doświadczeniem i dobrymi praktykami, szkoleniami, organizacją różnego rodzaju spotkań pozwalających na swobodną wymianę informacji pomiędzy praktykami i profesjonalistami, przygotowaniem i realizacją wspólnych projektów stymulujących zmiany. Różne są formy prawne tych sieci miast i ich wielkości (liczba członków). Funkcjonowanie tych sieci wiąże się z korzyściami dla ich członków, wynikające ze współtworzenia tych sieci. Można wymienić następujące sieci:

- ECOVAST – European Council for the Village and Small Town (Europejska Rada Wsi i Małych Miast – sieć prywatna)²⁰ – utworzona w 1984 r., promuje ekonomiczną, społeczną i kulturową vitalność oraz administracyjną identyfikację wiejskich gmin i małych miast z uwzględnieniem ich dziedzictwa kulturowego i naturalnego;
- ISOCARP – International Society of City and Regional Planners (sieć prywatna)²¹ – organizuje przedsięwzięcia i spotkania dla swoich członków oraz innych profesjonalistów zajmujących się regionalnymi i lokalnymi planami, organizuje szkolenia;
- EWT – European Walled Towns (organizacja pozarządowa)²² – zajmuje się wymianą wiedzy i doświadczenia, promuje interesy członków, wspiera miasta w codziennym funkcjonowaniu, realizuje projekty stymulujące zmiany, organizuje regularne sympozja;
- OWHC/OVPM – Organisation of World Heritage Cities (organizacja pozarządowa)²³ – uczestniczy we wdrażaniu Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego; zajmuje się na poziomie regionalnym i międzynarodowym współpracą oraz wymianą informacji, a także ekspertyzami pomiędzy historycznymi miastami, wzmocnieniem porozumienia pomiędzy ekspertami a lokalnymi władzami w ramach podejmowanych badań oraz uwrażliwianiem ludzi na wartość dziedzictwa kulturowego i jego ochronę;
- VEC – Alliance of European Cultural Cities (organizacja pozarządowa) – jest to sieć historycznych miast i terytoriów, zajmująca się, w kontekście

¹⁹ <http://lublin.eu/lublin/wspolpraca-miedzynarodowa/eunivercities/>; więcej informacji: <http://eunivercitiesnetwork.com/> (dostęp: 3.09.2016).

²⁰ więcej: <http://www.ecovast.org>

²¹ więcej: <http://www.isocarp.org>

²² więcej: <http://www.walledtowns.com>

²³ więcej: <http://www.ovpm.org>

międzynarodowym, promocją znaczenia lokalnego dziedzictwa jako motoru zrównoważonego rozwoju i jakości życia, a także wykorzystaniem innowacji do istniejących struktur²⁴;

- Heritage Europe – European Association of Historic Towns and Regions (sieć prywatna) – obejmuje ok. 1000 historycznych miast²⁵;
- EUROPA NOSTRA – jest siecią ponad 400 członków organizacyjnych (250 organizacji typu stowarzyszenia/fundacje, 150 organizacji typu: lokalne i rządowe władze oraz korporacje) i 1500 indywidualnych; łączy organizacje z całej Europy, aby bronić interesów miast i wsi, a także terenów historycznych i archeologicznych. Od 2010 r. jest organizatorem Nagrody Europa Nostra w kategoriach np.: konserwacja, badania i digitalizacja, edukacja i szkolenia, dedykowany serwis.

4. Sieć miast Cittaslow

W 2012 roku została zorganizowana pierwsza konferencja Międzynarodowego Stowarzyszenia Miast Cittaslow w Brukseli, w której wzięli udział posłowie Parlamentu Europejskiego. Celem konferencji było przedstawienie Cittaslow jako ruchu poprawiającego jakość życia społeczności europejskiej oraz jego wpływ na cele polityczne. Zygmunt Bauman, występujący na konferencji, stwierdził, że: „Cittaslow jest jedną z 18 sił na świecie, która może przywrócić potęgę społeczności lokalnych. Rozwój i dołączanie nowych miast do ruchu Cittaslow w Europie jednoczy narodowości, które wspólnie wymieniając się doświadczeniami tworzą nową jakość lokalnego życia. Unia Europejska analizując poprawę i wzrost gospodarczy poszczególnych miast przeznacza coraz to większe środki finansowe na poprawę i odbudowę lokalnych społeczności (...). Dzięki środkom finansowym małe miasta mają większą możliwość na poprawę standardów życia w mieście. Inwestując w miasto zwalczane są problemy związane z bezrobociem, biedą, bezpieczeństwem oraz wzrasta wiara lokalnego społeczeństwa w przynależność i dumę z miasta, w którym żyją”²⁶.

Cittaslow w Europie jest ruchem, który zrzesza miasta, podnosi efektywność ich wzrostu gospodarczego, stawia edukację na wysokim poziomie oraz pomaga w ograniczeniu ubóstwa, a także rozwija coraz to nowsze innowacyjne projekty gospodarcze. Sieć powstała w 1999 roku we Włoszech. Ideą, która przyświecała animatorom tego ruchu (miasta Bra, Orvieto, Positano i Greve) było zachowanie wartości życia w ich „małych ojczyznach”, ale w taki sposób, by były one atrakcyjne i zapewniały określoną jakość życia. Tożsamość

²⁴ więcej: <http://www.avecnet.net>

²⁵ więcej: <http://www.historic-towns.org>

²⁶ www.cittaslow.org (data dostępu: 19.07.2016).

kulturowa, tradycja łączone są obecnie z innowacyjnością w działaniu. Obecnie do ruchu Cittaslow należy 225²⁷ miast w 30 państwach na świecie, w tym 26 miast w Polsce²⁸. W 2013 roku ok. 79% wszystkich miast w sieci to miasta małe do 10.000 osób. Średnia liczba mieszkańców dla przeciętnego miasta sieci Cittaslow na świecie wynosi 20 194 osoby, w Europie 13 815, natomiast w Polsce 9016 mieszkańców (Mazur-Belzyt, 2014, s. 41). Coraz częściej miasta należące do sieci nazywa się „Miastami Dobrego Życia”. O przyjęciu miasta do sieci decyduje procedura certyfikacyjna, obejmująca siedem grup kryteriów: politykę energetyczną i środowiskową, politykę infrastrukturalną, politykę jakości miejskiej, politykę rolną, turystyczną i rzemieślniczą, politykę gościnności, świadomości i kształcenia, integrację społeczną i partnerstwa. Dzięki tym kryteriom małe miasta stają się pomostem pomiędzy terenami wiejskimi a nimi.

Międzynarodowe Stowarzyszenie Miast Cittaslow posiada swoją strukturę organizacyjną. Tworzy ją Międzynarodowy Komitet Koordynujący. Na jego czele stoją: Prezydent Międzynarodowy: Stefano Pisani – Pollica (IT), następnie v-ce prezesi międzynarodowi, w tym nasz reprezentant – Artur Wrochna (Olsztynek), Komitety krajowe – przedstawicielem naszego kraju jest Jacek Wiśniowski (Lidzbark Warmiński). Ponadto wkład polski w organizację stowarzyszenia zapewniają: Klaudiusz Kandzia w funkcji członka Zarządu Poręczycieli oraz jeden z Ambasadorów CittaSlow – Igor Marek Hutnikiewicz (Olsztyn). Honorowym Przewodniczącym jest Paolo Saturnini²⁹.

Polska Krajowa Sieć Miast Cittaslow jest drugą pod względem liczby członków siecią miast na świecie. Pierwsze polskie miasta: Reszel, Biskupiec, Bisztynek i Lidzbark Warmiński przystąpiły do międzynarodowej sieci w 2006 roku i jednocześnie zaczęły tworzyć sieć polską. Wśród mocnych stron sieci miast Cittaslow należy wymienić: stworzenie wspólnych ram rozwojowych opartych na wartościach „prawdziwego życia”, możliwość zindywidualizowanego rozwoju miast opartego na zasobach endogenicznych (specjalizacje), tworzenie wspólnej marki, zapewniającej identyfikację tak w skali światowej, jak i krajowej (lokalnej), budowanie partnerstwa z mieszkańcami dla potrzeb podejmowania decyzji rozwojowych, budowanie tożsamości mieszkańców miast (Niedziela/Tydzień Cittaslow – od tego roku), wymiana dobrych praktyk, wizyt studyjnych, czy też budowanie wspólnych przedsięwzięć społeczno-ekonomicznych, do których można zaliczyć Ponadlokalny Program Rewitalizacji Miast Cittaslow Województwa Warmińsko-Mazurskiego. Należy podkreślić, że sprzymierzeńcem w realizacji przedsięwzięć inwestycyjnych miast Cittaslow jest planowanie przestrzenne, oparte na miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Mocną stroną np. Lidzbarka Warmińskiego jest posiadanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, pokrywającego 100%

²⁷ Cittaslow List 2016, www.cittaslow.org (dostęp: 14.06.2016).

²⁸ www.cittaslowpolska.pl (dostęp: 17.03.2016).

²⁹ Lista członków organizacji Cittaslow, www.cittaslowpolska.pl (dostęp: 17.03.2016).

powierzchni miasta. Miasto dysponuje również bardzo dobrym i dostępnym internetowo Systemem Informacji Przestrzennej (SIP). Niewątpliwie sieć miast, zwłaszcza w Polsce, potrzebuje pogłębionych działań dotyczących zmiany świadomości mieszkańców i ich roli w rozwoju miasta. Miarą społeczeństwa obywatelskiego jest informowanie i konsultowanie (niższe poziomy drabiny partycypacji społecznej), ale coraz bardziej potrzebne są partnerstwo w działaniu oraz władza i kontrola w sprawowaniu władzy przez mieszkańców miasta.

Przeprowadzony przez autorkę wywiad z Jackiem Wiśniowskim – burmistrzem miasta Lidzbarka Warmińskiego, przybliży ideę opisywanego modelu sieci miast Cittaslow³⁰.

– *W jakim stopniu model sieci miast Cittaslow sprawdza się w przypadku Lidzbarka Warmińskiego?*

– Sprawdza się, ponieważ nasze miasto usytuowane jest na Warmii, ale z boku głównych tras komunikacyjnych (mało jest szybkich dróg). Miasta, takie jak nasze, posiadające bogatą historię i tradycje kulinarne, opierają swój rozwój właśnie na tradycji, na wykorzystaniu walorów uzdrowiskowych, a także na niewielkim, nieuciążliwym dla środowiska przemyśle. Jest to również pomocne w kreowaniu wizerunku miasta.

– *Czy model sieci miast Cittaslow zmienia się, rozwija? Jeżeli tak, to w jakim kierunku? Co się zmieniło?*

– Idzie w dobrym kierunku, gdyż do sieci miast przystępują nowe miasta. Pierwsze włoskie miasta tworzące sieć posiadały starą zabudowę, często zniszczoną. Było w tych miastach mało akcentów innowacyjności i nowoczesności. Do tych miast zaczęły dołączać polskie małe miasta, ale w wielu przypadkach były one odbudowane w okresie powojennym. W tych miastach zaczęto łączyć elementy tradycji z elementami innowacyjności. Miasta należące do sieci Cittaslow promują jakość dobrego życia, kultywują rzemiosło, tradycje, ale na bazie zrewitalizowanych części miast.

– *Czy model rozwoju małych miast proponowany przez sieć miast Cittaslow ma jakieś słabe strony?*

– Są zagrożenia w zakresie długofalowego rozwoju miast, należących do sieci Cittaslow. Miasto musi mieć silne fundamenty, tj. jego wizja rozwoju powinna być oparta na sprawdzonych zasobach, analizie mocnych i słabych stron. Miasta preferujące rozwój oparty na dużym przemyśle nie mogą skorzystać z procedury certyfikacyjnej.

– *Jak długo trwa proces certyfikacji związany z wejściem do sieci miast Cittaslow?*

– Na początku, kiedy jeszcze nie było sieci, tj. kiedy cztery miasta prekursorskie zakładały sieć, w tym Lidzbark Warmiński, proces trwał około

³⁰ Autorka przeprowadziła wywiad z Burmistrzem Miasta Lidzbarka Warmińskiego w 18.08. 2016 roku.

dwóch lat. Przez te dwa lata Lidzbark Warmiński pracował wraz z pozostałymi trzema miastami, by ta sieć powstała i na to, by uzyskać certyfikat. Teraz maksymalnie trwa to rok. Sieć miast już jest, więc trzeba podjąć uchwałę i przejść proces certyfikacji. Dużo zależy od tego jak funkcjonuje dane miasto, jak zgodna jest rada, ale obecnie jest to łatwiejsze.

– *Jaki jest wkład polskich reprezentantów polskich miast Cittaslow w rozwój międzynarodowej sieci?*

– Dotychczas byliśmy tymi, którzy „mapują” to, co jest we Włoszech. Powoli zaczynamy odgrywać większą rolę. Na posiedzeniu Komitetu Koordynującego zgłosiliśmy propozycję zmian w promocji sieci. Polega ona zastąpieniu Niedzieli Cittaslow – jednego dnia festynu i różnorodnych spotkań z mieszkańcami – Tygodniem Cittaslow, co pozwoli lepiej przybliżyć mieszkańcom idee rozwoju małych miast, należących do omawianego ruchu.

Polska propozycja została przyjęta i od tego roku Tydzień Cittaslow obchodzony jest w miastach sieci we wrześniu.

5. Podsumowanie

Rozwój małych miast niewątpliwie musi być oparty na zintegrowanym podejściu terytorialnym (*place-based approach*), którego celem jest lepsze wykorzystanie zasobów i specjalizacji terytorialnej.

Potencjał rozwojowy małych miast, połączonych siecią formalną (różne formy prawne), daje szansę tym miastom na tworzenie swoistej przewagi konkurencyjnej, zwłaszcza wobec dużych miast.

Przykłady różnorodnych sieci są również dla małych miast jedną z najbardziej elastycznych form uczestnictwa w globalnym świecie i potwierdzają możliwości wzrostu i rozwoju na skutek różnorodnych wspólnych działań o charakterze gospodarczym, informacyjnym, edukacyjnym, społecznym, środowiskowym, innym. Polska sieć miast Cittaslow jest jednym z tych przykładów, który można promować jako model rozwoju małych miast.

Literatura

- Bendyk E., Bonikowska M., Rabiej P., Romański W. (2013), *Przyszłość miast. Miasta przyszłości*. Raport. ThinkTank, Warszawa.
- Castells M. (1996), *The information Age*, Oxford, vol. I, s. 81.
- Chołaj H. (2003), *Ekonomia polityczna globalizacji*, Fundacja Innowacja, Warszawa.
- Naisbitt J. (1997), *Megatrendy. Dziesięć nowych kierunków zmieniających nasze życie*. Wydawnictwo Zysk i S-ka. Poznań.
- Europejska Rada Urbanistów (2003), *Nowa Karta Ateńska 2003. Wizja miast XXI wieku*, Lizbona http://www.zabytki-tonz.pl/pliki/karta%20atenska%202003_pl.pdf (dostęp: 31.08.2016).
- Europejska Karta Samorządu Terytorialnego. Dz.U. 1994 Nr 124, poz. 607.

- Grudzewski M., Hejduk K., Sankowska A., Wańtuchowicz M. (2007), *Zarządzanie zaufaniem w organizacjach wirtualnych*, Difin, Warszawa.
- Kulisiewicz T. (21.09.2014), *Od miasta maszyny i miasta ogrodu do miasta utopii*. <http://inteligentnemiasta.pl/od-miasta-maszyny-i-miasta-ogrodu-dorzeczywistnionych-utopii/5360/> (dostęp: 31.08.2016).
- Kulisiewicz T. (27.09.2014), *Miasto jako ekosystem*. <http://inteligentnemiasta.pl/miasto-jako-ekosystem/5368> (dostęp: 3.09.2016).
- Mazur-Belzyt K. (2014) Współczesne podstawy rozwoju małych miast na przykładzie sieci miast Cittaslow http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Problemy_Rozwoju_Miast/Problemy_Rozwoju_Miast-r2014-t11-n3/Problemy_Rozwoju_Miast-r2014-t11-n3-s39-45/Problemy_Rozwoju_Miast-r2014-t11-n3-s39-45.pdf, (dostęp: 26.09.2016 r., godz.: 17:52).
- Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. (2015), *Strategie ponadregionalne – wymiar terytorialny polityki rozwoju*, Warszawa.
- Sobczak A. (2013), *Czy koncepcja „Smart City” jest tylko dla dużych miast*, <http://inteligentnemiasta.pl/czy-koncepcja-smart-city-jest-tylko-dla-duzych-miast/4913/> (dostęp: 03.09.2016).
- Sobczak A. (28.12.2013), *Ośrodki badawcze zajmujące się inteligentnymi miastami*, <http://inteligentnemiasta.pl/osrodki-badawcze-zajmujace-sie-inteligentnymi-miastami/5210/> (dostęp: 3.09.2016).
- Sobczak A. (14.01.2014), *Inicjatywa budowy otwartych miast w Polsce*, <http://inteligentnemiasta.pl/inicjatywa-budowy-otwartych-miast-w-polsce/5254/> (dostęp: 3.09.2016).
- Sobczak A. (02.06.2013), *Jak można zdefiniować „Smart City”*, (Cz. I), <http://inteligentnemiasta.pl/jak-mozna-zdefiniowac-smart-city-cz-1/4906/>
- Sztando A., *Modele struktury przestrzennej miasta*, sl.1; <http://sztando.com> (dostęp: 31.08.2016).
- Uchwała Nr LV/1146/13 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 16 stycznia 2013 r. w sprawie Strategii przestrzennego rozwoju Łodzi 2020+. Załącznik do uchwały.
- Unia Europejska (2012), *Miasta przyszłości. Wyzwania, wizje, perspektywy*. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/citiesoftomorrow/citiesoftomorrow_final_pl.pdf (dostęp: 31.08.2016).
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 1998 Nr 162 poz. 1126).

SMALL TOWNS AND THE MODERN MODELS OF URBAN DEVELOPMENT

The article highlights the importance of cities, including the small ones, in local regional development. They have a special role in the implementation of the Europe 2020 strategy. Urban development is associated with the search for the most effective development model to match their individual needs and circumstances. The article presents selected theories and models of urban development. These models apply to both present cities, as well as "cities of the future", in various forms, e.g. smart cities, open cities, creative cities. The paper

addresses both the spatial as well as economic, social and natural aspects of urban development, including small towns. A new dimension of urban development is discussed, based on the cooperation of cities in the network and the benefits of their creation. The study contains examples of selected network of cities. A special network of cities is the International Association of Cities Cittaslow, which comprises towns with up to 50,000 residents, including 26 towns from Poland. One of the representatives of this network is Lidzbark Warmiński, whose mayor is a member of the International Coordination Committee. According to him, the development of cities in the network has a future thanks to the worked out and modified requirements of certification.

Keywords: urban development, city of the future, Cittaslow network of towns.

Anna Janiszewska¹
Ewa Klima²

Jakość życia – definicje i pomiary

Opracowanie stanowi przegląd najważniejszych definicji – część pierwsza, i badań empirycznych – część druga, dotyczących jakości życia. Celem jest pokazanie podejść zarówno „zobiektywizowanych”, jak i subiektywnych – odnoszących się do jakości życia, wąsko (subiektywnie właśnie) i szerzej łącząc oceny i obiektywne mierniki odnoszące się do warunków bytu. Podstawą selekcji była możliwość wykorzystania definicji i wyników badań do dalszych opracowań poświęconych gospodarce przestrzennej i terenom zurbanizowanym.

Cytowane badania, w tym raporty ONZ (UNDP), Banku Światowego i Komisji Europejskiej (Eurostatu), zostały dobrane tak, by pokazać badania w różnej skali. Przytoczono także badania polskie – prowadzone przez GUS i niezależnych badaczy (Diagnoza społeczna). W każdym przypadku jednostkami badania były gospodarstwa domowe i osoby indywidualne. Wydaje się zatem, że istnieje możliwość zaadaptowania konkretnych konceptualizacji do badań obszarów takich jak miasta czy dzielnice.

Słowa kluczowe: jakość życia, wskaźniki.

1. Wprowadzenie

Jakość życia jest jednym z bardziej pojemnych i coraz częściej używanych przez polityków i media pojęć. W warstwie aplikacyjnej odnosi się do wielu realizowanych przez państwo i instytucje międzynarodowe polityk – społecznej, demograficznej, regionalnej, miejskiej. Warto pamiętać także, że jest to pojęcie szeroko dyskutowane w literaturze akademickiej. Niestety ciągle pozostaje wieloznaczne – nie ma jednej definicji i nie ma jednej operacjonalizacji w badaniach empirycznych. Podstawowa rozbieżność dotyczy tego czy należy uwzględnić jedynie aspekt obiektywny, czy też subiektywny – poziom czy jakość życia? A może jakość jako kombinacja ocen zobiektywizowanych i subiektywnych.

Celem rozdziału jest prześledzenie dyskusji teoretyków jakości życia reprezentujących różne dyscypliny badawcze oraz przedstawienie wyboru badań prowadzonych na świecie, w Europie i w Polsce. Analiza nie jest zawężona

¹ Dr hab. A. Janiszewska, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, ul. Kopcińskiego 31, 90-142 Łódź, e-mail: anna.janiszevska@geo.uni.lodz.pl

² Dr hab. E. Klima prof. PŁ, Politechnika Łódzka, Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, al. Politechniki 6, 90-924 Łódź, e-mail: ewa.klima@p.lodz.pl

do aspektów przestrzennych zagadnienia. Ambicją autorek było jak najszersze przedstawienie problemu poprzez zaprezentowanie możliwie różnorodnej literatury i materiałów statystycznych. Ze względu na objętość merytoryczną zagadnienia nie było jednak możliwe przytoczenie wszystkich koncepcji i prac. Zaprezentowany wybór to, jak się wydaje, jedynie najważniejsze dokonania z zakresu definiowania i badania jakości życia.

2. Definicyjne podejście do jakości życia

Jakość życia znajduje się w kręgu zainteresowań wielu dyscyplin naukowych, które uwzględniają różne aspekty badawcze tego zagadnienia. Jakość życia należy do dosyć szerokiego grona terminów, co do których nie ma w środowisku badaczy społecznych zgody na ich jedyną, ostateczną, skończoną i satysfakcjonującą definicję. Jest to efekt kilku przyczyn, m. in. szerokiego zakresu tego zagadnienia i przypisaniu mu znaczeń w zależności od przyjętego paradygmatu. Nie bez znaczenia jest także przyczynowo-skutkowy związek tego zagadnienia z kategoriami rozwoju społecznego i zmiany społecznej, dobrobytu i czasu. Pojęcie to weszło do języka środowisk mediowych i mowy potocznej, czyli dokonało się jego „zbeletryzowanie” czy „upublicystycznienie”. W naukach społecznych używa się terminów zbliżonych znaczeniowo do jakości życia. Są to pojęcia związane z kategoriami szczęścia i zdrowia psychicznego, np. styl życia, sposób życia, stopa życiowa, poziom życia, standard życia, poczucie zadowolenia z życia oraz dobrostan (*well being*). Podobnie jak w innych dyscyplinach, w naukach społecznych jakość życia pojawia się w rozważaniach nad poprawą warunków życia oraz rozwoju cywilizacyjnego (Borowik, 2003).

Przedstawicielom nauk społecznych nie udało się podać jednej, zwartej i zwięzłej, definicji jakości życia. D.M. Romney (2002) wskazał, że istnieje niezliczona liczba definicji jakości życia, zaś R. Faden i A. Leplege (2002) zaobserwowali, że pojęcie jakości życia rozpatrywane przez pryzmat różnych szkół ma wiele wspólnych punktów. J.T. Chibnall i R.C. Tait (1999) stwierdzili, że koncepcja jakości życia jest nieuchwytna (*elusive*). Ważne jest jednak to, że nauki społeczne koncentrują się przede wszystkim na jakości życia w znaczeniu uniwersalnym (Baumann 2006).

Rozważania dotyczące sposobów rozumienia i definiowania terminu jakość życia należałoby rozpocząć od określenia w jaki sposób jest wyjaśniany jeden z jego elementów składowych, czyli sama jakość. Może być ona traktowana jako kategoria przeciwstawna ilości i jako jedna z „tradycyjnych kategorii filozoficznych oznacza pewną właściwość, rodzaj, gatunek, wartość, albo też cechę lub zespół cech wyróżniających posiadający ją przedmiot od innych przedmiotów, jak również cechę (lub zespół cech) istotnych ze względu na pewne stosunki, oddziaływania przedmiotu z otoczeniem oraz ze względu na jego wewnętrzną strukturę” (Wielka encyklopedia powszechna, 1965). Jakość

można traktować jako pewną własność doznawaną za pomocą zmysłów. W takim przypadku mamy do czynienia z problemami obiektywności kategorii jakości, obiektywnością procesów poznania oraz zmysłowej wartości poznawczej. Zważywszy, że charakter obiektów poznawczych jest złożony i ich naturę można opisać za pomocą wartości wielu cech, to sama jakość ma charakter cechy złożonej i nie poddaje się prostemu opisowi. W takim przypadku jakość może być pojęciem określającym naturę obiektu, ale też pewne pozytywne lub negatywne oceny wybranych cech lub też całych analizowanych obiektów, czyli zawierać sąd wartościujący. Jakość ma zatem dwa wymiary: komparatywny, oceniający (wyższa, niższa jakość) oraz deskryptywny, opisowy (inna jakość). Oznacza również stopień spełnienia wymagań, jakie stawiane są określonego obiektowi (Bajon, 2003). Jakość życia jest zatem jedną z wielu jakości, którą należy objaśniać przy pomocy wielu cech. Definicja encyklopedyczna opisuje jakość życia jako „stopień zaspokojenia potrzeb materialnych i niematerialnych – spełnienia standardów lub realizacji wartości: biologicznych, psychologicznych, duchowych, społecznych i politycznych, kulturowych, ekonomicznych i ekologicznych jednostek, rodzin i zbiorowości (Wielka encyklopedia powszechna, 2002). Organizacja Narodów Zjednoczonych w określeniu jakości życia zwraca uwagę na społeczno-ekonomiczne warunki życia, kojarząc jakość z poziomem zaspokojenia potrzeb bytowych.

Jakość życia człowieka w literaturze przedmiotu jest ujmowana w dwóch wymiarach: materialnym i moralnym, zgodnie z rozumieniem istoty człowieka jako bytu psychofizycznego oraz warunków materialnych i społeczno-kulturowych jego życia. Na jakość życia wpływa dobry byt materialny, a także dobry stan ducha, czyli dobrobyt i dobrostan. W przypadku kiedy mamy do czynienia z trudną sytuacją materialną, taki stan powinniśmy określać jako złobyt i złostan. Ponieważ samo życie ludzkie jest wartością, w takim znaczeniu jego jakość ma charakter wartościujący, a przez to subiektywizujący. W rozważaniach nad jakością życia interesuje nas jego wartość dla konkretnego człowieka czy grupy ludzi – jest to zawsze czyjaś jakość.

W sposobach definiowania pojęcia jakości życia trudno jest jednoznacznie wyodrębnić wiodący nurt tych ustaleń. Niektórzy badacze tego problemu negują w ogóle zasadność budowania definicji jakości życia, jak np. J. Kolipiński, który uważa, że „Pojęcie jakości życia nie nadaje się do ścisłego definiowania, podobnie jak szczęście czy zdrowie. Myślę, że jest to jego zaletą” (za Kościółek, 2004, s. 36). Dla A. Sicińskiego i J. Strzeleckiego (1976) „jakość życia jako pojęcie polityki społecznej ma – jak się wydaje – charakter kategorii symbolicznej, niedookreślonej, agregatowej i otwartej; ponadto jeszcze polemicznej. Nie jest ono wydedukowane z żadnej wyspecjalizowanej filozofii człowieka, lecz stanowi otwartą księgę (...)” (za Kościółek, 2004, s. 39). Dodatkową trudnością w podejściu definicyjnym do tego pojęcia są dynamiczne przemiany technologiczne, szczególnie w telekomunikacji, obiegu informacji,

biotechnologii itd., które wpływają na przekształcenia treści kategorii jakości życia. Współcześnie kategoria ta powinna być otwarta na nowe jakościowo zjawiska życia społeczno-gospodarczego. Na trudności w precyzyjnym określeniu czym jest jakość życia wskazał C. Bywalec (1991). Stwierdził on mianowicie, że „zakres treści jakości życia jest bardzo duży; od rozumienia jej jako dobrobytu czy konsumpcji aż po niekwantyfikalne stany osobistego zadowolenia, satysfakcji czy wręcz szczęścia, płynące właśnie z konsumpcji, korzystania ze środowiska przyrodniczego, dobrego stanu zdrowia, pomyślności w życiu, pozycji społecznej itp.” (1991, s. 29).

Spotykane w literaturze definicje pojęcia jakość życia można podzielić na dwie grupy. W pierwszej znalazły się określenia ogólne i otwarte, w drugiej podejmuje się próby wyznaczenia katalogu zagadnień (wartości), do których odnosi się jakość życia (Kościółek, 2004). Pojęcie to według B. Liu to zbiór potrzeb, których zaspokojenie czyni ludzi szczęśliwymi (Dmoch, Rutkowski 1985). Do ogólnych definicji należy propozycja A. Sicińskiego i J. Strzeleckiego (1976), którzy jakość życia traktują jako poziom oraz wzajemne powiązania dwóch aspektów egzystencji ludzkiej – możliwości pełni rozwoju jednostki ludzkiej oraz zadowolenia życiowego. Pierwszy z tych aspektów można by umownie nazwać obiektywnym, drugi zaś – subiektywnym. Aspekt obiektywny oznacza możliwości ujawnienia, rozwijania, wykorzystania potencjału – intelektualnego, uczuciowego, twórczego – człowieka. Tym wyższa jakość życia danego społeczeństwa, im bardziej możliwości największej liczby członków danego społeczeństwa zostaną w ciągu ich życia rozwinięte i wykorzystane. Natomiast w sprawie aspektu subiektywnego (życiowej satysfakcji) zauważamy, że z tym wyższą jakością ma się do czynienia, im większe jest zadowolenie jednostek, im wyższy stopień samorealizacji. Podobny charakter definicji ogólnej reprezentuje podejście A. Kalety (1985 za Kościółek, 2004, s. 41), zgodnie z którym, jakość życia określa „podstawowe wartości egzystencjalne jednostki oraz stopień satysfakcji życiowej wynikający z ich realizacji”. Niemal identycznie jakość życia zdefiniował C. Bywalec (1991, s. 30), jako stopień satysfakcji (zadowolenia) człowieka (społeczeństwa) z całokształtu swej egzystencji. Do tej samej grupy należy zaliczyć definicję T. Słaby (1990, s. 8), według której „pod pojęciem jakości życia należy rozumieć te wszystkie elementy życia człowieka, które związane są z faktem jego istnienia, bycia kimś i odczuwania różnych stanów emocjonalnych, wypływających np. z faktu posiadania rodziny, kolegów, przyjaciół”. W tych podejściach do pojęcia jakości życia, wartości egzystencjalne utożsamiane są z tym, co w sprecyzowany lub dający się wywnioskować sposób jest godne pożądania.

Zdaniem jednego z prekursorów analiz związanych z jakością życia A. Campbella (1981), pojęcie definiować należy uwzględniając stopień satysfakcji między innymi z życia rodzinnego, zawodowego, stosunków międzysąsiedzkich, relacji towarzyskich, stanu zdrowia, sposobów spędzania czasu wolnego, zdobytego wykształcenia, wykonywanej profesji czy ogólnych

standardów wpływających na jakość życia w obrębie danej wspólnoty lokalnej. Zauważyć więc należy, że „czynniki” wyróżnione przez A. Campbella, które stanowić mają o niskiej bądź wysokiej jakości życia sytuować można w kategorii potrzeb.

J. Wiench (1987) odnosi jakość życia do człowieka lub zbiorowości ludzkiej. Termin ten według niego oznacza relacje między stanem w dziedzinie zaspokojenia potrzeb i realizowania wartości z jednej strony a uznawanymi standardami i systemami wartości oraz materialnymi i organizacyjno-instytucjonalnymi przesłankami zmian w wymienionej dziedzinie z drugiej strony. Na poziom jakości życia wpływa dystans pomiędzy potrzebami i wartościami realizowanymi a potrzebami i wartościami uznawanymi. Jeżeli jest on duży, to jakość życia niska, w przypadku odwrotnym, jeśli potrzeby i wartości uznawane i realizowane są zbliżone – jakość życia zbliża się do idealnej.

W drugiej grupie definicji pojęcia jakości życia znalazły się określenia wyliczające katalog zagadnień (wartości), od realizacji których zależy kształtowanie jakości życia. Wymiarami jakości życia w opinii A. Tokarz i A. Beauvale (1993 za Lipieta, 2000, s. 21) są: „bogactwo przeżyć subiektywnych, mądrość życiowa (tj. stan świadomości rozumiany jako zakres i głębokość wiedzy o rzeczywistości), skuteczna działalność, twórczość dająca wartościowe efekty, przyjazne współżycie człowieka z innym ludźmi”. Dla M. Adamca i K. Popiołka (1993 za Lipieta, 2000, ss. 19-20) jakość życia jest „zbiorem warunków umożliwiających pewien sposób życia ludzkiego, a określają ją takie wartości, jak:

- samoświadomość (umieć poznawać i rozumieć siebie),
- więź z ludźmi (umieć kontrolować się, poznawać i rozumieć innych ludzi i wchodzić w trwałe, dające zadowolenie związki z nimi),
- autonomia (być niepowtarzalną, autonomiczną indywidualnością, stwarzać siebie samego zamiast ulegać biernie siłom zewnętrznym i wewnętrznym),
- twórczość (być twórczym, dawać coś nowego i cennego sobie, światu i innym),
- rozwój (przekształcać się rozwijać się i doskonalić),
- satysfakcja (umieć znaleźć podstawy trwałego poczucia własnej wartości i zadowolenia z życia)”.

J. Kolipiński (1980 za Kościółek, 2004, s. 43) wyznaczył następujące wartości odnoszące się do jakości życia:

- „zaspokojenie potrzeb egzystencjalnych, fizjologicznych oraz warunków rozwoju zdolności fizycznych i duchowych,
- pragnienie ładu, w którym jednostka może współdziałać z innymi dla dobra ogólnego i przewidywać skutki własnych poczynań,
- warunki życia sprzyjające samorealizacji rozwoju człowieka,
- zapewnienie udziału jednostek w oddziaływaniu na sprawy ogólne, na wyznaczanie celów ogólnospołecznych i środków ich realizacji”.

W wielu opracowaniach amerykańskich socjologów występuje z jeszcze szerszą listą zagadnień opisujących jakość życia. Charakter tych kategorii ma wymiar bardziej praktyczny i służy do badań empirycznych opisujących jakość życia (Kościółek, 2004).

Pomimo różnych podejść badawczych reprezentowanych przez dyscypliny naukowe, wśród większości badaczy istnieje zgoda co do charakteru dwuwymiarowości pojęcia jakość życia. Dwa wymiary jakości, które są jednocześnie i komplementarne to obiektywność i subiektywność. W sferze obiektywnej znajdują się możliwości pełnego rozwoju człowieka, ujawniania, rozwijania i wykorzystywania jego potencjału, zespół warunków życia człowieka, jak również obiektywne atrybuty świata przyrody, przedmiotów i kultury oraz poziom życia, pozycja społeczna i zdrowie jednostki (uznawane obiektywnie jako atrybuty człowieka). Jako elementy subiektywne należy traktować zadowolenia z życia, poczucie samorealizacji, opinie i oceny stopnia zaspokojenia potrzeb, które są najistotniejsze z punktu widzenia pojedynczego człowieka.

Istota jakości życia wynikająca z dwuwymiarowości tego pojęcia ma swoje wyraźne odzwierciedlenie w sposobach definiowania tego zagadnienia i podkreślania w nich wymiaru obiektywnego jak i subiektywnego. Takie podejście występuje w cytowanej powyżej definicji A. Kalety (1985 za Kościółek, 2004, s. 41): „jakość życia współtworzą podstawowe wartości egzystencjalne jednostki i wynikający z ich realizacji stopień satysfakcji życiowej”. Zbliżone podejście reprezentuje K. Dziubacka (2001 za Borowik, 2003, s. 73), która określa jakość życia jako „subiektywną ocenę stopnia realizacji potrzeb, wynikających tak z aspiracji egzystencjalnych jednostki, jak i z czynników warunkujących charakter obiektywnej rzeczywistości społeczno-przestrzennej, otaczającej jednostkę”. Autorka do aspiracji egzystencjalnych zaliczyła standard materialny i bytowy, zdrowie, jakość środowiska zamieszkania, kontakty społeczne oraz akceptację własnego losu. W grupie elementów obiektywnej rzeczywistości znajdują się według K. Dziubackiej warunki życia jednostki i zawierające się w nich właściwości środowiska (w tym stan środowiska naturalnego), środki materialne i niematerialne składające się na poziom życia jednostki oraz dostęp do ogólnie pożądaných wartości, np. rynku pracy i ochrony zdrowia. Natomiast dla J. Miluskiej (1993, s. 145): „koncepty jakości życia koncentrują się wokół dwóch sposobów pojmowania tego zjawiska, opisując je bądź jako obiektywne warunki życia, istotne dla potrzeb człowieka (rodzaj instytucji społecznych, pozycja w strukturze społecznej, typ więzi społecznej itp.), bądź też jako subiektywne stany wyrażające przekonanie o stopniu realizacji tych potrzeb. W tym drugim przypadku lepiej jest mówić o poczuciu jakości życia, mierzonym w wymiarze komfort-dyskomfort psychiczny”. S. Kowalik (1993, s. 171) wyznaczył dwa podejścia do jakości życia. Pierwsze z nich jakość życia łączy z „funkcjonowaniem człowieka w różnych wymiarach życia fizycznego (np. kon-

dycja fizyczna, brak symptomów chorobowych), psychicznych (np. swoboda w podejmowaniu decyzji, stabilność emocjonalna) i społecznego (np. stopień partycypacji w życiu publicznym, stosunki z członkami rodziny)”. W drugim podejściu jakość życia jest „odnoszona do percepcji i oceny własnego życia, czego wynikiem będzie zbiór odczuć, które ogólnie można nazwać satysfakcją z życia”.

Powyższe przykłady określania terminu jakość życia wskazują, że jest on stosowany w dwóch ujęciach:

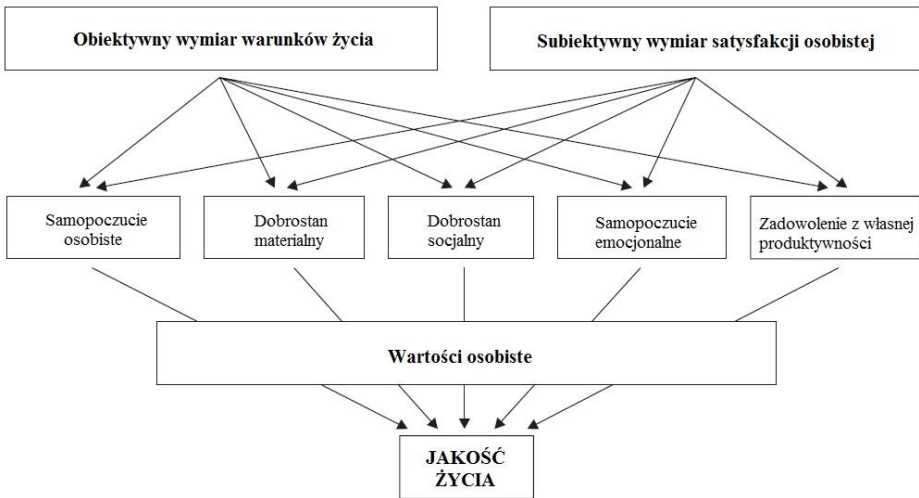
- 1) węższym (*sensu stricte*) – jako subiektywna ocena poziomu życia,
- 2) szerszym (*sensu largo*) – jako całokształt warunków życia ocenianych kategoriami obiektywnymi i subiektywnymi (Zborowski, 2004).

Jakość życia jest definiowana jako jednostkowa (subiektywna) ocena, waloryzacja warunków bytowych i (lub) poziomu życia w świadomości jednostki. Taki sposób rozumienia tego pojęcia wskazuje na relacje pomiędzy stopniem zaspokojenia potrzeb społecznych a zaspokojeniem wyrażanym poprzez aspiracje i preferencje jednostki. Ma ono charakter subiektywny i w ten sposób określa poziom zaspokojenia tych potrzeb, które mają charakter jakościowy i trudno je wyrazić w sposób ilościowy (Lisowski, 1990). W literaturze przedmiotu istnieje zgodność, że kategoria ta jest związana z postrzeganiem subiektywnym własnego życia w określonych warunkach gospodarczych, społecznych i politycznych. Indywidualna ocena warunków życia może odnosić się do takich sfer życia jednostki, jak: zadowolenie z poszczególnych dziedzin i aspektów życia, znaczenie obiektywnych warunków dla subiektywnej jakości życia, strategii radzenia sobie z problemami i trudnościami i stresi życiowe (Czapiński, Panek; 2006).

Należy również zwrócić uwagę, że w literaturze spotykamy się z istnieniem tzw. obiektywnej i subiektywnej jakości życia (rys. 1). Obiektywna jakość życia jest badana poprzez pomiar dobrobytu ekonomicznego, a więc poziomu życia, jego materialnych warunków. Powstaje tu problem, która z zaspokajanych potrzeb miałaby mieć decydującą rolę w ocenie poziomu dobrobytu oraz trudno wskazać sposób zaspokajania potrzeb i pomiar tego zaspokojenia. Można jednak przyjąć, że jakość życia jest kategorią obiektywną, którą można opisać za pomocą wskaźników oraz zbiorów cech, natomiast subiektywna pozostaje jedynie jej ocena. Drugie podejście traktujące jakość życia jako kategorię subiektywną (a raczej subiektywną ocenę) zakłada ścisły związek z pojęciem zadowolenia, satysfakcji z życia, zbliżając się tym samym do kategorii szczęścia. Subiektywna jakość życia to zbiór takich potrzeb, w tym również wyższego rzędu – emocjonalnych i intelektualnych, których zaspokojenie czyni ludzi szczęśliwymi. Pomiędzy obiektywną i subiektywną jakością życia nie ma prostych zależności i nie zawsze występuje korelacja dodatnia. Dla podkreślenia wagi czynnika subiektywności w jakości życia mówi się o tzw. postrzeganej jakości życia, która w zasadniczy sposób może odbiegać od obiektywnego poziomu życia (tzw. paradoks niezadowolenia). W takich przypadkach deter-

minanty psychologiczne w zdecydowanej mierze wpływają na oceny jakości życia dokonywane przez ludzi (Bajon, 2005).

Pojęcie jakości życia czasami zastępuje się określeniem dobrostanu, w takim ujęciu dotyczy „wartości duchowych, godności oraz zachowań moralnych i prawnych bez skłonności do nadmiernego posiadania dóbr materialnych” (Borys, 2005, s. 32). Na jakość życia wpływają wszystkie elementy bytu człowieka dotyczące faktu jego istnienia, bycia kimś i odczuwania różnych stanów emocjonalnych, wpływających z faktu posiadania rodziny, kolegów, przyjaciół. Do innych czynników warunkujących jakość życia jednostki należą bez wątpienia także aspekty społeczno-gospodarcze (Słaby, 2007).

Rys. 1. Wymiary pojęcia „jakość życia”

Źródło: Baumann, 2006.

Podejścia badawcze do jakości życia i wynikające z nich definicje rozpatrują również aspekt przestrzenny tego zagadnienia. W myśl takiego rozumienia jakości życia mówi się o potrzebach człowieka odnoszonych i uzależnionych od przestrzeni, w kategoriach jej dostępności i użytkowania. Potrzeby „przestrzenne” są tu traktowane jako dostęp do przestrzeni jak najbardziej optymalnej ekologicznie, estetycznie, o walorach wypoczynkowych bądź ekonomicznych; posiadanie własnego miejsca, kawałka przestrzeni w postaci domu, mieszkania, pokoju, ogrodu itp., czy zajmowania przestrzeni społecznej opartej na funkcjonowaniu jednostki jako elementu szerszej całości (np. grupy społeczno-zawodowej, społeczności lokalnej) – por. Gorzelak, 1985 za Borowik, 2003. T. Banaszczyk (1986 za Borowik, 2003) podkreślił związek między samopoczuciem i biegiem życia ludzkiego, a w konsekwencji jakością życia a właściwym urządzeniem przestrzeni w jakiej człowiek żyje.

Aspekt przestrzenny badań jakości życia podkreślany jest także w kontekście analiz procesów suburbanizacji i gentryfikacji, które to prace zajmują w ostatnich latach w Polsce dużo miejsca w piśmiennictwie z dziedziny geografii miast. Aktorzy procesu gentryfikacji, czyli gentryfierzy, oceniają suburbia negatywnie, ponieważ są one według nich zbyt zestandaryzowane, jednolite, bezbarwne, konformistyczne, zhierarchizowane, patriarchalne i uładzone. Gentryfierzy, a zwłaszcza gentryfierzy „pierwszej fazy” czy gentryfierzy marginalni, są przekonani, że w starych dzielnicach śródmiejskich jakość życia jest lepsza niż w dzielnicach naznaczonych modernistycznym piętnem współczesnego urbanizmu (Caulfield, 1989 za Grzeszczak, 2010).

3. Pomiary

Ponieważ tak trudno o precyzyjną definicję jakości życia, pomiary zjawiska także mają różny charakter i wymiar. Można je podzielić na ilościowe i jakościowe oraz o zasięgu makro i mikro. Na badania ilościowe składają się opracowania oparte o dane statystyczne odpowiadające pomiarom obiektywnego poziomu życia, a właściwie warunków bytu. Najmniejszą jednostką pomiaru są w tych przypadkach gospodarstwa domowe, a zebrane informacje można obrabiać narzędziami statystycznymi po ich wcześniejszej agregacji. Badania mają skale od globalnych do wewnątrzmijskich (np. dla dzielnic lub w Polsce obrębów spisowych). Skala większa jest zazwyczaj uzyskiwana ze skali mniejszej – obręby agreguje się w rejony, rejony w osiedla itd.).

W skali globalnej najbardziej znanym miernikiem obiektywnych warunków życia i poziomu rozwoju społecznego jest *Human Development Index*³ (HDI – wskaźnik rozwoju społecznego). Przygotowuje go cyklicznie, od 1990 r., jedna z agend Organizacji Narodów Zjednoczonych – *United Nations Development Programme* (UNDP). Opracowanie raportu dla świata odbywa się na podstawie danych zbieranych przez poszczególne kraje członkowskie według tej samej metodologii. Miernik ma charakter syntetyczny i składają się na niego następujące części:

- oczekiwana długość życia,
- średnia liczba lat edukacji przebytej przez mieszkańców w wieku 25+,
- oczekiwana liczba lat edukacji dla dzieci rozpoczynających proces kształcenia,
- dochód narodowy *per capita* w USD, liczony według parytetu nabywczego waluty (PPP \$).

Ocenie zróżnicowania wewnątrz populacji służy *Inequality-adjusted Human Development Index* (IHDI – wskaźnik rozwoju społecznego

³ Podstawy teoretyczne przygotowali Amartya Sen i Mahbub ul Haq – twórcy teorii rozwoju ludzkiego.

uwzględniający nierówności). Został on wprowadzony dopiero w 2010 r. po krytyce HDI jako miary zbyt ogólnej i niepokazującej zróżnicowania wewnętrznego społeczeństwa (Borowski, Marcinkowski, 2013). Inny wskaźnik stosowany przez UNDP to np. GII (*Gender Inequality Index* – wskaźnik nierówności płci). Miary te pokazują stopień rozwoju. Miarą deprivacji jest natomiast np. MPI (*Multidimensional Poverty Index* – wielowymiarowy wskaźnik ubóstwa). Metodologia badań prowadzonych przez UNDP zmieniała się w ciągu lat. Zrezygnowano np. z badania produktu krajowego brutto na rzecz produktu narodowego, wprowadzono także nowe miary. Z pewnością w kolejnych edycjach Raportów będziemy mieć do czynienia z następnymi zmianami.

Institucją zbierającą i analizującą dane dotyczące stopnia rozwoju na poziomie globalnym jest także Bank Światowy. Zmienne określane są jako wskaźniki rozwoju (*World Development Indicators*). Jest ich łącznie kilkadziesiąt. Porządkuje się je w następujące grupy: rolnictwo i rozwój wsi, skuteczność pomocy (*aid effectiveness* – np. wielkość pomocy jako odsetek PNB), zmiana klimatu (np. emisja CO₂), gospodarka i wzrost, edukacja, energetyka i górnictwo, środowisko, dług zewnętrzny, sektor finansowy, płęć społeczna, zdrowie, infrastruktura, ubóstwo, sektor prywatny, sektor publiczny, badania i technologia, rozwój społeczny, ochrona socjalna i ochrona pracy, handel oraz rozwój miast. W tym przypadku najmniejszymi jednostkami badania są państwa. Dane publikuje się corocznie.

Przykładem badań o innym, sondażowym, charakterze, ale ze względu na sposób obróbki danych ciągle badaniami ilościowymi, są badania Instytutu Gallupa prowadzone przy współudziale firmy Healthways. Gallup & Healthways Well-Being Index (indeks dobrostanu) początkowo opisywał sytuację Amerykanów. Od 2012 Gallup & Healthways Global Well-Being Index mierzy dobrostan na całym świecie – 160 państw, 99% populacji świata w wieku 15+. Gallup zadaje respondentom 10 pytań dotyczących ich percepcji elementów, takich jak: cel („Lubisz to co robisz każdego dnia. Codziennie uczysz się lub robisz coś interesującego” – Gallup... 2013, s. 9), relacje społeczne („Ktoś w twoim życiu zachęca Cię do bycia zdrowym. Twoja rodzina i przyjaciele przekazują Ci pozytywną energię” – Gallup... 2013, s. 10), zasoby finansowe („Masz wystarczająco dużo pieniędzy by robić to na co masz ochotę. Przez ostatnie 7 dni nie martwiłeś się o pieniądze” – Gallup... 2013, s. 11), wspólnota („Miasto lub teren, na którym mieszkasz jest dla Ciebie doskonałym miejscem” – Gallup... 2013, s. 12), sprawność fizyczna („Codziennie przez ostatnie 7 dni czułeś się aktywny i produktywny” – Gallup... 2013, s. 13). Społeczności dzielone są na podstawie wyników na – kwitujące, mające trudności i cierpiące. Zastanawiające, że w Polsce największy odsetek „kwitujących” pojawił się w kategorii – zasoby finansowe (31%). Na świecie najchętniej oceniana jest wspólnotowość (26%) – tabela 1.

Tabela 1. Odsetek populacji świata według regionów w kategorii „kwitnący”

Region	Trzy i więcej elementów	Cel	Relacje społeczne	Zasoby finansowe	Wspólnota	Sprawność fizyczna
Świat	17	18	23	25	26	24
Ameryki	33	37	43	29	37	36
Azja	14	13	19	25	25	23
Europa	21	22	27	37	28	22
Były ZSRR	14	18	25	24	19	15
Środkowy Wschód i Afryka Północna	13	13	18	24	22	21
Afryka Subsaharyjska	9	15	16	9	18	20

Źródło: Gallup... 2013, s. 3.

Na poziomie europejskim jednym z ważniejszych badań jakości życia jest Audyt Miejski UE. Pierwszy odbył się w 1999 r. (*Urban Audit Pilot Project*). Na zlecenie Komisji Europejskiej przebadano 58 największych miast Unii, posługując się blisko 450. zmiennymi. Od tego czasu pomiary powtórzono w latach: 2003, 2006, 2009, 2011, 2013 (prace w toku). W kolejnych edycjach Audyt Miejski przeszedł ewolucję w zakresie przestrzennym i merytorycznym. Udało się wypracować definicję miasta i tzw. większego obszaru miejskiego (*Larger Urban Zone – LUZ*), obszarów funkcjonalnych (*Functional Urban Areas – FUA*) i jednostek wewnątrzmijskich – dla takich jednostek zbierane są dane. Przedmiotem badań, tak jak na początku, jest jakość życia, podmiotem mieszkańcy miast i miasta. Celem badania jest dostarczenie materiału porównawczego pozwalającego np. na przeprowadzenie *benchmarkingu*. Na poziomie miast wybrano 187 zmiennych (wartości bezwzględne) i 63 wskaźniki (wartości względne) – (tabela 2). Wynika to ze zróżnicowania badanych obiektów i stanowi próbę uzyskania ich kompleksowego obrazu, dzięki uwzględnieniu możliwie szerokiego spektrum cech je charakteryzujących. W obszarze zainteresowań statystyków są: demografia, narodowość, struktura gospodarstw domowych, rynek pracy i bezrobocie, przychody, nierówności i ubóstwo, mieszkalnictwo, zdrowie, przestępczość, zatrudnienie, działalność gospodarcza, zaangażowanie obywatelskie, edukacja, poziom wykształcenia, jakość powietrza i hałas, woda, zarządzanie odpadami, użytkowanie gruntów, turystyka wyjazdowa, zużycie energii, klimat i geografia, kultura i wypoczynek (Rosińska-Bukowska, Klima, 2015).

Tabela 2. Grupy zmiennych dla wybranych jednostek terytorialnych

Miasta i większe miasta	LUZ
ludność 1 stycznia według grup wieku i płci	ludność 1 stycznia według grup wieku i płci
struktura ludności	struktura ludności
ludność według obywatelstwa i kraju urodzenia	ludność według obywatelstwa i kraju urodzenia
plodność i umieralność	plodność i umieralność
statystyki społeczne, ujęcie roczne	statystyki społeczne, ujęcie roczne
statystyki społeczne, ujęcie wieloletnie	statystyki społeczne, ujęcie wieloletnie
rynek pracy, ujęcie roczne	rynek pracy, ujęcie roczne
rynek pracy, ujęcie wieloletnie	rynek pracy, ujęcie wieloletnie
gospodarka i finanse	transport
transport	środowisko
środowisko	

Źródło: Eurostat, http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/urb_esms.htm

Wybrane dane zbiera się dla wszystkich jednostek terytorialnych – miast (rdzeniowych), LUZ, większych miast i jednostek wewnątrzmijskich. Niestety, przy tak olbrzymim przedsięwzięciu nie sposób uniknąć problemów. Dlatego w 2013 r. np. liczba danych uległa zmniejszeniu w stosunku do pomiarów z 2009 r. czy 2011 r. B. Feldmann (2011) wskazał na następujące trudności – opóźnienia w dostarczaniu danych i w konsekwencji ich opracowaniu, porównywalności danych mimo prób zastosowania tych samej metodologii, braków danych i kłopotów z ich estymacją. Częściowo problemy wynikają z konieczności zbierania ich przez różne instytucje. Główna odpowiedzialność na poziomie unijnym spoczywa na Eurostacie, który współpracuje bezpośrednio z urzędami statystycznymi państw biorących udział w badaniu (63% danych). Te z kolei pozyskują dane z innych instytucji – regionalnych urzędów statystycznych (17%), miast (8%), innych źródeł (12%) (Feldmann, 2011).

W Polsce obowiązek zbierania danych w ramach Audytu powierzony jest Głównemu Urzędowi Statystycznemu (GUS)⁴. Tak jak w innych państwach gromadzone dane dotyczą: demografii, mieszkalnictwa, rynku pracy, zaangażowania obywatelskiego, edukacji, ochrony środowiska, transportu, kultury i turystyki. Dane zbiera się dla miast i szerszych obszarów miejskich. Kolejne informacje zostaną udostępnione do końca 2016 r.

Najbardziej widocznymi, pozytywnymi zmianami w stosunku do pierwszych edycji Audytu była liczba badanych miast – ponad 900, w Polsce – 68.

⁴ Program badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2015, *Załącznik do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 27 sierpnia 2014 r. w sprawie programu badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2015 (Dz.U. poz. 1330)*.

Dodatkowo obszar badania został rozszerzony poza UE (o Turcję, Norwegię, Islandię i Szwajcarię). Dane prezentowane są także w formie map gromadzonych w ramach wspólnego projektu Komisji Europejskiej, Europejskiej Agencji Kosmicznej i Europejskiej Agencji Środowiska pt. *Urban Atlas*⁵.

Niezwykle ważnym uzupełnieniem Audytu Miejskiego stały się badania surveyowe prowadzone przez Eurobarometer. Cykl pt. „Jakość życia w miastach europejskich” zapoczątkowano w 2004 r. Kolejne badania miały miejsce w 2006, 2009 i 2012. W 2012 r. wywiady przeprowadzono w 79 miastach i 4 aglomeracjach (Ateny, Manchester, Lizbona i Paryż). Podobnie jak w Audycie badania rozszerzono o miasta z państw nienależących do UE – Turcji, Szwajcarii, Chorwacji, Islandii i Norwegii. Miasta podzielono ze względu na ich wielkość zgodnie ze standardami przyjętymi w Audycie. Tematyka badania korespondowała z tematyką Audytu. Respondentów pytano o ocenę życia w wybranym mieście. Zebrane informacje stanowią jednak oceny subiektywne, podczas gdy w Audycie dane mają charakter zobiektywizowany (tabela 3). Wprowadzenie tego typu pomiaru wydaje się zasadne, problemem pozostaje jednak wypracowanie wystandaryzowanych metod prowadzenia badań jakościowych i interpretacji ich wyników.

W Polsce, na poziomie ogólnokrajowym, można wskazać przede wszystkim na Główny Urząd Statystyczny, jako na instytucję stale monitorującą jakość życia mieszkańców kraju. Badaniem największym, dotyczącym warunków bytu jest z pewnością Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. Zagadnienia spisowe są bardzo szerokie. W 2011 r. pytano o:

- stan i charakterystykę demograficzną ludności,
- edukację,
- aktywność ekonomiczną,
- dojazdy do pracy,
- źródła utrzymania,
- niepełnosprawność,
- obywatelstwo,
- migracje wewnętrzne,
- migracje zagraniczne,
- narodowość i język oraz mniejszości narodowe i etniczne,
- wyznanie (przynależność do kościoła lub związku wyznaniowego),
- gospodarstwa domowe i rodziny,
- stan i charakterystykę zasobów mieszkaniowych (mieszkania i budynki).

Spis jest jednym z badań cyklicznych przeprowadzanym w odstępach dziesięcioletnich (według przyjętych za ONZ założeń). Obok takich badań prowadzi się również badania stałe i badania *ad hoc*. Do badań stałych opisujących jakość życia zaliczyć można Badanie Aktywności Ekonomicznej

⁵ Mapy dostępne są np. pod adresem:

<http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/urban-atlas>

Ludności (BAEL). Organizuje się je od 1992 r. Stosuje się metodologię opracowaną przez Międzynarodową Organizację Pracy. Podmiotami badania są gospodarstwa domowe.

Tabela 3. Zmienne ilościowe (Audyt) i jakościowe (*survey*) w badaniach miast

Audyt – ocena poziomu życia	Survey – ocena jakości życia
Zadowolenie z mieszkania w wybranym mieście (ogólne zadowolenie, zadowolenie z infrastruktury i urządzeń, w tym np. sportowych, edukacyjnych, transportu, ulic i budynków, przestrzeni publicznych, dostępu do sklepów)	Jestem zadowolony/a z mieszkania w (skala odpowiedzi: bardzo zadowolony/ zadowolony/niezadowolony/bardzo niezadowolony) Transport publiczny jest (skala odpowiedzi) Stan ulic i budynków w Pana/i okolicy jest... (skala odpowiedzi)
Postrzeganie miasta (szanse na pracę, mieszkalnictwo, obecność i integracja obcokrajowców, bezpieczeństwo i zaufanie, usługi administracyjne)	Jest łatwo znaleźć pracę w (skala odpowiedzi: zdecydowanie się zgadzam/zgadzam się/raczej się nie zgadzam/zdecydowanie się nie zgadzam) Jest łatwo znaleźć mieszkanie w rozsądnej cenie w ... (skala odpowiedzi) Obecność obcokrajowców w jest dobra (skala odpowiedzi) Czuję się bezpieczny w ... (skala odpowiedzi) Ogólnie rzecz ujmując większości ludziom w można ufać (skala odpowiedzi)
Środowisko (jakość powietrza, poziom hałasu, czystość, przestrzenie zieleni, walka ze zmianami klimatu)	Czy jest Pan/i zadowolony/a z jakości powietrza (przestrzeni zielonych takich jak parki i ogrody etc.) w? (skala odpowiedzi: bardzo zadowolony/ zadowolony/niezadowolony/bardzo niezadowolony)
Sytuacja osobista (życie ogólnie, miejsce zamieszkania, sytuacja finansowa gospodarstwa domowego, zatrudnienie respondenta)	Czy jest Pan/i zadowolony/a z życia, które Pan/i prowadzi? (skala odpowiedzi: bardzo zadowolony/ zadowolony/niezadowolony/bardzo niezadowolony) Czy jest Pan/i zadowolony/a z miejsca, w którym Pan/i mieszka? (skala odpowiedzi) Ogólnie rzecz ujmując czy jest Pan/i zadowolony/a z sytuacji finansowej swojego gospodarstwa domowego? (skala odpowiedzi)
Sprawy wymagające załatwienia w mieście	W Pana/i opinii, które z trzech podanych poniżej problemów są najważniejsze do załatwienia w.... (bezpieczeństwo, zanieczyszczenie powietrza, hałas, transport publiczny, służba zdrowia, opieka społeczna, edukacja, bezrobocie, mieszkalnictwo i infrastruktura)

Eurobarometer 366, 2013, Quality of Life in European Cities. Report, European Commission.

Źródło: oprac. własne na podstawie: Flash.

Warto zwrócić uwagę, że prace GUS polegają na gromadzeniu materiałów zastanych i wywołanych. Wśród tych ostatnich istotne stają się badania ankietowe. W ciągu ostatniej dekady coraz częściej uwzględnia się także subiektywne oceny respondentów. W znacznej mierze zmiany te są konsekwencją przystąpienia Polski do UE i koniecznością dostosowania się do metodologii Eurostatu. Przykładem może być tu udział Polski w *Europejskim badaniu dochodów i warunków życia (European Union Statistics on Income and Living Conditions⁶)*. Celem jest dostarczenie danych opisujących spójność społeczną, w tym zagrożenie wykluczeniem i biedą oraz warunki bytu. Badanie dotyczy osób indywidualnych i gospodarstw domowych. Po raz pierwszy przeprowadzono je w roku 2004. Polska przystąpiła do projektu w 2005 r. Zmienne określające warunki mieszkaniowe to np. rodzaj i wielkość budynku (metraż i liczba izb), forma władania, stan techniczny, możliwość dogrzania lub chłodzenia (klimatyzacja), wyposażenie (np. WC splukiwane wodą). Przewiduje się, że każde z państw zbiera dane odpowiadające zmiennym, ale samodzielnie je operacjonalizuje (*EU-SILC... b.d.*). W badaniu z 2013 r. GUS opisując warunki mieszkaniowe pytał np. o otoczenie zewnętrzne – nadmierny hałas pochodzący od sąsiadów lub spoza mieszkania, zanieczyszczenia i brud oraz inne problemy środowiskowe (pył, dym, nieprzyjemne zapachy oraz zanieczyszczona woda), przestępczość, przemoc i wandalizm (tabela 4). Dane opublikowano dla wsi, miast ogółem i miast 500 tys. i większych. Wyniki były wyraźnie zróżnicowane (Europejskie badanie dochodów i warunków życia (EU-SILC) w 2013 r., *Notatka*, 2014).

Badaniami poświęconymi jakości życia mającym, jednocześnie charakter sondażowy, były prowadzone w latach 90. XX w. Polskie Generalne Sondaże Jakości Życia (PGSJŻ) – por. *Sompolska-Rzechuła* 2013. Poprzedzały one bezpośrednio „Diagnozę społeczną” i były realizowane przez zespół pod kierownictwem prof. J. Czapińskiego. W trakcie realizacji skorzystano z pomocy GUS-u – sieci ankietów i próby respondentów z programu *Badań Budżetów Gospodarstw Domowych*. Badania miały charakter panelowy, odbywały się w siedmiu pomiarach, co roku w okresie 1991-1997.

Problematykę projektu obrazują trzy grupy wskaźników: 1. struktura demograficzno-społeczna gospodarstw domowych, 2. warunki życia gospodarstw domowych – kondycja materialna i, w roku 2000, efekty reform (oświata i ochrona zdrowia), a w roku 2015 dostęp do świadczeń medycznych, kultury i wypoczynku, edukacji i nowoczesnych technologii komunikacyjnych, 3. jakość życia, styl życia i cechy indywidualne, w 2000 r. również z uwzględnieniem subiektywnej oceny efektów trzech reform: ochrony zdrowia, administracji publicznej i ubezpieczenia emerytalno-rentowego.

⁶ Badanie jest prowadzone na podstawie rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1177/2003 z 16 czerwca 2003 r. (ze zmianami zawartymi w rozporządzeniu nr 1553/2005), dotyczącego statystyki dochodów i warunków życia ludności (EU-SILC).

Tabela 4. Wybrane wskaźniki jakości życia w Polsce
Europejskim badaniu dochodów i warunków życia, 2013 r.

WSKAŹNIK	DEFINICJA	[%]
Narażenie na nadmierny hałas	Odsetek gospodarstw domowych odczuwających w odniesieniu do swojego miejsca zamieszkania nadmierny hałas w mieszkaniu pochodzący od sąsiadów lub z zewnątrz (ruch uliczny, zakłady przemysłowe, działalność gospodarcza).	15,2
Narażenie na zanieczyszczenie lub inne problemy środowiskowe w okolicy	Odsetek gospodarstw domowych odczuwających w swoim miejscu zamieszkania, takie problemy jak zanieczyszczenie, brud lub inne problemy środowiskowe w okolicy (pył, dym, nieprzyjemne zapachy, zanieczyszczona woda).	71,0
Zadowolenie z terenów rekreacyjnych i terenów zielonych	Odsetek osób (w gospodarstwach domowych) w wieku 16 lat i więcej deklarujących, że ogólnie rzecz biorąc są zadowolone (w tym bardzo zadowolone) z terenów rekreacyjnych i terenów zielonych w miejscu zamieszkania (wybór na skali 0-10 wartości wyższej lub równej 7).	11,6
Poczucie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania	Odsetek osób (w gospodarstwach domowych) w wieku 16 lat i więcej deklarujących, że chodząc samotnie po zmroku w okolicy swojego miejsca zamieszkania czują się bardzo bezpiecznie lub dość bezpiecznie.	81,5

*Źródło: oprac. własne na podstawie Jakość życia w Polsce. Edycja 2014. GUS.
<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/jakosc-zycia-w-polsce-edycja-2014,16,1.html>*

Autorzy „Diagnozy” przyjęli, że warunki życia to obiektywny opis zastanej w gospodarstwach domowych sytuacji. Dane pozyskane zostały w drodze wywiadu. Obejmował on takie zagadnienia, jak:

- sytuacja dochodowa gospodarstwa domowego i sposób gospodarowania dochodami,
- wyżywienie,
- zasobność materialną gospodarstwa domowego, w tym wyposażenie w nowoczesne technologie komunikacyjne (telefon komórkowy, komputer, dostęp do internetu),
- warunki mieszkaniowe,
- pomoc społeczną, z jakiej korzysta gospodarstwo domowe,
- kształcenie dzieci,
- uczestnictwo w kulturze i wypoczynek,
- korzystanie z usług systemu ochrony zdrowia,

- sytuację gospodarstwa domowego i jego członków na rynku pracy,
- ubóstwo, bezrobocie, niepełnosprawność i inne aspekty wykluczenia społecznego.

Z drugiej strony, jakość życia to subiektywna ocena stanu zaspokojenia swoich potrzeb przez respondenta – wymiar psychologiczny. Pomiar dokonany został za pomocą badania ankietowego członków badanych gospodarstw domowych w wieku 16+. Jakość zoperacjonalizowano poprzez następujące wskaźniki:

- ogólny dobrostan psychiczny (w tym: wola życia, poczucie szczęścia, zadowolenie z życia, symptomy depresji psychicznej),
- zadowolenie z poszczególnych dziedzin i aspektów życia,
- subiektywną ocenę materialnego poziomu życia,
- różne rodzaje stresu życiowego (w tym: stres administracyjny – „kafkowski” – związany z kontaktami z administracją publiczną, stres zdrowotny, stres rodzicielski, stres finansowy, stres pracy, stres ekologiczny, stres małżeński, stresowe wydarzenia losowe, jak napad, włamanie, aresztowanie,
- objawy somatyczne (miara dystresu, traktowana jako ogólna miara stanu zdrowia),
- strategie radzenia sobie ze stresem,
- korzystanie z systemu opieki zdrowotnej,
- finanse osobiste (w tym: dochody osobiste i zaufanie do instytucji finansowych),
- system wartości, styl życia oraz indywidualne zachowania i nawyki (m.in. palenie papierosów, nadużywanie alkoholu, używanie narkotyków, praktyki religijne, przestępstwa),
- postawy i zachowania społeczne, w tym kapitał społeczny,
- wsparcie społeczne,
- korzystanie z nowoczesnych technologii komunikacyjnych – komputera, internetu, telefonu komórkowego,
- sytuację na rynku pracy i karierę zawodową,
- bezrobocie, niepełnosprawność i inne aspekty wykluczenia społecznego.

Próba gospodarstw domowych w roku 2000 wynosiła 3005, w roku 2015 – 11 740. Próba indywidualnych respondentów wzrosła w tym okresie z 6625 do 22 200 osób. W ciągu 15 lat niewielkim zmianom uległy kwestionariusze. Wynika to, jak się wydaje, z konieczności ich dopasowania do aktualnej sytuacji społecznej. Nie można już np. w 2015 r. pytać o skutki transformacji. Pojawiły się również zupełnie nowe zjawiska gospodarcze, np. bardzo popularne stały się kredyty. Autorzy „Diagnozy” badają także dostęp do nowych technologii – np. pytania o internet i tablety (Klima, 2015).

4. Podsumowanie

Wzrost gospodarczy i postępujący z nim postęp cywilizacyjny są zasadne wtedy, gdy służą człowiekowi i poprawie jego warunków bytowych oraz jakości życia. Podnoszenie stopy życiowej ludności jest zasadniczym celem gospodarek poszczególnych państw oraz postulatem społeczności międzynarodowej.

Z tego też względu zainteresowanie badawcze takimi zagadnieniami jak warunki i jakość życia pojawia się w wielu dyscyplinach społecznych i ekonomicznych. Wśród nich wymienić należy socjologię, psychologię, geografie, ekonomie, zarządzanie. Dyscypliny te mają odmienne problematyki badawcze i stąd wynika ich specyficzne i właściwe dla przedmiotu badań podejście do analiz nad jakością życia.

Zaprezentowany w opracowaniu przegląd podejść do badań nad jakością życia i przegląd badań empirycznych nie jest wyczerpany i przedstawia tylko najbardziej zbliżone stanowiska do analiz charakterystycznych dla gospodarki przestrzennej.

Literatura

- BAEL, (b.d.). GUS, <http://stat.gov.pl/informacja-o-badaniach-ankietowych/badanie-aktywnosci-ekonomicznej-ludnosci-bael/> (dostęp: 12.12.2015).
- Bajon P. (2005), *Kategoria jakości życia w koncepcji zrównoważonego rozwoju. Aspekty teoretyczne i praktyczne w wybranych gminach uzdrowiskowych*, [w:] Jakość życia w perspektywie nauk humanistycznych, ekonomicznych i ekologii, Jelenia Góra, AE im. O. Langego.
- Baumann K. (2006), *Jakość życia w okresie późnej dorosłości – dyskurs teoretyczny*. Gerontologia Polska, t. 14, nr 4, ss. 165-171.
- Borowik I. (2003), *Błokowiska. Miejski habitat w oglądzie socjologicznym*, Wrocław, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Wrocławski.
- Borowski T., Marcinkowski A. (2013), *Wskaźniki rozwoju społecznego*, [w:] M. Trojak, T. Tokarski (red.), Statystyczna analiza zróżnicowania ekonomicznego i społecznego Polski, Kraków, Wydawnictwo UJ.
- Borys T. (2005), *Zrównoważony rozwój jako przedmiot pomiaru wskaźnikowego*, [w:] A. Borys (red.), Wskaźniki zrównoważonego rozwoju, Warszawa-Białystok, Wyd. Ekonomia i Środowisko, ss. 22-61.
- Bywalec C. (1991), *Wzrost gospodarczy a poziom życia społeczeństwa polskiego*, [w:] Monografie i Syntezy, Warszawa, Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji.
- Campbell, A. (1981), *The sense of well-being in America: Recent patterns and trends*, New York, McGraw-Hill.
- Chibnal J.T., Tait R.C. (1999), *The quality of scale: a preliminary study with chronic pain patients*, Psychol. Health, 4, ss. 283-292.
- Czapiński J., Panek T. (2006), *Diagnoza społeczna 2005. Warunki życia i jakość życia*, Warszawa: VIZJA PRESS & IT.
- Czapiński J. (1998), *Jakość życia Polaków w czasie zmiany społecznej 1991-1997*, Instytut Studiów Społecznych UW, Warszawa.

- Czapiński J., Panek T. (red.) (2000), *Diagnoza społeczna*, www.diagnoza.com (dostęp: 01.12.2015).
- Dmoch T., Rutkowski J. (1985), *Badanie poziomu i jakości życia*. Wiadomości Statystyczne, z. 10, ss. 27-31.
- Eurobarometer 366, 2013, Quality of Life in European Cities. Report, European Commission.
- Europejskie badanie dochodów i warunków życia (EU-SILC) w 2013 r., Notatka. (2014), Warszawa, GUS.
- EU-SILC Description Target Variables (b.d.),
<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/1012329/6070906/Household+data++housing+data%2Bchange+in+HH071.pdf/087d4911-ec67-4caf-802a-6ad442b7c012>
- Faden R., Leplege A. (2002), *Assessing quality of life: Moral implications for clinical practice*, Medical Care, 30, ss. 166-175.
- Feldmann B. (2011), *The Thorough Revision of the Urban Audit Project*. Eurostat.
- Gallup-Healthways (2013), *State of Global Well-Being*. Gallup-Healthways Well-Being Index.
- Grzeszczak J. (2010), *Gentryfikacja osadnictwa. Charakterystyka, rozwój koncepcji badawczej i przegląd wyjaśnień*, Warszawa, PAN IGiPZ.
- Jakość życia w Polsce. Edycja 2014*. GUS, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/jakosc-zycia-w-polsce-edycja-2014,16,1.html>
- Klima E. (2015), *Ludzie starzy w „Diagnozie Społecznej”*. Warunki i jakość życia w roku 2000 i 2015, [w:] Janiszewska A. (red.), *Jakość życia ludzi starych – wybrane problemy*, „Space-Society-Economy”, 14, Department of Population and Services Studies, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. Łódź, ss. 83-99.
- Kościołek A. (2004), *Jakość życia w Kiecach w świadomości mieszkańców miasta*, Kielce, Wyd. Akademii Świętokrzyskiej.
- Kowalik S. (1993), *Psychologiczne wymiary jakości życia*, [w:] A. Bańka, R. Derbis (red.), *Myśl psychologiczna w Polsce odrodzonej*, Poznań, Gemini.
- Lipieta A. (2000), *Wprowadzenie w zagadnienie*, [w:] A. Zalias (red.), *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym*. Kraków. Wyd. Akademii Ekonomicznej, ss. 11-34.
- Lisowski A. (1990), *Wstęp do geografii społecznej*, Warszawa, Wyd. UW.
- Miluska J. (1993), *Stereotypy i uprzedzenia jako determinanty jakości życia kobiet*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, 2, ss. 145-156.
- Romney, D.M. (2002), *A structural analysis of health related quality of life dimensions*, Human Relations 2002, 45, ss. 165-176.
- Rosińska-Bukowska M., Klima E. (2015), *Audyt miejski – znaczenie dla rozwoju miast Unii Europejskiej*, Prace Naukowe UEW, nr 407-2015, ss. 120-131.
- Siciński A., Strzelecki J. (1976), *Styl życia a jakość życia. Przyczynek do problemów polityki Społecznej*, [w:] A. Siciński (red.), *Styl życia. Koncepcje i propozycje*, Warszawa.
- Sompolska-Rzechuła A. (2013), *Pomiar i ocena jakości życia*, Wiadomości Statystyczne, Rok LVIII, nr 8.
- Słaby T. (1990), *Poziom życia, jakość życia*, Wiadomości Statystyczne, nr 6, ss. 8-10.

- Słaby T. (2007), *Poziom życia, jakość życia*, [w:] T. Panek (red.), Statystyka społeczna. Warszawa. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, ss. 99-130.
- Wielka encyklopedia powszechna (1965), t. 5, Warszawa, PWN.
- Wielka encyklopedia powszechna (2002), Warszawa, PWN.
- Wiench J. (1987), *Socjologiczna interpretacja jakości zbiorowości terytorialnych*, Człowiek i Środowisko, t. 11, ss. 27-41.
- Zborowski A. (2004), *Wybrane aspekty badań poziomu i jakości życia w dużym mieście*, [w:] I. Jazdzewska (red.), Zróżnicowanie warunków życia ludności w mieście, Łódź, XVII KWOM, ss. 19-30.

QUALITY OF LIFE – DEFINITIONS AND MEASUREMENTS

The article is an overview of the most important definitions – the first part, and empirical research – the second part, on the quality of life. The aim is to show approaches both "objectified" and subjective – relating to the quality of life narrowly (subjectively) and, more broadly, combining assessment and objective measures relating to the conditions of existence. The basis for the selection was the ability to use the definitions and research results for further studies on spatial planning and urban areas.

The quoted studies, including reports of the United Nations (UNDP), the World Bank and the European Commission (Eurostat), have been selected to show research of different scales. Polish studies were also quoted – conducted by CSO and independent researchers (Social Diagnosis). In any case, research units are households and individuals. It seems, therefore, that it is possible to adapt the specific conceptualization to research areas such as cities or districts.

Keywords: quality of life, indicators.

Zróźnicowanie polskiej sieci miast Cittaslow w aspekcie społeczno-gospodarczym

Celem opracowania jest omówienie zróźnicowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego miast należących do krajowej sieci Cittaslow. W tym celu na podstawie wskaźnika syntetycznego dokonano dwudzielnej klasyfikacji miast w zakresie wymiaru ludnościowo-gospodarczego i turystyczno-rekreacyjnego oraz określono stopień dopasowania w obu wymiarach. Prowadzi to do wydzielenia czterech klas miast, tj.: 1) klasy miast dobrze dopasowanych w zakresie wysokiego poziomu obu wymiarów, 2) klasy miast dobrze dopasowanych w zakresie niskiego poziomu obu wymiarów, 3) klasy miast o przeciętnym poziomie dopasowania w obu wymiarach i 4/ klasy miast o dużych rozbieżnościach w obu wymiarach. Najwyższą pozycję w klasyfikacji zajmuje Murowana Goślina położona w aglomeracji poznańskiej, która charakteryzuje się wysokim poziomem rozwoju w obu wymiarach, a miastem o największych rozbieżnościach jest Ryn położony w województwie warmińsko-mazurskim.

Słowa kluczowe: poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, wskaźnik syntetyczny, polska sieć miast Cittaslow.

1. Wprowadzenie

Nowym nurtem tematycznym podejmowanym w polskiej literaturze naukowej ostatniego dziesięciolecia jest problematyka związana z Międzynarodowym Stowarzyszeniem Miast Cittaslow, ruchem zainicjowanym we Włoszech w 1999 r. Kwestia ta wiąże się bezpośrednio z pracami, w których podejmowane są zagadnienia dotyczące małych miast, jakości życia, rozwoju zrównoważonego, zasobów endogenicznych, w tym potencjału historyczno-kulturowego, turystycznego czy rekreacyjnego. Tego typu problematyka jest przedmiotem opracowań z zakresu geografii, gospodarki przestrzennej i planowania przestrzennego, architektury oraz socjologii. Podstawowe założenia ruchu Cittaslow, jego implementacja w miastach polskich oraz wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy zostały dotychczas zaprezentowane m.in. w pracach autorstwa: Kulupy (2010), Poczobut (2010), Augustyn (2011),

¹ Dr B. Konecka-Szydłowska, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, ul. Krygowskiego 10, 61-680 Poznań.

e-mail: bako@amu.edu.pl

Grzelak-Kostulskiej i Hołowieckiej (2011), Grzelak-Kostulskiej, Hołowieckiej i Kwiatkowskiego (2011), Kopeć (2012), Gruszeckiej-Tieśluk (2013), Kaczmarek i Koneckiej-Szydłowskiej (2013), Mazur-Belzyt (2014), Kwiatek-Sołtys i Mainet (2015), Strzeleckiej (red., 2016), Zdanowicz (2016) czy Maćkiewicz i Koneckiej-Szydłowskiej (2017).

Głównym celem opracowania jest omówienie zróżnicowania polskiej sieci miast Cittaslow w aspekcie społeczno-gospodarczym. Analizę prowadzi się w odniesieniu do dwóch wymiarów: ludnościowo-gospodarczego i turystyczno-rekreacyjnego. Postępowanie badawcze obejmuje zasadniczo dwa etapy. W etapie pierwszym na podstawie wskaźników cząstkowych i wskaźnika syntetycznego określono poziom rozwoju miast w obu wymiarach. W etapie drugim dokonano dwudzielnej klasyfikacji miast w zakresie wymiaru ludnościowo-gospodarczego i turystyczno-rekreacyjnego oraz określono stopień dopasowania ośrodków w tych wymiarach.

Badany zbiór miast obejmuje 23 ośrodki tworzące w 2015 r. polską sieć miast Cittaslow. W 2016 r. do stowarzyszenia przyjęto trzy miasta: Jeziorany, Sępól, Głubczyce, a pretendują kolejne dwa: Nowy Staw i Sianów². Większość miast należących do polskiej sieci Cittaslow skoncentrowana jest w północno-wschodniej części Polski i położona w woj. warmińsko-mazurskim (ponad 70%). Polskie miasta Cittaslow to głównie jednostki małe, liczące do 20 tys. mieszkańców (w tym: do 10 tys. – 12 miast i od 10 do 20 tys. – 11 miast). Tylko Bartoszyce, Działdowo, Prudnik, liczące powyżej 20 tys., należą formalnie do zbioru miast średnich. Przeciętna wielkość polskiego miasta Cittaslow kształtuje się na poziomie 10 tys. mieszkańców. Dla porównania średnia liczba mieszkańców przeciętnego miasta sieci Cittaslow na świecie wynosi ok. 20 tys. mieszkańców, w Europie 13,8 tys., a we Włoszech, gdzie sieć jest najliczniejsza, 9,2 tys. mieszkańców. Ogólnie w całej sieci Cittaslow na świecie przeważają miasta należące do kategorii małych miast (do 20 tys.), stanowiąc 79% ogółu, przy górnej granicy dla członkostwa w Cittaslow na poziomie 50 tys. mieszkańców (Mazur-Belzyt, 2014, Maćkiewicz, Konecka-Szydłowska, 2017).

2. Metody badań

W celu określenia zróżnicowania polskiej sieci miast Cittaslow w aspekcie społeczno-gospodarczym wykorzystano metodę wskaźnikową i metody matematyczno-statystyczne.

Pierwsza grupa obejmuje wskaźniki zjawisk społeczno-gospodarczych, które są niezbędne do prawidłowej oceny procesów zachodzących w sferze społecznej i gospodarczej danej jednostki terytorialnej. Wskaźnik w metodolo-

² <http://cittaslowpolska.pl/>

gicznym znaczeniu to pewna cecha, zdarzenie lub zjawisko, na podstawie zajęcia którego wnioskujemy z pewnością, bądź z określonym prawdopodobieństwem, iż zachodzi zjawisko jakie nas interesuje (Nowak 2007). W opracowaniu zastosowano wskaźniki struktury, natężenia i dynamiki:

- wskaźniki struktury – przedstawiają stosunek liczby jednostek o danej wartości cechy do liczebności próby. Wskaźniki struktury wyrażane są w procentach (%), np. odsetek lasów w ogólnej powierzchni miasta w %,
- wskaźniki natężenia – przedstawiają liczbę przypadków badanego zjawiska w stosunku do ogólnej liczby jednostek zbiorowości statystycznej, z której wywodzą się badane zjawiska, np. liczba turystów zagranicznych na 1000 mieszkańców,
- wskaźniki dynamiki – określają stosunek między liczbami charakteryzującymi pewną wielkość (zjawisko) w dwóch różnych okresach lub momentach czasu i wyrażane są w %, np. dynamika zmian ludności w latach 2002-2012.

Aby ustalić położenie miast Cittaslow na skali poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, wykorzystano 14 wskaźników odnoszących się do dwóch wymiarów: 1) ludność i gospodarka oraz 2) turystyka i rekreacja (tabela 1). Każdy wymiar opisany jest przez zestaw liczący siedem wskaźników, których wybór podyktowany był dostępnością danych znajdujących się na stronach BDL GUS. Zakres czasowy analizy dotyczy stanu na 2012 rok. Należy zaznaczyć, że wszystkie wskaźniki to stymulanty (S) rozwoju społeczno-gospodarczego, które wykazują dodatnią korelację z poziomem rozwoju badanych miast.

Tabela 1. Wskaźniki poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego krajowej sieci miast Cittaslow

Wymiar	Wskaźnik
Ludność i gospodarka	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dynamika zmian ludnościowych 2002-2012 w % 2. Przyrost naturalny w ‰ 3. Saldo migracji w ‰ 4. Liczba przedsiębiorstw na 1000 mieszkańców 5. Udział ludności w wieku produkcyjnym w % 6. Liczba pracujących na 1000 mieszkańców 7. Stosunek przyjazdów/wyjazdów do pracy
Turystyka i rekreacja	<ol style="list-style-type: none"> 1. Liczba sklepów na 1000 mieszkańców 2. Liczba podmiotów w zakresie zakwaterowania na 100 mieszkańców 3. Liczba podmiotów gastronomicznych na 1000 mieszkańców 4. Liczba podmiotów w zakresie kultury, rozrywki, rekreacji na 1000 mieszkańców 5. Udział lasów w powierzchni miasta w % 6. Liczba turystów zagranicznych na 1000 mieszkańców 7. Liczba udzielonych noclegów turystom zagranicznym na 1000 mieszkańców

Źródło: opracowanie własne.

Druga grupa metod obejmuje metody matematyczno-statystyczne. Do zobrazowania zróżnicowania przestrzennego wartości wskaźników w układzie badanych miast zastosowano współczynnik zmienności. Współczynnik zmienności obliczono jako stosunek odchylenia standardowego danej cechy do średniej arytmetycznej i wyrażono w procentach (%). Wyższa wartość współczynnika wskazuje na większe zróżnicowanie przestrzenne jednostek w zakresie danej cechy.

W celu uporządkowania liniowego miast ze względu na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego wykorzystano wskaźnik syntetyczny Perkala (Z-score) w następującej postaci (Runge, 2007, s. 214, por. Perkal 1953, Smith 1972):

$$W_s = \frac{\sum_{j=1}^p y_{ij}}{p}$$

gdzie:

- W_s : wskaźnik syntetyczny,
- j : 1, 2, ..., p,
- p : liczba uwzględnionych cech,
- y_{ij} : standaryzowana wartość j -tej cechy dla i -tego obiektu.

Zastosowanie wskaźnika syntetycznego wymagało w pierwszej kolejności standaryzacji wartości wskaźników opisujących natężenie poszczególnych cech w nowych miastach. Standaryzację dla cech mających charakter stymulant przeprowadzono w oparciu o formułę:

$$y_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}}{S_j}$$

gdzie:

- y_{ij} : standaryzowana wartość j -tej cechy dla i -tego obiektu,
- x_{ij} : wartość j -tej cechy dla i -tego obiektu,
- \bar{x} : średnia arytmetyczna wartości j -tej cechy,
- S_j : odchylenie standardowe wartości j -tej cechy.

Standaryzacja wartości wskaźników doprowadziła do uzyskania macierzy zmiennych standaryzowanych, które wykorzystano przy obliczaniu wskaźników syntetycznych (W_s) dla obu analizowanych wymiarów. W oparciu o rozkład wartości wskaźnika syntetycznego Perkala (W_s) dokonano uporządkowania liniowego miast Cittaslow (ustalono rangę miast) w obu wymiarach, a następnie przeprowadzono klasyfikację dwudzielną miast prowadzącą do wydzielenia czterech klas miast:

- I – klasa miast dobrze dopasowanych w zakresie wysokiego poziomu obu wymiarów,

II – klasa miast dobrze dopasowanych w zakresie niskiego poziomu obu wymiarów,

III – klasa miast o przeciętnym poziomie dopasowania w obu wymiarach,

IV – klasa miast o dużych rozbieżnościach w obu wymiarach.

Dokonano w sposób subiektywny podziału zbioru miast na względnie jednorodne klasy, uwzględniając stopień zróźnicowania wartości wskaźnika.

Do zbadania zależności między wielkością miast oraz ich poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego w obu wymiarach (na podstawie syntetycznego wskaźnika Ws) wykorzystano współczynnik korelacji liniowej Pearsona.

3. Poziom rozwoju miast

W badanym zbiorze miast wykorzystane w analizie wskaźniki poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego w układzie dwóch wymiarów mają różny zakres zmienności i różne współczynniki zmienności przestrzennej. W tabeli 2 pokazano miasta charakteryzujące się najniższą i najwyższą wartością analizowanych wskaźników oraz wartości współczynników ich zmienności przestrzennej. W zbiorze miast Cittaslow aż pięciokrotnie maksymalne wartości wskaźników, zwłaszcza w wymiarze ludnościowo-gospodarczym osiąga Murowana Goślina położona w aglomeracji poznańskiej, a trzykrotnie w wymiarze turystyczno-rekreacyjnym – Ryn, położony w woj. warmińsko-mazurskim. Relatywnie najmniej korzystne wartości wskaźników wielokrotnie przyjmuje Rejowiec Fabryczny położony w woj. lubelskim. Największy zakres zmienności, a zatem największe różnice przestrzenne w zbiorze badanych miast wykazują wskaźniki przyrostu naturalnego (prawie 500%) i liczby turystów zagranicznych na 1000 mieszkańców (346,2%), a najmniejszy zakres zmienności cechuje wskaźniki udziału ludności w wieku produkcyjnym (niespełna 3%) i dynamiki zmian ludnościowych (4,2%).

Tabela 2. Wybrane wartości wskaźników poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego w miastach krajowej sieci Cittaslow według stanu na 2012 r.

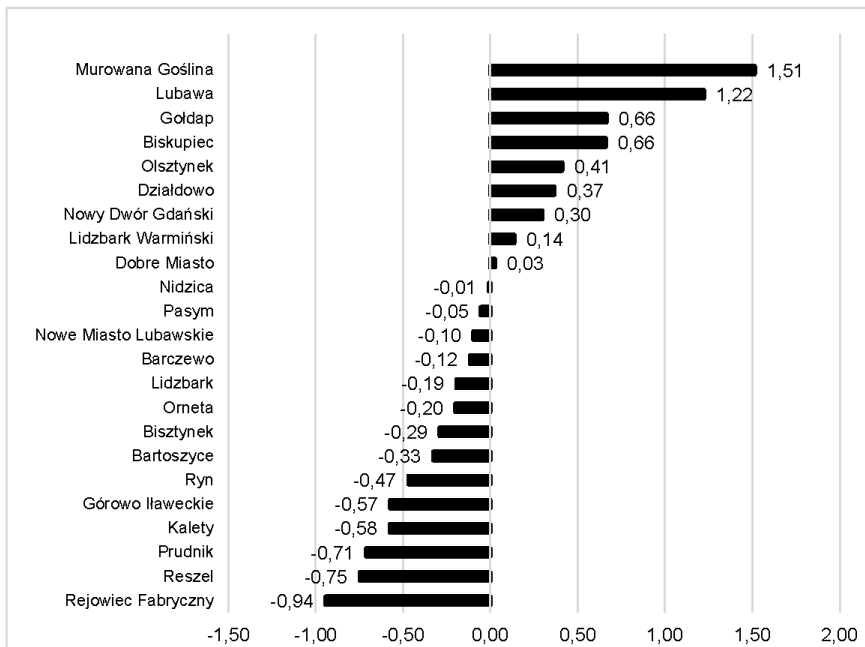
Wskaźnik	Wartość maksymalna	Wartość minimalna	Współczynnik zmienności w %
Wymiar: ludność i gospodarka			
Dynamika zmian ludnościowych 2002-2012 w %	Lubawa 110,7	Prudnik 93,0	4,2
Przyrost naturalny w ‰	Murowana Goślina 7,2	Reszel -5,7	498,6
Saldo migracji w ‰	Murowana Goślina 2,3	Ryn -12,6	107,8

Liczba przedsiębiorstw na 1000 mieszkańców	Murowana Goślina 153,8	Rejowiec Fabryczny 47,0	20,8
Udział ludności w wieku produkcyjnym w %	Murowana Goślina 70,8	Prudnik 62,2	2,7
Liczba pracujących na 1000 mieszkańców	Lubawa 472,6	Rejowiec Fabryczny 64,2	39,4
Stosunek przyjazdów/wyjazdów do pracy	Gołdap 2,0	Kalety 0,09	54,3
Wymiar: turystyka i rekreacja			
Liczba sklepów na 1000 mieszkańców	Murowana Goślina 39,3	Rejowiec Fabryczny 9,5	26,9
Liczba podmiotów w zakresie zakwaterowania na 1000 mieszkańców	Ryn 11,2	kilka miast 0,0	255,9
Liczba podmiotów gastronomicznych na 1000 mieszkańców	Nowy Dwór Gdański 3,4	Biszynek 0,4	43,9
Liczba podmiotów w zakresie kultury, rozrywki, rekreacji na 1000 mieszkańców	Gołdap 2,4	Nidzica 1,0	21,3
Udział lasów w powierzchni miasta w %	Kalety 81,7	Biszynek, Nowy Dwór Gdański 0,1	195,8
Liczba turystów zagranicznych na 1000 mieszkańców	Ryn 1768,0	kilka miast 0,0	346,2
Liczba udzielonych noclegów turystom zagranicznym na 1000 mieszkańców	Ryn 2089,0	kilka miast 0,0	291,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Uporządkowanie liniowe miast w wymiarze ludnościowo-gospodarczym pozwala stwierdzić, że najwyższe pozycje zajmują Murowana Goślina ($W_s = 1,51$) i Lubawa ($W_s = 1,22$), a ostatnią lokatę, w tym zestawieniu ma Rejowiec Fabryczny ($W_s = -0,94$) (rys. 1). Wysoki poziom rozwoju Murowanej Gośliny jest wynikiem jej specyficznego położenia geograficznego związanego z lokalizacją w aglomeracji poznańskiej. W następstwie zachodzącego na tym obszarze procesu suburbanizacji miasto charakteryzuje się dodatnim saldem

migracji (zwłaszcza ludności w wieku produkcyjnym) i bardzo wysokim wskaźnikiem przyrostu naturalnego (na poziomie 7,2‰, przy średniej dla badanego zbioru na poziomie 0,6‰). Wyróżnia się również relatywnie wysokim poziomem przedsiębiorczości (ponad 150 podmiotów na 1000 mieszkańców, przy średniej 90,0) i znacznym udziałem ludności w wieku produkcyjnym (tabela 2). Lubawa to miasto położone w woj. warmińsko-mazurskim o silnej gospodarce, pełniące funkcję lokalnego ośrodka pracy. W mieście funkcjonuje duże i znane na polskim rynku przedsiębiorstwo branży meblarskiej Szynaka-Meble Sp. z o.o, zatrudniające w 2015 r. 1300 osób (Gazeta Olsztyńska 30.06.2015). Działalność prowadzą również mniejsze zakłady w branży spożywczej (Przetwórnia Owoców i Warzyw Lubawa produkująca dżemy, powidła i marmolady) czy odzieżowej (Lubawa S.A. realizująca zamówienia dla służb mundurowych, np. kamizelki kuloodporne). Wpływa to na bardzo wysokie wartości wskaźnika liczby pracujących na 1000 mieszkańców (ponad 470 osób, przy średniej 212 osób) i dynamiki zmian ludnościowych (na poziomie ponad 110%, przy średniej dla całego zbioru 99%). Relatywnie najmniej korzystna sytuacja Rejowca Fabrycznego w woj. lubelskim spowodowana jest niskim poziomem przedsiębiorczości i zatrudnienia, co przekłada się na regres liczby ludności (wskaźnik dynamiki 97%) spowodowany odpływem liczby ludności (saldo migracji -8,6‰) (tabela 2, rysunek 1).

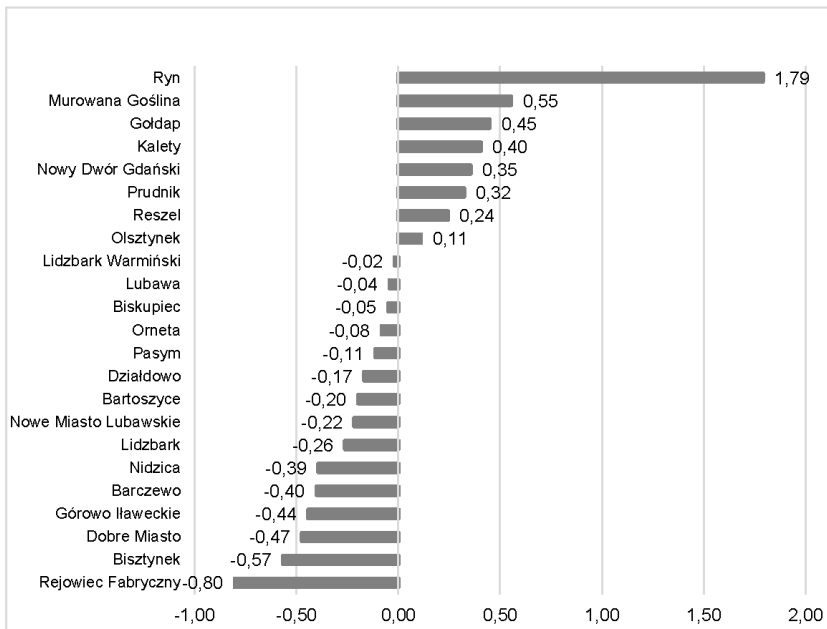

Rys. 1. Klasyfikacja miast Cittaslow w wymiarze ludnościowo-gospodarczym na podstawie wskaźnika syntetycznego Ws

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku uporządkowania liniowego miast Cittaslow w wymiarze turystyczno-rekreacyjnym zdecydowanie korzystnie wyróżnia się Ryn położony w woj. warmińsko-mazurskim ($Ws = 1,79$), a na ostatniej pozycji ponownie uplasował się Rejowiec Fabryczny ($Ws = -0,80$). Małe miasto Ryn posiada wysokie walory kulturowe i turystyczno-rekreacyjne. Ośrodek położony jest nad dwoma jeziorami: Ryńskim i Ołów, przy których znajdują się: promenada, ekomarina, plaża i ścieżka rekreacyjna. W centrum miasta zlokalizowany jest zamek pokrzyżacki z XIV w., pełniący funkcje noclegowo-konferencyjno-uzdrowiskowe. Wysokie walory miasta przyciągają w to miejsce wielu turystów zarówno polskich, jak i zagranicznych, w przeciwieństwie do Rejowca Fabrycznego, których takich wyjątkowych walorów nie posiada (tabela 2, rysunek 3). Interesujący jest fakt, że Ryn, który charakteryzuje się bardzo wysokim poziomem rozwoju turystyki i rekreacji na tle innych miast posiada relatywnie niski poziom rozwoju w wymiarze ludnościowo-gospodarczym.

Należy zwrócić uwagę, że w przypadku wymiaru turystyczno-rekreacyjnego różnice w poziomie rozwoju pomiędzy miastami są nieco wyższe niż w wymiarze ludnościowo-gospodarczym. Rozstęp mierzony różnicą wartości wskaźnika syntetycznego wynosi odpowiednio 2,59 i 2,45 (rys. 2, 3).

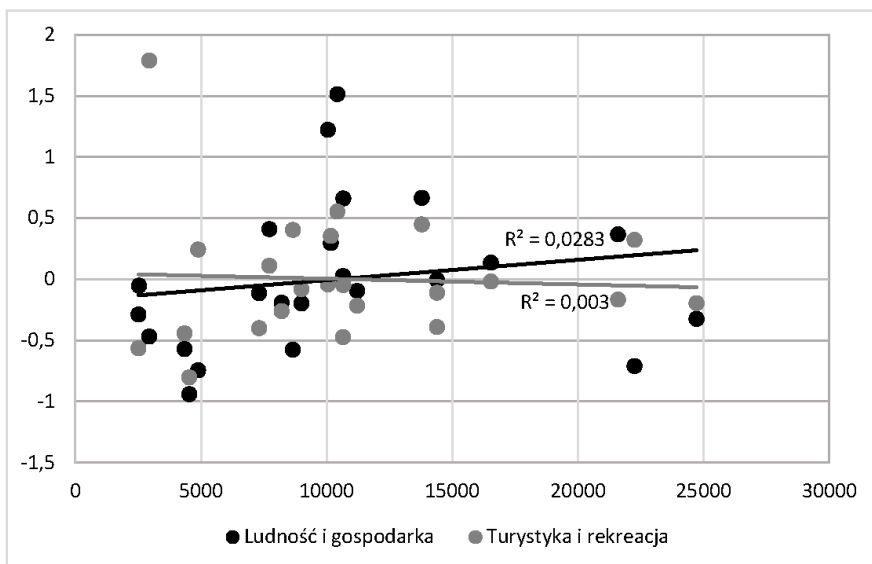

Rys. 2. Klasyfikacja miast Cittaslow w wymiarze turystyczno-rekreacyjnym na podstawie wskaźnika syntetycznego Ws

Źródło: opracowanie własne.

W celu zbadania zależności między liczbą mieszkańców miast Cittaslow a ich poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego w wymiarze ludnościowo-gospodarczym i turystyczno-rekreacyjnym (na podstawie wskaźnika W_s), obliczono współczynnik korelacji liniowej Pearsona. Dla wymiaru ludnościowo-gospodarczego współczynnik korelacji jest dodatni i wynosi $+0,168$ (odpowiednio $R^2 = 0,0283$). Wskazuje to na słabą zależność dodatnią zachodzącą pomiędzy wielkością ośrodka i poziomem rozwoju w wymiarze ludnościowo-gospodarczym.

Dla wymiaru turystyczno-rekreacyjnego współczynnik korelacji jest ujemny i wynosi $-0,054$ (odpowiednio $R^2 = 0,003$). Tak niska wartość świadczy o braku zależności liniowej zachodzącej pomiędzy wielkością ośrodka i poziomem rozwoju w wymiarze turystyczno-rekreacyjnym (rys. 3).

Rys. 3. Zależność między liczbą ludności i poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego miast w wymiarze ludnościowo-gospodarczym i turystyczno-rekreacyjnym

Źródło: opracowanie własne.

4. Klasyfikacja miast

W końcowym etapie postępowania badawczego dokonano dwudzielnej klasyfikacji 23 miast w zakresie wymiaru ludnościowo-gospodarczego i turystyczno-rekreacyjnego oraz określono stopień dopasowania ośrodków w tych wymiarach (tabela 3). Przeprowadzona klasyfikacja pozwoliła wydzielić cztery klasy miast, których charakterystyka przedstawia się następująco:

- Klasa I. Klasa miast dobrze dopasowanych w zakresie wysokiego poziomu rozwoju ludności i gospodarki oraz wysokiego poziomu rozwoju turystyki i rekreacji. Do klasy zakwalifikowano cztery miasta: Murowana Goślina, Gołdap, Olsztynek, Nowy Dwór Gdański,
- Klasa II. Klasa miast dobrze dopasowanych w zakresie niskiego poziomu rozwoju ludności i gospodarki oraz niskiego poziomu rozwoju turystyki i rekreacji. Zaliczono tutaj trzy miasta: Rejowiec Fabryczny, Bisztynek, Górowo Iławeckie,
- Klasa III. Klasa o przeciętnym poziomie dopasowania w zakresie poziomu rozwoju ludności i gospodarki oraz poziomu rozwoju turystyki i rekreacji. Jest to klasa najliczniejsza, która skupia aż 12 miast, najczęściej o przeciętnym poziomie rozwoju obu aspektów (siedem miast),
- Klasa IV. Klasa miast o dużych rozbieżnościach w obu wymiarach. Klasa skupia cztery miasta: Ryn, Kalety, Prudnik, Reszel. Wyróżnia się miasto Ryn, które charakteryzuje się bardzo wysokim poziomem rozwoju turystyki i rekreacji i jednocześnie relatywnie niskim poziomem rozwoju ludnościowo-gospodarczego. W przypadku pozostałych miast poziom rozwoju w wymiarze turystyczno-rekreacyjnym jest wysoki, a w wymiarze ludnościowo-gospodarczym niski (tabela 3).

Tabela 3. Klasyfikacja dwuwymiarowa miast krajowej sieci Cittaslow według stanu na 2012 r.

		Turystyka i rekreacja				
		poziom rozwoju	bardzo wysoki WTR $\geq 0,5$	wysoki $0,5 > WTR \geq 0$	przeciętny $0 > WTR > -0,5$	niski WTR $\leq -0,5$
ludność i gospodarka	bardzo wysoki WLG $\geq 0,5$	Murowana Goślina		Gołdap	Lubawa, Biskupiec	–
	wysoki $0,5 > WLG \geq 0$	–		Olsztynek, Nowy Dwór Gdański	Dobre Miasto, Działdowo, Lidzbark Warmiński	–
	przeciętny $0 > WLG > -0,5$	Ryn		–	Bartoszyce, Nidzica, Pasym, Nowe Miasto Lubawskie, Barczewo, Lidzbark, Orneta	Bisztynek
	niski WLG $\leq -0,5$	–		Kalety, Prudnik, Reszel	Górowo Iławeckie	Rejowiec Fabryczny

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

5. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza zróźnicowania społeczno-gospodarczego polskiej sieci miast Cittaslow pozwala stwierdzić, że do stowarzyszenia należą głównie miasta charakteryzujące się przeciętnym i niskim poziomem rozwoju ludnościowo-gospodarczego i turystyczno-rekreacyjnego. Najwyższą pozycję w klasyfikacji zajmuje Murowana Goślina położona w aglomeracji poznańskiej, która charakteryzuje się wysokim poziomem rozwoju w obu wymiarach. Najniższy poziom rozwoju charakteryzuje Rejowiec Fabryczny z woj. lubelskiego, a miastem o największych rozbieżnościach jest Ryn położony w województwie warmińsko-mazurskim. Należy mieć nadzieję, że w dłuższej perspektywie czasowej implementacja idei Cittaslow może pozytywnie stymulować lokalny rozwój społeczno-gospodarczy i podnosić jakość życia społeczności lokalnej. Proces ten obserwowany jest już w wielu miastach włoskich, gdzie akces do porozumienia Cittaslow pozwolił miastom członkowskim zmniejszyć bezrobocie i tchnąć nowe życie w „kulejącą” gospodarkę (Honoré 2005, 2012). Wydaje się, że wdrażanie strategii opartej na koncepcji Cittaslow stanowi bardzo dobry punkt wyjścia do poprawy atrakcyjności małych miast i wzrostu konkurencyjności, zapewniając tym samym podstawy ich ekonomicznej egzystencji opartej w coraz większym stopniu o rozwój turystyki i rekreacji (Maćkiewicz, Konecka-Szydłowska, 2017).

Pewne obawy budzi jednak stosunkowo niska skuteczność, zarówno propagowania, jak i wdrażania przyjętej koncepcji. Słabą stroną wydaje się zwłaszcza małe zaangażowanie społeczności lokalnej, co wynika, jak pokazują badania, z małej świadomości mieszkańców i niewiele większej turystów oraz z niezrozumienia samej idei. W polskich miastach ruch Cittaslow, którego znakiem charakterystycznym jest ślimak, nie zawsze budzi pozytywne skojarzenia i często utożsamiany jest z pewnym zacofaniem, lenistwem i powolnością (Grzelak-Kostulska, Hołowiecka, 2011, Gruszecka-Tieśluk, 2013). Przeprowadzone badania pokazują, że w miastach województwa warmińsko-mazurskiego przeciętnie tylko 40% mieszkańców zna ideę Cittaslow i się z nią identyfikuje, a najlepiej idea rozpowszechniona jest w Reszlu, który był inicjatorem wejścia do sieci w 2004 r. (Grzelak-Kostulska, Hołowiecka, 2011). Przykładowo w Lidzbarku Warmińskim informację na temat członkostwa miasta w sieci posiada 66%, logo ruchu rozpoznaje 55%, ale szczegółową wiedzę na temat idei ma niespełna 27% mieszkańców. Wśród liderów lokalnych znajomość tych kwestii jest zdecydowanie wyższa i wynosi odpowiednio: 98%, 90% i 65% (Zdanowicz 2016).

W Murowanej Goślinie położonej w innej części Polski niż większość miast należących do sieci już tylko niespełna 25% mieszkańców kojarzy ideę Cittaslow (Kulupa 2010). Na ich tle przypadek Murowanej Gośliny jest odmienny. Jest to małe miasto o relatywnie wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, położone na obszarze aglomeracji poznańskiej.

Wydaje się, że głównym powodem wstąpienia Murowanej Gośliny do ruchu Cittaslow była chęć wyróżnienia się na tle innych małych miast aglomeracji (o podobnie wysokim poziomie rozwoju) jako miasta, w którym dobrze się mieszka i żyje w harmonii ze środowiskiem i które nie rywalizuje z dużym ośrodkiem miejskim Poznaniem, ale funkcjonuje z nim w symbiozie.

Literatura

- Augustyn A. (2011), *Idea Cittaslow jako koncepcja zrównoważonego rozwoju małych miast*. Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego, 25, s. 745-757. Gazeta Olsztyńska, Dodatek Biznes Warmii i Mazur, 30.06.2015, s. 4.
- Gruszecka-Tieśluk A. (2013), *Sieć Cittaslow-strategią rozwoju małych miast w Polsce?* Studia Ekonomiczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 144, s. 383-393.
- Grzelak-Kostulska E., Hołowiecka B. (2011), *Kreowanie wizerunku miasta a rozwój funkcji turystycznej na przykładzie wybranych miast Polskiej Sieci Cittaslow*, [w:] A. Rapacz A (red.) *Gospodarka turystyczna w regionie. Przedsiębiorstwo. Samorząd. Współpraca*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 157, s. 652-666.
- Grzelak-Kostulska E., Hołowiecka B., Kwiatkowski G. (2011), *Cittaslow International Network: An Example of a Globalization Idea?* In *The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century*, Ostrava, University of Ostrava, s. 186-192.
- Honoré C. (2005), *In Praise of Slowless: Challenging the cult of speed*. Harpe One, New York.
- Honoré C. (2012), *Pochwała powolności. Jak zwolnić i cieszyć się życiem*. Wydawnictwo Drzewo Babel, Warszawa.
- Kaczmarek U., Konecka-Szydłowska B. (2013), *Perspectives for development of small towns in Wielkopolska voivodeship*, [w:] J. Burdack, A. Kirszan (eds.) *Kleinstädte in Mittel-und Osteuropa: Perspektiven und Strategien lokaler Entwicklung*. Forum ifl, Leipzig (19), s. 66-88.
- Kopeć A. (2012), *Cittaslow – alternatywna koncepcja rozwoju małych miast Cittaslow – Alternative Idea of Urban Development of Small Cities*, [w:] I.M. Burda, G. Rembarz (red.), *Urban Energy*, Politechnika Gdańska Wydział Architektury, Referat Rewitalizacji Wydziału Urbanistyki, Architektury i Ochrony Zabytków Urzędu Miejskiego w Gdańsku, Gdańsk, s. 52-56.
- Kulupa R. (2010), *Możliwości funkcjonowania miasta Murowana Goślina w Międzynarodowym Stowarzyszeniu Miast Cittaslow*. Praca magisterska napisana w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, UAM Poznań.
- Kwiatek-Sołtyś A., Mainet H. (2015), *Cittaslow, a qualitative approach to small towns' local development*. Miasto w badaniach geografów. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Kraków, 2, s. 123-135.
- Maćkiewicz B., Konecka-Szydłowska B. (2017), *Green tourism: Attractions and Initiatives of Polish Cittaslow Cities*, [w:] N. Bellini, C. Pasquinelli (eds.), *Tourism in the City. Towards an Integrative Agenda on Urban Tourism*. Springer International

Publishing Switzerland pp. 297-309. Online ISBN 978-3-319-26877-4, Print ISBN 978-3-319-26876-7 DOI: 10.1007/978-3-319-26877-4-21.

- Mazur-Belzyt K. (2014), *Współczesne podstawy rozwoju małych miast na przykładzie sieci miast Cittaslow*. Problemy Rozwoju Miast, Kwartalnik Naukowy Instytutu Rozwoju Miast, Rok XI, Zeszyt III, s. 39-45.
- Nowak S. (2007), *Metodologia badań socjologicznych*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Perkal J. (1953), *O wskaźnikach antropologicznych*. Przegląd Antropologiczny, Polskie Towarzystwo Antropologiczne i Polskie Zakłady Antropologii, Poznań, 19, s. 209-219.
- Poczobut J. (2010), *Działania rewitalizacyjne w miasteczkach polskiej krajowej sieci miast Cittaslow*. Zarządzanie Publiczne, Zeszyty Naukowe Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1-2 (9-10), s. 107-119.
- Runge J. (2007), *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 214.
- Smith D. (1972), *Geography and social indicators*. South African Geographical Journal 54, s. 43-57. DOI: 10.1080/03736245.
- Strzelecka E. (red.), (2016), *Alternatywne modele rozwoju miast. Sieć miast Cittaslow*. Monografie, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź, ss. 233.
- Zdanowicz P. (2016), *Lidzbark Warmiński jako przykład miasta zmieniającego jakość życia*, [w:] E. Strzelecka (red.), *Alternatywne modele rozwoju miast. Sieć miast Cittaslow*. Monografie, Politechnika Łódzka, Łódź, s. 57-70.

Strony internetowe

<http://cittaslowpolska.pl/> (dostęp: 02.01.17).

DIFFERENCES IN THE POLISH NETWORK OF CITTASLOW TOWNS IN THE SOCIO-ECONOMIC ASPECT

The goal of this paper is to discuss differences in the level of socio-economic development of towns belonging to the national Cittaslow network. To achieve it, a bipartite classification of towns was performed on the basis of a synthetic indicator in populational-economic and tourist-recreational dimensions, and the match between those dimensions was established. This allowed distinguishing four classes of towns: (1) classes of towns well matched in terms of a high level of both dimensions, (2) classes of towns well matched in terms of a low level of both dimensions, (3) classes of towns showing an average level of match in both dimensions, and (4) classes of towns showing wide differences in both dimensions. The highest position in the classification is occupied by Murowana Goślina situated in the Poznań agglomeration, characterised by a high level of development in both dimensions, and the town with the widest differences is Ryn in Warmia-Mazuria.

Keywords: level of socio-economic development, synthetic indicator, Polish network of Cittaslow towns.

Jan Salm¹

Idea Cittaslow a tożsamość miast województwa warmińsko-mazurskiego. Między Umbrią a Warmią i Mazurami

Opracowanie przedstawia uwagi odnoszące się do relacji między programem Cittaslow a specyficznymi właściwościami układów przestrzennych miast województwa warmińsko-mazurskiego. Nie chodzi tu jedynie o ich znaczące walory kulturowe i krajobrazowe, ale także zjawiska negatywne, wynikające ze zniszczeń wojennych i niewłaściwie przeprowadzonej odbudowy obszarów śródmiejskich. To w dużym stopniu determinuje specyfikę ośrodków miejskich tego regionu i powinno być uwzględniane w przyjmowanych strategiach i programach. Przedstawione zostały perspektywy i możliwości działań zmierzających do etapowego, planowego przekształcania obszarów poddanych dezintegracji przestrzennej i przemyślanej metodzie eliminacji architektonicznych kontrastów. Dawne, silnie przeobrażone centra wymagają kompleksowych programów rewitalizacyjnych i naprawczych. Zachodzi kwestia – jakimi sposobami i po co korygować ich oblicze funkcjonalne, architektoniczne i społeczne. W opracowaniu rozważane jest, czy prócz elbląskiej „retrowersji” istnieją inne drogi tego typu działań. Jednocześnie zwraca się uwagę na potrzebę ochrony „enklaw tożsamości” – stref o zachowanym w pełni lub fragmentarycznie zabytkowym charakterze, niekoniecznie zbieżnych z wyznaczonymi w przeszłości strefami ochrony konserwatorskiej. Obszary te powinny odgrywać istotną rolę w kreowaniu atrakcyjności turystycznej tych miast, ale równocześnie przyczyniać się do odzyskiwania ich sprawności funkcjonalnej. W związku z tym celowe jest wykonywanie studialnych opracowań i przeprowadzanie studiów projektowych odnoszących się do problematyki architektonicznej, urbanistycznej i konserwatorskiej, wykonywanych w ramach współpracy między samorządami i uczelniami. Jako przykłady takich działań posłużą projekty wykonywane dla Lidzbarka Warmińskiego w 2014 r. przez studentów IAiU Politechniki Łódzkiej.

Słowa kluczowe: miasta historyczne, tożsamość kulturowa, rewitalizacja, miasta Cittaslow, Warmia i Mazury.

¹ Instytut Architektury i Urbanistyki Politechniki Łódzkiej, Politechnika Łódzka, al. Politechniki 6, 90-924 Łódź, e-mail: jan.salm@poczta.p.lodz.pl

1. Wstęp

Przeważająca część miast północno-wschodniej Polski przeżyła około 70 lat temu straszliwy kryzys i upadek związany z brutalnymi wydarzeniami wojennymi (Domagała, 1998, ss. 40-54). Polegały one na niemal kompletnym zniszczeniu ich najwartościowszych, najstarszych części, czyli śródmieść oraz utracie charakterystycznych składników zabudowy, niekiedy o randze wyrazistych symboli – budowli uznawanych dotąd za elementy kształtujące indywidualny krajobraz tych miejscowości. Wkrótce potem przyszły równolegle: wypędzenia, napływ repatriantów i osadników. Oznaczały kompletną wymianę mieszkańców i nowy początek. Radykalne były też przeobrażenia przestrzenne, zarówno w trakcie podnoszenia tych ośrodków z ruin, jak i ich rozbudowy. Nie zawsze były to przedsięwzięcia udane i często działały się w opozycji do historycznego układu funkcjonalnego, rozplanowania i skali zabudowy. Czasem, niekiedy do dziś, nie zostały w pełni odbudowane i zachowały się wyraźne ślady wojennego kataklizmu – niezabudowane śródmiejskie kwartały czy luki w pierzejach. Wszystkie miasta tego regionu utraciły trwającą od średniowiecza ciągłość kulturową i zaczęły z różnym skutkiem budować nową tożsamość, zazwyczaj w oparciu o wybrane – „poprawne” wątki historyczne, ale głównie wykorzystując pamięć o trudnych, tzw. pionierskich latach po 1945 r. Czasem wykorzystywano do tych celów odbudowywane zabytki, o ile spełniały odpowiednie polityczne kryteria. Nie ma bowiem wątpliwości, że były to procesy kontrolowane przez władzę i podporządkowane oficjalnej ideologii.

Istotne, pozytywne zmiany zaczęły zachodzić dopiero po 1989 r. i były wspólne dla chyba całych Ziem Zachodnich i Północnych. Były to bardzo często oddolne, społeczne inicjatywy, służące odkrywaniu i oswajaniu dotąd zakazanej, ale intrygującej przeszłości¹. I nie chodzi tu tylko o emocjonalne i spontaniczne działania, ale świadome dyskontowanie dotąd ignorowanych wartości i walorów – także tych ukrytych w przestrzeni, a wartych odzyskania z praktycznych powodów, a nie tylko w imię idealistycznych pobudek.

2. Tożsamość miast Warmii i Mazur i ich walor przestrzenny

Do dzisiaj liczne miasta poszukują metod na przywrócenie elementów naruszonej, czasem zafałszowanej przez historię lokalnej tożsamości. To nie jest łatwy i jednoznaczny proces. Miasta i miasteczka próbują odnaleźć się w zmieniającej się dynamicznie rzeczywistości, starają się sprostać konkurencji.

¹ Wystarczy tu wspomnieć np. powstanie Wspólnoty Kulturowej „Borussia”, czy społeczną organizację miłośników twierdzy Boyen w Giżycku. Liczba stowarzyszeń zajmujących się lokalną historią i pamiątkami przeszłości jest w całym warmińsko-mazurskim imponująca.

Chodzi o całą gamę wyzwań i potrzeb istotnych dla lokalnych społeczności, m.in. przeciwdziałanie stagnacji i różnego typu zagrożeniom powstałym po 1989 r., pozyskiwanie funduszy na rozwój i modernizację, wreszcie – osiągnięcie gospodarczego sukcesu, na przykład poprzez wykreowanie się jako atrakcja turystyczna.

Czy zawsze podejmowane działania są zgodne z tradycją i przeszłością tych miejsc? Zapewne dzieje się pod tym względem różnie, w zależności od stopnia znajomości historii i wyobraźni inicjatorów tych przedsięwzięć. Z autopsji mogą przyznać, że liczba realizowanych pomysłów rośnie i często są one wyrazem autentycznych, społecznych inicjatyw. Co zresztą może oznaczać przywracanie symboli, odbudowywanie tożsamości w zupełnie innych realiach kulturowych i etnicznych? Pojednanie to delikatna sprawa, jak przenieść je na poziom „codziennego” krajobrazu kulturowego, zrozumiałego dla lokalnych społeczności? Czy istnieje jakaś uniwersalna metoda nawiązywania do minionych doświadczeń, rytuałów społecznych i kulturowych, które były ważne dla niedysyjszych mieszkańców, a nam są w gruncie rzeczy obce, pozostają w najlepszym razie niezrozumiałe i obojętne? Może powinniśmy tylko wybierać z dawnych czasów te elementy, które są dla zakładanych celów (pytanie – jakich?) uniwersalne, a więc w miarę łatwe do akceptacji. Pytań jest wiele i odnoszą się też, bądź wynikają z kondycji lokalnych społeczności. Bo to one mają uczestniczyć w takich procesach, a potem konsumować ich efekty. Powinny też nurtować urzędy konserwatorskie i odpowiednie wydziały wojewódzkich urzędów. Pytanie jest konkretne – ile możemy wyegzekwować, uzyskać z przeszłości warmińsko-mazurskich miasteczek, by dobrze zabiłszy swe zniszczenia i defekty, a jednocześnie wyeksponowały dotąd ukryte ślady swej materialnej przeszłości.

Być może najbardziej ciekawie przedstawiają się pod tym względem inicjatywy dotyczące działań prowadzonych w skali architektoniczno-urbanistycznej, choć naturalnie pomysły na przywracanie pamięci o ludziach, wybitnych postaciach i wydarzeniach są nie mniej ważne².

Byłem już kiedyś w przeszłości indagowany odnośnie trudnego problemu kalekiej, architektoniczno-urbanistycznej tożsamości miast Polski Północno-Wschodniej, ściślej województwa warmińsko-mazurskiego (Salm, 2001a, ss. 107-112). Pisałem o tych sprawach kilkakrotnie. Uważam tak jak i dawniej, że owa pokiereszowana, lokalna tożsamość to wynik złożonego procesu. Ulegała

² Warto przywołać udany proces „przywrócenia” polskiemu Morągowi Johanna Gottfrieda Herdera czy słuszne przypomnienie Ericha Mendelsohna jako jednego z najwybitniejszych Olsztynian. Niemniej ważne są inicjatywy dotyczące konkretnych wydarzeń – np. obchody napoleońskiej bitwy pod Lidzbarkiem Warmińskim czy reaktywacja jarmarku św. Bartłomieja w Pasłęku. Inny wątek to porządkowanie i upamiętnianie zdewastowanych po 1945 r. cmentarzy, zarówno wojennych, jak i miejskich – ma w tym zasługi m.in. Węgorzewo.

ona w XX wieku kolejnym, radykalnym i przeciwstawnym przemianom. Była najpierw odbudowana na nacjonalistycznych filarach po I wojnie światowej i modyfikowano ją za czasów Adolfa Hitlera. Potem przyszedł kataklizm 1945 r. i z czasem nowa odbudowa, realizowana czasem racjonalnie, ale też pozbawiona sentymentów i emocji, bo prowadzona w obcym i nieoswojonym środowisku dawnych Prus Wschodnich. Jeszcze później próbowano tę wczesną odbudowę naprawiać. Po około 50 latach przyszła kolejna faza, która trwa w różnym stopniu do dziś. Można ją nazwać „historyzującą”, choć często bardzo zgrzebna to stylizacja i prymitywnie dobrany kostium. Początek (prócz kilku wcześniejszych przedsięwzięć) to pomysł na Stare Miasto Elbląg realizowany w schyłkowych dekadach PRL-u i potem kolejne miasta dotknięte postmodernistycznym boomem i czasami racjonalnymi badaniami (Lubocka-Hoffmann, 1997, ss. 105-120). Jeszcze w latach 70. XX w. Krzysztof Pawłowski zwrócił uwagę na problem odbudowy miasteczek ówczesnego województwa olsztyńskiego (Pawłowski, 1971, ss. 108-117). Przekrojowo proces odbudowy miast Polski Północno-Zachodniej omówiła praca M. Lubockiej-Hoffmann, choć sporo w niej uproszczeń i, co istotne, zabrakło rzeczowej oceny osiągniętych przestrzennych i konserwatorskich rezultatów (M. Lubocka-Hoffmann, 2004). Natomiast J. Domino wskazuje w swej publikacji na trudne problemy rewitalizacji zniszczonych i tylko fragmentarycznie odtworzonych ośrodków (Domino, 2010, ss. 22-28). Jego diagnozę można rozciągnąć na wiele innych miast. Nie ma wątpliwości, że spora część miast województwa warmińsko-mazurskiego, na tle przykładów włoskich, to ośrodki poddane dezintegracji przestrzennej, niekorzystnie przekształcone funkcjonalnie, lecz dające się mimo wszystko uporządkować i naprawić, pod warunkiem stworzenia racjonowanych programów, opartych na odpowiednich studiach wstępnych.

Tekst niniejszy odnosi się głównie do spraw związanych z obrazem architektonicznym i sposobem rozsądnego i dopasowanego do otoczenia budowania, czy też najbardziej sposobem kształtowania nowego, również urbanistycznego oblicza historycznych miejscowości województwa warmińsko-mazurskiego po 1945³ (Salm, 2001, ss. 46-59).

Zapewne nikt niemal nie rozpoznałby wschodniopruskich miasteczek w ich stanie średniowiecznym czy też z końca XVIII wieku, nie tylko dlatego, że brak na ten temat precyzyjnych źródeł ikonograficznych i archeologicznych badań. Od tamtych czasów, przynajmniej do końca II wojny światowej uległy one potężnym przeobrażeniom w zakresie zabudowy, rzadziej – rozplanowania. Wspomniane wyżej zjawiska dwudziestowieczne miały jednak dojmujący

³ J. Salm, *W poszukiwaniu zapomnianej tradycji. Nowa architektura w historycznych ośrodkach Polski Północno-Wschodniej*, [w:] *Architektura współczesna w środowisku historycznym*, Pasłęk – Łódź 1996, ss. 46-59; tenże, *Zur Kontinuität der Architektur kleiner historischer Ortschaften in Nordostpolen*, [w:] *Mare Balticum* 1999, ss. 63-75; tenże, *Trzecia fala*, [w:] „*Borussia*”, nr 24/25, 2001, ss. 89-100.

wpływ na ukształtowanie istniejącego obecnie krajobrazu miejskiego. Nie chodzi tu jedynie o znaczące walory kulturowe i krajobrazowe, ale także zjawiska negatywne, wynikające ze zniszczeń wojennych i niewłaściwie przeprowadzonej odbudowy obszarów śródmiejskich. W większości przypadków są to układy bardzo przekształcone i niespójne, zarówno przestrzennie, jak i funkcjonalnie. Przykładem modelowym może być choćby Pasłęk (Salm, 1996, ss. 301-314). To tam podjęto się w latach 80. XX wieku wykonania, a potem realizacji planu odbudowy Starego Miasta, bazując na bardzo schematycznym projekcie, niehonorującym istoty problematyki konserwatorskiej, a zwłaszcza kwestii badań archeologicznych. Efekty okazały się bardzo dyskusyjne.

Bardzo dobra znajomość „terenu”, wiedza o przeszłości, swoista wrażliwość historyczna – odnajdywanie i włączanie śladów historii w nową koncepcję wydają się być bardzo ważne w tego typu procesach dla ich powodzenia. To w dużym stopniu determinuje (przynajmniej teoretycznie) specyfikę rewitalizacji ośrodków miejskich tego regionu i powinno być uwzględniane w przyjmowanych strategiach i programach lokalnej administracji. Istotną rolę w tych procesach powinny zajmować perspektywy i możliwości działań zmierzających do etapowego, planowego przekształcania obszarów poddanych dezintegracji przestrzennej i przemysłanej metodzie eliminacji architektonicznych kontrastów. Dawne, silnie przeobrażone centra wymagają kompleksowych programów rewitalizacyjnych i naprawczych. Zachodzi kwestia – jakimi sposobami korygować ich oblicze funkcjonalne, architektoniczne, czasem społeczne. Tu odpowiedź jest prosta – mamy do dyspozycji odpowiednie instrumenty planistyczne. O ile nie powstały w międzyczasie konkurencyjne i sprawne alternatywne centra, trzeba przywracać rolę dawnym obszarom centralnym. A jeśli tak się stało, i wykształciło się nowe „city”, trzeba tym bardziej poszukiwać szans na ożywienie podupadłych, historycznych centrów. Głównie poprzez uzupełnianie i modyfikowanie ich funkcji i znaczenia. Poprawianie błędów i wydobywanie wartości zanikłych – i tu Lidzbark Warmiński wydaje się być dobrym przykładem. Ale stwierdźmy jedno: trudno, aby istniejący od XIII lub XIV wieku i centralnie ulokowany plac rynkowy nie powrócił do swej ogólnomiejskiej funkcji, nawet jeśli otaczają go prozaiczne, szare bloki lub ma dojmujące wyrwy w pierzejowej zabudowie. Nic go nie zastąpi i nie stworzy równie wartościowej alternatywy!

Miasta o podwójnej tożsamości, wspaniałej lub nudnej historii warto rewitalizować, biorąc pod uwagę ich lokalne, czasami niekoniecznie wybitne walory, oraz potrzeby tutejszych społeczności i działania o charakterze naprawczym. Czy oprócz dyskusyjnej elbląskiej „retrowersji” istnieją inne drogi tego typu działań? Czy trzeba tworzyć w kontraście do resztek oryginalnego zespołu alternatywną dzielnicę, jak dyskusyjny pasaż w Giżycku? Jak przeciwdziałać tak chaotycznym procesom jak niedokończona odbudowa starego miasta we wspomnianym wyżej Pasłęku? Co dziś, po tylu próbach zmian, czynić z blokowymi „starymi miastami”, jak Lidzbark Warmiński czy Braniewo? Pytań w tym zakresie jest sporo.

3. Podsumowanie

Być może warto zwrócić uwagę na potrzebę ochrony ostatnich, coraz rzadszych „enklaw tożsamości” – stref o zachowanym w pełni lub fragmentarycznie zabytkowym charakterze, niekoniecznie zbieżnych z rygorystycznie wyznaczonymi w przeszłości strefami ochrony konserwatorskiej. To może być szansa na zachowanie indywidualnych cech warmińsko-mazurskich miasteczek i uratowanie ostatnich autentycznych fragmentów ich przestrzeni. Obszary te powinny odgrywać istotną rolę w kreowaniu atrakcyjności turystycznej tych miast, ale równocześnie przyczyniać się do odzyskiwania ich sprawności funkcjonalnej. Może zrewitalizowana, przymurna zabudowa Dobrego Miasta jest pod tym względem udanym pomysłem i całkiem rozsądną realizacją? To ostatnia enklawa autentycznej zabudowy tego warmińskiego miasteczka i trzeba wysoko cenić przedsięwzięcia umożliwiające jej zachowanie.

Źródło: R. Kodłubański i P. Kośka

Źródło: M. Jabłońska i M. Mędrak

Rys. 1. Projekty studentów Instytutu Architektury i Urbanistyki PŁ na temat zagospodarowania rynku (Pl. Wolności) i pozostałości ratusza w Lidzbarku Warmińskim (zajęcia z przedmiotu ochrona i konserwacja zabytków prowadzonego przez dr. hab. inż. arch. prof. PŁ Jana Salma w roku akad. 2014/15)

Potrzebne są dalsze pomysły i inicjatywy tego typu. W związku z tym celowe jest wykonywanie studialnych opracowań i przeprowadzanie studiów projektowych, odnoszących się do problematyki architektonicznej, urbani-

stycznej i konserwatorskiej, wykonywanych w ramach współpracy między samorządami i uczelniami o profilu architektonicznym. Jako przykłady takich działań posłużyć mogą projekty wykonywane dla Lidzbarka Warmińskiego w 2014 r. przez studentów Instytutu Architektury i Urbanistyki WBAiŚ Politechniki Łódzkiej (rys. 1).

Dotyczyły one możliwości rewitalizacji dwóch obszarów – lidzbarskiego rynku z relikdami ratusza i przyległego do niego kwartału zabudowy. Bogactwo pomysłów i kreatywność rozwiązań ukazała wystawa prac, którą zorganizowano jesienią 2015 roku w murach lidzbarskiego zamku. To dobra droga do opracowywania różnorodnych modeli rewitalizacyjnych i odzyskiwania przez historyczne ośrodki elementów zaginionej tożsamości. Dla uczelni to też świetna możliwość sprawdzenia swego intelektualnego i dydaktycznego potencjału.

Literatura

- Domagała T. (1998), *Miasta wschodniopruskie w okresie zimowej ofensywy Armii Czerwonej w 1945 roku*, [w:] Odbudowa miast historycznych. Dokonania przeszłości. Potrzeby i możliwości współczesne. Wyzwania przyszłości, Elbląg.
- Domino J. (2010), *Biskupiec, Dąbrówno, Kisielice, Miłomłyn, Susz, Zalewo. Szanse – brak szans*, [w:] *Kurier Konserwatorski*, Nr 09.2010.
- Lubocka-Hoffmann M. (1997), *Retrowersja Starego Miasta w Elblągu*, [w:] *Archaeologia Elbingensis*, vol. II, Elbląg-Gdańsk.
- Lubocka-Hoffmann M. (2004), *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy*, Bydgoszcz, vol. II, Elbląg-Gdańsk.
- Pawłowski K. (1971), *Zagadnienia kształtowania nowej zabudowy mieszkaniowej i usługowej w układach zabytkowych małych miast*, Olsztyn.
- Salm J. (1996), *Problematyka powojennej odbudowy i badań zespołu Starego Miasta w Pasłęku*, [w:] *Archeologia Historica Polona*, T. 3, Toruń 1996.
- Salm J. (2001), *W poszukiwaniu zapomnianej tradycji. Nowa architektura w historycznych ośrodkach Polski Północno-Wschodniej*, [w:] *Architektura współczesna w środowisku historycznym*, Paslęk – Łódź 1996; tenże, *Zur Kontinuität der Architektur kleiner historischer Ortschaften in Nordostpolen*, [w:] *Mare Balticum* (1999), ss. 63-75; tenże, *Trzecia fala*, [w:] *Borussia* (2001), nr 24/25, ss. 89-100.
- Salm J. (2001a), *Miasta po trzykroć odbudowywane. Koleje losu historycznych ośrodków miejskich Polski Północno-Wschodniej w XX wieku*, [w:] *Tożsamość miasta odbudowanego. Autentyzm – integralność – kontynuacja*, Gdańsk.

THE IDEA OF CITTASLOW AND THE IDENTITY OF THE WARMIA-MAZURY TOWNS. BETWEEN UMBRIA AND WARMIA

The article presents the comments relating to the relationship between the Cittaslow program and the specific characteristics of spatial arrangements of the Warmia-Mazury towns. It is not only about their significant cultural values and landscape, but also the negative phenomena arising from the devastation of

war and the improperly carried out reconstruction of downtown areas. It largely determines the specificity of the urban centres of this region and should be included in the adopted strategies and programs. The article presents perspectives and possibilities of action leading to a phased and planned transformation of the areas subjected to the spatial disintegration and thought-out method of elimination of architectural contrasts. The old, strongly transformed centres require comprehensive revitalization and repairing programs. There is a question – by what means and what for to correct their functional, architectural and social image. In the article, a question is asked whether apart from Elbląg "retroversion" there are other ways for such actions. At the same time the attention is drawn to the need for protection of the "identity enclaves" – areas of fully or fragmentarily preserved historical character – not necessarily coinciding with the designated in the past zones of conservation protection. These areas should play an important role in creating tourist attractiveness of these cities, but also contribute to the recovery of their functional capacity. Therefore, it is advisable to do research studies and conduct project studies relating to the architectural, urban planning and conservation issues carried out under cooperation between local governments and universities. Examples of such actions are projects performed for Lidzbark Warmiński in 2014 by students of IAIU, the Technical University of Łódź.

Keywords: historical towns, cultural identity, revitalization, towns of Cittaslow, Warmia and Mazury.

Alicja K. Zawadzka¹

Identyfikacja inicjatyw służących budowaniu tożsamości lokalnej w wybranych miastach sieci Cittaslow

Miarą jakości życia – z uwzględnieniem jej wieloznaczności definicyjnej – jest m.in. skala zaangażowania władarzy miast, lokalnych liderów, a także mieszkańców w działania mające na celu budowanie oraz utrwalanie więzi z miastem i regionem. Jacobs (2014, s. 249) twierdzi, że „miasta wszystkim mają coś do zaoferowania, pod warunkiem że wszyscy je współtworzą”. W tekście wskazano szereg wydarzeń o charakterze regionalnym i społecznym organizowanych przez przedstawicieli różnych instytucji działających na terenie jedynej w woj. pomorskim miasta Cittaslow – Nowego Dworu Gdańskiego. Celem tych działań jest promocja wiedzy na temat historii obszaru Delt Wisły, a przez to budowanie tożsamości kolejnych pokoleń powojennych żuławskich osadników. Dokonano identyfikacji oddolnych inicjatyw mieszkańców północnoniemieckiego Meldorf służących poprawie wizerunku miasta i jakości życia w nim, a także wskazano w jaki sposób proces certyfikacji Cittaslow może być instrumentem uświadomienia mieszkańcom endogenicznego kapitału (materialnego i społecznego) ich miasta. Opisano również unikatowy – na skalę Meklemburgii-Pomorza Przedniego – obiekt architektoniczny wschodnoniemieckiego miasta Penzlin oraz wskazano przykłady koegzystencji historycznego dziedzictwa kulturowego będącego przedmiotem dumy mieszkańców i współczesnych rozwiązań technologicznych.

Słowa kluczowe: Cittaslow, Slow Cities, ruch powolnościowy, oddolne inicjatywy, tożsamość lokalna.

1. Wprowadzenie

Erę globalizacji – zwaną także płynną nowoczesnością (Bauman, 2006 i 2011) oraz postnowoczesnością – charakteryzuje przyspieszenie czasu i koncentracja przestrzeni, których wyrazem jest swobodny przepływ idei, usług i kapitału ludzkiego w bardzo krótkim czasie, także w czasie rzeczywistym. Epokę prymatu czasu nad innymi wartościami, w której odległość przestaje być względną kategorią, można więc nazwać erą przyspieszenia. Równoległe obok

¹ dr inż. arch. Alicja K. Zawadzka, Uniwersytet Gdański, Wydział Oceanografii i Geografii, ul. Bażyńskiego 4, 80-952 Gdańsk, e-mail: alicja.zawadzka@.edu.ug.pl

głównego nurtu tej epoki, istnieje i rozwija się ruch powolnościowy – Slow Movement. Rozważania badaczy społecznych, m.in. takich jak Bauman, 2006, 2009, 2010 i 2011; Honoré, 2011 i 2014; Kubisz, 2014, Pękala, 2013; Popkiewicz, 2013 nad współczesnym tempem życia – akcentujące kierunki alternatywne do globalizacji i konsumpcjonizmu – wskazują dowody na szerokie spektrum społecznego wymiaru ruchu powolnościowego i jego znaczący wpływ na kulturę i sztukę oraz inne dziedziny działalności człowieka. Slow Food i Cittaslow stały się bowiem inspiracją dla licznych trendów, takich jak: *slow urbanism*, *slow architecture*, *slow design* czy *slow travel*, *slow tourism* i wielu innych. Przeważająca część badaczy ruchu Cittaslow koncentruje się głównie na filozofii i założeniach tego ruchu oraz jego wymiarze społecznym i turystycznym, wskazując przy tym na takie kierunki turystyki, jak *slow tourism* czy *green tourism* (m.in.: Gruszecka-Tieśluk, 2013a, 2013b; Grzelak-Kostulska i Hołowiecka, 2010, 2011; Grzelak-Kostulska i in., 2011; Hatipoglu, 2015; Hutnikiewicz, 2009; Kaczmarek i Konecka-Szydłowska, 2013; Kalisiak, 2016; Knox i Mayer, 2013; Knox, 2005; Kopeć, 2012 – obecnie Zawadzka; Kulupa, 2010; Kwiatek-Sołtys i Mainet, 2015; Maćkiewicz i Konecka-Szydłowska, 2017; Mayer i Knox, 2006; Mazur-Belzyt, 2014; Park i Kim, 2016; Pękala, 2013; Pink i Lewis, 2014; Pink i Servon, 2013; Pink, 2007, 2008, 2009, 2011; Poczobut, 2010; Rutkowska, 2012; Strzelecka, 2016).

W tekście przedstawione są wyniki jednego z etapów większego projektu badawczego nad ruchem Cittaslow. Obszar badawczy tego etapu obejmuje 3 miasta Cittaslow: Nowy Dwór Gdański (woj. pomorskie), Meldorf (północno-zachodnie Niemcy) i Penzlin (północnowschodnie Niemcy). Celem tego etapu badań empirycznych nad ruchem Cittaslow było rozpoznanie inicjatyw służących budowaniu tożsamości regionalnej. Prowadzone badania nie opierają się na sformułowanych uprzednio szczegółowych tezach i założeniach – przyjęta metoda badawcza ma źródła fenomenologiczne. W badaniach wykorzystano metody niereaktywne, takie jak: analizy treści źródłowych oraz metody jakościowe stosowane podczas wyjazdów studialnych do miast Cittaslow: Nowego Dworu Gdańskiego (w czerwcu i lipcu 2016 r.), Meldorf (w sierpniu 2016 r.) oraz Penzlin (we wrześniu 2016 r.), takie jak: obserwacje uczestniczące oraz wywiady pogłębione z burmistrzami, lokalnymi liderami i mieszkańcami. Wyniki badań dają odpowiedź na pytanie: w jaki sposób budowana jest tożsamość lokalna w wybranych miastach należących do sieci Cittaslow?

2. Nowy Dwór Gdański – miasto w sercu Żuław Wiślanych

Nowy Dwór Gdański to miasto położone w centralnej części Deltę Wisły, zwanej potocznie Żuławami Wiślаныmi i zamieszkałe przez 10 022 mieszkańców (stan z 31 grudnia 2015 r.). Jest pierwszym i jedynym miastem Cittaslow w woj. pomorskim; miasto Nowy Staw – również z rejonu Żuław Wiślanych – ma status pretendenta (stan z 23 stycznia 2017 r.). Akces miasta

Nowy Dwór Gdański do sieci Cittaslow nastąpił w 2014 r. – roku poprzedzającym jubileusz 135-lecia nadania mu praw miejskich. Wyjątkowość krainy Deltę Wisły, poza unikatowym pięknem krajobrazu, polega na „niezwykłym procesie wykuwania się tożsamości jej mieszkańców” (*Wspomnienia...*, 2015, s. 18).

Jedną z inicjatyw służących budowaniu i zwiększaniu poczucia dumy z bycia Żuławiakiem jest projekt adresowany do dzieci i młodzieży „Żuławy. Lubię to!”, realizowany przez Stowarzyszenie Miłośników Nowego Dworu Gdańskiego – Klub Nowodworski w partnerstwie z Zespołem Szkół nr 1 w Nowym Dworze Gdańskim i Zespołem Szkół nr 2 w Nowym Dworze Gdańskim, Muzeum Archeologiczno-Historycznym w Elblągu, Gminę Cedry Wielkie oraz Cedrowym Dworkiem przy wsparciu finansowym ze środków Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich. Punktem wyjścia dla tej inicjatywy było przekonanie o tym, że fundamentem skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego regionu jest jego znajomość i utożsamianie się z nim oraz towarzyszące temu poczucie dumy. Projekt to odpowiedź na problemy tożsamościowe z jakimi od 1945 r. borykają się mieszkańcy Żuław oraz wynikające z nich inne, np. „niedoceniające potencjału historyczno-kulturowego, postrzeganie Żuław jako regionu mało atrakcyjnego, niewielka liczba liderów działających na rzecz Żuław, brak narzędzi do edukacji dzieci i młodzieży” (*Wspomnienia...*, 2015, s. 5). W ramach projektu „Żuławy. Lubię to!” powstał poradnik „MultiRegion, czyli jak nauczać o Żuławach” – scenariusz lekcji i warsztatów oraz narzędzi w formie tradycyjnej i cyfrowej. Ważną częścią ww. projektu były przeprowadzone wywiady z pierwszymi osadnikami żuławskimi – świadkami odbudowy Żuław po 1945 r. Rozmowy te były inspiracją do zorganizowania „Dnia Osadnika” – towarzyszącego „I Kongresowi Żuławskiemu”, który odbył się 3 października 2015 r. W ramach „Dnia Osadnika” udało się „zorganizować przemarsz osadników (potomków przebranych w stroje z tamtej epoki); poczęstunek żuławskich gospodyń (i tu również zaangażowały się córki i wnuczki pionierów); powołać do istnienia święto, które nie dzieli, lecz łączy i wzbudza dumę” (*Wspomnienia...*, 2015, s. 21). Wydarzenie to stało się corocznym świętem w Nowym Dworze Gdańskim.

Na terenie miasta oraz gminy Nowy Dwór Gdański każdego miesiąca odbywają się wydarzenia adresowane do przedstawicieli różnych grup wiekowych, których celem jest promowanie wiedzy o trudnej historii powojennych żuławskich osadników, krajobrazie Deltę Wisły, obiektach zabytkowych regionu, a także o dziedzictwie kulinarnym Żuław. Prowadzona jest edukacja dzieci i młodzieży w oparciu o metody aktywizujące. Mają też miejsce spotkania służące budowaniu i umacnianiu więzi rodzinnych i społecznych. Organizatorami i partnerami tych wydarzeń jest Gmina Nowy Dwór Gdański (GNDGd), Żuławski Park Historyczny (ŻPH) – gminna jednostka organizacyjna, której operatorem jest Stowarzyszenie Miłośników Nowego Dworu Gdańskiego – Klub Nowodworski (KN), w ramach którego działa Żuławska Kafejka Histo-

ryczna (ŻKH), Żuławski Ośrodek Kultury (ŻOK) – samorządowa instytucja kultury, której organizatorem jest Gmina Nowy Dwór Gdański, a także Mały Holender – dom podcieniowy na Żuławach (MH). Wśród wydarzeń zorganizowanych od czerwca do grudnia 2016 r. na szczególną uwagę zasługują (w porządku chronologicznym):

- 11 czerwca – warsztaty rozpoznawania i przyrządzania kilkudziesięciu dziko rosnących roślin jadalnych, ze zwróceniem uwagi na ich właściwości zdrowotne i wpływ na nastrój człowieka (organizator: MH);
- 22 czerwca – inauguracja akcji „1500 drzew owocowych odmian tradycyjnych na Pomorzu” – realizowanej w ramach projektu pt. „Społeczny Instytut Pomologiczny”, mającej na celu posadzenie 4500 drzew na terenie całej Polski, w tym 1500 w woj. pomorskim, a przez to ochronę historycznych sadów i drzew owocowych na terenie województwa, głównie na terenie Żuław Deltę Wisły (organizatorzy: ŻPH, Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Gdańsku i in.);
- 25-26 czerwca – Dni Otwarte Żuławskich Zabytków 2016, w ramach których odbyło się ponad 30 różnych wydarzeń, takich jak: konkurs fotograficzny „Żuławskie Zabytki – piękno, przemijanie, nadzieja”, zwiedzanie domów podcieniowych (m.in.: w Marynowych, Orłowie, Trutnowach, Żelichowie-Cyganku), kościołów (m.in.: kościoła pw. św. Katarzyny w Borętach, kościoła polskokatolickiego pw. Dobrego Pasterza w Elblągu, kościoła św. Jerzego w Jezierniku, kościoła pw. Matki Bożej Różańcowej w Koźlinach, kościoła pw. Znalezienia Krzyża Świętego w Krzywym Kole, kościoła św. Mikołaja w Lisewie Malborskim, kościoła pw. św. Jana Chrzciciela w Ostaszewie, kościoła grekokatolickiego pw. św. Mikołaja w Żelichowie-Cyganku), cmentarzy (m.in.: cmentarz 11 wsi w Żelichowie-Cyganku), a także rejs kolejką wąskotorową z Nowego Dworu Gdańskiego na Mierzęję Wiślaną, wykłady oraz liczne jarmarki i pikniki (organizatorzy: GNDGd, ŻPH, KN, ŻOK, MH i in.);
- 12, 24, 25 i 30 lipca, 12 i 22 sierpnia, 5, 10 11, 15 i 25 września oraz 13 i 20 października – historia, prezentacja i specjalny rytuał spożywania Machandel – mennonickiej jałowcówki produkowanej w Nowym Dworze Gdańskim od 1776 r., a od 1945 r. w Niemczech (organizator: MH);
- 14 lipca, 16 sierpnia i 22 września – zdobywanie najniższego punktu w Polsce (-2,07 m.p.p.m. według nieoficjalnych wyników) odkrytego w 2013 r., znajdującego się na dawnym dnie Zalewu Wiślanego w okolicach Marzęcina (organizatorzy: MH i in.);
- 24 lipca – Festiwal Małych Form Ulicznych Hybizio (organizatorzy: ŻOK i in.);
- 8-12 sierpnia – Wakacje z szachami (organizatorzy: GNDGd, ŻPH, KN i in.);
- 10 września – Turniej Sołectw (organizatorzy: GNDGd i in.);
- 11 września – warsztaty serowarskie dla seniorów (organizator: MH);

- 11 września – wykład „Historia pewnego boiska, czyli o zapomnianym sercu miasta Nowy Dwór Gdański” w ramach Żuławskiej Kafejki Historycznej (organizatorzy: GNDGd, ŻPH, KN, ŻKH i in.);
- 25 września – I Wyścig Rowerowy o Puchar Burmistrza Nowego Dworu Gdańskiego (organizatorzy: GNDGd i in.);
- 1 października – III Dzień Osadnika (organizatorzy: GNDGd, ŻPH, KN, ŻOK, MH i in.);
- 5 października – debata subregionalna w Nowym Dworze Gdańskim, temat przewodni „Edukacja obywatelska poza szkołą” w ramach V Forum Pomorskiej Edukacji (organizatorzy: ŻPK, Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku i in.);
- 12 października – zajęcia w ramach projektu matematycznego „Mam tę moc! – Jak powstaje most” (organizatorzy: KN i in.);
- 16 października – 13 Festiwal Latawców o Puchar Burmistrza Nowego Dworu Gdańskiego (organizatorzy: GNDGd, ŻOK i in.);
- 6 listopada – wykład „Historii żuławskiego sera” w ramach Żuławskiej Kafejki Historycznej (organizatorzy: GNDGd, ŻPH, ŻOK, KN, ŻKH i in.);
- 8 listopada – lekcje regionalizmu „Jestem stąd. Jestem z Żuław” (organizator: ŻPH, KN i in.);
- 10 listopada – konferencja „Żuławy w 1945 roku. Źródła z niedalekiej przeszłości” (organizatorzy: ŻPH, KN i in.);
- 11 listopada – I Nowodworski Bieg Niepodległości (organizatorzy: GNDGd, ŻPH, KN i in.);
- 26 listopada – warsztaty warzenia świątecznego piwa (organizatorzy: ŻPH, KN i in.);
- 27 listopada – wykład „O życiu codziennym Mennonitów” w ramach Żuławskiej Kafejki Historycznej (organizatorzy: GNDGd, ŻPH, KN, ŻOK, ŻKH i in.).

Po zakończeniu II wojny światowej „przywiezione przez osadników inne, a jednocześnie różnorodne wzorce kulturowe, przeciwstawiane były zastanym śladom kultury żuławskiej. Nie było przy tym nikogo, kto mógłby pokazać nowym przybyszom wiedzę na temat zastanych elementów kultury materialnej. Brakowało emocjonalnego stosunku do nowego miejsca zamieszkania” (Lipińska, 2011, s. 30). Organizowane ww. wydarzenia przyczyniają się m.in. do rozpowszechniania wiedzy o regionie, wzmacniania więzi społecznych i budowania dumy z bycia Żuławiakiem.

3. Meldorf – miasto, w którym warto żyć

Meldorf to miasto położone nad Morzem Północnym w północnozachodnich Niemczech zamieszkałe przez niespełna 7 300 mieszkańców. Meldorf przystąpiło do sieci Cittaslow w 2015 r. – roku obchodów 750-lecia miasta.

Zdaniem burmistrz Meldorf miarą jakości życia jest nie tyle zrobienie czegoś dla innych, co zrobienie czegoś razem z innymi. W roku jubileuszowym w Meldorf odbyło się ponad 130 wydarzeń kulturalno-sportowych, z czego tylko kilkanaście odbyło się pod patronatem Urzędu Miasta, a pozostałe były przejawem oddolnych inicjatyw. Skala i rozmach tych uroczystości jest wyrazem dużego zaangażowania mieszkańców w życie miasta. Także w ramach oddolnej inicjatywy oraz z prywatnych środków został zaprojektowany i wydrukowany bezpłatny mini przewodnik *Meldorf on foot* – w trzech wersjach językowych: niemieckiej, angielskiej i duńskiej – dostępny w punkcie informacji turystycznej. Funkcjonowanie i wizerunek Meldorf to efekt synergicznej współpracy władz miasta, lokalnych liderów, jak i mieszkańców równie mocno zaangażowanych w podnoszenie jakości życia. Dbłość o estetyczną stronę miasta widoczna jest np. w bardzo dobrym stanie zachowania zabytkowych 400-letnich kamienic z bogato zdobionymi portalami wejściowymi, w wypielęgnowanej zieleni miejskiej, przydomowych trawnikach i rabatach kwiatowych. Uwagę zwracają efekty licznych pomysłów będących oddolną inicjatywą finansowaną z prywatnych środków, np. tzw. ocieplacze – wzorzyste dzianiny w stonowanych odcieniach szarości, granatu, błękitu oraz fioleto – umieszczone na abisynce na Südermarkt i stojaku rowerowym na placu przed Ratuszem. Na tym placu, także w ramach oddolnej inicjatywy mieszkańców, stanął drewniany pomarańczowy ślimak inspirowany logo Cittaslow, będący wyrazem aprobaty mieszkańców dla założeń ideologicznych ruchu Cittaslow i przystąpienia Meldorf do tego ruchu. Zdaniem burmistrz Meldorf – pomysłodawcy akcesji do sieci Cittaslow i głównej koordynator procesu certyfikacji – idea Cittaslow pomaga w sposób świadomy i klarowny zaprezentować się na zewnątrz. Dlatego też z jej inicjatywy, procesowi certyfikacji towarzyszyło wydarzenie mające na celu rozpowszechnienie i wyjaśnianie znaczenia tej idei Cittaslow, ale przed wszystkim ukazanie wyjątkowości Meldorf, w myśl zasady: osobliwość regionu zamiast globalnej standaryzacji, a jakość życia zamiast wielkomiejskiego pędu. Akcja medialna polegała na możliwości wysłania na adres redakcji lokalnego dziennika krótkiego dokończenia zdania: „Meldorf jest miastem, w którym warto żyć, ponieważ...”. Serię ukazujących się przez miesiąc wypowiedzi otwierała refleksja burmistrz Meldorf w brzmieniu: „... tak wielu ludzi kocha nasze miasto, jego historię i jego malownicze uliczki. I tak wiele osób szuka nowych dróg, angażuje się w dziedzinie kultury, sportu i środowiska. W ten sposób tworzy się dobry klimat dla miasta, a to z kolei przyczynia się do rozwoju całej okolicy”. Imienne impresje mieszkańców na temat jakości życia w Meldorf były wyczekiwaną i pierwszą czytaną wiadomością oraz powodem do dumy ich autorów. Wśród nadesłanych wypowiedzi znalazły się m.in. takie: Meldorf jest miastem, w którym warto żyć, ponieważ „...czuć tu prawdziwe życie, a nie tylko sztuczny „Lifestyle”, bo tutejsi ludzie potrafią łączyć postęp z tradycją. Nie podążają na oślep za każdym trendem. To z kolei pozostawia przestrzeń dla codziennej serdeczności, z którą się tu tak często spotykam.

W takim otoczeniu czuję się bezpiecznie jak w domu. Z tego też powodu przeprowadziłam się z metropolii jaką jest Hamburg do „Cittaslow” Meldorf” (urzędniczka w stanie spoczynku, obecnie: wydawca, autorka, dziennikarka, 60 lat); „...mieszkańcy Meldorf dają mi poczucie znalezienia swojej przystani życiowej. Moją próbę zbudowania swojej egzystencji jako sprzedawcy na meldorfskim cotygodniowym rynku przyjęto tu bardzo pozytywnie. Od razu zaistniało między nami zaufanie, a te wszystkie rozmowy i słowa otuchy ułatwiły mi start w nowe życie. Chętnie więc angażuję się w życie tego miasta” (sprzedawca na cotygodniowym rynku, 52 lata); „...opowiada historie! To miasto posiada wiele zakątków, które działają jak balsam na duszę i które zawsze bardzo chętnie odwiedzam. I nie mam tu wcale na myśli tzw. atrakcji turystycznych, takich jak Katedra, dzielnica zamkowa, muzea czy okolica nadmorska i port. O wiele bardziej wolę spacerować po parkach i cmentarzu w sobotni poranek albo przechadzkę przez zaśnieżone miasto na Nordermarkt w kierunku Muzeum Rolnictwa zimowym popołudniem lub wieczorem. I Meldorf to oczywiście miasto kultury. Praktycznie każdego dnia mogłabym uczestniczyć w jakimś wydarzeniu kulturalnym i rzadko by się one powtarzały” (nauczycielka, 53 lata); „...wróciłam tu dosłownie do swoich korzeni i w końcu mogę żyć tak, jak mi się podoba. Czuje się uprzywilejowana, że dane mi jest mieszkać w moim pięknym rodzinnym domu, położonym w cieniu Katedry, że mogę tu pracować i już w trzecim pokoleniu pomagać bliźnim. Wszystkie zakupy i sprawy w urzędach mogę załatwiać na piechotę i mogę angażować się społecznie w różnych dziedzinach i do tego mieć Morze Północne prawie tuż przed drzwiami domu – krótko mówiąc żyć i mieszkać tam, gdzie inni spędzają wakacje!” (terapeutka, 70 lat); „... chyba nie ma drugiego takiego miasta, gdzie żyłoby tak wielu ludzi pełnych zaangażowania, którzy przyczyniają się do tego, że Meldorf ma tak wiele do zaoferowania w dziedzinie kultury, sportu, muzyki itd. Współżycie wielu różnych kultur oraz w szczególności integracja osób niepełnosprawnych w Meldorf to jakby ożywiona inkluzja. Do tego dochodzi przepiękny krajobraz, pamiętanie o naszych produktach regionalnych, miłość do natury, do tutejszej wietrznej aury, do wody i czystego powietrza. Gdzie może być piękniej?” (przewodnicząca rady gminy); „...niezmiernie miłym jest chodzenie po znanych sobie ulicach i spotykanie wielu sympatycznych ludzi, którzy angażują się dla dobra wspólnego. A po środku tego świata stoi nasza stara, zacna Katedra jako świadectwo wiary będącej od stuleci dla ludzi kompasem życia” (pracownica biura turystycznego, 51 lat); „...przez okno prawie widzę Anglię. A jeśli to akurat niemożliwe, bo np. śnieżycą zakrywa widoczność, to spotykam się z sąsiadami z mojej ulicy na wspólne odśnieżanie z grillem i grzańcem. Czasem można na ulicy się zatrzymać, by uciąć pogawędkę z tym czy z tamtym przechodniem. To jest dla mnie przykład jakości życia” (twórca, 50 lat); „...jest żywym przykładem procesu Cittaslow. To bodziec, którego potrzebujemy dla budowania nowej rzeczywistości. Spotykam się i dyskutujemy jak ożywić miasto przy pomocy kolejnych projektów. To już

stało się u nas tradycją i tak tworzymy podwaliny dla lepszej przyszłości” (niepracujący, 59 lat); „jako miasto będące w ruchu Cittaslow Meldorf coraz bardziej ujawnia swój niezwykły charakter. Pobądź tu trochę i spróbuj być Slow! Całe Meldorf Cię do tego zaprasza. Zasada Slow zamiast na gonitwę do utraty tchu stawia na spokój, wdzięk i pogodę ducha. Meldorf stara się być miastem cieszącym się życiem. Jasne! Tworzone jest ono według koncepcji Cittaslow! A Cittaslow, co warto wiedzieć, to nie żadna nudna sypialnia. Tutaj tworzy się mianowicie to, co jest najlepsze dla odwiedzających i dla mieszkańców” (emerytowany pastor, 87 lat); „...mogę uczestniczyć w życiu mojego miasta. Inicjatywa społeczna jest mile widziana i wręcz pożądana. Tak samo jak konstruktywna krytyka mająca na celu tworzenie z Meldorf miasta, w którym warto żyć. W kręgu ludzi zaangażowanych w ruch Cittaslow poznałam osoby, które nie boją się ważnych tematów i pracują nad takimi obszarami, jak zrównoważony rozwój, ochrona środowiska, promocja produktów regionalnych i regionalnych rynków czy też spójność społeczna i integracja nowych obywateli. To mi się od początku podoba i jestem przekonana, że Cittaslow jest właściwą drogą dla miasta i dla nas, mieszkańców” (mieszkancka); „...tu jeszcze liczy się człowiek. Tutaj ludzie patrzą sobie w oczy, pozdrawiają się i interesują się losem swoich współmieszkańców. Ludzie trzymają się razem i wzajemnie pomagają. Ogromna liczba wykładów, spotkań autorskich, koncertów, spektakli teatralnych i różnych innych imprez świadczy o dużym zaangażowaniu i otwartości ludzi. Dlatego też dwa i pół roku temu przeprowadziłam się tu wraz z córką z Hamburga” (specjalistka terapii ruchowej, 37 lat); „...podczas zakupów człowiek spotyka zawsze wielu znajomych, zagaduje się i wraca do domu o wiele później niż zaplanował” (emerytka, 79 lat); „...wszystko, czego mi trzeba, jest wplecione w uliczki, przy których stoją historyczne budowle, jak na przykład kościół, który niczym widoczna z daleka latarnia morska wskazuje kierunek; naturalna przestrzeń otaczająca Meldorf, czyli port, poldery i Morze Wattowe prawie na wyciągnięcie ręki. I do tego oczywiście ludzie, zawsze mili i pomocni, szczególnie wobec obcych. Nie potrzebuję drogiego Spa. Wystarczy mi Meldorf!” (urzędnik, 61 lat); „...uwielbiam spacerować wieczorami po uliczkach Meldorf, po Burgstraße, Breiter Weg czy Dzielnicy Klasztornej z jej starym, krzywym brukiem i z małymi, ciasno stojącymi ceglany domkami. Wydaje się, jakby Bóg wstrzymał tu czas. Codzienna gonitwa, tak typowa dla XXI wieku wydaje się nie dotyczyć tego miejsca. Zapach starych róż, tak pięknie rosnących od dziesięcioleci i otoczonych opieką przez hodowców miesza się przy zachodnim wietrze z typowym zapachem morza” (celniczka i przewodniczka miejska).

Rozwój urbanistyczno-architektoniczny Meldorf następuje z poszanowaniem historii i lokalnych tradycji przy imponującym zaangażowaniu mieszkańców w liczne działania na rzecz miasta i poprawie jakości życia w nim. Wzorowo przeprowadzony proces certyfikacji do sieci Cittaslow wytworzył

wartość dodaną: uświadomienie mieszkańcom posiadanego kapitału endogenicznego miasta zarówno w wymiarze materialnym, jak i silnych więzi społecznych.

4. Penzlin – miasto magii i czarownic

Penzlin leży w samym środku Pojezierza Penzlińskiego obejmującego 15 jezior i będącego częścią Pojezierza Meklemburskiego w trójkącie Neubrandenburg, Neustrelitz i Waren (Müritz) bezpośrednio w pobliżu Parku Narodowego Müritz i Jeziora Tollensesee. To jedyne wschodniemieckie i najmniejsze Cittaslow w Niemczech zamieszkałe przez 4 250 mieszkańców (stan z 2015 r.). Miasto uzyskało status Cittaslow w 2013 r. w 750-lecie otrzymania praw miejskich, a włączona w 2009 r. w jego granice dzielnica Marihn nosiła ten tytuł od 2007 r. Mimo że pierwszy dokument potwierdzający nadanie praw miejskich pochodzi z 1263 r., miasto zostało założone w 1220 r. w pobliżu osady Słowian, która stała się przedzamczem dla największej współcześnie atrakcji turystycznej miasta – Zamku Penzlin. Znajduje się w nim „Muzeum Magii i Polowań na Czarownice w Meklemburgii” – odwiedzane przez ok. 20 000 osób rocznie z całej Meklemburgii-Pomorza Przedniego. Na terenie Meklemburgii od XIV do XVII w. odbyło się najwięcej na terenie całych dzisiejszych Niemiec procesów i straceń kobiet podejrzanych o czary, a lata 1661-1691 to czas największej liczby procesów czarownic w Meklemburgii, która z tego powodu nosiła ówczesnie określenie „kraj, w której pali się czarownice”. Prześladowania kierowane były głównie przeciw zielarkom, znachorkom i akuszerkom znającym właściwości ziół – przed wejściem do budynku muzeum znajduje się ogród zielny, a w nim rośliny lecznicze i przyprawowe.

Masywna bryła Zamku Penzlin nie wskazuje na to, że w jego wnętrzach znajduje się wysoki na 12 metrów komin (wybudowany w 1550 r.) centralnie umieszczony w tzw. czarnej kuchni z 1520 r. Sklepienie kuchennego pomieszczenia służyło jako wędzarnia, a jego czarne zabarwienie jest wynikiem 150-letniej działalności kuchni (w latach 1550-1650 i 1770-1820) niezwiązanej bynajmniej z historią czarownic – przygotowywano w niej posiłki spożywane w znajdującej się obok sali rycerskiej. 7 metrów pod ziemią znajdują się tzw. lochy czarownic. Wśród licznych narzędzi tortur przeznaczonych do wymuszenia przyznania się do czarownictwa znajduje się tzw. krzesło czarownicy. Na ścianach klatki schodowej muzealnego obiektu znajduje się kilkadziesiąt pionowych tablic, na których drobnym drukiem umieszczono nazwiska i losy ofiar polowań na czarownice z obszaru Meklemburgii.

Motywnym przewodnim obchodów roku jubileuszowego 750-lecia otrzymania praw miejskich były magiczne momenty w Penzlin (niem. Magische Momente in Penzlin), które są także tytułem okolicznościowego albumu dokumentującego to wydarzenie, a liczne odniesienia do magii i czarownic znajdują się w całym mieście, np. w tematycznie urządzonych placach zabaw dla

dzieci, trzech miejskich fontannach czy dekoracjach umieszczanych na elewacjach domów mieszkalnych. Burmistrz Penzlin ideę Cittaslow utożsamia z poszukiwaniem balansu między średniowieczem a nowoczesnością – nie chcemy żyć w muzeum – dodaje. Ale dziś to właśnie „Muzeum Magii i Polowań na Czarownice w Meklemburgii” – odrestaurowany historyczny gmach – jest głównym źródłem przychodów z turystyki. W Penzlin historia zdaje się dominować nad współczesnością, tak jak gotycki Kościół Mariacki z XIII w. nad dachami miasta. Penzlin wielokrotnie ulegało zniszczeniu w wyniku pożarów – w 1558 r. spłonęło niemal całkowicie, a w 1725 r. uchowały się jedynie 2 spośród 150 domów. Wtedy też ogień zniszczył wysoką i smukłą wieżę kościoła, a dziś można ją oglądać w kształcie niezmiennym od 1735 roku – odbudowaną w niższej i uboższej wersji, która nadaje sylwecie kościoła przysadzisty charakter.

Aspiracją miast członkowskich Cittaslow nie jest bynajmniej tworzenie miejskich skansenów, lecz umiejętne korzystanie ze współczesnych technologii w sposób niekolidujący z historyczną strukturą przestrzenną i lokalną tradycją, np. w Orvieto „po średniowiecznych uliczkach krążą bezgłośnie elektryczne autobusy” (Honoré, s. 99). Władze miast wspierają inicjatywy służące poprawie jakości życia mieszkańców i estetyzacji przestrzeni miejskiej, zachowujące lokalne tradycje, np. w Bra „Urząd Miasta udziela dotacji na remonty budynków, do których używa się charakterystycznych dla tego regionu czerwonych dachówek i tynku w kolorze miodu” (Honoré, s. 99). Również w Penzlin można dostrzec przykłady koegzystencji historycznego dziedzictwa kulturowego i współczesnych rozwiązań technicznych. Patronem nowoczesnego kompleksu szkół (Szkoły Regionalnej i Szkoła Podstawowej) jest Johann Heinrich Voß – poeta, tłumacz „Iliady” i „Odysei” Homera oraz dziewięciu dramatów Wiliama Szekspira – który spędził w Penzlin swoje dziecięce i młodzieńcze lata. Dom rodzinny tego najwybitniejszego z mieszkańców Penzlin spłonął w jednym z pożarów, ale na fundamentach budynku szkoły miejskiej, do której uczęszczał w latach 1759-1765, po zakończeniu budowy poprzedzonej pracami archeologicznymi, powstanie nowoczesny wielofunkcyjny obiekt „Centrum Penzlin” mieszczący muzeum jego imienia, bibliotekę multimedialną i punkt informacji turystycznej. Współczesność także w swoisty – niezależny od władz i mieszkańców – sposób przenika miasto Penzlin: na miejskim cmentarzu znajduje się grób Antonii Gauck – babki obecnego prezydenta RFN Joachima Gaucka.

5. Podsumowanie

Miasta Cittaslow usilnie próbują ustalać swoją pozycję w regionie, bazując na nielicznych pozytywnych aspektach przestrzenno-społecznych. Wśród potencjalnych implikacji akcesji do sieci Cittaslow, burmistrzowie, jak i lokalni liderzy widzą zaistnienie tych miast w świadomości mieszkańców regionu,

a przez to pobudzenie rozwoju społeczno-gospodarczego i wzmoczenie ruchu turystycznego. Liczne wydarzenia kulturalne – inicjowane zarówno przez włodarzy, jak i lokalnych liderów Nowego Dworu Gdańskiego – służą propagowaniu wiedzy o Żuławach, a także integrują mieszkańców oraz budują w nich tożsamość lokalną i poczucie dumy z dziedzictwa historyczno-kulturowego regionu. Ponadto proces certyfikacji może być instrumentem służącym mieszkańcom do uświadomienia endogenicznego kapitału swojego miasta zarówno materialnego, jak i społecznego. Wypełnianiu długiej listy kryteriów warunkujących akcesję do Cittaslow towarzyszy refleksja nad bieżącą sytuacją miasta i kierunkami jego rozwoju (Kwiatek-Sołtys, Mainet, 2015, s. 130). Mazur-Belzyt (2014, s. 41) słusznie twierdzi, że oprócz dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego polskie miasta Cittaslow „dysponują innymi ważnymi atutami endogenicznymi: powszechnie niedocenianą więzią i świadomością społeczną oraz umiejętnością współdziałania, wynikającą z głębokiego poczucia przynależności do zamieszkiwanego miejsca. (...) taka postawa daje im większą witalność i sprawność w realizowaniu zamierzeń niż można zaobserwować w dużych miastach. W małych miastach następuje sprzężenie zwrotne – identyfikacja społeczeństwa z wizją i strategią jego rozwoju przyczynia się do budowania jeszcze silniejszej tożsamości lokalnej, a to z kolei wpływa pozytywnie na rozwój kapitału społecznego dla rozwoju lokalnego”.

Proces certyfikacji Meldorf do sieci Cittaslow przeprowadzony z aktywną obecnością mieszkańców, dowodzi, że ten początkowy etap akcesji do Cittaslow pozwala dokonać identyfikacji posiadanego kapitału endogenicznego miasta: materialnego oraz więzi społecznych. Wyrazem lokalnego patriotyzmu jest szereg oddolnych inicjatyw mieszkańców Meldorf służących poprawie wizerunku miasta, a przede wszystkim jakości ich życia. Tym, co buduje wspólnotę lokalną mieszkańców Pezlin jest duma z najbardziej znanego z nich, której emanacją są współczesne obiekty i budynki upamiętniające jego ówczesną obecność. W procesie kształtowania tożsamości lokalnej ważną rolę pełni także „Muzeum Magii i Polowań na Czarownice w Meklemburgii” – największa i jedyna atrakcja turystyczna miasta Penzlin.

Wiele z miast należących do sieci Cittaslow, w tym także te będące przedmiotem niniejszej publikacji, ze względu na peryferyjne położenie i niedostatecznie rozwiniętą sieć transportu publicznego oraz brak odpowiedniego zaplecza turystycznego (zarówno w mieście Nowy Dwór Gdański, jak i Meldorf jest tylko jeden hotel; w Penzlin nie ma żadnego) traci na atrakcyjności z sąsiadującymi większymi miastami. Jednak pomimo tych ograniczeń to „małomiejskość” miasteczek Cittaslow, ich ludzka skala zabudowy (propagowana i rozpowszechniana przez m.in. Adamczewską-Wejchert i Wejcherta, 1986; Ghela 2009, 2014; Montgomerego 2015; Wejcherta, 1947; 1984), unikatowe obiekty architektoniczne oraz cisza i spokój – będące deficytowym dobrem współczesnego świata – stanowią ich niepowtarzalny walor.

Podziękowania

Dziękuję Marcie Dorobek – pełnomocnik ds. Cittaslow i kierownik Referatu Organizacji, Promocji i Rozwoju Urzędu Miejskiego w Nowym Dworze Gdańskim oraz Markowi Opitz – prezesowi Stowarzyszenia Miłośników Nowego Dworu Gdańskiego – Klub Nowodworski; Anke Cornelius-Heide – burmistrz Meldorf, Svenowi Flechner – burmistrzowi Pezlin oraz France Colberg za poświęcony czas, inspirujące rozmowy oraz przekazane dokumenty i opracowania niezbędne do pracy badawczej.

Dziękuję osobom spotkanym w czasie wizyt studialnych w Nowym Dworze Gdańskim (zarówno na terenie miasta, jak i gminy), Meldorf i Pezlin za życzliwość wyrażoną w słowach i spojrzeniach.

Dziękuję także dr hab. prof. UG Mariuszowi Kistowskiemu za przeznaczenie środków Katedry Geografii Fizycznej i Kształtowania Środowiska na sfinansowanie wyjazdu studialnego do Meldrof.

Literatura

- Adamczewska-Wejchert H., Wejchert K. (1986), *Małe miasta*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa.
- Barber R. B. (2014), *Gdyby burmistrzowie rządili światem. Dysfunkcyjne kraje, rozkwitające miasta*, Wydawnictwo Literackie Muza SA, Warszawa.
- Bauman Z. (2006), *Płynna nowoczesność*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Bauman Z. (2009), *Sztuka życia*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Bauman Z. (2010), *Między chwilą a pięknem. O sztuce w rozpedzonym świecie*, Wydawnictwo Officyna, Łódź.
- Bauman Z. (2011), *44 listy ze świata płynnej nowoczesności*, Wydawnictwo Literackie, Warszawa.
- Gehl J. (2009), *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*, Wydawnictwo RAM, Kraków.
- Gehl J. (2014), *Miasta dla ludzi*, Wydawnictwo RAM, Kraków.
- Gruszecka-Tieśluk A. (2013a), *Lokalny wymiar ruchu Slow w Polsce na przykładzie Slow Food oraz Cittaslow* [praca magisterska niepublikowana].
- Gruszecka-Tieśluk A. (2013b), *Sieć Cittaslow – strategia rozwoju małych miast w Polsce?* [w:] K. Heffner, M. Twardzik (red.), *Nowoczesne instrumenty polityki rozwoju lokalnego – zastosowanie i efekty w małych miastach*, Studia Ekonomiczne 144/13, Katowice, s. 383-393.
- Grzelak-Kostulska E., Hołowiecka B. (2010), *Polska krajowa sieć Cittaslow szansą dla małych miast?* [w:] K. Heffner, A. Polko (red.) *Transformacja funkcji miejskich w ośrodkach lokalnych*. Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Katowice, s. 65-74.
- Grzelak-Kostulska E., Hołowiecka B., (2011), *Kreowanie wizerunku miasta a rozwój funkcji turystycznej na przykładzie wybranych miast Polskiej Sieci Cittaslow*, [w:] A. Rapacz (red.) *Gospodarka turystyczna w regionie*. Przedsiębiorstwo. Samorząd.

- Współpraca, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 157, Wrocław, s. 652-666.
- Grzelak-Kostulska E., Hołowiecka B., Kwiatkowski G. (2011), *Cittàslow International Network: An Example of a Globalization Idea?* [w:] P. Mácha, T. Drobík (red.) *The Scale of Globalization Think*
- Globally, Act Locally, Change Individually in the 21 st Century. University of Ostrava, Ostrava, s. 186-192.
- Hatipoglu B. (2015), "Cittàslow": *Quality of Life and Visitor Experiences*, *Tourism Planning & Development*, 12(1), s. 20-36.
- Honoré C. (2011), *Pochwała powolności. Jak zwolnić tempo i cieszyć się życiem*, Drzewo Babel, Warszawa.
- Honoré C. (2014), *Bez pośpiechu. Jak mądrze rozwiązywać problemy i nie zwiariować w szybkim świecie*, Drzewo Babel, Warszawa.
- Hutnikiewicz I. M. (2009), *Polska Krajowa Sieć Miast „Cittàslow”*, [w:] J. Poczobut (red.), *Specyfika odnowy małych i średnich miast w Polsce*, Stowarzyszenie Forum Rewitalizacji, Kraków.
- Jacobs J. (2014), *Śmierć i życie wielkich miast Ameryki*, Centrum Architektury, Warszawa.
- Kaczmarek U., Konecka-Szydłowska B. (2013), *Prospectives for development of small towns in Wielkopolska voivodeship*, [w:] J. Burdack, A. Kriszan (red.), *Kleinestädte in Mittel- und Osteuropa: Perspektiven und Strategien lokaler Entwicklung*, Leibniz-Institut für Länderkunde, Leipzig.
- Kalisia A. (2016), *Analiza możliwości włączenia Rawy Mazowieckiej do sieci Cittàslow w kontekście doświadczeń miasta Lidzbarka Warmińskiego* [praca magisterska niepublikowana].
- Knox P. L. (2005), *Creating Ordinary Places: Slow Cities in a Fast World*, *Journal of Urban Design*, 10(1), s. 1-11.
- Knox P. L., Mayer H. (2013), *Small Town Sustainability. Economic, Social, and Environmental Innovation*, Birkhäuser, Basel.
- Kopeć A. (2012) – obecnie Zawadzka, *Cittàslow – Alternative Idea of Urban Development of Small Cities*, [w:] I. M. Burda, K. Kopeć – obecnie Zawadzka, G. Rembarz (red.), *Urban Energy*, Politechnika Gdańska Wydział Architektury, Referat Rewitalizacji Wydziału Urbanistyki, Architektury i Ochrony Zabytków Urzędu Miejskiego w Gdańsku, Gdańsk, s. 52-56.
- Kubisz M. (2014), *Resistance in the Deceleration Lane. Velocentrism, Slow Culture and Everyday Practice*, Peter Lang Edition, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien.
- Kulupa R. (2010), *Możliwości funkcjonowania miasta Murowana Goślina w Międzynarodowym Stowarzyszeniu Miast Cittàslow* [praca magisterska niepublikowana].
- Kwiatek-Sołtys A., Mainet H. (2015), *Cittàslow, a qualitative approach to small towns' local development*, *Miasto w badaniach geografów. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej*, Kraków, s. 123-135.
- Maćkiewicz B., Konecka-Szydłowska B. (2017), *Green Tourism: Attractions and Initiatives of Polish Cittàslow Cities*, [w:] N. Bellini, C. Pasquinelli (red.), *Tourism in the City Towards an Integrative Agenda on Urban Tourism*, Springer International Publishing, Switzerland, s. 297-310.
- Mayer H., Knox P. L. (2006), *Slow Cities: Sustainable Places in a Fast World*, *Journal of Urban Affairs*, 28 (4), s. 321-334.

- Mazur-Belzyt K. (2014), *Współczesne podstawy rozwoju małych miast na przykładzie sieci miast Cittàslow*, [w:] Problemy Rozwoju Miast, Kwartalnik Naukowy Instytutu Rozwoju Miast, Rok XI, Zeszyt III/2014, s. 39-45.
- Montgomery Ch. (2015), *Miasto szczęśliwe. Jak zmienić nasze życie, zmieniając nasze miasta*, Wysoki Zamek, Kraków.
- Park E., Kim S. (2015), *The potential of Cittàslow for sustainable tourism development: enhancing local community's empowerment*, Tourism Planning & Development.
- Pękała T. (2013), *Życie powoli: inna strona nowoczesności*, [w:] T. Pękała, Estetyczne konteksty doświadczanie przeszłości, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 183-220.
- Pink S. (2007), *Sensing Cittàslow: Slow Living and the Constitution of the Sensory City*, The Senses and Society, 2(1), s. 59-77.
- Pink S. (2008), *Sense and sustainability: The case of the Slow City movement*, Local Environment, 13(2), s. 95-106.
- Pink S. (2009), *Urban social movements and small places*, City, 13(4), s. 451-465.
- Pink S. (2011), *Amateur documents? Amateur photographic practice, collective representation and the constitution of place in UK slow cities*, Visual Studies, 26(2), s. 92-101.
- Pink S., Lewis T (2014), *Making resilience: Everyday affect and global affiliation in Australian Slow Cities*, "Cultural Geographies" 21(4), s. 695-710.
- Pink S., Servon L. J. (2013), *Growth of the Slow City Movement*, Environment and Planning, 45(2), s. 451-466.
- Poczobut J. (2010), *Działania rewitalizacyjne w miasteczkach Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittàslow*, Zarządzanie Publiczne 1-2(9-10), Zeszyty Naukowe Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 105-119.
- Popkiewicz M. (2013), *Świat na rozdrożu*, Wydawnictwo Sonia Draga Sp. z o.o., Katowice.
- Rutkowska P. (2012), *Spędzanie czasu wolnego przez mieszkańców Lidzbarka Warmińskiego w kontekście idei Cittàslow* [praca magisterska niepublikowana].
- Strzelecka E. (2016), *Małe miasta a nowoczesne modele rozwoju miast*, [w:] E. Strzelecka (red.) Alternatywne modele rozwoju miast. Sieć miast Cittàslow, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź, s. 9-36.
- Wejchert K. (1947), *Miasteczko polskie jako zagadnienie urbanistyczne*, Trzaska Evert i Michalski, Warszawa.
- Wejchert K. (1984), *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa.
- Wspomnienia osadników żuławskich w ramach projektu Żuławy. Lubię to!* (2015), Stowarzyszenie
- Miłośników Nowego Dworu Gdańskiego – Klub Nowodworski, Nowy Dwór Gdański.

Strony internetowe

1. www.klubnowodworski.pl
2. www.miastonowydwor.pl
3. www.zok-ndg.pl
4. www.zph.org.pl

IDENTYFICATION OF INITIATIVES AIMED AT BUILDING A REGIONAL IDENTITY IN CITIES CITTASLOW: NOWY DWÓR GDAŃSKI AND GERMAN CITIES MELDORF AND PENZLIN

The measure of quality of life is the involvement of mayors and local leaders and residents in activities aimed at building and strengthening our ties with the city and region. The text includes a register and description of grassroots initiatives aimed at improving their quality of life. Jacobs (2014: 249) states that “cities have something to offer to everybody provided that everyone co-creates them”. A great motivation for such a conducting such a research is, among others, an truly impressive number of private initiatives recognized not only in German city of Meldorf, but also in Nowy Dwór Gdański – the only city in Pomorskie Voivodship joined the Cittaslow Movement Cittàslow.

The text identifies a number of regional and social events organized by the representatives of various institutions operating in Nowy Dwór Gdański. The aim of the events is to promote knowledge about the history of the Vistula River Delta area, and thus to build the identity of successive generations of postwar Żuławy settlers. The text identifies also grassroots initiatives inhabitants of North German city – Meldorf to improve the city's image and quality of life in it, and also indicated how the certification process can be an instrument of Cittaslow awareness of residents of endogenous capital (physical and social) of their city. Also described are unique – the scale of Mecklenburg-Vorpommern – architectural object located in East German city – Penzlin and identified examples of the coexistence of historical cultural heritage and modern technological solutions.

Keywords: Cittaslow, Slow Cities, Slow Movement, grassroots initiatives, local identity.

Poprawa bezpieczeństwa poprzez projektowanie przestrzeni. Metodologia CPTED

Według psychologii humanistycznej, bezpieczeństwo stanowi jedną z podstawowych potrzeb człowieka. Przekłada się to na wiele aspektów życia, w tym również na jego jakość. Jak wskazują badania społeczne niektóre grupy czują się bardziej zagrożone – starsi i kobiety. Częściej zagrożeni czują się mieszkańcy miast niż mieszkańcy wsi. Poczucie zagrożenia ma charakter subiektywny, choć jest skorelowane z faktycznie występującą przestępczością. Celem opracowania jest wstępne zaprezentowanie metody kształtowania przestrzeni dającej realną i odczuwalną poprawę bezpieczeństwa – Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED). Wykorzystują ją przede wszystkim duże miasta. Ma ona jednak charakter uniwersalny i może pomóc w rozwiązaniu problemów małych miast, takich jak np. zrzeszone w ruchu Cittaslow. Metoda ma swoje teoretyczne i praktyczne podstawy w tekstach Elisabeth Wood, Jane Jacobs, Schlomo Angel, Oscar Newman oraz C. Ray Jeffery. W artykule zaprezentowany został pokrótce ich wkład. Odrębne rozważania poświęcono przypadkowi Newcastle. Wdrożone tam rozwiązania da się przenieść gdzie indziej. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na toczącą się z coraz większym rozmachem rewitalizację miast. Niezależnie od ich wielkości idea odnowy w duchu przede wszystkim społecznym, a nie tylko przestrzennym jest wielką szansą poprawy poczucia bezpieczeństwa z wykorzystaniem metody CPTED.

Słowa kluczowe: Crime Prevention Through Environmental Design, metody poprawy bezpieczeństwa, miasto.

1. Wprowadzenie

Według psychologii humanistycznej bezpieczeństwo stanowi jedną z podstawowych potrzeb człowieka. Przekłada się to na wiele aspektów życia, w tym również na jego jakość. Przestępczość i strach przed przestępczością może mieć wpływ na funkcjonowanie, a przede wszystkim na atrakcyjność i postrzeganie niektórych obszarów miejskich. Kiedy ludzie czują się zagrożeni, zmienia się ich styl życia, a w konsekwencji sposoby zachowania się w mieście. Wielu ogranicza wieczorne wyjścia, unika transportu publicznego, nie korzysta z par-

¹ Politechnika Łódzka, Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, al. Politechniki 6, 90-924 Łódź.

kingów podziemnych, woli omijać przestrzenie publiczne, takie jak parki i place. Ludzie chcą stworzyć sobie azyl bezpieczeństwa w domu, co zwiększa popyt na mieszkania na zamkniętych osiedlach.

Jak wskazują badania społeczne (w Polsce np. CBOS) niektóre grupy czują się bardziej zagrożone – starsi i kobiety. Częściej zagrożeni czują się mieszkańcy miast niż mieszkańcy wsi. Poczucie zagrożenia ma charakter subiektywny, choć jest skorelowane z faktycznie występującą przestępczością. Celem artykułu jest wstępne zaprezentowanie metody kształtowania przestrzeni dającej realną i odczuwalną poprawę bezpieczeństwa – Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED). Metoda CPTED z powodzeniem stosowana jest w Holandii, USA, Singapurze, Hiszpanii, Australii, Wielkiej Brytanii i wielu innych krajach. Wykorzystują ją przede wszystkim duże miasta. Ma ona jednak charakter uniwersalny i może pomóc w rozwiązywaniu problemów małych miast, takich jak np. zrzeszone w ruchu Cittaslow.

W artykule zaprezentowany został przypadek Newcastle. Wdrożone tam rozwiązania dają się przenieść gdzie indziej. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na toczącą się z coraz większym rozmachem rewitalizację miast. Niezależnie od ich wielkości idea odnowy w duchu przede wszystkim społecznym, a nie tylko przestrzennym, jest wielką szansą poprawy poczucia bezpieczeństwa z wykorzystaniem metody CPTED.

2. Bezpieczeństwo i poczucie bezpieczeństwa

Uznaje się, że współczesne społeczeństwo charakteryzuje powszechne odczuwanie zagrożenia przestępczością, ujmowane tak w kategoriach obiektywnych, jak i subiektywnych², tj. rzeczywista skala czynów kryminalnych oraz subiektywne poczucie obawy przed nimi. Dzisiejsza społeczna eskalacja poczucia zagrożenia stanowi wynik wszechobecných transformacji, a wraz z nimi zachwiania stabilności w wielu obszarach życia. Żyjemy w epoce powszechnych przemian. Wynikają one przede wszystkim z gwałtownego rozwoju nauki i różnego rodzaju technologii oraz globalizacji. Zjawiska te spowodowały zawrotny przyrost informacji i stworzyły jednostce łatwe i szybkie możliwości dotarcia do nich. W Polsce nakładają się na to reformy polityczne i gospodarcze. Wszystko to razem przyczyniło się wydatnie do zmian moralnych i obyczajowych, jak również do zaistnienia nowego rodzaju patologii i przestępczości. Ponadto media nagłaśniają różnego rodzaju konflikty i akty przemocy. Towarzyszy temu zmniejszenie się roli „obecnych dawniej remediów psychicznych i mechanizmów obronnych, na przykład (...) wiary religijnej”

² A. Kossowska, *Uwarunkowania i konsekwencje lęku przed przestępczością*, [w:] J. Królikowska (red.), *Problemy społeczne w grze politycznej. Współczesne zagrożenia społeczne – diagnoza i przeciwdziałanie*, Warszawa 2006, s. 191.

(Sztompka, 2002, s. 577). W efekcie współczesność określa się często jako „kulturę strachu”.

Społeczne poczucie bezpieczeństwa wiąże się również ze sprawnością działania odpowiednich instytucji państwa. U Abrahama Masłowa czytamy: „Pokojowe, sprawnie funkcjonujące, trwałe, dobre społeczeństwo zapewnia zwykle swoim członkom wystarczające poczucie bezpieczeństwa, starając się ich chronić przed napadem kryminalnym, morderstwem, anarchią, chaosem, tyranią itd. Dlatego też w sprawnie funkcjonującym państwie, w bardzo realnym znaczeniu, normy prawne zapewniają potrzebę bezpieczeństwa” (Maslow, 1990, s. 76 i in.).

W odmienny sposób odczuwane jest poczucie bezpieczeństwa w perspektywie makro (krajowej) i w skali mikro, tj. w swoim miejscu zamieszkania. W pierwszym przypadku decydujący wpływ na ocenę bezpieczeństwa mają informacje pośrednie, dostarczane przez media. W drugiej sytuacji obywatele wyrabiają sobie zdanie o bezpieczeństwie przede wszystkim na podstawie własnych, bezpośrednich obserwacji i doświadczeń (Strzeszewski, 2000, s. 197).

Kiedy pominiemy czynniki makro wpływające na poczucie bezpieczeństwa, jak stabilność polityczna czy zagrożenie terroryzmem, których przyczyn należy szukać w uwarunkowaniach w skali państwa (i świata), to możemy skupić się na problemach mikro: miasta czy regionu metropolitalnego. Dzięki analizom w tej dziedzinie stwierdzono, że obywatele, domagając się zwiększenia bezpieczeństwa, wskazują nie tylko na zachowania przestępcze, ale też na szereg innych czynników, które sprawiają, że odbierają środowisko miejskie jako niebezpieczne. Są to zarówno czynniki rzeczywistego ryzyka, ale również subiektywne odczucie strachu czy niepokoju, które niekoniecznie wiąże się z realnym zagrożeniem, a raczej z szeregiem przeświadczeń, które wywołują obawy u danej osoby. Można wskazać następujące ważne aspekty społecznego poczucia bezpieczeństwa:

- realne ryzyko stania się ofiarą przestępstwa, agresji lub innych aktów przemocy,
- antyspołeczne zachowanie, łamanie norm zachowań (np. wandalizm, plucie, agresywne zebranie),
- niedostateczny poziom utrzymania porządku przestrzeni publicznych: brud, tłok, brak obecności policji na ulicach,
- poczucie zagrożenia w przeciwieństwie do realnego zagrożenia, które jest często związane z czynnikami, takimi jak zaniedbanie czy złe oświetlenie ulic itp.,
- indywidualny poziom strachu i wszystkie czynniki z nim związane (strach należy traktować jako subiektywne uczucie).

Zachodzą różne powiązania między poszczególnymi czynnikami. Istnieje zależność między realnym poziomem przestępczości a poziomem lęku przed nią, nie ma ona charakteru proporcjonalnego (liniowego) (Pieszko, 2014, s. 146). Nasilenie pierwszego zjawiska powoduje jednak wzrost drugiego. Natomiast pozytywna ocena skuteczności pracy policji wpływa wyraźnie na zmniejszenie

lęku przed przestępczością (Siemaszko, 2001, s. 112). Zatem poczucie bezpieczeństwa rozmija się często z realnym zagrożeniem przestępczością. Dane COBOS-u wskazują, że bezpiecznie czują się najczęściej mieszkańcy wsi i małych miast, natomiast relatywnie najrzadziej – mieszkańcy największych aglomeracji³. Ujmując sytuację z innej strony, można powiedzieć, że „strach przed przestępczością jest fenomenem wielkich miast” (Czapska, Wójcikiewicz, 1999, s. 255). Wobec takiego stanu rzeczy nie powinno się lekceważyć poziomu poczucia bezpieczeństwa przy projektowaniu obszarów miejskich, gdyż również ono (obok rzeczywistego poziomu przestępczości) wpływa na funkcjonowanie, a przede wszystkim na postrzeganie ich atrakcyjności.

W miastach ludzie wchodzą ze sobą w wiele różnorodnych interakcji, tu bowiem skupiają się instytucje kultury, gospodarki oraz techniki i nauki, a życie społeczne jest intensywne i złożone. Tu powstaje kultura, postęp gospodarczy i techniczny. Niektóre miasta są sprawnie zarządzane i „funkcjonują dobrze”, oferując wysoką jakość życia. Inne mają różnego rodzaju trudności, jak wyludnianie centrów i tłok w innych obszarach, problemy komunikacyjne, społeczne, wysokie bezrobocie, dużo terenów zaniedbanych i nie-oświetlonych, jak również niepenetrowanych przez policję. To wszystko generuje wzrost przestępczości i obniżenie poczucia bezpieczeństwa mieszkańców.

Szczególnie zagrożone czują się bardziej wrażliwe grupy społeczne, na przykład osoby starsze i kobiety, jak również rodzice z troskami o bezpieczeństwo dzieci. Kiedy ludzie czują się zagrożeni, zmienia się ich styl życia i sposoby zachowania. Wielu ogranicza wieczorne wyjścia i rezygnuje z kontaktów z innymi osobami, unika transportu publicznego, nie korzysta z parkingów podziemnych, woli omijać przestrzenie publiczne, takie jak parki i place. Stosują tak zwaną pasywną strategię obronną⁴, tj. zamykają się we własnej przestrzeni i zamykają drzwi. Następuje spadek swobody korzystania z przestrzeni miasta oraz prywatyzowanie ochrony i przestrzeni (np. zamykanie osiedli). W konsekwencji tych zjawisk zachodzi osłabienie więzi sąsiedzkich i zanik poczucia związku z miejscem zamieszkania, które prowadzą z kolei do osłabienia kontroli społecznej na danym terenie, co zwrótnie wzmacnia prawdopodobieństwo występowania zjawisk społecznych.

3. Bezpieczna przestrzeń w mieście według J. Jacobs i O. Newmana

Pogląd na temat silnego związku między strukturą przestrzeni miejskiej a przestępczością i poczuciem bezpieczeństwa powstał na początku lat 60.

³ *Poczucie bezpieczeństwa, zagrożenie przestępczością i stosunek do kary śmierci*, COBS Komunikat Badań, maj 2011, BS/60/2011.

⁴ P. Jabkowski, A. Kilarzka, *Poczucie bezpieczeństwa i poziom przestępczości w Poznaniu. Mieszkańcy – samorząd lokalny – instytucje państwa*, Poznań 2013, s. 141.

ubiegłego wieku w Stanach Zjednoczonych. Do głównych twórców tego nurtu zaliczani są: Elisabeth Wood, Jane Jacobs, Schloimo Angel, Oscar Newman oraz C. Ray Jeffery.

Elisabeth Wood, w ramach pracy dla Chicago Housing Authority, zajmowała się poprawą estetyki otoczenia biedniejszych rejonów mieszkaniowych, a przy tym przedstawiła szereg pomysłów związanych z poprawą bezpieczeństwa w tych miejscach. Jej pomysły nie zostały jednak zrealizowane, a więc nie były poddane empirycznej weryfikacji. Tym właśnie Newman tłumaczy mniejszą rolę Wood w historii rozwoju metod CPTED, choć podkreśla jej rolę jako jednej z prekursorów metod kształtowania bezpiecznej przestrzeni publicznej.

Podobnie Jane Jacobs, dziennikarka i działaczka społeczna, dała impuls do szerszych badań w tym kierunku. Mianowicie w swojej opublikowanej w 1961 r. książce *The Death and Life of Great American Cities* („Śmierć i życie wielkich miast Ameryki⁵”) wskazała na wpływ organizacji miasta na przestępczość i zaprezentowała koncepcję „naturalnego nadzoru”, na którym winno się opierać – jej zdaniem – bezpieczeństwo w mieście. Twierdzi tam, że modernistyczna urbanistyka wpływa negatywnie na bezpieczeństwo w miastach, ponieważ nie bierze pod uwagę relacji funkcjonujących w danej społeczności. Tym samym powoduje rozkład więzi międzyludzkich, a wraz z nim osłabienie kontroli społecznej w przestrzeni miejskiej.

Jacobs postawiła dwie zasadnicze tezy, które później zostały wykorzystane do stworzenia praktycznych rozwiązań. Przede wszystkim zwraca uwagę, że to sami obywatele, a nie policja, tworzą i egzekwują pewne normy zachowań. Otóż najważniejszym czynnikiem kształtującym bezpieczeństwo na ulicy są sami mieszkańcy obecni na chodnikach oraz wyglądający przez okna. Stwierdza ona: „Należy zacząć od tego, że spokój w przestrzeni publicznej – na chodniku i ulicy – nie zależy przede wszystkim od policji, choć oczywiście ona też jest potrzebna. Gwarantują go przede wszystkim złożone, niemal nieświadomione sieci dobrowolnego nadzoru oraz zasady tworzone i egzekwowane przez samych mieszkańców. (...) Nawet armia policjantów nie zagwarantuje poszanowania zasad cywilizowanego zachowania, jeśli brakuje codziennego, nieformalnego nadzoru” (Jacobs, 1961).

Druga teza tej autorki dotyczy poczucia przynależności, identyfikowania się mieszkańców ze swoją dzielnicą (sąsiedztwem). Jacobs uważa, że każdy czuje się odpowiedzialny i chroni terytorium, które w jego odczuciu należy do niego. Ludzie, kiedy znajdują się z dala od swojego miejsca zamieszkania, nie są skłonni interweniować z takim zaangażowaniem, jak w przypadku okolicy, w której mieszkają, gdzie czują się „u siebie.” Jacobs, analizując, jakie zmiany

⁵ Książka w Polsce ukazała się w 2015 roku nakładem wydawnictwa CA Centrum Architektury. Dzieło uznawane jest za absolutnie fundamentalne dla urbanistyki, choć autorką nie jest urbanistka.

przestrzenne uczynią miasto bezpieczniejszym, wskazuje trzy podstawowe kryteria, jakie powinna spełniać ulica w mieście:

1. wyraźnie rozdzielać przestrzeń publiczną i prywatną,
2. być poddana obserwacji przez jej „naturalnych właścicieli”,
3. mieć zapewniony możliwie ciągły ruch uliczny (zwłaszcza pieszych).

Stanowisko Jacobs zainicjowało teoretyczne i praktyczne badania nad nowymi metodami zapobiegania przestępczości. Przez kolejne trzy dekady rozwijały się one przede wszystkim w Stanach Zjednoczonych. Pierwsze prace uwzględniające ustalenia tej autorki w kwestii poprawy bezpieczeństwa w miastach prowadził Schlomo Angel. W 1968 r. wydał on pracę poświęconą wpływowi otoczenia miejskiego na poziom przestępczości. Zauważył w niej, że ważną rolę pełnią tu następujące czynniki: wyodrębnienie terenu przez jednoznaczne wyznaczenie jego granic, regulowanie przepływu osób przez dany obszar dzięki stosowaniu lub likwidowaniu barier oraz naturalny nadzór mieszkańców. Twierdził też, że sprawca wybiera konkretny cel, podejmując decyzję opartą na kalkulacji między wysiłkiem i ryzykiem, które musi ponieść a potencjalnym zyskiem. Z tego powodu poziom przestępczości jest odwrotnie proporcjonalny do aktywności mieszkańców na danym terenie. Należy zatem tak kształtować okoliczności, aby działania sprawcy zostały zdecydowanie utrudnione.

4. Metoda CPTED – założenia

W tym samym czasie architekt Oscar Newman z Columbia University opracował tezy Jacobs i poparł je empirycznymi badaniami nad związkiem przestępczości z otoczeniem miejskim. Ostatecznie postulował, aby w sposób świadomy organizować fizyczną przestrzeń tak, by była ona bezpieczniejsza. W tym celu Newman stworzył termin *defensible space* – oznaczany skrótem DS („przestrzeń obronna”). Zdefiniował ją jako *“a residential environment whose physical characteristics – building layout and site plan – function to allow inhabitants themselves to become key agents in ensuring their security”*⁶. Wyróżnia przy tym cztery istotne elementy niezbędne przy projektowaniu takiej przestrzeni.

1. Terytorialność – (*territoriality*) – wyodrębnienie terenu: tworzenie wyraźnych obszarów własności poprzez wprowadzenie rzeczywistych, jak i symbolicznych barier.
2. Obserwowalność (*surveillance*) – zapewnienie widoczności, aby umożliwić naturalną obserwację) – odpowiednia konfiguracja budynków i wejść

⁶ „obszar mieszkalny, którego cechy fizyczne – układ budynków i plan terenu – funkcjonują tak, by umożliwiać samym mieszkańcom stać się kluczowym czynnikiem w zapewnieniu ich bezpieczeństwa” (tłum. L.G.) – Oscar Newman, *Design Guidelines for Creating Defensible Space*, Washington, 1976.

do nich, rozmieszczenie okien itp., jak i kształtowanie otoczenia (środowiska) tak, aby umożliwić jego mieszkańcom i użytkownikom obserwację terenu.

3. Wygląd i środowisko (*image and milieu*) – projektowanie oraz zarządzanie sprzyjające utrzymywaniu porządku, czystości oraz dbałości o przestrzeń.
4. Usytuowanie przestrzenne (otoczenie) (*geographical juxtaposition – environment*) – kształtowanie terenu z uwzględnieniem, że potencjały sąsiadujących ze sobą przestrzeni wzajemnie wpływają na bezpieczeństwo w ich obrębie.

Według Newmana elementy charakteryzujące „przestrzeń chronioną” miały być sposobem na przekształcania środowisk mieszkalnych ówczesnych miast (lata 70. ubiegłego stulecia i sytuację w USA) w taki sposób, by ponownie stały się przyjazne i bezpieczniejsze dzięki kontrolowaniu przez wspólnotę mieszkańców, a nie tylko przez policję.

W teorii projektowania idea DS była, w czasach jej powstawania i rozwoju, przedstawiana jako „nowe podejście do architektury”. Praktyczne zastosowania koncepcji „przestrzeni obronnej” obejmowały nie tylko budownictwo socjalne, ale i budownictwo mieszkaniowe oraz wiele innych obiektów handlowych, komercyjnych, węzłów transportu, szpitali, szkół, centrów miast, obiektów sportowych (w tym budowanych przed olimpiadami w Sydney i Londynie).

Równocześnie z Oskarem Newmanem kryminolog C. Ray Jeffery, badając kwestię środków zwiększenia bezpieczeństwa, odwoływał się do psychologicznych czynników oddziałujących na przestępcę, ale wskazywał też na inne – polityczne, psychologiczne i biologiczne uwarunkowania. Jego książka wydana w 1971 r. nosiła tytuł *Crime Prevention through Environmental Design* (Prewencja przestępczości przez projektowanie przestrzenne). Sformułowanie to zostało zaakceptowane i od tego czasu skrót CPTED (*Crime Prevention through Environmental Design*) jest używany w kręgu specjalistów zainteresowanych tą problematyką.

5. Metoda CPTED – Studium przypadku. Rewitalizacja centrum Newcastle

W Wielkiej Brytanii stworzono system zapobiegania przestępczości przez planowanie przestrzeni, który jest wspierany przez regulacje prawne oraz współdziałające podmioty wyspecjalizowane w tej dziedzinie (Głowacki, Łojek, 2011). Kluczową funkcję pełni ACPO CPI⁷, czyli komórka w spółce non profit, prowadząca badania nad rozwojem strategii policji w Anglii, Walii i Irlandii

⁷ ACPO – *The Association of Chief Police Officers of England, Wales and Northern Ireland*, CPI – *Crime Prevention Initiatives* – Stowarzyszenie Komendantów Policji Anglii, Walii i Irlandii Północnej, Inicjatywa Zapobiegania Przestępczości.

Północnej. Jej podstawowe zadanie polega na pilotowaniu programu *Secured by Design*⁸, wspieranego przez biuro wicepremiera. Działania, którymi kieruje ACPO CPI na szczeblu narodowym są wspomagane przez lokalnie działających doradców ds. zapobiegania przestępczości, przez projektantów oraz przez oficerów łącznikowych – ALO⁹. Funkcjonowanie takiej struktury jest możliwe dzięki konstrukcji brytyjskiego systemu prawnego, regulującego proces planowania przestrzennego i wydawania pozwoleń na budowę. Daje on dużą autonomię administracji lokalnej w kształtowaniu wymagań w stosunku do nowych inwestycji budowlanych. Kontrola procesu inwestycyjnego ma służyć prowadzeniu świadomej polityki planistycznej, wspieraniu zabudowy zrównoważonej i bezpiecznej.

Przed wystąpieniem o pozwolenie na budowę projektanci uzgadniają projekt ze stronami zainteresowanymi skutkami, jakie wywoła nowa inwestycja. Na tym etapie doradcy w rozmowach z inwestorem wskazują potencjalne problemy, jakie może wywołać zamierzone przedsięwzięcie pod kątem przestępczości i bezpieczeństwa mieszkańców. Przeprowadza się również konsultacje społeczne istotniejszych decyzji projektowych. Ze strony policji doradcą jest oficer łącznikowy (ALO). W przedstawionej procedurze uwidacznia się rola administracji lokalnej w kształtowaniu własnej polityki prewencji przestępczości przez planowanie przestrzenne. Istnieją bardziej¹⁰ i mniej rozbudowane sposoby postępowania administracyjnego przy opracowaniu projektu budowlanego pod kątem jego wpływu na bezpieczeństwo w obszarze jego oddziaływania. Tam, gdzie sytuacja pod względem przestępczości jest wyjątkowo trudna, organy administracji mogą narzucić warunki, które inwestycja musi spełnić. Zakres dyktowanych rozwiązań określają przepisy, które powinny być precyzyjnie określone, ograniczać się do środków niezbędnych, być możliwe do realizacji i rozsądne.

Centrum Newcastle (*upon Tyne*) to obszar o powierzchni 36 hektarów, zwany Grainger Town od nazwiska dziewiętnastowiecznego budowniczego, który przyczynił się znacznie do rozwoju tej części miasta. Dominuje tu

⁸ *Secured by Design* (SBD) 1989 to grupa policyjnych projektów narodowych, skoncentrowanych na projektowaniu bezpiecznych przestrzeni publicznych, osiedli, budynków użyteczności publicznej, a także certyfikacji produktów i zabezpieczeń architektonicznych i projektów prewencyjnych.

⁹ ALO (*Architectural Liaison Officer*) – Oficer Łącznikowy do spraw Architektonicznych.

¹⁰ W hrabstwie metropolitalnym Greater Manchester istnieje, w przypadku większych inwestycji, wymóg przedstawienia *Crime Impact Statement* (Raport oddziaływania na przestępczość), który w postępowaniu administracyjnym jest dokumentem ewaluacyjnym. Jeżeli projektanci nie wyeliminują potencjalnych zagrożeń, to oficer łącznikowy (ALO) może wydać, w imieniu policji, negatywną opinię o projekcie, co w konsekwencji skutkuje zablokowaniem pozwolenia na budowę.

zabudowa w stylu wiktoriańskim i gregoriańskim, z czterokondygnacyjnymi budynkami z pionowymi lukarnami, kopułami i wieżyczkami. Ponad połowa budynków jest wpisana do rejestru zabytków, z których 29 to zabytki pierwszej klasy, a 49 klasy drugiej¹¹. Układ urbanistyczny pochodzi z czasów przebudowy prowadzonej przez Richarda Graingera (pierwsza połowa XIX w.). Eldon Square Shopping Centre zajmujący znaczną część powierzchni Grainger Town to największe w Wielkiej Brytanii centrum handlowe usytuowane w śródmieściu. Niedaleko od niego znajduje się również dzielnica portowa Quayside, pełniąca istotną rolę centrotwórczą dzięki funkcjom handlowym, publicznym, rozrywkowym i mieszkaniowym. Centrum jest dobrze skomunikowane, transport publiczny opiera się głównie o rozbudowany system metra¹². Pod względem przestępczości centrum zmagало się z problemami, takimi jak kradzieże i włamania do sklepów, aspołeczne zachowania, w tym: włóczęgostwo, nielegalny handel uliczny, pijaństwo i incydenty związane z meczami piłki nożnej.

W roku 1996 wprowadzono program rewitalizacji tego obszaru. Nastąpiło to po decyzji Rady Miasta Newcastle, English Heritage¹³ i English Partnerships¹⁴, że dzielnica ta wymaga wsparcia i planu odnowy. Celem miało być przekształcenie Town Grainger w centrum dynamiczne oraz atrakcyjne dla sektora prywatnego i mieszkańców, jak też odpowiednie dla miasta będącego stolicą regionu. Do szerokiego programu rewitalizacji dołączono założenia poprawy bezpieczeństwa dzielnicy. Newcastle jest jednym z pierwszych miast, które zatrudniło menedżera centrum. Powołano również panel ds. bezpieczeństwa składający się z administracji lokalnej oraz przedstawicieli mieszkańców.

Działania mające poprawić bezpieczeństwo mieszkańców szły wielokierunkowo i były realizowane przy użyciu szeregu narzędzi. Można wyróżnić trzy grupy działań, każda z nich zawiera rozwiązania mające wspólne cele CPTED.

Jednym z najpotężniejszych narzędzi poprawy bezpieczeństwa tego obszaru było tworzenie spontanicznego dozoru przestrzeni miejskiej przez dużą aktywność mieszkańców na ulicach. W tym celu podjęto się zapewnienia maksymalnej ciągłości czasowej w „użytkowaniu” chodnika. W Grainger Town zdecydowano się to osiągnąć przy użyciu kilku prostych środków. Miasto

¹¹ Według klasyfikacji obowiązującej w Anglii i Walii – *Grade I: buildings of exceptional interest; Grade II: particularly important buildings of more than special interest.*

¹² Safer Places: The Planning System and Crime Prevention; 2004 Office of Deputy Prime Minister; Patrick Clarke, Ben Castell, Keith Denham, Elle Fowler, Tony Holden.

¹³ English Heritage (*Historic Building and Monuments Commission for England*) – agenda rządu brytyjskiego opiekująca się zabytkami budownictwa w Anglii.

¹⁴ English Partnerships (EP) – krajowa agencja rewitalizacji terenów zurbanizowanych w Anglii, pełniąca podobną rolę na poziomie krajowym co Regional Development Agencies na poziomie regionalnym. Od 2008 r. jej uprawnienia zostały przekazane *Homes and Communities Agency.*

i menadżer centrum wpierają handel na tym obszarze, również wielkopowierzchniowy Eldon Square i Grainger Market¹⁵. Generuje to duży ruch i przyciąga na zakupy ludzi z innych dzielnic. Ponadto, używając wysokiej jakości materiałów, podniesiono standard przestrzeni publicznej centrum, co dało wzrost jego atrakcyjności. Aby zatrzymać odwiedzających na tym terenie dłużej, wspiera się przedsięwzięcia przyciągające, tzn.: kawiarnie, restauracje i usługi¹⁶.

Kolejnym środkiem tworzenia spontanicznego dozoru przestrzeni miejskiej przez jego użytkowników jest mieszanie funkcji miejskich. Na jednym terenie planuje się wiele różnych funkcji. Powinny one mieć usługi z innymi godzinami użytkowania, co generuje odmienne przepływy ludzi. Wszystko to razem wydłuża w ciągu doby okres użytkowania danego obszaru, co tworzy „życie” na ulicy, a w konsekwencji jej spontaniczny nadzór. Strefowanie funkcji może prowadzić w dłuższej perspektywie do segregacji różnych grup społecznych, ponieważ kreuje miejsca skupiające ludzi o określonym statusie materialnym, pochodzeniu czy wykształceniu. W Centrum Newcastle wprowadzono ponownie mieszkania powyżej sklepów; znajdują się one na piętrach przeznaczonych wcześniej wyłącznie dla przestrzeni biurowej. Funkcja mieszkaniowa wzmacnia aktywność na ulicach po godzinach otwarcia sklepów i biur. Zdywersyfikowano również ruch na lokalnych drogach, wprowadzając wspólne ciągi dla samochodów, rowerów i pieszych. Razem tworzą oni ruch wystarczający, aby zapewnić naturalny dozór tej przestrzeni. Rozdzielenie linii komunikacyjnych poszczególnych środków lokomocji powoduje zmniejszenie tego nadzoru, a z nim – bezpieczeństwa ulicy.

Trzeci krok to utrzymanie przestrzeni, konserwacja i dbanie o czystość. Taka postawa gospodarzy miasta stanowi czytelny przekaz, że ktoś panuje nad tym terenem. Pokazuje, że miasto jest zdolne wymóc szanowanie danego miejsca i może wyegzekwować na nim porządek. By ten komunikat był spójny, trzeba zapewnić użytkownikowi wysokiej jakości, dobrze utrzymaną, wygodną i funkcjonalną przestrzeń. W Grainger Town przy rewitalizacji przestrzeni publicznych stosowano wysokiej jakości materiały, np. granit do renowacji posadzek. Starannie odnowiono elewacje budynków. W sposób przemyślany zamontowano oświetlenie na budynkach. Usunięto niepotrzebne znaki, słupy ogłoszeniowe, reklamy i billboardy. Panel ds. prewencji przestępczości spotyka się co miesiąc, aby omówić incydenty, wykroczenia i inne problemy. Działania projektowe są wspierane przez szereg innych rozwiązań, w tym przez politykę wykluczania znanych przestępców, którzy mają zakaz wstępu do określonych

¹⁵ *Grainger Market (grade I)* jest zabytkowym placem utworzonym w miejsce rynków na terenie Grey Street w ramach XIX-wiecznej przebudowy miasta. Został on zaprojektowany przez Johna Dobsona i otwarty w 1835 r.

¹⁶ Wprowadzono funkcje przyciągające do miejskich budynków użyteczności publicznej i na place. Na frontowych schodach Teatru Królewskiego powstała letnia kawiarnia.

sklepów. Wprowadzono łączność radiową między 170-ciomą firmami w centrum miasta a policją. System monitoringu zorientowano głównie na obserwowanie obszaru wokół pubów i barów, które generują dużo incydentów zakłócania porządku. Podjęte działania przynoszą bardzo wymierne efekty. Liczba napadów spadła o blisko połowę, liczba kradzieży o ¼. Wzrosła znacząco liczba miejsc pracy (tabela 1). Opisane działania przyczyniły się do rozwoju centrum Newcastle, które stało się atrakcyjnym miejscem zakupów w dzień, a wieczorem, ze względu na liczne bary i restauracje, często uczęszczanym terenem. Ciągłe rozszerza się też sektor mieszkaniowy. Liczba odwiedzających tę dzielnicę rośnie, branża hotelowa powiększa liczbę miejsc noclegowych. Policja wysoko ocenia bezpieczeństwo tej części miasta.

Tabela 1. Sumaryczne zestawienie działań i efektów wprowadzenia CPTED w Newcastle

Lokalizacja	Problemy bezpieczeństwa	Rozwiązania CPTED	Rezultaty
Grainger Town, Newcastle upon Tyne Pow. opracowania: 10 ha Okres wprowadzenia: 1996 r. Główny projektant: EDAW i Rada Miasta Newcastle Doradca Policyjny: Northumbria Police Deweloper: różni	Kradzieże Włamania do sklepów Włóczęgostwo Nielegalny handel uliczny Pijaństwo Incydenty związane z meczami piłki nożnej	Propagowanie aktywności na ulicach: Wpieranie handlu, również wielkopowierzchniowego Funkcje przyciągające Mieszane funkcje miejskie: Mieszkania nad sklepami Zróżnicowanie ruchu na drogach lokalnych: samochody, rowery i piesi Utrzymanie: Odnawianie elewacji Nowy chodnik granitowy Oświetlenie na budynkach System monitoringu Ciągła konserwacja i sprzątanie ulic	Statystyki policyjne: Spadek przestępczości w ciągu 3 lat: napady o 48% kradzieże o 23% włamania o 19% handel narkotykami o 10%. Inne rezultaty: (pośrednio z powodu poprawy bezpieczeństwa) 1506 nowych miejsc pracy 286 nowych firm 80900 m ² nowych pow. handlowych 121 odrestaurowanych budynków

Źródło: opracowanie za Safer Places: The Planning System and Crime Prevention; 2004 Office of Deputy Prime Minister; Patrick Clarke, Ben Castell, Keith Denham, Elle Fowler, Tony Holden.

6. Posumowanie

Celem artykułu było zaprezentowanie metody poprawy bezpieczeństwa poprzez kształtowanie przestrzeni. Jest to metoda znana na świecie od lat kilkudziesięciu. Wyrasta ona z krytyki miasta modernistycznego, często widzianego jako odhumanizowane. Jest to zwrot w stronę przestrzeni publicznych funkcjonujących bardziej tradycyjnie, miejsc spotkań tętniących życiem i należących do swoich mieszkańców.

Doświadczenia takich miast jak np. Newcastle wskazują, że stosunkowo niewielkimi nakładami, szacuje się, że ok. 1% inwestycji, poprawić można nie tylko bezpieczeństwo, ale także zwiększyć liczbę miejsc pracy. Dodatkowo obniża się koszty ochrony i straty wynikające z konieczności napraw zniszczonego mienia. Zupełnie niewymierna jest satysfakcja mieszkańców z przebywania w dostosowanych do ich potrzeb przestrzeniach publicznych i zwiększenie ich (mieszkańców) poczucia bezpieczeństwa.

Dostosowanie przestrzeni polega nie zawsze na jej przebudowie. Niekiedy można to osiągnąć wprowadzając właściwe oświetlenie, przeszklenia, ograniczając dostęp do wybranych miejsc wyraźnie zaznaczając granice między tym co prywatne a tym co publiczne. Bardzo ważne jest budowanie poczucia bezpieczeństwa w oparciu o więzy społeczne tworzone w lokalnych społecznościach. W tym kontekście miasto, osiedle, ulica czy podwórko muszą zacząć należeć do mieszkańców.

Obecnie w Polsce jesteśmy świadkami gwałtownie realizowanych procesów rewitalizacji miast. Z definicji procesem tym objęte są najbardziej zdegradowane, w tym zagrożone przestępczością, centra miast. Wydaje się, że jest to znakomita okazja do wprowadzenia CPTED. Koresponduje ona bowiem znakomicie z każdym wymiarem rewitalizacji – społecznym, przestrzennym i ekonomicznym.

Literatura

- Czapska J., Wójcikiewicz J. (1999), *Policja w społeczeństwie obywatelskim*, Kraków.
- Głowacki R., Łojek K., Ostrowska E., Tyburska A., Urban A., (2011) *CPTED jako strategia zapewnienia bezpieczeństwa społeczności lokalnej*, Szczytno.
- Jabkowski P., Kilarz A. (2013), *Poczucie bezpieczeństwa i poziom przestępczości w Poznaniu. Mieszkańcy – samorząd lokalny – instytucje państwa*, Poznań.
- Jacobs J. (1961), *The Death and Life of Great American Cities*, New York.
- Kossowska A. (2006), *Uwarunkowania i konsekwencje lęku przed przestępczością*, [w:] J. Królikowska (red.), *Problemy społeczne w grze politycznej. Współczesne zagrożenia społeczne – diagnoza i przeciwdziałanie*, Warszawa.
- Masłow A. (1990), *Motywacja i osobowość*, Warszawa.
- Newman O. (1976), *Design Guidelines for Creating Defensible Space*, Washington.
- Pieszko G. (2014), *Społeczne poczucie zagrożenia przestępcstwami przez Polaków z uwzględnieniem mieszkańców województwa podkarpackiego*, [w:] *Studia Prawoznawcze* 2014/23.

- COBS (2011) *Poczucie bezpieczeństwa, zagrożenie przestępczością i stosunek do kary śmierci*, COBOS Komunikat Badań, BS/60/2011.
- Office of Deputy Prime Minister (2004), *Safer Places: The Planning System and Crime Prevention*; Patrick Clarke, Ben Castell, Keith Denham, Elle Fowler, Tony Holden, London.
- Siemaszko A. (2001), *Kogo biją, komu kradną. Przestępczość nierejestrowana*, Warszawa.
- Strzeszewski M. (2000), *poczucie zagrożenia przestępczością i stosunek do prawa*, [w:] K. Zagórski, M. Strzeszewski M. (red.), *Nowa rzeczywistość. Oceny i opinie 1989-1999*, Warszawa.
- Sztompka P. (2002), *Socjologia*, Kraków.

SAFETY IMPROVEMENT THROUGH ENVIRONMENTAL DESIGN. CPTED METHODOLOGY

According to humanistic psychology, safety is one of the basic human needs. That translates into multiple aspects of life, including its quality. Social studies indicate that some groups feel more threatened – the elderly and women. City inhabitants more often feel at risk than the inhabitants of rural areas. Feeling threatened is subjective in nature, although it is correlated with the actual crime. The purpose of the article is to introduce the method of shaping space which realistically and perceptibly improves safety – Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED). It is mostly applied by large cities although it is universal in nature and can help solve problems of small cities, such as the members of the Cittaslow movement. This method has its theoretical and practical bases in texts by Elisabeth Wood, Jane Jacobs, Schlomo Angel, Oscar Newman as well as C. Ray Jeffery. The article briefly summarizes their input. There is a separate discussion regarding the case of Newcastle. The solutions introduced therein can be replicated elsewhere. Here, the ongoing revitalization of cities which still gathers momentum should also be mentioned. Regardless of the size of a city, the notion of restoration, not only a spatial one, but mostly social, is a great opportunity to improve safety using the CPTED method.

Keywords: Crime Prevention Through Environmental Design, methods of crime prevention, city.

Marcin Galibarczyk¹

Sieć Cittaslow jako wizerunkowy produkt turystyczny województwa warmińsko-mazurskiego

W opracowaniu zaprezentowano zapisy Strategii Rozwoju Turystyki Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2025 oraz innych dokumentów strategicznych oraz operacyjnych regionu, które wskazują na znaczenie sieci Cittaslow dla społecznego i gospodarczego rozwoju województwa. Miasta Cittaslow wskazywane zostały w turystycznej strategii jako jeden z wizerunkowych produktów turystycznych województwa warmińsko-mazurskiego. Produkt ten charakteryzować ma sieciowość, walor edukacyjny i kulturowy, a także skupienie na turystyce miejskiej. Strategia określa potencjał rozwojowy produktu oraz rekomendacje dotyczące jego wdrożenia. Na stałą poprawę oferty turystycznej miejscowości będzie miała także wpływ realizacja projektów prowadzonych przez czternaście miast Cittaslow w regionie w ramach Ponadlokalnego Programu Rewitalizacji Sieci Miasta Cittaslow Województwa Warmińsko-Mazurskiego. W opracowaniu wskazano przykładowe projekty o dużym potencjale turystycznym.

Słowa kluczowe: turystyka, strategia rozwoju turystyki, sieć Cittaslow, województwo warmińsko-mazurskie.

1. Wprowadzenie

Turystyka jest jedną z najważniejszych gałęzi gospodarki województwa warmińsko-mazurskiego. Dynamicznie zmieniające się oczekiwania i preferencje turystów oraz duża konkurencja między regionami wymagają cyklicznego aktualizowania przez województwo strategii rozwoju turystyki – dokumentu, który określa wizję i kierunki rozwoju branży oraz podejmowania działań służących kreowaniu nowych produktów turystycznych. Autorzy zaktualizowanej w 2016 roku *Strategii rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025* za ciekawą ideę mającą na celu ochronę i promocję lokalnych wartości oraz kapitału społeczno-kulturowego małych miast uznali sieć miast Cittaslow. Potencjał sieci wpisuje w kierunki strategiczne w szczególności kierunek Synergia Kultury i Turystyki. Zbudowanie wizerunkowego,

¹ mgr M. Galibarczyk, Kierownik Biura ds. Cittaslow w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Warmińsko-Mazurskiego, ul. Marińska 3, Olsztyn, +48 724 777 750, cittaslow@warmia.mazury.pl

sieciowego produktu turystyki miejskiej, o charakterze kulturowym na bazie dynamicznie rozwijającej się sieci miast Cittaslow w województwie warmińsko-mazurskim, stanowi jedno z największych wyzwań regionu w zakresie turystyki.

Sieć Cittaslow za cel funkcjonowania obrała poprawę jakości życia mieszkańców. Międzynarodowy ruch w centrum uwagi stawia m.in. rozwój gospodarczy w poszanowaniu środowiska naturalnego, promocję regionalnych produktów oraz powrót do tradycyjnego rzemiosła (Gruszecka, 2013). W Manifeście Stowarzyszenia Cittaslow International, miasta Cittaslow wskazywane są jako te, w których realizuje się politykę środowiskową dążącą do utrzymania i rozwoju charakterystycznych cech obszaru i zabudowy miejskiej, wspiera się produkcję i wykorzystanie produktów spożywczych, uzyskanych drogą naturalnych, a także promuje się wysoką jakość gościnności². Zapisy te znajdują także odzwierciedlenie w kryteriach samooceny dokonywanych przez miasta w procesie przyjmowania (certyfikacji) do sieci. W obszarze *Rolnictwo, turystyka, rzemiosło* oceniane są takie działania jak m.in. certyfikacja produktów lokalnych i wzrost świadomości operatorów turystycznych, zaś w kryterium *Gościnność, świadomość, szkolenia* m.in. tworzenie szlaków turystycznych. Powyższe elementy wpływają na wzrost atrakcyjności turystycznej miasteczek Cittaslow.

W opinii dr Agaty Gruszeckiej-Tieśluk można uznać, że Cittaslow jest marką mającą gwarantować określoną jakość obsługi turystów. Autorka artykułu „*Sieć Cittaslow – strategia rozwoju małych miast*” idzie o krok dalej: „Cittaslow jest więc spójną strategią kreowania określonego wizerunku miasta (city branding), mająca być impulsem ożywiającym gospodarkę oraz aktywizującym mieszkańców (...) Taka strategia wpisuje się również w nurt współczesnej turystyki nastawionej na poznawanie lokalnej kultury, tradycji, odkrywanie regionalnych smaków” (Gruszecka, 2013).

2. Cittaslow w strategii rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego

Zaktualizowana strategia rozwoju turystyki regionu jest pierwszym dokumentem strategicznym województwa, w którym tak silnie zaakcentowane jest znacznie turystyki dla rozwoju sieci Cittaslow, a także wskazany został potencjał miast w kontekście rozwoju oferty turystycznej województwa. Dokument wychodzi naprzeciw oczekiwaniom przedstawicieli miast, dotyczącym opracowania wytycznych określającego zamierzenia i cele w zakresie turystyki w miastach Cittaslow (Treutle, 2015).

Turystyka stanowi dla regionu bardzo ważny obszar rozwoju gospodarczego, generujący najwyższy efekt mnożnikowy, napędzając równolegle wzrost

² Statut Stowarzyszenia Cittaslow International, załącznik A, s. 19.

innych sektorów gospodarki. Turystyka w regionie ma wpływ na inne branże gospodarki, tj. przemysł zdrowia, produkcję wysokiej jakości żywności, czy budownictwo domów i apartamentów wakacyjnych. Według autorów strategii kreowanie efektywnych procesów rozwojowych w turystyce województwa jest oparte na założeniach wskazanych w czterech kierunkach strategicznych: *Synergia kultury i turystyki*, *Kreatywność w turystyce*, *Turystyka inteligentna oraz Eko trendy w turystyce*. *Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2025* to dokument planistyczny wynikający z analiz najnowszych trendów oraz diagnozy stanu aktualnego oferty turystycznej regionu. Zasadniczym dokumentem odniesienia była strategia rozwoju turystyki województwa przyjęta w 2010 roku, a podstawę planowania rozwoju turystyki stanowiła *Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2025*³.

Wstępny etap pracy nad aktualizacją strategii dotyczył analizy kluczowych dokumentów strategicznych, raportów oraz analiz, a także przygotowania wniosków z ewaluacji dotychczasowej strategii rozwoju turystyki regionu. Przy aktualizacji strategii wzięto pod uwagę szereg kluczowych dokumentów, analiz i raportów zarówno o znaczeniu krajowym m.in. *Strategię Rozwoju Kraju 2020*, *Program Rozwoju Turystyki do 2020 roku*, *Marketingową Strategię Polski w sektorze turystyki na lata 2012-2020*, *Strategię Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, jak też o zasięgu regionalnym m.in. *Strategię Rozwoju Kultury Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2025 roku*, *Regionalną Strategię Innowacyjności Województwa Warmińsko-Mazurskiego*, *Strategię Marki Województwa Warmińsko-Mazurskiego*. Wśród wniosków diagnozy województwa warmińsko-mazurskiego znalazło się bezpośrednie odniesienie do sieci miast Cittaslow w regionie. „Najciekawszą ideą mającą na celu wspieranie ochrony i promocji wartości lokalnych oraz kapitału społeczno-kulturowego małych miast jest międzynarodowa sieć Cittaslow”⁴.

Zanim uchwalono strategię turystyczną regionu, sieć Cittaslow znalazła ważne miejsce w *Strategii Rozwoju Województwa Społeczno-Gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2025*. Wskazywana jest waga współpracy regionu warmińsko-mazurskiego w ramach Międzynarodowego Stowarzyszenia Miast Cittaslow oraz znacznie ukształtowanej w ostatnich latach formy współpracy warmińsko-mazurskich miast w ramach sieci⁵. W kontekście rozwoju oferty turystycznej sieci Cittaslow istotnym dokumentem operacyjnym jest *Ponadlokalny Program Rewitalizacji Sieci Miast Cittaslow w województwie warmińsko-mazurskim*, który stanowi najważniejszy inwestycyjny instrument

³ Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025, s. 4.

⁴ Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025, s. 10.

⁵ Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025, s. 44.

wsparcia miast Cittaslow w ramach *Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020*.

Zaktualizowana strategia rozwoju turystyki wśród trendów z analiz *desk research* najnowszych raportów uznanych organizacji i instytucji badawczych wskazuje ideę *Smart City*, a także lokalne produkty turystyczne. Wśród głównych czynników, które należy wziąć pod uwagę w procesie budowania produktów turystyki miejskiej i kulturowej, należy wymienić: przywiązanie większej uwagi do bezpieczeństwa, autentyzm, indywidualizację ofert, poszanowanie środowiska przyrodniczego oraz angażowanie lokalnej społeczności⁶.

Strategia wymienia także główne obszary przewag konkurencyjnych, rekomendowane do rozwoju w regionie w okresie 2014-2020 (próba n = 174), tj. turystyka aktywna – 47%, turystyka oparta na wodzie – 47%, turystyka wypoczynkowa – 39%, zasoby przyrodnicze – 34%, turystyka kulinarna i żywność naturalna/tradycyjna – 34%, wydarzenia i festiwale – 24%, turystyka zrównoważona – 19%, turystyka biznesowa – 15%⁷. Ruch turystyczny w województwie rośnie. Udział krótkoterminowych podróży stanowi 56% podróży ogółem w województwie, co jest spójną tendencją dla kraju. Analiza SWOT wśród słabych stron produktów turystycznych regionu wskazała niewykorzystany potencjał turystyki miejskiej i kulturowej, w tym miast Cittaslow, z kolei wśród szans – instrumenty regionalne ułatwiające rozwój i rewitalizację małych miast.

3. Kierunki strategiczne

Struktura strategii składa się na takie komponenty, jak: wizja, misja i cel główny strategii, kierunki strategiczne oraz priorytety rozwojowe opisane celami rozwojowymi, z których wyprowadzone zostały cele operacyjne wraz z rekomendowanymi do realizacji grupami przedsięwzięć. W ramach wskazanego schematu wizja jest opisem docelowego funkcjonowania gospodarki turystycznej w regionie. Kierunek strategiczny rozumiany jest jako gwarant spójności działań podejmowanych w ramach strategii, który ma oddziaływać horyzontalnie na wszelkie przewidziane do realizacji w ramach strategii przedsięwzięcia. Dzięki nim możliwe jest uwzględnienie najnowszych trendów w turystyce.

W kontekście budowania produktu turystycznego „Miasta Cittaslow” należy zwrócić szczególną uwagę na kierunek strategiczny *Synergia kultury i turystyki*. Efektywny przepływ informacji na linii kultury i turystyki wpływa na wzbogacenie oferty turystycznej. Jak zauważają autorzy strategii, poszukiwanymi wyróżnikami oferty turystycznej są m.in. autentyczność lokalna, aktywne

⁶ Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025, s. 17.

⁷ Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025, s. 8.

angażowanie odbiorcy, możliwość doświadczania unikalnych wydarzeń związanych z określonym miejscem i określonym momentem czasowym. Takie doświadczenia tworzą silne skojarzenia z miejscem, do którego warto wracać i jest warte polecenia⁸.

Tabela. 1. Elementy ważne dla wdrożenia kierunków strategicznych

Synergia kultury i turystyki	Kreatywność w turystyce	Turystyka inteligentna	Eko Trendy w turystyce
muzyka – festiwale, koncert	meble miejskie	przewodniki kreatywne bazujące na aktualnych trendach społecznych, stylach życia	ekomeble miejskie/ wypoczynkowe
konkursy, plenery artystyczne	gry miejskie, plenerowe	Urządzenia mobilne – najbardziej pożądana informacja, mapy, przewodniki, zakupy, SM	Ekoenergia w turystyce
konkursy, plenery artystyczne	fotografia mobilna	barometr turystyczny	naturalna żywność, w tym produkty eko
galerie – klubokawiarnie	konkursy kreatywne	promotorzy, animatorzy lokalni	ekotransport (woda, łąd)
mobilne apsy, promocja kultury, wydarzeń	pamiątki kreatywne	gry interaktywne, terenowe, <i>questingi</i>	ekopamiątki regionu
sztuka ludowa, wzornictwo ludowe (<i>folk design</i>)	Wzornictwo/projektowanie sprzętu turystycznego	Mazury cyfrowe, e-Warmia i e-Powiśle	ekomariny – sieć portów i marin Warmii i Mazur
festiwale kultury – typu <i>open source</i>	architektura – wnętrz – baza turystyczna	regionalna pracownia digitalizacji	edukacja ekologiczna – elementy większości ofert, atrakcji związanych z naturą
rękodzieło lokalne, pamiątki	kuchnia kreatywna, autorska	przewodnicy – animatorzy produktów	Mazurskie Centra Ekologii i Krajobrazu

⁸ Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025 s. 33.

bazar sztuki, sklepy ze sztuką, antykami	zamki kreatywne, festiwale, wystawy	turystyka edukacyjna/kombinowana	
edukacja artystyczna, ginące zawody	<i>design</i> SPA, miejsca kreacji	projekty i technologie typu <i>openmind</i>	
muzea, atrakcje prywatne – typu OPEN	projektowanie przestrzeni publicznej	rozszerzona rzeczywistość – aplikacje mobilne	
katalog kultury, wydawnictwa książkowe	<i>design</i> związany z wodą	społeczność – popularnych aplikacji mediów społecznych (<i>social media</i>), zloty, tripy – blogerów, fanów, liderów popularnych fanpage-ów	
liderzy oraz animatorzy kultury	wydarzenia/festiwale np. Festiwal Designu, wystawy	rozwój SIM w miejscowościach woj. warmińsko-mazurskiego	
sieć oddziałów bibliotek publicznych			
centra kulturalne mniejszości narodowych			
miejsca – atrakcje, związane z kulturą współczesną, np. „Filmowe Mazury”			

Źródło: opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Turystyki Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2025.

4. Produkt wizerunkowy „Miasta Cittaslow”

Aktualizacja strategii rozwoju turystyki wprowadziła do dokumentu wizerunkowy produkt turystyczny województwa warmińsko-mazurskiego – Miasta Cittaslow. Uzasadnieniem dla pojawienia się tegoż produktu są m.in. rosnąca popularność życia typu slow life i slow food. Autorzy strategii dostrzegli niewykorzystany potencjał turystyki miejskiej – kulturowej w regionie,

w tym miast Cittaslow. Ważnym aspektem wyróżniającym sieci Cittaslow były bardzo dobre perspektywy w zakresie pozyskiwania funduszy zewnętrznych. Czternaście miast w 2015 roku podpisało z władzami samorządu województwa umowę w sprawie realizacji Ponadlokalnego Programu Rewitalizacji Sieci Miast Cittaslow w województwie warmińsko-mazurskim.

Ocenę potencjału poszczególnych produktów autorzy strategii oparli na pięciostopniowej skali: faza narodzin produktu (produkt rozproszony lub na etapie opisanej koncepcji), faza inkubacji (integrowanie oferty, zawiązane pierwsze partnerstwa, oferta promowana – testowana), faza dojrzewania (wdrożenie powiązane ze stabilnym partnerstwem, produkt staje się rozpoznawalny w regionie, początek wdrażania komercyjnej oferty), faza profesjonalizacji (szeroka i stabilna komercjalizacja produktu, elementy promocji ogólnokrajowej i międzynarodowej), faza stabilnej gwiazdy rynkowej (rozwinęte partnerstwa, system monitoringu, produkt z atrybutami marki, komercjalizacja w oparciu o różne kanały dystrybucji oraz metody sprzedaży)⁹. Produkt turystyczny Miasta Cittaslow sytuuje się w pierwszej fazie rozwoju, czyli etapie narodzin. Zachodzą jednak także działania wskazujące na stopniowe integrowanie oferty, tj. powstanie pod koniec 2016 r. publikacji turystycznej, która w zbiorczy sposób pokazuje ofertę turystyczną kilku miast w ramach przygotowanej propozycji wycieczki po miastach. Uruchomiony został także portal internetowy, który promuje ofertę kulturalną i rekreacyjną miast sieci oraz jest przekąźnikiem informacji o wydarzeniach w miastach Cittaslow.

Miasta Cittaslow w województwie warmińsko-mazurskim mają potencjał rozwoju silnej marki miejsca i tworzą atrakcyjną sieć eksploracji turystyki objazdowej. Te atrybuty zdaniem autorów strategii stoją u podstaw budowania wizerunkowego, sieciowego produktu turystyki miejskiej, o charakterze edukacyjno-kulturowym. Walerami sieci są także: filozofia „miast dobrej jakości życia” i jej funkcja edukacyjna; potencjał kulturowy i społeczny miast; wizerunek „prozdrowotny” – czyste powietrze, naturalna żywność, niski stopień zanieczyszczenia; a także lokalne produkty turystyczne, czyli oferty związane z miejscową tożsamością kulturową i społeczną¹⁰.

Strategia określa pięć celów operacyjnych związanych z rozwojem produktu.

1. Opracowanie karty turystycznej sieci Cittaslow oraz wspólnego portalu atrakcji i produktów.
2. Program rozwoju produktów turystycznych oraz marketingu produktu zintegrowanego miast sieci Cittaslow z regionu warmińsko-mazurskiego.
3. Realizacja działań w ramach programów rewitalizacji miast sieci Cittaslow.

⁹ Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025, s. 40.

¹⁰ Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025, s. 43.

4. Komercjalizacja oferty produktu Cittaslow, w tym przez biura turystyki krajoznawczej oraz alternatywnej.
5. Opracowanie i wdrożenie programów kreatywnych i kulturalnych, wzbogacających atrakcyjność turystyczną sieci miast Cittaslow.

Autorzy strategii przygotowali również rekomendacje dotyczące wdrażania produktu, obejmujące:

- 1) zainteresowanie ofertą Cittaslow biur turystycznych ukierunkowanych na tzw. srebrną turystykę,
- 2) integrowanie działań marketingowych na obszarze miast Cittaslow,
- 3) utworzenie szlaku wokół miejscowości Cittaslow regionu, w tym koncepcji oznakowania tras oraz wykorzystania aplikacji mobilnej (szlak rowerowy, samochodowy),
- 4) rozwój efektywnych platform sprzedażowo-rezerwacyjnych, w tym także poprzez wykorzystanie nowoczesnych aplikacji mobilnych oraz funkcji geolokalizacji,
- 5) zwiększenie efektywności oraz konkurencyjności oferty poprzez realizowanie założeń kierunków strategicznych, w tym dotyczących: – kreatywności w turystyce, synergii kultury i turystyki, a także ekotrendów w turystyce,
- 6) zestawienie produktów turystycznych województwa warmińsko-mazurskiego.

Tabela 2. Zestawienie produktów turystycznych regionu według istotnych parametrów wdrażania

Lp.	Nazwa Produktu	Wdrażanie	Faza rozwoju
PW – Produkt wizerunkowy			
PW.1	Kraina Wielkich Jezior Mazurskich	Porozumienie gmin i miast, Parki Krajobrazowe	4
PW.2	Kraina Kanału Elbląskiego	Elbląski Klaster Turystyczny, LGD, LOT-y, PTTK, JST	3
PW.3	Miasta Cittaslow	Stowarzyszenie „Polskie Miasta Cittaslow”	1
	Flagowe szlaki kulturowe i przyrodnicze	SW, kłustry, Partnerzy, LGD	2

PP – Produkty podstawowe			
PP.1	Warmia – Mazury SPA & Zdrowie Życie	WM ROT, Partnerzy, LGD	3-4
PP.2	„Podróże kulinarne – Warmia, Mazury, Powiśle”	SW/WM ROT, klastry, LGD	2
PP.3	„Warmia – Mazury & EKO MICE”	WM ROT, klastry, LGD	2
PP.4	Turystyka sportowa	SW, JST, kluby sportowe, LGD	2
PP.5	Turystyka wiejska – ekoturystyka	LOT-y, PTTK, Lasy, NGO, LGD, porozumienia społecznościowe	3
PP.6	Turystyka zimowa Warmia-Mazury & Winter Wonder	WM ROTm, LOT-y, LGD	3
PP.7	Turystyka aktywna – kajakowa	LOT-y, JST, LGD, PTTK	4
PP.8	Turystyka aktywna – żeglarsstwo	LOT-y, JST, LGD, kluby żeglarskie	4
PP.9	Turystyka aktywna – rowerowa	LOT-y, JST, LGD, PTTK	3
PP.10	Turystyka wypoczynkowa	LOT-y, JST, LGD	4
PP.11	Turystyka kulturowa, miejska oraz objazdowa	JST, LOT-y, LGD, instytucje kultury, PTTK, inne NGO's	4
PN – Produkty niszowe			
PN.1	Turystyka przyrodnicza	Lasy P., LGD, LOT-y, PTTK, Parki Krajobrazowe	2
PN.2	Turystyka artystyczna	LOT-y, LGD	2
PN.3	Sporty ekstremalne	Lasy Państwowe, LOT-y, LGD	3
PN.4	Warmia – Mazury Wonder & Prestige	WM ROT, klastry LGD	2

PU	Produkty uzupełniające		
PU.1	Turystyka pielgrzymkowa i sakralna	LOT-y, admin. Kościelne, LGD	4
PU.2	Turystyka aktywna – jazda konna	LOT-y, LGD, Lasy Państwowe	3
PU.3	Wędkarstwo	LOT-y, LGD, koła wędkarskie, LGD/LGR	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2025.

5. Ponadlokalny Program Rewitalizacji sieci miast Cittaslow w województwie warmińsko-mazurskim

Jednym z najważniejszych instrumentów służących rozwojowi i ciągłemu procesowi przemian miejskich, łączących przedsięwzięcia infrastrukturalne z ograniczeniem niekorzystnych zjawisk społecznych w miejscowościach zrzeszonych w ruchu „miast dobrej jakości życia”, jest *Ponadlokalny Program Rewitalizacji sieci miast Cittaslow*. We wdrażaniu tego programu uczestniczy czternaście miast polskiej sieci z województwa warmińsko-mazurskiego, tj. Barczewo, Biskupiec, Bisztynek, Dobre Miasto, Gołdap, Górowo Iławeckie, Lidzbark Warmiński, Lubawa, Nidzica, Nowe Miasto Lubawskie, Olsztynek, Pasym, Reszel oraz Ryn. Nadrzędnym celem działań rewitalizacyjnych w ramach programu jest wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem, a także lepsza jakość życia społeczności zamieszkującej obszary problemowe, niemniej jednym z najważniejszych efektów programu będzie poprawa oferty turystycznej i atrakcyjności miejscowości. Ponadlokalny program rewitalizacji miast sieci Cittaslow jest dokumentem ramowym, którego celem jest skoordynowana i ukierunkowana rewitalizacja miast. Jak czytamy w dokumencie: „Realizacja Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow sprawi, że region będzie postrzegany przez społeczność lokalną i osoby przyjezdne jako miejsce, gdzie żyje się w harmonii z otaczającym środowiskiem, miejsce przyjazne, gdzie warto mieszkać, zakładać rodziny, inwestować i po prostu żyć”¹¹.

¹¹ Ponadlokalny Program Rewitalizacji sieci miast Cittaslow Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Tabela 3. Przykładowe projekty poprawiające ofertę turystyczną miast

Miasto	Nazwa Projektu	Opis
Dobre Miasto	Zagospodarowanie przestrzeni publicznej służącej integracji społecznej	Projekt ten związany jest z zagospodarowaniem przestrzeni publicznej i jest nieodłącznym elementem z wcześniej opisanymi projektami służącymi integracji społecznej. Zrewitalizowany obszar stworzy idealne miejsce służące aktywizacji społeczno-gospodarczej, ponieważ planuje się wykonanie wzdłuż rzeki Łyny m.in. ciągu pieszo-rowerowego, dwóch kładek dla pieszych przez rzekę, placu zabaw, stoisk handlowych itp. przeznaczonych do sprzedaży wyrobów lokalnych, miejsc do postoju i obsługi kamperów oraz infrastrukturę związaną ze sportami wodnymi.
Górowo Iławeckie	Stworzenie Parku rekreacyjno-sensorycznego wokół Stawu Garncarskiego w Górowie Iławeckim	Park jako całość pozwoli spędzać mieszkańcom obszaru rewitalizowanego wolny czas w warunkach sprzyjających wyrównywaniu szans rozwojowych ich dzieci i poprawiających kondycję psychofizyczną osób starszych i niepełnosprawnych. Sprzyjał będzie odbudowie więzi rodzinnych i integracji sąsiedzkiej poprzez konieczność interakcji podczas korzystania z urządzeń parkowych.
Lubawa	Rewitalizacja centrum – utworzenie centrum aktywności społecznej na Zamku Biskupów Chełmińskich w Lubawie	W ramach tego projektu przewidziane zostały prace rewitalizacyjne realizowane na terenie obiektu – ruin zamku. W ramach tego zadania wykonane zostaną prace związane z przywróceniem funkcji użytkowej piwnic byłego Zamku Biskupów Chełmińskich w Lubawie, w tym prace archeologiczno-konserwatorskie na terenie zabytku – ruin Zamku Biskupów Chełmińskich w Lubawie mające na celu ochronę, zachowanie i zabezpieczenie tego zabytkowego obiektu. Zabezpieczone piwnice ruin zamku i parter odtwarzanej budowli zostaną częściowo przystosowane do prowadzenia działalności edukacyjnej i animacji kulturalnych poprzez prowadzenie zajęć Klubu Integracji Społecznej. Kolejny etap to odtworzenie dwóch skrzydeł zabudowy Zamku Biskupów Chełmińskich w Lubawie i zaadaptowanie pomieszczeń na cele związane z działalnością Centrum Aktywności Społecznej w Lubawie.
Nowe Miasto Lubawskie	Kompleksowy remont i przebudowa budynku Miejskiego Centrum Kultury w celu utworzenia Manufaktury Zawodów Dawnych	Budynek Miejskiego Centrum Kultury znajduje się w złym stanie technicznym. Niezbędny jest kompleksowy remont i przebudowa obiektu oraz zakup nowoczesnego wyposażenia. Zaplanowano: – modernizację pomieszczeń na salę wystawienniczą, – modernizację pomieszczeń w celu przystosowania do prowadzenia zajęć i warsztatów dot. zawodów dawnych, – modernizację sali widowiskowej.

Olsztynek	Zagospodarowanie plaży miejskiej	Wzrost potencjału turystycznego miasta stał się jednym z głównych zadań samorządu. Aby skutecznie konkurować z innymi ośrodkami oraz wzbogacać ofertę turystyczną gminy oraz regionu, należy uaktywnić niezagospodarowane dotąd tereny plaży miejskiej nad jeziorem Jemiołowskim w Olsztynku wraz z remontem istniejącego pomostu i dostosowaniem terenu dla potrzeb ruchu osób niepełnosprawnych. Wzrost konkurencyjności gminy, bazujący na walorach przyrodniczych, będzie skutkował również wsparciem działalności Młodzieżowego Klubu Integracji Społecznej poprzez umożliwienie realizacji na terenie plaży zajęć aktywizujących i integrujących.
-----------	----------------------------------	---

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ponadlokalnego Programu Rewitalizacji Sieci Miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego

6. Podsumowanie

Sieć miast Cittaslow w województwie warmińsko-mazurskim ma duży, do tej pory niewykorzystany, potencjał, dotyczący rozwoju produktu turystycznego i budowania silnej marki miejsca. Walorami ruchu są filozofia „miast dobrej jakości życia” i jej funkcja edukacyjna, potencjał kulturowy i społeczny miast, wizerunek „prozdrawotny”, a także lokalne produkty turystyczne, czyli oferty związane z miejscową tożsamością kulturową i społeczną. Sieć Cittaslow wpisuje się ponadto w globalne trendy związane m.in. z rosnącą popularnością życia typu *slow life* i *slow food*.

Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025 zawiera jasny cel dla sieci miast Cittaslow, tj. wykreowanie w oparciu o walory i potencjały rozwojowe miast wizerunkowego, sieciowego produktu turystyki miejskiej o charakterze edukacyjno-kulturowym. Dokument wskazuje cele operacyjne związane z rozwojem produktu oraz rekomendacje dotyczące jego wdrażania. Inspiracją dla miast mogą być elementy przypisane do poszczególnych kierunków strategicznych: *Synergia kultury i turystyki*, *Kreatywność w turystyce*, *Turystyka inteligentna* i *Eko Trendy w turystyce*.

Wzbogacaniu oferty turystycznej miast w najbliższych latach służyć będzie wdrażanie projektów ujętych w Ponadlokalnym Programie Rewitalizacji Sieci Miast Cittaslow w województwie warmińsko-mazurskim.

Literatura

- Gruszecka-Tieśluk A. (2013), *Sieć Cittaslow – strategia rozwoju małych miast w Polsce?* Studia Ekonomiczne, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, nr 144, cz. 2, Nowoczesne instrumenty polityki rozwoju lokalnego – zastosowanie i efekty w małych miastach.
- Ponadlokalny Program Rewitalizacji sieci miast Cittaslow Województwa Warmińsko-Mazurskiego (2015), Stowarzyszenie Polskie Miasta Cittaslow, WMARR, Olsztyn.
- Statut Stowarzyszenia Cittaslow International, załącznik A.
- Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025, Aktualizacja (2016), Sejmik Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.
- Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025 (2013), Olsztyn.
- Treutle I. (2016), *Budowanie potencjału turystycznego Lidzbark Warmińskiego w ramach sieci Cittaslow*, [w:] Alternatywne modele rozwoju miast – sieć miast Cittaslow, pod red. E. Strzeleckiej, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej.

CITTASLOW NETWORK AS A REPUTATIONAL TOURIST PRODUCT OF THE WARMIAN-MASURIAN VOIVODSHIP

The paper presents the provisions of the Tourism Development Strategy of Warmian-Masurian Voivodship up to 2025 and other strategic and operational documents of the region which indicate the importance of Cittaslow network for social and economic development of the province. Cittaslow towns have been indicated in the tourist strategy as one of the reputational tourism products of the Warmian-Masurian Voivodship. This product is characterized by networking, educational and cultural value, as well as focusing on the urban tourism. The strategy pinpoints the development potential of the product and recommendations for its implementation. The constant improvement of tourist offer of the village will also be affected by the implementation of projects carried out by fourteen Cittaslow towns in the region within the framework of supra-local Revitalisation Programme of City Network Cittaslow of Warmian-Masurian Voivodship. The study identifies examples of projects with a high tourist potential.

Keywords: tourism, tourism development strategy, a network of Cittaslow, Warmian-Masurian Voivodship.

Przynależność do Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow a rynek nieruchomości

Celem opracowania jest próba zbadania wpływu przynależności do Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow na rynek nieruchomości w miastach będących członkami tej sieci. Przeprowadzono w nim analizę cen i rodzajów oferowanych do sprzedaży nieruchomości, reklam promujących realizowane inwestycje budowlane, a także poszczególnych ogłoszeń mających na celu zbycie nieruchomości. Badania wykazały, że brand Cittaslow na lokalnych rynkach nieruchomości jest, jak dotąd, rzadko wykorzystywany. Jedynie w ogłoszeniach deweloperów oraz na niektórych z oferujących nieruchomości do sprzedaży portalach internetowych znalazły się odniesienia do idei miast dobrego życia. Należy jednak podkreślić, że wyżej wymienione przypadki były nieliczne, a przywołanie marki Cittaslow ograniczało się w zasadzie do przedstawienia samej nazwy ruchu uzupełnionej, ewentualnie, bardzo powierzchownym opisem jego założeń. Analiza cen nieruchomości mieszkalnych oferowanych do sprzedaży w miastach należących do Polskiej Krajowej Sieci Cittaslow ujawniła, że najczęściej za m² żądano w Murowanej Goślinie, jedynym polskim mieście Citta położonym w granicach aglomeracji miejskiej. Co oczywiste, na tak wysoki poziom cen w Murowanej Goślinie wpłynęła bliskość Poznania. Wydaje się także, że w przypadku gminy Murowana Goślina jednym z ważniejszych motywów przystąpienia do krajowej sieci miast Cittaslow była chęć zwiększenia własnej atrakcyjności na rynku nieruchomości w aglomeracji poznańskiej.

Słowa kluczowe: Cittaslow, rynek nieruchomości, ceny nieruchomości mieszkaniowych, Polska Krajowa Sieć Miast Cittaslow.

¹ dr Barbara Maćkiewicz, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej ul. Bogumiła Krygowskiego 10, 61-680 Poznań tel.: +48 61 829 61 67, email: basic@amu.edu.pl

Łukasz Górski i Adrian Rutkowski, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych, Studenckie Koło Naukowe Geografów Sekcja Geografii Społeczno-Ekonomicznej, ul. Bogumiła Krygowskiego 10, 61-680 Poznań, email (odpowiednio): Shineareth@interia.pl; arutkowski93@gmail.com

1. Wprowadzenie

Położone peryferyjnie małe miasta to współcześnie najczęściej obszary depopulacyjne, postrzegane jako miejsca pozbawione perspektyw na znalezienie pracy, a tym samym mało atrakcyjne do zamieszkania i życia. Niemniej jednak pogląd ten, choć przeważający, nie jest jedyny. Próbę zmiany stereotypowego wizerunku małych miast i docenienia tkwiącego w nich potencjału, stanowi zainicjowana w 1999 roku we Włoszech idea miast dobrego życia – Cittaslow. Ogólnie rzecz ujmując, nie chodzi w niej o to by cofnąć czas, ale aby w miastach Cittaslow odnaleźć harmonijny rytm pomiędzy szybkim a powolnym, ilością a jakością, wiejskim i miejskim, lokalnym i globalnym, analogowym i cyfrowym. Ruch Cittaslow jest swoistą receptą na znalezienie balansu pomiędzy „*la dolce vita*” a dynamicznym społeczeństwem informacyjnym (Sohn i in. 2015). Innymi słowy, Cittaslow to idea poprawy życia w miastach niewielkich, szczególnie w reakcji na aglomeracje i metropolie, których uciążliwość jest trudna do zniesienia. Kiedy szybkie, nerwowe wielkomiejskie życie zaczyna tracić blask, wielu ludzi zaczyna poszukiwać wolniejszego tempa (Honoré 2005). Uciekający z dużych miast osiedlają się w mniejszych miejscowościach, z dala od wielkomiejskiego hałasu, odnajdując ciszę i spokój. Tendencja ta stanowi szansę dla miasteczek Cittaslow. Jednocześnie stawia przed nimi zadanie, aby sprawić, by takie osoby chciały się osiedlić właśnie w nich (Schick 2013, Skalski 2015).

Idea Cittaslow stwarza nadzieję na to, że małe miasta mogą stać się odskocznią dla wielu ludzi zmęczonych uciążliwością życia w dużej aglomeracji. Szczegółowe założenia ruchu Cittaslow, wymogi przynależności do sieci, jak również wpływ marki Cittaslow na jakość życia, rozwój turystyki czy poziom rozwoju społeczno-gospodarczego przedstawiono w pracach autorów, takich jak m.in.: Knox (2005), Mayer i Knox (2006), Augustyn (2011), Grzelak-Kostulska i Hołowiecka (2011), Lowry i Lee (2011), Kopeć (2012), Semmens i Freeman (2012), Gruszecka-Tieśluk (2013), Kaczmarek i Konecka-Szydłowska (2013), Mazur-Belzyt (2014), Kwiatek-Sołtys i Mainet (2015), Sohn i in. (2015), Turkmen (2015), Strzelecka (red., 2016), Maćkiewicz i Konecka-Szydłowska (2017). Jak dotąd w literaturze przedmiotu brakuje jednak publikacji poświęconych badaniu zależności pomiędzy marką sieci Cittaslow a rynkiem nieruchomości. Niniejsze opracowanie częściowo wypełnienia tę lukę. Poprzez analizę reklam nieruchomości, treści w serwisach poświęconych nieruchomościom, a także poszczególnych ogłoszeń, jak również badanie cen oferowanych do sprzedaży nieruchomości mieszkaniowych w miastach należących do Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow, próbuje się ustalić jakie jest znaczenie marki Cittaslow na rynku nieruchomości.

2. Metody badań

W celu zbadania obecności marki Cittaslow na rynku nieruchomości dokonano przeglądu zagranicznych i krajowych portali nieruchomości, m.in.: immobiliare.it, tecnocasa.it, trovocasa.net, immobiliare.com, wingsch.net, otodom.pl, dom.gratka.pl, czy olx.pl. Ponadto zapoznano się z materiałami promocyjnymi przygotowanymi przez deweloperów realizujących swoje inwestycje w miastach Cittaslow. W ramach badania przeprowadzono również rozmowy telefoniczne z pracownikami biur nieruchomości, którzy w sygnowanych przez siebie ofertach zamieszczali jakiejkolwiek informacje o idei Cittaslow, bądź choćby krótką wzmiankę mówiącą o przynależności danej miejscowości do sieci miast dobrego życia. Poza tym z ogłoszeń dostępnych na portalach nieruchomości: otodom.pl, dom.gratka.pl, oraz olx.pl² wyłoniono ogół, pochodzących zarówno z rynku pierwotnego, jak i wtórnego, ofert sprzedaży nieruchomości mieszkaniowych we wszystkich ośrodkach należących do Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow.

Utworzony na tej podstawie zbiór danych, zawierający informacje dotyczące rodzaju nieruchomości mieszkaniowej, jej ogólnej powierzchni, średniej ceny jednostkowej i łącznej, jak również nazwy poszczególnych miejscowości posłużył do przeprowadzenia szczegółowych analiz rynku nieruchomości w polskich miastach Cittaslow. Z uwagi na trudność pozyskania tego rodzaju informacji, w opracowaniu nie udało się uwzględnić danych z rynku nieruchomości, obejmujących zmiany cen w dłuższym horyzoncie czasowym, tj. okres zarówno przed, jak i po przystąpieniu do Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow. Nie odwołano się również do poziomu cen nieruchomości w innych, niezrzeszonych w Cittaslow miastach, których liczba mieszkańców nie przekracza 50 tys. osób.

3. Marka Cittaslow na rynku nieruchomości

We współczesnym świecie zwiększa się znaczenie i rola marki (z ang. *brand*). Marka przekłada się na lepszą sprzedaż produktu, a co za tym idzie na wyższe zarobki. Jest ona kluczowym elementem niematerialnym przedsiębiorstwa, który wpływa na rozpoznawalność danej jednostki, stanowiąc tym samym zasadniczą kwestię dla potencjalnych odbiorców. Poza tym, jak twierdzi Sirgy³ (1982 za Łuzną 2012), marka jest również wyznacznikiem pewnych wartości, idei czy stylu życia, będąc tym samym elementem kształtujących tożsamość nabywcy. Dlatego też obecnie jako marki pojmowane są głównie nie

² dostęp: 14-15.01.2017.

³ J.M. Sirgy, Self-Concept in Consumer Behaviour: A critical Review, *Journal of Consumer Research*, Vol. 9, 1982, s. 297-300.

materialne produkty, lecz idee, wizje, wartości i style życia (np. Łuzna 2012). Efekt ten w coraz większym stopniu dotyczy także przestrzeni, a także nawet poszczególnych nieruchomości. W obliczu globalnej i regionalnej konkurencji liczne regiony, gminy i miasta wdrażają koncepcję marki miejsca (ang. *place branding*), kreując w ten sposób społeczności dzielące wspólny styl życia, tożsamość i wartość marki (np. Bellini i in. 2010, Łuzna 2012, Pasquinelli 2014, 2010, Dudek-Mańkowska, Balkiewicz-Żarek 2015).

Jednym z przykładów tworzenia marki miejsca jest także Cittaslow (np. Grzelak-Kostulska i in. 2011, Grzelak-Kostulska, Hołowiecka 2011, Maćkiewicz, Konecka-Szydłowska 2017), jako że przynależność do sieci miast Cittaslow oraz jej identyfikacja logo ze ślimakiem mają być gwarantem wysokiej, opartej o idee ruchu, jakości życia. Cittaslow jest marką, której zadaniem jest wyróżnienie małych miast, a przez to uczynienie ich bardziej atrakcyjnymi dla mieszkańców, lokalnych producentów, a także turystów. Międzynarodowa Sieć Miast Dobrego Życia – Cittaslow ma stanowić atrakcyjną alternatywę dla uciążliwego życia w metropoliach. Z powyższych względów wydaje się więc, że marka Cittaslow powinna być obecna na rynku nieruchomości mieszkaniowych w należących do sieci ośrodkach. Przeprowadzone badania wykazały, że choć marka Cittaslow pojawia się w treści ofert mieszkaniowych, to jednak, póki co, dużo częściej w krajach takich jak Włochy czy Turcja. Na zagranicznych stronach internetowych zajmujących się pośrednictwem w obrocie nieruchomościami, bez trudu można odnaleźć znaczą liczbę ogłoszeń zarówno z rynku pierwotnego, jak i wtórnego, które promują nie tylko oferowane do sprzedaży nieruchomości mieszkaniowe, ale dodatkowo także ideę ruchu Cittaslow (rys. 1, 2). Poza tym we wspomnianych wcześniej krajach powstają również biura specjalizujące się w sprzedaży nieruchomości pochodzących z miast należących do Sieci Miast Dobrego Życia. Należą do nich m.in.: "Reliogo real estate" i "Rem S.r.l".

Descrizione:

Questa prestigiosa villa è situata tra le colline di Asolo, uno dei centri storici più suggestivi d'Italia, riconosciuto come 'Città Slow', dalla famosa associazione Slow Food, elogio alla tranquillità, alla qualità della vita e città dalla ricca tradizione enogastronomica: infatti l'area circostante è identificata doc e docg, culla di produzione del Prosecco, eccellenza vitivinicola prodotta esclusivamente in questa zona.

Asolo è comodamente raggiungibile percorrendo una meravigliosa strada panoramica in circa 30 minuti dalla città di Treviso e 40 minuti dalla città di Venezia e dai loro aeroporti.

L'Asolo Golf Club è una struttura rinomata per il suo campo da gioco da 27 buche, la Club House con il Ristorante '28° Buca', l'american bar, le sale gioco, un'area convegni, un centro benessere con sauna, massaggi, palestra e zona relax, una piscina esterna scoperta e riscaldata con un bar

[+ continua a leggere](#)

Rys. 1. Oferta nieruchomości położonej w Santa Fosca (Włochy)

Źródło: www.trovacasa.net/Ville_singole/Vendita/TV/Asolo/TC-6292-21988976.html

Rys. 2. Informacja o ruchu Cittaslow na stronie niemieckiej firmy prowadzącej doradztwo inwestycyjne na rynku nieruchomości

Źródło: www.wingsch.net/cittaslow-die-entschleunigung-der-stadt/?lang=en

Podobne przykłady na rodzimym rynku nieruchomości pojawiały się sporadycznie. Wyłącznie na jednym, najbardziej popularnym portalu nieruchomości otodom.pl znalazł się artykuł informujący o idei ruchu Cittaslow, nawiązujący do runku nieruchomości w polskich miastach należących do sieci (rys. 3). Jednocześnie w oferowanych na tym samym portalu ogłoszeniach, dotyczących sprzedaży nieruchomości, można było znaleźć skąpą informację mówiącą o tym, że dana miejscowość jest jednym z miast Cittaslow, co gwarantuje „dobre życie codzienne” (rys. 4).

Również deweloperzy, promując realizowane przez siebie inwestycje w ośrodkach należących do Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow, bardzo rzadko powoływali się na markę Cittaslow. Jedynie, działający m.in. na terenie miasta Murowana Goślina, deweloper Linea zwrócił się do władz gminy z prośbą o pozwolenie na wykorzystanie marki Cittaslow w swoich materiałach reklamowych. Niemniej jednak i w tym przypadku przygotowana przez dewelopera informacja ograniczyła się jedynie do lakonicznego stwierdzenia, że inwestycja mieszkaniowa w miejscowości Murowana Goślina powstaje w oparciu o założenia Międzynarodowej Sieci Miast Cittaslow. Nigdzie jednak wspomnianych założeń nie przedstawiono.

The screenshot shows the Otodom.pl website interface. At the top, there's a navigation bar with 'otodom.' logo, 'Ogłoszenia - Oferty deweloperów Firmy - Artykuły', a user profile icon labeled 'Moje konto', and a green 'Dodaj ogłoszenie' button. On the left, a vertical menu lists categories like 'Nowości w Otodom', 'Rynek nieruchomości', 'Wydarzenia', 'Architektura i ogród', 'Prawo', 'Wnętrza', 'Finanse', 'Porady budowlane', and 'Nowe inwestycje'. The main content area features the article title 'Miasta - ślimaki to wysoka jakość życia, a jakie ceny mieszkań?' with a sub-header 'STYL ŻYCIA 10.10.2013'. Below the title are social media icons for Twitter, Facebook, Google+, and LinkedIn. The article text begins with 'Są na świecie ośrodki miejskie, które za główny cel postawiły sobie wysoką jakość życia mieszkańców...'.

Rys. 3. Fragment artykułu „Miasta – ślimaki to wysoka jakość życia, a jakie ceny mieszkań?”

Źródło: <https://otodom.pl/wiadomosci/styl-zycia/miasta-slimaki-to-wysoka-jakosc-zycia-a-jakie-ceny-mieszkan-id2648.html> autor: Jarosław Mikołaj Skoczeń, Agata Polińska

The screenshot displays a real estate listing on Otodom.pl. At the top left, the price is '390 000 zł'. To the right, there are three columns: 'powierzchnia 182 m²', 'pokoje 5', and a location pin icon with the text 'Dom na sprzedaż, B mazurskie, Rolna'. Below this is the 'Opis' section, which starts with 'baroszycki, Bisztynek, dom, sprzedam'. The description continues: 'Na sprzedaż dom 182 m2 na wsi siedlisko na działce 4 653 m2 położone w Bisztyнку w pow. Bartoszyckim na Warmii i Mazurach. Bisztynek od 2007r. jest jednym z miast Cittaslow dobre życie codziennie. Piękne siedlisko wybudowane w 1950 r. na planie czworoboku, składające się z czterech doskonale zachowanych budynków pomiędzy którymi znajduje się duże podwórze. Taki układ daje mieszkańcom poczucie odosobnienia i intymności. Budynek w doskonałym stanie, gospodarze na bieżąco dokonują wszelkich niezbędnych napraw. W tym gospodarstwie można zamieszkać od zaraz bez zbędnych kosztów i nakładów. Siedlisko usytuowane jest na działce o powierzchni 4 653 m2, na skraju miasteczka wśród kilku innych zabudowań. Dom mieszkalny o powierzchni 182 m2 posiada wszystkie udogodnienia tak aby mieszkając na wsi mieć komfort miejski (łazienka z wanną i kabiną prysznicową, centralne ogrzewanie itp.), jest parterowy z poddaszem (nieużytkowym, do adaptacji) częściowo podpiwniczony.'

Rys. 4. Oferta nieruchomości zlokalizowanej w miejscowości Bisztynek

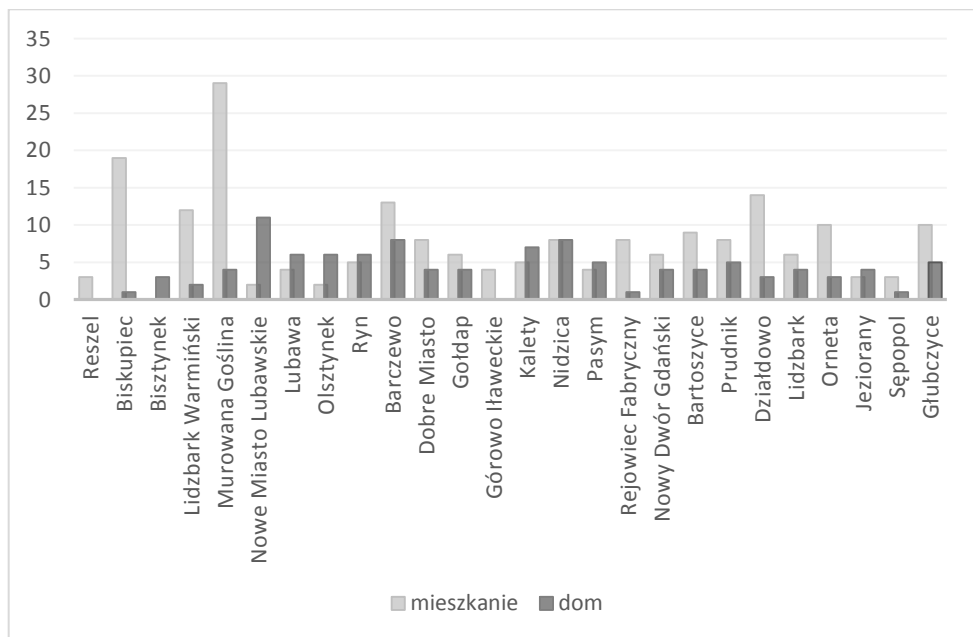
Źródło: www.otodom.pl/oferta/dom-182-m-bisztynek-ID1tILA.html

Wydaje się, że znikoma obecność marki Cittaslow na polskim rynku nieruchomości wynika z faktu, że zarówno firmy pośredniczące w obrocie nieruchomościami, jak również nabywcy, zazwyczaj nie posiadają wiedzy na temat Międzynarodowej Sieci Miast Dobrego Życia. Tezę tę potwierdziły rozmowy telefoniczne przeprowadzone z pracownikami biur nieruchomości, którzy w prowadzonych przez siebie ofertach zamieszczali krótkie informacje dotyczące idei ruchu Cittaslow bądź nadmieniali o przynależności danej miejscowości do wspomnianej sieci. Okazało się, iż niejednokrotnie rozmówcy przyznawali, że "pierwszy raz słyszą o idei miast Slow", prosząc tym samym osoby przeprowadzające wywiad o jej przybliżenie. Respondenci podkreślali, że osoby przygotowujące daną ofertę często opierały się na informacjach

znalezionych w tekstach promocyjnych miast. Odszukane informacje były zazwyczaj machinalnie kopiowane przez pracowników biur nieruchomości, którzy nie zagłębiali się w założenia ruchu Cittaslow. Taki sposób postępowania należy uznać za zastanawiający, ponieważ można by przypuszczać, że zainteresowanie pośredników w obrocie nieruchomościami ideą Cittaslow powinno być większe.

4. Rynek nieruchomości mieszkaniowych w miastach Polskiej Krajowej Sieci Cittaslow

Badania wykazały, że na rynku nieruchomości mieszkaniowych w polskich miastach Cittaslow zdecydowanie dominowały oferty dotyczące rynku wtórnego. Stanowiły one 95% wszystkich ogłoszeń. Nowych, proponowanych do sprzedaży nieruchomości było więc niewiele. Blisko $\frac{2}{3}$ oferty stanowiły mieszkania, które były dostępne we wszystkich należących do Polskiej Krajowej Sieci Cittaslow ośrodkach (rys. 5). Podaż domów była mniejsza, a w miejscowościach Reszel i Górowo Iławieckie nie występowała wcale.

Rys. 5. Nieruchomości mieszkaniowe oferowane do sprzedaży w miastach Polskiej Krajowej Sieci Cittaslow

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z olx.pl, dom.gratka.pl oraz otodom.pl

Ceny ofertowe zarówno mieszkań, jak i domów były w polskich miastach Cittaslow silnie zróżnicowane. Za m² mieszkania żądano od 850 złotych w położonej w województwie warmińsko-mazurskim miejscowości Sępopol do 3 759 złotych w Murowanej Goślinie, wchodzącej w skład aglomeracji Poznańskiej (tabela 1).

Co oczywiste, na tak wysoki poziom cen w Murowanej Goślinie wpłynęła bliskość Poznania. W przypadku domów, rozpiętość cenowa była nieco mniejsza. Wahala się ona od 1 050 zł/m² w Rejowcu Fabrycznym do 3 324 zł/m² w położonej na Pojezierzu Olsztyńskim miejscowości Pasy.

Tabela 1. Zestawienie cen nieruchomości w polskich miastach Slow.

Nazwa miejscowości	średnia cena za mieszkanie	średnia powierzchnia mieszkania w m ²	średnia cena za m ²	średnia cena za dom	średnia powierzchnia domu w m ²	średnia cena za m ²
Reszel	126 000,00	52,67	2 417,91	-	-	-
Biskupiec	169 700,00	58,73	2 996,77	170 000,00	75,00	2 266,67
Bisztynek	-	-	-	560 000,00	297,57	2 537,09
Lidzbark Warmiński	139 000,00	57,62	2 553,04	409 500,00	165,00	2 781,25
Murowana Goślina	246 598,59	66,20	3 758,80	634 666,67	209,33	2 988,59
Nowe Miasto Lubawskie	152 500,00	52,95	2 893,38	453 636,36	242,36	2 491,74
Lubawa	223 333,33	63,03	3 627,57	420 000,00	159,69	2 613,12
Olsztynek	125 833,33	52,42	2 509,52	450 000,00	195,00	2 289,40
Ryn	125 666,67	58,18	2 131,93	330 800,00	123,84	3 157,16
Barczewo	165 000,00	54,48	3 043,23	343 125,00	175,61	2 190,05
Dobre Miasto	145 124,88	44,73	3 255,25	518 500,00	235,25	2 193,81
Gołdap	131 000,00	53,86	2 429,15	491 250,00	188,80	2 885,81
Górowo Iławickie	130 000,00	53,25	2 415,42	-	-	-
Kalety	113 500,00	45,00	2 385,87	457 200,00	290,00	1 927,53
Nidzica	173 833,33	72,02	2 561,22	290 571,43	135,86	2 295,44
Pasy	123 000,00	46,70	2 683,61	452 000,00	187,76	3 323,63
Rejonowiec Fabryczny	123 571,43	55,10	2 210,82	210 000,00	200,00	1 050,00
Nowy Dwór Gdański	198 166,67	54,85	3 585,27	745 450,00	304,83	3 004,46
Bartoszyce	175 333,33	55,38	3 127,24	375 000,00	152,50	2 576,40
Prudnik	107 362,50	60,70	1 782,08	439 000,00	187,80	2 431,96

Działdowo	159 850,00	53,82	3 016,63	444 666,67	244,00	2 019,60
Lidzbarsk Warmiński	143 833,33	68,63	2 325,10	314 750,00	192,68	1 718,56
Orneta	176 900,00	56,72	3 316,53	354 500,00	171,90	2 003,33
Jeżorany	143 000,00	56,57	2 541,73	219 737,50	214,60	1 382,96
Sępól	72 999,67	84,23	850,04	590 000,00	275,62	2 140,63
Głubczyce	125 400,00	55,15	2 322,56	266 800,00	173,80	1 881,77

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z olx.pl, dom.gratka.pl oraz otodom.pl

Analiza średnich cen ofertowych mieszkań w polskich miastach Cittaslow ujawniła, że ich najwyższe ceny osiągały mieszkania w miejscowościach położonych w trzech różnych województwach, tj.:

- 3 759 zł/m² w Murowanej Goślinie (woj. wielkopolskie), 3 627 zł/m² w Lubawie (woj. warmińsko-mazurskie),
- i 3 585 zł/m² w Nowym Dworze Gdańskim (woj. pomorskie).

Oznacza, że nie występowała koncentracja wyraźnie wyższych cen mieszkań, która ograniczałaby się do np. obszaru jednego województwa. Jednocześnie warto zauważyć, że różnica przeciętnej ceny m² mieszkania była ww. ośrodkach niewielka.

5. Podsumowanie

Przeprowadzone badania wykazały, że w odróżnieniu od krajów, takich jak Włochy czy Turcja marka Cittaslow na polskim rynku nieruchomości jest jak dotąd rzadko wykorzystywana. Jedynie w ogłoszeniach deweloperów oraz na niektórych, oferujących nieruchomości do sprzedaży, portalach internetowych znalazły się odniesienia do idei miast dobrego życia. Należy jednak podkreślić, że przypadki te były nieliczne, a przywołanie marki Cittaslow ograniczało się w zasadzie do przedstawienia samej nazwy ruchu, uzupełnionej, ewentualnie, bardzo powierzchownym opisem jego założeń. Oznacza to, że w Polsce marka Cittaslow nie jest jeszcze na tyle rozpoznawalna i silna, by mogła stanowić istotny argument przy zakupie nieruchomości. Badanie oferty nieruchomości mieszkaniowych w polskich miastach Cittaslow ujawniło, że była ona zdominowana przez mieszkania pochodzące z rynku wtórnego.

Analiza przeciętnych cen m² nieruchomości mieszkaniowych oferowanych do sprzedaży miastach w należących do Polskiej Krajowej Sieci Cittaslow wykazała ich silnie zróżnicowanie. Najwięcej, bo 3 759 zł/m² mieszkania żądano w Murowanej Goślinie, jedynym polskim mieście Citta znajdującym się w granicach aglomeracji miejskiej, najmniej 850 zł/m² w położonej w województwie warmińsko-mazurskim miejscowości Sępól. Jednocześnie okazało się, że nie występowała koncentracja wyraźnie wyższych cen mieszkań, która ograniczałaby się do np. obszaru jednego województwa.

Literatura

- Augustyn A. (2011), *Idea Cittaslow jako koncepcja zrównoważonego rozwoju małych miast*. Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego, 25, s. 745-757.
- Bellini N., Loffredo A., Pasquinelli C. (2010), *Managing Otherness. The political economy of place images in the case of Tuscany*, [w:] M. Kaveratzis and G. Ashworth (eds.) *Brand Management for cities: The theory and practice of effective place branding*. Edward Elgar, London, s. 89-115.
- Dudek-Mańkowska S., Balkiewicz-Żerek A. (2015), *Sila marki miejsca. Marketing i rynek*, 6, s. 14-23.
- Gruszecka-Tieśluk A. (2013), *Sieć Cittaslow-strategią rozwoju małych miast w Polsce?* Studia Ekonomiczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 144, s. 383-393.
- Grzelak-Kostulska E., Hołowiecka B. (2011), *Kreowanie wizerunku miasta a rozwój funkcji turystycznej na przykładzie wybranych miast Polskiej Sieci Cittaslow*, [w:] A. Rapacz (red.) *Gospodarka turystyczna w regionie. Przedsiębiorstwo. Samorząd. Współpraca*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 157, s. 652-666.
- Grzelak-Kostulska E., Hołowiecka B., Kwiatkowski G. (2011), *Cittaslow International Network: An Example of a Globalization Idea?* In *The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century*, Ostrava, University of Ostrava, s. 186-192.
- Honoré C. (2005), *In Praise of Slowness: Challenging the cult of speed*. Harpe One, New York.
- Kaczmarek U., Konecka-Szydłowska B. (2013), *Perspectives for development of small towns in Wielkopolska voivodeship*, [w:] J. Burdack, A. Kirszan (eds.) *Kleinstädte in Mittel-und Osteuropa: Perspektiven und Strategien lokaler Entwicklung*. Forum ifl, Leipzig (19), s. 66-88.
- Knox, L.P. (2005), *Creating Ordinary Places: Slow Cities in a Fast World*. *Journal of Urban Design*, 10, 1-11.
- Kopeć A. (2012), *Cittaslow – alternatywna koncepcja rozwoju małych miast Cittaslow – Alternative Idea of Urban Development of Small Cities*, [w:] I.M. Burda, G. Rembarz (red.), *Urban Energy*, Politechnika Gdańska Wydział Architektury, Referat Rewitalizacji Wydziału Urbanistyki, Architektury i Ochrony Zabytków Urzędu Miejskiego w Gdańsku, Gdańsk, s. 52-56.
- Kwiatek-Sołtys A., Mainet H. (2015), *Cittaslow, a qualitative approach to small towns' local development. Miasto w badaniach geografów*. *Instytut Geografii Gospodarki Przestrzennej*, Kraków, 2, s. 123-135.
- Luźna A. (2012), *Koncepcja marki na rynku nieruchomości. Świat Nieruchomości*, 5(80), s. 32-37.
- Maćkiewicz B., Konecka-Szydłowska B. (2017). *Green tourism: Attractions and Initiatives of Polish Cittaslow Cities*. [w:] N. Bellini, C. Pasquinelli (eds.), *Tourism in the City. Towards an Integrative Agenda on Urban Tourism*. Springer International Publishing Switzerland s. 297-309. Online ISBN 978-3-319-26877-4, Print ISBN 978-3-319-26876-7 DOI: 10.1007/978-3-319-26877-4-21.
- Mayer H., Knox L.P. (2006), *Slow Cities: Sustainable Places in a Fast World*. *Journal of Urban Affairs*, 28(4), s. 321-334.

- Lowry L., Lee M. (2011), *CittaSlow, Slow Cities, Slow Food: Searching for a Model for the Development of Slow Tourism*. Travel & Tourism Research Association, 42nd Annual Conference Proceedings: Seeing the Forest and the Trees – Big Picture Research in a Detail- Driven World, June 19-21, 2011 London, Ontario, Canada, Available at: http://works.bepress.com/lowry_linda/3/
- Pasquinelli C. (2010), *The Limits of Place Branding for Local Development: The Case of Tuscany and Arno valley Brand*, *Local Economy*, 25(7), s.558-572.
- Pasquinelli C. (2014), *Branding as urban collective strategy-making. The formation of Newcastle Gateshead's Organizational identity*, *Urban Studies*, 51(4), s. 727-743.
- Semmens J., Freeman C.(2012), *The Value of Cittaslow as an Approach to Local Sustainable Development: A New Zealand Perspective*. *International Planning Studies*, s. 1-23.
- Schick P. (2013), *Spokojna i refleksyjna twarz miasta*, *Gazeta Samorządu i Administracji*, 13-14, s. 68-69.
- Skalski K. (2015), *Gazeta Olsztyńska*, 12.05.2015.
- Sohn D., Jung-Jang H., Jung T. (2015), *Go Slow and Curvy. Understanding the Philosophy of the Cittaslow slowcity Phenomenon*. Springer International Publishing Switzerland ISBN 978-3-319-14853-3 DOI:10.1007/978-3-319- 14854-0.
- Strzelecka E. (red.), (2016), *Alternatywne modele rozwoju miast. Sieć miast Cittaslow*. Monografie, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź, s. 233.
- Turkmen, A. (2015), *Cittaslow and Cittaslow implementation in the World*. *The Russian Academic Journal*, 32(2), s. 60-64.

Strony internetowe

<http://immobiliare.it>
<http://tecnocasa.it>
<http://trovocasa.net>
<http://inmobiliaria.com>
<http://wingsch.net>
<http://otodom.pl>
<http://dom.gratka.pl>
<http://olx.pl>

MEMBERSHIP OF POLISH NATIONAL CITTASLOW NETWORK AND THE REAL-ESTATE MARKET

This paper seeks to examine the effect of the membership of the Polish National Cittaslow Network on the real-estate market in towns belonging to the network. An analysis is made of the prices and kinds of immovables offered for sale, advertisements promoting current investments, and small ads for the sale of immovables. The research showed that the Cittaslow brand was rarely used on local real-estate markets. It was only in announcements by developers and on some Internet portals offering immovables for sale that a reference was made to the idea of good-life cities. It should be emphasised, however, that those were very rare cases, and the reference to the Cittaslow brand was in fact limited

to the presentation of the name of the movement alone, occasionally augmented by a very superficial description of its assumptions.

An analysis of prices of housing offered for sale in towns belonging to the Polish National Cittaslow Network showed that the highest price for a square metre of a flat was demanded in Murowana Goślina, the only Polish Cittaslow town located within the boundaries of an urban agglomeration. Obviously enough, what caused such a high level of prices there was the nearness of Poznań. It also seems that in the case of the commune of Murowana Goślina one of the more significant motives for the accession to the network was its wish to enhance its attractiveness on the real-estate market in the Poznań agglomeration.

Keywords: Cittaslow, real-estate market, prices of flats, Polish network of Cittaslow towns.

Gabriela Rembarz¹
Bartosz Labuhn²

Potencjał strategii Slow City dla rozwoju miast kształtujących się metropolii polskich. Na przykładzie Pucka i Kartuz – miast Obszaru Metropolitalnego Gdańsk-Sopot-Gdynia

W opracowaniu wskazano możliwości wykorzystania filozofii ruchu Slow, do wykształcenia nowego modelu Metropolitalnych Slow City (MSC). Odniesiono się do założeń ruchu Cittaslow, pokazując potencjały dla alternatywnego kierunku strategii rozwojowej w duchu „miast dobrego życia” dla ośrodków w granicach obszarów metropolitalnych. W podsumowaniu założenia teoretyczne zilustrowano przykładem innowacyjnego modelu projektu rewitalizacji historycznej tanki miejskiej. Kształtowanie się obszaru metropolitalnego wokół Zatoki Gdańskiej stawia nowe wyzwania dla miast dotąd nieidentyfikujących się bezpośrednio z aglomeracją Trójmiejską. Puck i Kartuzy to kaszubskie, powiatowe centra administracyjne, położone na styku dalekich exurbii głównego, policentrycznego zurbanizowanego trzonu metropolii i atrakcyjnych terenów turystycznych pasa nadmorskiego i pojezierza. Jako historycznie ukształtowane ośrodki lokalne, stolice kultury regionalnej, są znaczącymi węzłami głównych szlaków turystycznych. Jednocześnie delikatne i unikalne walory zarówno kultury kaszubskiej, jak i lokalnego krajobrazu naturalnego i miejskiego są dziś silnie zagrożone. Zarówno szybko i chaotycznie urbanizujący się Obszar Metropolitalny Gdańsk-Sopot-Gdynia (OM G-S-G), jak i rozbudowująca się infrastruktura turystyczna w strefie nadmorskiej noszą w rejonach Pucka i Kartuz znamiona niekorzystnych działań spekulacyjnych. Parcie inwestycyjne przenosi na grunt lokalny globalne modele biznesowe, a wraz z nimi uniwersalne wzorce architektoniczne. Niekorzystne skutki gospodarcze odbijające się na jakości życia mieszkańców (gentryfikacja) wymagają natychmiastowego określenia nowej strategii rozwoju miast – utrzymania ich wiodącej roli wizerunków lokalnej tożsamości. Koncepcja MSC wydaje się posiadać szereg potencjałów mogących stanowić atrakcyjną

¹ Dr inż. arch. G. Rembarz, Politechnika Gdańska, Wydział Architektury, ul. Gabriela Narutowicza 11/12, 80-233 Gdańsk, e-mail: grem@pg.gda.pl

² Inż. B. Labuhn, Politechnika Gdańska, Wydział Architektury, ul. Gabriela Narutowicza 11/12, 80-233 Gdańsk, e-mail: bartoszlabuhn@gmail.pl

alternatywę dla obecnego stanu braku koherentnej wizji przyszłości tych ośrodków miejskich.

Słowa kluczowe: Metropolitalne Slow City, strategia Slow Smart, Cittaslow, Puck, Kartuzy.

1. Siła Slow w rozwoju stylu życia Smart Metropolii

Zagadnienie poprawy jakości życia u progu XXI wieku zaowocowało w krajach wysokorozwiniętych rozwojem ruchów kwestionujących bezkrytyczny dogmat kojarzenia nowoczesności z nieustanną eskalacją tempa życia. Carl Honore, główny propagator i teoretyk ruchu, w swoich książkach rozwija rozumienie potencjałów rozwojowych tkwiących w innych stronach nowoczesności³. W *In Praise of Slowness: Challenging the Cult of Speed* pisze, że koncepcja Slow jest „kulturalną rewolucją przeciw pogładowi, że szybciej jest zawsze lepiej”⁴. Koncepcja ta rozpropagowana w sposób szczególny przez ruch Slow Food⁵ rozwinęła się w ciągu trzech dekad do niemal równoprawnego paradygmatu rozwojowego obejmującego wiele dziedzin życia, od kwestii jedzenia i zdrowia (*slow food*), przez formy odpoczynku i rekreacji (*slow tourism*), po kwestie form pracy i zamieszkania (*slow life*). Szczególnym wymiarem Slow w ujęciu urbanistycznym stało się stworzenie modelu Slow City. Powstałe w 1999 roku we Włoszech stowarzyszenie miast sieci Cittaslow⁶, opracowując Kartę Miast Dobrego Życia, zwróciło uwagę opinii publicznej nie tylko na potencjały tkwiące w alternatywnych strategiach rozwoju ośrodków, podupadających w skutek globalnych sił koncentracji kapitału. Sukces sieci niewielkich, ale ambitnych miast prowincjonalnych (do 50 tysięcy mieszkańców) uzmysławia jak bardzo dzisiejsze zmodernizowane społeczeństwo, realizujące model nowoczesnego życia w metropolii, potrzebuje tego rodzaju enklaw dla zbalansowania presji przyspieszonej codzienności. Miasta Cittaslow nie chcą jednak stać się jedynie atrakcjami nowej mody turystycznej. Chcą działać na rzecz nowej polityki gospodarczej, dającej szanse regularnego życia w tempie nowoczesnego małego miasteczka o silnej tradycji lokalnej.

Nie ma przesady w twierdzeniu, że Slow jako ruch na rzecz poprawy jakości życia działa nie tylko w opozycji do homogenizujących sił globalizacji, ale w dużym stopniu kwestionuje głęboko zakorzenione, dwudziestowieczne

³ więcej w: *The Power of Slow, The Slow Fix*.

⁴ It is a cultural revolution against the notion that faster is always better.

⁵ Slow Food jako wyraz protestu przeciw promocji sieci restauracji fast-food we Włoszech (McDonald's na Piazza di Spagna 1986).

⁶ Więcej na: www.cittaslow.org

koncepte bezkrytycznego łączenia modernizacji technologicznej z automatycznym wzrostem społecznego i osobistego dobrostanu. Jest to szczególnie istotny pogląd w kontekście planowania urbanistycznego. Rozwój w ujęciu Slow identyfikowany jest z jakością przestrzenno-społeczną środowiska zamieszkania i nie poddaje się hegemoni parametrów ilościowych. Rozwój jest kwestią poprawy jakości charakteru indywidualnych relacji – z miejscem, ludźmi, przyrodą, kulturą – zakwestionowaniem użycia rozwiązań technologicznych z pominięciem wymiaru społecznego i psychologicznego. W tym kontekście cały ruch Slow jest w dużej mierze sprzeciwem wobec koncepcji Smart, w jej prostym, jedynie technologicznym wymiarze. Jest krytycznym wskazaniem złożoności niebezpieczeństw kryjących się za nadużyciem zastosowań wysokich technologii w sposób osłabiający międzyludzki wymiar miasta, jako formuły współżycia społecznego (Rembarz 2015).

Negatywne doświadczenia bezrefleksyjnego stosowania technologii Smart są coraz częściej postrzegane właśnie w kontekście urbanistycznym. Jednym z bardziej znanych wyrażycieli krytyki wobec fascynacji Smart jest Adam Greenfield. Jako teoretyk współczesnego miasta swój manifest zawarł w książce o znaczącym tytule *Against the smart city* (2013), wywołując nią spory odzew wśród postępowych kręgów. W 2015 roku w trakcie berlińskiego festiwalu *Make city – resourcing the urban* szczególnie interesująca stała się debata z udziałem Greenfielda zatytułowana *Another city is possible: practices of the minimum viable utopia*. Spór o relacje Smart do Slow w Berlinie wyjątkowo silnie wizualizuje potencjał strategii hybrydowych, umacniających z jednej strony swoistą odporność miejskich społeczności, tzw. *resilience* na zmienne uwarunkowania rozwojowe⁷. Pokazuje ich marketingową skuteczność dla rozwoju zasobów niezbędnych w umacnianiu modelu *creative city* (Rembarz 2015). W metropoliach europejskich, takich jak Berlin, Hamburg, Kopenhaga czy Helsinki odczytywalne jest rozumienie obu wymiarów rozwojowych – przyspieszającego i zwalniającego. Strategie planowania Smart o szerokim spektrum innowacji coraz chętniej łączą możliwości wysokich i niskich technik oraz technologii. Obserwacja tego światowego procesu dążącego do połączenia Smart ze Slow generuje pytania o narzędzia polityki miejskiej służące utrwalaniu tego fenomenu odpowiedzialnego za umocnienie trwałości endogenicznych potencjałów wzrostu miast, a przede wszystkim metropolii.

Metropolie europejskie, koła zamachowe wzrostu gospodarczego i główne ogniwa integracji wewnętrznej, konkurują dziś o potencjał rozwojowy związany w sposób szczególny z profilem zasobów ludzkich. Do uzyskania rozpoznawalnego statusu metropolii, w dobie gospodarki opartej na wiedzy, nie wystarcza aktualnie osiągnięcie minimalnych parametrów wielkości, czyli miliona mieszkańców. Potrzebna jest rozbudowana i wzrastająca w liczbę grupa

⁷ patrz też np.: www.100resilientcities.org

dobrze wykształconej i kreatywnej klasy metropolitalnej⁸ (Jałowiecki, 2004). Jej pozyskanie istotnie łączy się z kwestiami mieszkaniowymi. Chodzi tu coraz częściej nie tylko o podaż mieszkań dostępnych⁹ (Florida...), ale przede wszystkim o szeroką alternatywę wyboru charakteru środowiska zamieszkania. Wzmocnienie gospodarcze, generujące wzrost liczby miejsc pracy, łączy się nierozzerwalnie z kwestiami szeroko rozumianego stylu życia, oferowanego przez rywalizujące ze sobą metropolie. Konkurowanie z charakteryzującymi się najwyższymi wskaźnikami jakości życia metropoliami regionu Morza Bałtyckiego (BSR) wymaga rozwoju alternatyw mieszkaniowych postrzeganych poprzez filtr parametrów krajobrazu miejskiego. Jest to warunek znalezienia się na mapie przepływów wspomnianej klasy metropolitalnej, które łączy się pośrednio z awansem kraju do grupy państw wysokorozwiniętych zaliczanych wg URBACT¹⁰ do tzw. kategorii *competitiveness*.

Planowanie oparte o zasady zrównoważonego rozwoju jest głównym założeniem strategicznym nadbałtyckich metropolii, tj. Hamburga, Sztokholmu, Helsinek czy rosnącego pan-skandynawskiego mega-miasta Oslo-Göteborg-Malmö-Kopenhaga. Ich najwyższe miejsca w rankingach¹¹ mierzących jakość życia w Europie wynikają z polityki Smart Growth¹². Przyspieszenie technologiczne połączone ze zrównoważonym rozwojem społecznym skutkuje wysoką,

⁸ Metropolizacja według Jałowieckiego to „proces przejmowania przez niektóre wielkie miasta funkcji kierowniczych w zarządzaniu gospodarką postindustrialną w skali ponadnarodowej oraz politycznej i/lub funkcji wytwórczych w kulturze”. Miasta, które już zyskały status metropolii lub do niego aspirują posiadają wysoko wyspecjalizowany sektor usług biznesowych i okołobiznesowych, którego klientami są krajowi i zagraniczni przedstawiciele ponadnarodowych korporacji, instytucji naukowych i edukacyjnych, instytucji finansowych oraz pozarządowych. Powyższe cechy wpływają na styl życia mieszkańców tychże metropolii. Wywodzą się oni z charakterystycznych dla epoki ponowoczesnej sektorów gospodarki, jak usługi finansowe, kulturalne oraz ze świata mediów, konsumpcji i rozrywki. Charakterystyczne jest, iż dobrze wykształceni profesjonaliści znajdują doskonale opłacane, wysokie stanowiska, a mieszkańcy słabo wykształceni podejmują pracę jako nisko płatni pracownicy fizyczni.

⁹ Florida w koncepcji miast kreatywnych podaje jako czynnik niezbędny kwestie dostępności taniego, ale inspirującego krajobrazowo mieszkalnictwa. Jest to, obok tolerancji, podstawowy atraktor dla talentów i aktywator kreatywności.

¹⁰ Europejski program wymiany i uczenia w zakresie promocji zrównoważonego rozwoju. Jedną z głównych linii tematycznych odnosiła się w poprzedniej perspektywie finansowej do kwestii zintegrowanego rozwoju miejskiego, w którego skład wchodzi zagadnienia rewitalizacji (więcej na <http://urbact.eu>).

¹¹ Z uwzględnieniem kwestii objętych pojęciem Smart City wiodące rankingi to np.: Mercer Survey, Better Life Index (Stawasz, Sikora-Fernandez, 2015).

¹² *Smart growth* (USA) lub *Compact city* (Europa) to teoria planowania urbanistycznego i transportowego, zakładająca koncentrację obszarów rozwojowych wokół miejskich centrów sprzyjających komunikacji pieszo-rowerowej w celu ograniczenia procesu suburbanizacji.

trwałą jakością kultury dnia codziennego, opartą o szeroką alternatywę wyboru tempa i stylu życia. Odczuwalne jest tu w pełni rozumienie znaczenia „innego wymiaru nowoczesności” wzmocniające społeczną akceptację dla procesów rewitalizacyjnych oraz odnowy przestrzeni publicznej, przywracających miastom epoki postmodernistycznej tzw. ludzki wymiar¹³ (Gehl, 2012). Saskia Sassen pod wpływem Jane Jacobs, wskazując na początki schyłku epoki neoliberalnej ekonomii, postuluje potrzebę odbudowy wymiaru przestrzennego, tzw. *sens of place*, w analizach nad globalną gospodarką (Sassen, 2016). Oręduje o umocnienie społeczno-przestrzennej tożsamości struktur miejskich w zapobiegającej unifikacji lokalnych ekonomii i kultur pracy. Przyjmując pewne uogólnienie, można dziś stwierdzić, że wzmożone tempo zmian kulturowych, związane głównie z postępem informatyzacji, odwróciło tendencje czytelne w poprzednim półwieczu. Metropolia Archigramu, jako „zaraźliwy stan umysłu”¹⁴ w projekcie *Instant City* z 1968 roku, próbowała katalizować wzmożone tempo życia i konieczną unifikację kulturową poprzez „infekowanie” sennej prowincji technologiami przyspieszenia (Sadler, 2005). Obecnie poszukiwanie własnej tożsamości umożliwiła sielskiej, na wpół wiejskiej, wspólnotowości ujawnić się niespodziewanie w najbardziej zurbanizowanych rejonach wielkomiejskich. Potrzeba aktywizacji innej strony nowoczesności „infekuje” centra metropolii ideą *slow life*, wizualizującą się najsilniej poprzez *slow food*, komunikację rowerową oraz modę na miejską permakulturę, czego najlepszym przykładem jest dziś fenomen Prinzessinnengarten, tymczasowego *community garden*, stworzonego spontanicznie przy rozległym rondzie Moritz Platz w Berlinie (Rembarz, 2015).

2. Koncepcja metropolitalnego Slow City

Możliwości strategicznego wykorzystania dwóch uzupełniających się potencjałów rozwojowych – koncepcji Smart i Slow, wprowadzają do planowania miejskiego nową perspektywę. Zagrożenie, jakim jest homogenizująca siła metropolizacji, wyzwała reakcje w postaci rosnącego zapotrzebowania na wyjątkowe rozwiązania przestrzenne. Zapewnić muszą one wspomniany gehlowski „ludzki wymiar” nie tylko wąskiego środowiska zamieszkania, ile pełnowartościowego habitatu miejskiego. Kluczowe stają się tu te parametry

¹³ Film *The human scale* (Ludzki Wymiar) 2012, reż. Andreas Dalsgaard opisuje widzenia miasta kreślone oczami duńskiego urbanisty Jana Gehla, który w roku 1971 napisał przełomową książkę *Life Between Buildings: Using Public Space*, która stała się jednym z ważnych światowych manifestów na drodze ku odejściu od modernistycznego paradygmatu urbanistycznego i podjęciu działań na rzecz rewitalizacji przestrzeni miejskiej.

¹⁴ The metropolis is first and foremost a contagious mental state.

przestrzenno-kulturowe, które posiadają moc budowania tożsamości lokalnej i identyfikacji z miejscem. Coraz częściej stosowane w nowych założeniach mieszkaniowych działania w duchu nowego urbanizmu, nierzadko z pogranicza tematykacji przestrzeni miejskich (Lorens, 2006), spotykają się tu z zagadnieniem ochrony małomiasteczkowej skali wchłanianych przez metropolię ośrodków podmiejskich, potencjalnych enklaw dobrego życia. Rozwijające się zapotrzebowanie na tego rodzaju rozwiązania ilustruje kontrowersyjna brytyjska inicjatywa polityczna, tzw. program *eco-towns*. Jest to kolejne wcielenie howardowskiej idei miast ogrodu – odpowiedź na upowszechnienie nowych standardów mieszkaniowych, przy jednoczesnej próbie stworzenia antidotum na spekulacyjny *urban sprawl*. W ten nurt wpisuje się oddalone o 30 km od Katowic nowe założenie Eko-miasteczko Siewierz-Jeziorna – krajowy prekursor nowego urbanizmu. Sztucznie kreowana na nowo urbanizowanym terenie struktura próbuje zabiegami urbanistyczno-architektonicznymi przywołać małomiasteczkowe *genius loci* innej epoki. Jednocześnie w tym samym obszarze metropolitalnym niszczeje, wskutek niedoinwestowania, szereg autentycznych miejscowości. Posiadają one liczne potencjały dla stania się w metropolii „miastami dobrego życia” – zrewitalizowaną przestrzenią, pełnowartościowym dopełnieniem „innego wymiaru nowoczesności”, modelem metropolitalnych *Slow City* (dalej MSC).

W tym kontekście przystąpienie do sieci Cittaslow, położonej 30 km od Poznania, miejscowości Murowana Goślina jest przykładem inspirującym. Postrzegane to może być jako potwierdzenie potencjału strategii wyspecjalizowanego rozwoju miejskiego w duchu Slow. Barbara Konecka-Szydłowska¹⁵, badająca zróżnicowanie społeczno-gospodarcze polskiej sieci miast Cittaslow, za główną przyczynę wejścia do sieci Cittaslow tego małego miasta o wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego podaje „chęć wyróżnienia się na tle innych małych miast aglomeracji o równie wysokim poziomie rozwoju (...), jako miasta, w którym dobrze się mieszka i żyje w harmonii ze środowiskiem i które nie rywalizuje z dużym ośrodkiem miejskim Poznaniem, ale funkcjonuje z nim w symbiozie”.

Murowana Goślina¹⁶ rozpoznała swoje wyjątkowe walory przyrodnicze predestynujące ją do rozwoju podmiejskiej turystyki czynnej (Park Krajobrazowy „Puszcza Zielonka”, Cysterski szlak rowerowy, Szlak św. Jakuba, Szlak kościołów drewnianych wokół Puszczy Zielonka). Generowane przez prawne formy ochrony przyrody ograniczenia pełnej swobody inwestycyjnej, stanowiące w polskiej ułomnej praktyce najczęściej uciążliwość rozwoju gospodarczego, Murowana Goślina stara się obrócić w atut, kreując silny wizerunek w ramach strategii „innej strony nowoczesności”. Z jednej strony uzyskano

¹⁵ Wystąpienie w ramach konferencji „Alternatywne modele miast – sieć miast Cittaslow”, Politechnika Łódzka, Łódź, 18 listopada 2016 r.

¹⁶ <http://murowana-goslina.pl/>

efekt wyróżnienia na tle gmin sąsiednich, z drugiej zaś podniesiono poziom politycznych zabezpieczeń unikalnych walorów miejscowości przed naciskiem zewnętrznych i wewnętrznych destrukcyjnych pomysłów rozwojowych. Funkcjonowanie w sieci o określonym wysokim standardzie ekologicznym, partycypacyjnym czy technologicznym narzuca dążenie do unowocześnienia lokalnych metod zarządu oraz podniesienia kultury planistycznej, przez co zwrotnie wzmacnia się własne potencjały rozwojowe.

3. Obszar metropolitalny wokół Zatoki Gdańskiej i jego potencjalne Slow Cities

Wielowątkowy dyskurs o polskich miastach metropolitalnych, inicjowany i wspierany polityką unijną, w istotny sposób zweryfikował ocenę potencjałów rozwojowych największych miast polskich.

Głośne w ostatnich latach lokalne i regionalne ambicje samorządowe Trójmiasta¹⁷ i jego metropolii, dotyczące wpisania na listę równoprawnie liczących się centrów gospodarczo-kulturalnych Europy, zachęca do porównań potencjałów i polityki miejskiej ośrodków Obszaru Metropolitalnego Gdańsk-Sopot-Gdynia z najsilniejszymi portowymi ośrodkami BSR – Helsinki, Sztokholm, Kopenhaga, Hamburg. Analiza strategii i polityk miejskich tych metropolii z ostatnich pięciu dekad wskazuje na rosnące znaczenie enklaw o parametrach odpowiadających koncepcjom „miast dobrego życia” dla poprawy jakości zarówno w wymiarze społeczno-kulturalnym, jak i w gospodarczym. Chodzi tu głównie o rozszerzenie wachlarza oferty mieszkaniowej miasta, umocnienie tendencji sprzyjających społecznej integracji, jak i aktywizacji przedsiębiorczości (kreatywne przemysły czy rozwój nowych trendów turystyki miejskiej).

W tym kontekście debata metropolitalna, jaka od ponad dwóch dekad toczy się w Trójmieście, podobnie jak i w całej Polsce, dopiero od niedawna wyszła poza główne i dość podstawowe problemy organizacyjne, mało spójne w praktyce z realizacją paradygmatu rozwojowego miast europejskich określonych w Karcie Lipskiej (2007) oraz uaktualnionych w Pakcie Amsterdamskim (2016)¹⁸. Dopiero 2014 rok, rozpoczynający wdrożenia przepisów unijnej polityki spójności w nowej perspektywie finansowej (zintegrowane inwestycje terytorialne), doprowadził do przełomu – stworzenia w 2016 roku Obszaru Metropolitalnego Gdańsk-Sopot-Gdynia, posiadającego polityczne i organizacyjne podstawy tworzenia koncepcji o charakterze innowacyjnych, przełomo-

¹⁷ Magazyn Idei Gazety Wyborczej: *Tu rośnie nowe centrum Europy*, Nr 1, 26.11.2014.

¹⁸ *Pact of Amsterdam: Urban Agenda for the European Union* – Europejska Polityka Miejska.

wych wizji rozwojowych dla formującej się metropolii¹⁹. Dualny układ sił politycznych, istotnie konkurujących o prymat gospodarczo-wizerunkowy dwóch głównych ośrodków miejskich – Gdańska i Gdyni²⁰ jest jednocześnie odzwierciedleniem odczuwalnego w regionie zróżnicowania społeczno-kulturalnego, przekładającego się na kwestie gospodarcze i organizacyjne (rys. 1). W tych uwarunkowaniach cele główne wspólnego działania, określone w głównych dokumentach przyjętych przez członków związku OM G-S-G: *Strategii Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Obszaru Metropolitalnego Zatoki Gdańskiej na lata 2014-2020* oraz *Strategii Obszaru Metropolitalnego Gdańsk–Gdynia–Sopot do roku 2030*, stanowią pierwszy krok w kierunku powszechnego rozumienia współczesnego postrzegania endogenicznych potencjałów rozwojowych (rys. 2).

Czytelne jest w nich widzenie rozwoju bardziej jako dalszego przyspieszania i inicjowania gospodarczo-infrastrukturalnego, niż równoważenia i dopełniania zawyżonego tempa zmian. Podkreślone zostało to w punkcie 8 Strategii 2030 nazwanym „budowaniem marki”: „Rozpoznawalność jest jednym z kluczowych czynników rozwojowych metropolii. W zglobalizowanej i opartej na wiedzy gospodarce trwałymi zwycięzcami są przede wszystkim metropolie rozumiane jako węzły w międzynarodowej sieci metropolii. O ich potencjale decyduje więc siła i jakość powiązań z innymi obszarami metropolitalnymi, które ze sobą zarówno współpracują, jak i konkurują”. Takie wskazanie, odniesione nie tylko do kwestii krajobrazowo-przestrzennych, zdaje się być poszerzeniem bramy dla działania niekorzystnych, globalnych sił homogenizujących, o których wspomina w swoich wykładach Saskia Sassen²¹, nie zaś wsparciem dla filozofii globalnej (Think Global – Act Local), pomagającej rozpoznać, docenić i wykorzystać zasoby własne odpowiedzialne za umocnienie tożsamości lokalnej.

¹⁹ Związek tworzy 49 gmin posiadających wspólną koncepcję działania (więcej na www.metropoliagdansk.pl).

²⁰ Od 2011 r. Gdańsk umacniał swoją pozycję lidera na południowym wschodzie aglomeracji dzięki związkowi GOM – Gdański Obszar Metropolitalny, gdy w tym samym czasie Gdynia przewodziła gminom północno-zachodnich Kaszub, skupionych w związku Metropolitalne Forum Wójtów, Burmistrzów i Prezydentów NORDA (www.nordafortum.pl). Działania na rzecz integracji rozwoju metropolitalnego prowadził przez szereg lat Marszałek Województwa Pomorskiego, tworząc Radę Metropolitalną Zatoki Gdańskiej.

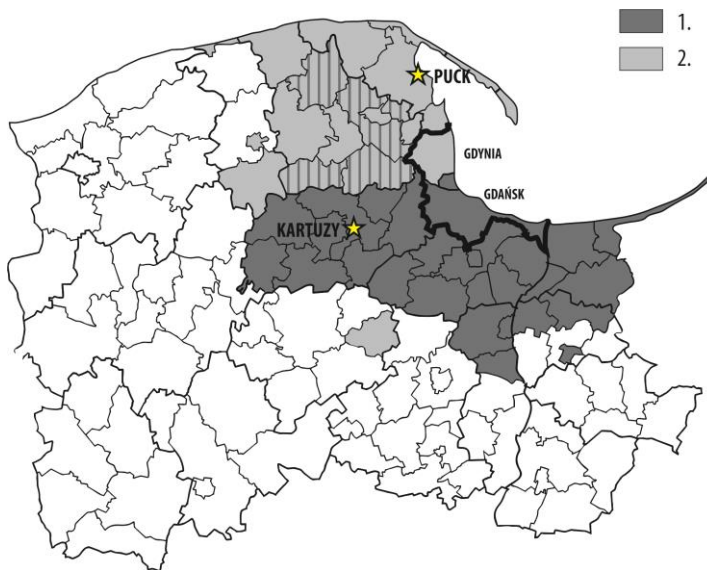
²¹ Saskia Sassen – wykład w ramach kongresu Smartmetropolia 2016, Gdańsk, 24.11.2016.

Istotna dla tematu wzmocnienia tzw. „innej strony nowoczesności” jest kwestia poruszona jako pierwszy cel strategiczny dla przyszłości OM G-S-G. Rozwój społeczny, ujęty w punkcie drugim pod hasłem „Mieszkańcy”, opisany zostaje poprzez trzy kwestie:

2.1. Zwiększenie uczestnictwa w kulturze i wzmocnienie kompetencji społecznych,

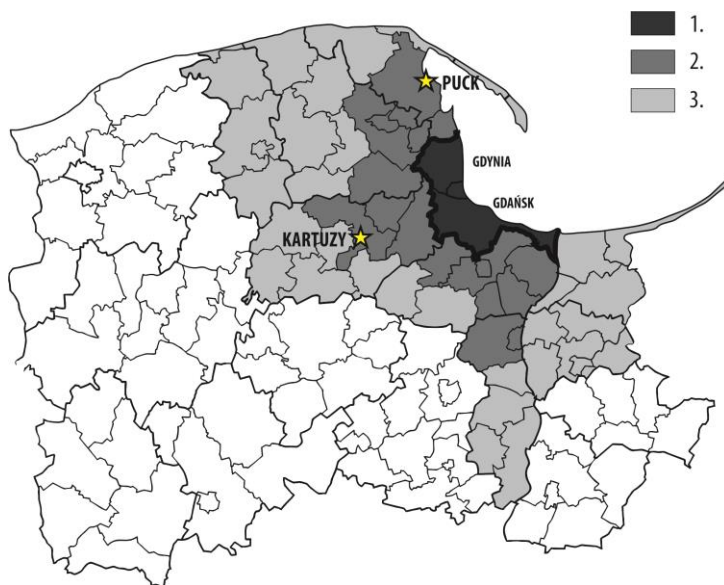
2.2. Wsparcie dla rodzin i ograniczenie odpływu migracyjnego,

2.3. Przyciąganie i wsparcie nowych mieszkańców.

Rys. 1. Puck i Kartuzy na tle granic gmin przynależących odpowiednio do Gdańskiego Obszaru Metropolitalnego oraz Forum NORDA
Legenda: 1. Gdański Obszaru Metropolitalny, 2. Forum NORDA

Źródło: opracowanie B. Labuhn na podstawie
http://projekty.nordafortum.pl/gminy_i_powiaty.html (dostęp 5.03.2017),
<http://gdansk.naszemiasto.pl/arttykul/ponad-polowa-pomorzan-w-gdanskim-obszarze-metropolitalnym,1734013,art,t,id,tm.html> (dostęp 5.03.2017).

Rys. 2. Kartuzy i Puck na tle granic Obszaru Metropolitalnego Gdańsk-Sopot-Gdynia
 Legenda: 1. Rdzeń, 2. Strefa silnej urbanizacji, 3. Strefa zewnętrzna.

Źródło: opracowanie B. Labuhn na podstawie Strategii Obszaru Metropolitalnego Gdańsk-Gdynia-Sopot

Jest tu otwarte pole do debaty o alternatywnych modelach i scenariuszach stylu życia, mogących stanowić szansę świadomego wspierania powstawania Metropolitalnych Slow City (MSC), będących równocześnie formą ich ochrony. Chodzi tu z jednej strony o cenne struktury miejskie, rozumiane dualnie jako społeczności i jako układy przestrzenno-krajobrazowe. Z drugiej zaś strony chodzi o wzmacnianie uwarunkowań życia w metropolii osób, potrzebujących do zrównoważonego funkcjonowania sytuacji stabilnych i niezmiennych, rodzaju azylu od wielkomiejskiego pośpiechu i chaosu. Uwzględniając szereg innych czynników, ta kwestia łączy potrzeby czasem skrajnie odmiennych środowisk i grup, jak choćby szukających spokoju seniorów z osobami wysoce kreatywnymi, poszukującymi dla realizacji swoich wizji zacisza i bezpieczeństwa, małej skali stabilnego środowiska społecznego (Bach-Głowińska, 2014).

W metropolii takiej jak OM G-S-G zagrożenie destrukcji cennych potencjałów obszarów miejskich generowane jest przez dwa główne procesy napędzane siłami rynku, często o wysoce spekulacyjnej naturze. Pierwszym czynnikiem jest relatywnie swobodna urbanizacja amorficznie poszerzającej się strefy podmiejskiej. Drugi czynnik stanowi rozbudowująca się infrastruktura turystyczna, która zarówno w strefie nadmorskiej, jak i w obszarze pojezierza staje się rodzajem gospodarki rabunkowej – zaburzającej harmonię krajobrazowo-

przestrzenną, eskalująca procesy gentryfikacyjne, deformująca relacje gospodarcze (spekulacja, tymczasowość, niska jakość). Trzecim czynnikiem wzmagającym problem utraty cennych potencjałów własnych dla zrównoważonego rozwoju jest kwestia skali. Wobec zakresu problemów małe miasta nie posiadają wystarczających zasobów organizacyjnych, aby w sposób fachowy skonstruować unikalną czy wręcz innowacyjną politykę miejską, a tym bardziej przeprowadzić jej skuteczną strategię wdrożenia – chroniącą w sposób trwały własne zasoby rozwojowe. W tym kontekście doświadczenie miast sieci Cittaslow, realizowane w Województwie Warmińsko-Mazurskim w ramach *Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow* (2015), stanowi na tle kraju znaczącą i imponującą innowację. Zrzeszanie się w sformalizowanym związku, owocujące wypracowaniem wraz z władzami województwa formuły współpracy i wsparcia finansowego rewitalizacji małych ośrodków miejskich, jest inicjatywą silnie inspirującą (Kuźniewski, 2016).

Niezwykle przyspieszenie modernizacyjne dokonane w ostatnim pięcioleciu w obszarze metropolii trójmiejskiej²² związane było głównie z realizacją programu przygotowań Gdańska do roli gospodarza mistrzostw EURO 2012. Utożsamienie się z ideą metropolii stanowi nader istotne wyzwanie dla gmin, dotąd nieidentyfikujących się bezpośrednio nawet z głównym jej trzonem, czyli układem aglomeracji Trójmiasta (Gdańsk-Sopot-Gdynia), silnie rozbudowanego ku północnemu zachodowi o ośrodki tzw. małego Trójmiasta Rumie-Redę-Wejherowo, a ku południowemu wschodowi wzmocnionego układem miast Pruszcz Gdański-Tczew. Wszystkie miasta głównej, kolejowo-kołowej osi komunikacyjnej, tworzą pasmowy układ silnie zurbanizowanego obszaru, stanowiącego trzon kształtującej się metropolii. Priorytetowy kierunek intensyfikacji i integracji zagospodarowania przestrzennego na tej osi wynika głównie z uwarunkowań naturalnych (topografia), co umocnione zostało poprzez określone w powojennych planach regionalnych kierunki rozwoju aglomeracji trójmiejskiej. Liberalizacja planowania przestrzennego, poparta gminnymi inwestycjami w systemy wodno-kanalizacyjne, uruchomiła eskalację suburbanizacji, rozlewając zabudowę równomiernie w kierunku wybrzeża na osi Gdynia-Rumia-Reda-Puck-Władysławowo oraz w stronę pojezierza na osi Gdańsk-Żukowo-Kartuzy i Gdynia-Chwaszczyno-Żukowo-Kartuzy.

Kaszubskie miasta powiatowe Kartuzy i Puck do niedawna opisywały się jedynie jako symboliczne „kaszubskie stolice” silnie odmiennych krain regionu. Wraz z postępowaniem procesów suburbanizacyjnych stały się jednak swego rodzaju bramami do powstającej metropolii, zwornikami pomiędzy regionami turystycznymi a dalekimi exurbiami Gdyni i Gdańska. Około 30 kilometrów dzielące Kartuzy od Gdańska i Gdyni (tyleż samo Puck od Gdyni), po

²² Wymienić tu należy planowane, a nawet w istotnej części zrealizowane inwestycje o charakterze metropolitalnym, jak Obwodnica metropolitalna czy Pomorska Kolej Metropolitalna.

zmodernizowaniu podmiejskiego transportu kolejowego (Pomorska Kolei Metropolitalna), nie będzie wkrótce stanowić żadnego ograniczenia dla postrzegania obu tych ośrodków jako istotnych nowych ogniw integrującej się metropolii. Złożenie cech przestrzennych predestynuje oba te ośrodki do poważnego przemyślenia przyjęcia strategii rozwoju w nurcie Slow. Dynamika zmian już dziś generuje zapotrzebowanie na swego rodzaju miasta-oazy dla realizacji różnych wymiarów modelu *slow life* zarówno w formule tymczasowej (*slow tourism, soft tourism, spiritual tourism*), jak i trwałej. W obszarze metropolitalnym wokół Zatoki Gdańskiej istnieje ogromne przyzwyczajenie do stałego kontaktu z naturą, stąd postępująca amorficzna urbanizacja, oddalająca rejony wiejskie od obszarów mieszkaniowych, a jednocześnie niegenerująca ładów przestrzennego, budzi wzrastającą społeczną krytykę.

Kartuzy i Puck charakteryzują wyjątkowe uwarunkowania krajobrazowe, które obiektywnie stanowią unikalne walory, nie tylko lokalne, na tle innych miast metropolii i regionu. Puck jako najstarszy słowiański port bałtycki i port rybacki jest jedynym miastem wzdłuż całej linii brzegowej regionu o zachowanej średniowiecznej genezie układu urbanistycznego. Wyrazista sylweta miasta z dominantą gotyckiej fary jest przestrzennym symbolem Północnych Kaszub. Kartuzy położone są nad czterema połączonymi jeziorami, które otaczają wzgórza morenowe porośnięte cennym starodrzewiem. Średniowieczna geneza układu urbanistycznego podkreślona jest przez dominującą wśród jezior gotycką Kolegiatę – pozostałość po istniejącej tu niegdyś zakonnej kartuzji. Oba miasta posiadają niewielkie, ale autentyczne, stare miasto wymagające natychmiastowych działań rewitalizacyjnych. Oba miasta, jako ośrodki około piętnastotysięczne i jako powiatowe centra administracyjne, są ważnymi węzłami komunikacyjnymi głównych dróg wojewódzkich, co szczególnie w sezonie turystycznym destrukcyjnie wpływa na ochronę ich walorów przestrzennych.

Delikatne i unikalne walory zarówno kultury kaszubskiej, jak i lokalnego krajobrazu naturalnego i miejskiego, są dziś w obu ośrodkach silnie zagrożone. Brak funduszy własnych na inwestycje z zakresu rewaloryzacji i rewitalizacji pogłębia degradację, zniechęcającą do osiedlania się w tych rejonach zarówno rodzimych mieszkańców, jak i kreatywnych przedsiębiorców. Jednocześnie parcie inwestycyjne, nieograniczone ścisłymi regulacjami urbanistycznymi, przenosi na grunt lokalny globalne modele biznesowe, a wraz z nimi uniwersalne wzorce architektoniczne. Powoli zaciera się oryginalna tożsamość miejsca, a niekorzystne dla lokalnych przedsiębiorców tendencje gospodarcze (sezonowość) odbijają się na jakości życia mieszkańców (gentryfikacja). Potrzeba innowacyjnej strategii rozwoju, łączącej rozwój społeczno-gospodarczy z ochroną walorów i potencjałów endogenicznych, jest w tych warunkach potrzebą oczywistą, aby Puck i Kartuzy nadal mogły pełnić rolę stolic tożsamości lokalnej.

4. Potencjał Slow dla alternatywnej strategii rozwoju Pucka

Puck, miasto założone w roku 1348, o tradycji sięgającej VI-VIII wieku (Groth, 1998), szczyty się odnowionym w ostatnich latach prostokątnym rynkiem – niegdyś placem targowym. Obecnie jest to miejsce licznych imprez plenerowych i spotkań mieszkańców. Na północ od założenia staromiejskiego rozpościera się strefa nadmorska z Portem Puck, na który składają się port rybacki, harcerski ośrodek żeglarski oraz marina jachtowa z mołem spacerowym. Na wschód od strefy portowej, u podnóża klifu puckiego, znajduje się kąpielisko morskie. Obecnie miasto jest ulokowane na pograniczu dwóch wyraźnie odznaczających się w przestrzeni stref, które wywierają istotny wpływ na rozwój miejscowości.

Pierwszą z nich jest obszar aglomeracji gdańskiej²³. Na podstawie różnych dokumentów oraz opracowań regionalnych obszar Metropolii Zatoki Gdańskiej jest delimitowany w rozmaity sposób. Swianiewicz i Klimska, charakteryzujący obszar Aglomeracji Gdańskiej, wyznaczyli jego granicę tak, że miasto Puck znalazło się poza jego granicami (Swianiewicz, Klimska, 2005). Natomiast według Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego Puck jest jednym z ośrodków Aglomeracji Trójmiejskiej (Województwo Pomorskie, 2009). Lokalizacja na peryferiach aglomeracji pozwala z jednej strony zachować jego indywidualne cechy, jako lokalnego ośrodka usługowego dla pobliskich miejscowości, lecz z drugiej strony uwidacznia się powolny rozwój miasta jako zaplecza aglomeracji o charakterze sypialni. Jest to związane z coraz wyższą aktywnością budownictwa mieszkaniowego, a także inwestycjami w transport publiczny²⁴.

Drugą strefą, rozpościerającą się na północy, jest region intensywnej turystyki nadmorskiej, który obejmuje gminy położone na Półwyspie Helskim oraz Gminę Władysławowo. To obszar niezwykle atrakcyjny ze względu na długą linię brzegową, wynoszącą niemal 130 km, posiadający dostęp zarówno do otwartego morza, jak i spokojnych wód Zatoki Puckiej, a także rozwiniętą infrastrukturę turystyczną (Labuhn, 2016). Podobnie jak bliskość aglomeracji, tak i sąsiedztwo strefy turystycznej wpływa na miasto. W pasie nadmorskim powstają liczne apartamentowce, stanowiące doskonały adres dla poszukujących zakwaterowania na czas wypoczynku, zaś wzdłuż deptaków co roku pojawiają

²³ Oficjalnie *Obszar Metropolitalny Gdańsk-Gdynia-Sopot* jest nazywany także *Agglomeracją Trójmiejską*, *Metropolią Zatoki Gdańskiej*.

²⁴ W 2015 roku została zrealizowana przebudowa linii kolejowej nr 213 Reda – Hel, dzięki której skróciły się czasy przejazdu pociągów w kierunku Gdyni. Ponadto Urząd Miasta w Pucku przymierza się do realizacji integracyjnego węzła komunikacyjnego w rejonie dworca kolejowego, będącego częścią strategii budowy metropolitalnych węzłów integracyjnych w ramach stowarzyszenia Obszar Metropolitalny Gdańsk-Gdynia-Sopot.

się prowizoryczne i często szpetne obiekty z małą gastronomią i pamiątkami. Niestety należy stwierdzić, że stanowią one kalkę rozwiązań stosowanych w miejscowościach, takich jak: Władysławowo, Jastrzębia Góra, Jastarnia etc. Te na dobre zatraciły dawny urok kameralnych kąpielisk nadmorskich, na rzecz hałaśliwych i masowych ośrodków wypoczynkowych. Pomimo pojawiania się nowych elementów zagospodarowania przestrzeni Puck wyróżnia się na tle okolicznych miejscowości staromiejską tkanką miejską, która zachowała dawny klimat i spokój.

Zważywszy na powyższe uwarunkowania, miasto ma potencjał do pełnienia roli łącznika pomiędzy regionem intensywnej turystyki nadmorskiej a dynamicznie rozwijającą się aglomeracją gdańską. Jednakże punktem strategicznym polityki miejskiej powinno być kreowanie Pucka jako miejsca dobrego życia w oparciu o zasoby endogeniczne.

Na przestrzeni ostatnich lat zostały opracowane liczne studia badawczo-projektowe dla obszaru Pucka. Większość z nich za główny cel stawiała sobie rewitalizację tkanki starego miasta jako największego potencjału. Jednak nadal brakuje wśród nich rzeczywiście nowoczesnego dokumentu strategicznego, mogącego oprzeć politykę miasta o bardziej innowacyjny i adekwatny do potencjałów miasta model aktywnego zarządzania. Wyłom w tej kwestii stanowił realizacyjny konkurs architektoniczno-urbanistyczny na nowe zagospodarowanie rynku (pl. Wolności), w ramach międzynarodowego programu *SusSet – Sustaining Small Expanding Towns*, rozstrzygnięty w roku 2007²⁵. Pełna realizacja innowacyjnej koncepcji przestrzennej²⁶ została zahamowana głównie przez zachowawczego konserwatora zabytków oraz lokalne zmiany polityczne. Nie doszło do nowoczesnego ukazania w przestrzeni rynku istniejącego tu historycznego obiektu dawnego ratusza. Niemniej jednak odnowa powierzchni placu z instalacją nowoczesnej fontanny przywróciła centrum potencjał dla organizacji życia kulturalno-rozrywkowego miasta (rys. 3).

Jest to znacząca w regionie oferta wspierana przez inne kulturalno-edukacyjne inicjatywy, mające na celu wzmocnienie lokalnej tożsamości miasta. Taką inicjatywą jest powstałe w 2016 r. Bałtyckie Centrum Rzemiosła Artystycznego i Wzornictwa Puck Project. Ma ono na celu skupienie w mieście różnych dziedzin sztuki, wzornictwa i rzemiosła artystycznego²⁷ przy współpracy z polskimi ośrodkami akademickimi. Efektem jest otwarcie galerii sztuki przy ul. Morskiej 5, w której są prezentowane rezultaty prac rzemieślników, organizowane są warsztaty i spotkania. Natomiast w budynku bosmanatu portu rybackiego cyklicznie odbywają się wystawy dzieł malarskich. Instytucja została powołana przez lokalnych przedsiębiorców i jest realizowana

²⁵ Autorka przygotowała warunki konkursowe oraz podsumowanie wyników konkursu.

²⁶ Autorzy: Grupa 5 Sp. z o.o. Warszawa,

www.grupa5.com.pl/projekty/urbanistyka/rynek-w-pucku-kopia.

²⁷ <http://www.puckproject.pl/> (dostęp 20.01.2016).

przy wsparciu władz miejskich. Inwestycje te wywołają pierwsze skutki społecznego ożywienia w duchu aktywizmu miejskiego, skutkujące wzrostem inicjatyw lokalnych oraz rozwojem form obywatelskiego dyskursu wokół przyszłości miasta. Działania te pokazują, że miasto rozwija swój potencjał, wychodzący poza perspektywę obsługi klasycznej turystyki związanej z sezonem letnim i odpoczynkiem na plaży, czyli modelu 3S – *sun, sea, sand*.

Rys. 3. Plac Wolności w Pucku – wizja konkursowa

Źródło: Grupa 5 Sp z o.o

<http://www.kaszubypolnocne.pl/aktualnosci/wiecej/3983.html?PL/aktualnosci/wiecej/3983>

Wyzwaniem dla rozwoju miasta będzie budowa jego marki w oparciu o paradygmat „nowej turystyki” określonej jako 3E – *education* (edukacja, kształcenie, wychowanie), *entertainment* (rozrywka, uciecha, przedstawienie) i *excitement* (podniecenie, podekscytowanie, emocje) (Stasiak, Włodarczyk, 2013). Wcielenie jej w życie w pewnym stopniu pozwoli zmniejszyć problem sezonowości, tak charakterystycznego dla miast Półwyspu Helskiego, nastawionych na biernego turystę. Obie kwestie – kultura, rzemiosło regionu oraz poszerzenie profilu turystyki to kierunek, który do pewnego stopnia promowany jest również w karcie miast sieci Cittaslow. Jego racjonalne wsparcie, widziane jako narzędzie rewitalizacji, może sukcesywnie nie tylko rozszerzyć sezon turystyczny przyciągając do miasta innych turystów, ale zważywszy na sukcesywną poprawę komunikacji z Gdynią, również nowych mieszkańców, stanowiących rodzaj lokalnej klasy metropolitalnej.

Miasto stanowi stały temat dla studialnych koncepcji urbanistycznych studentów Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej. Wśród nich na wymienienie zasługują dwie prace, podchodzące w sposób innowacyjny do zagadnienia rozwoju miasta. W roku 2006 temat kierunków rozwoju ogólnomiejskiego systemu przestrzeni publicznej miasta podjęła Agnieszka Wróblewska, która udowodniła, że Puck – odwrotnie niż to ma miejsce w przypadku miast szwedzkich – rozwija się nie wykorzystując zupełnie potencjałów frontu wodnego (rys. 4). W modelu koncepcyjnym „Odnowa systemu przestrzeni

publicznych miasta Pucka” stworzyła ramę strategii odwrócenia tego procesu jako elementu strategii rewitalizacji miasta.

Rys. 4. Koncepcja odnowy systemu przestrzeni publicznych miasta Puck

Źródło: Wróblewska A., *Koncepcja odnowy systemu przestrzeni publicznych miasta Pucka*.

Dekadę później Bartosz Labuhn, tworząc „Studium rewitalizacji w oparciu o nowy model bazy noclegowej”, powrócił w nowych uwarunkowaniach do kwestii rewitalizacji. Jego model „Kwatera do wynajęcia” odpowiada na potrzebę wyższej jakości miejskiej bazy noclegowej, rozumianej jako narzędzie rewitalizacji, wspierającej lokalną przedsiębiorczość. Fatalny stan przestrzeni miejscowości turystycznych powiatu puckiego (Hel-Władysławowo) wynika z w pełni dysharmonijnej zabudowy, niszczącej główny potencjał funkcjonowania przemysłu turystycznego – wysokie walory krajobrazowe nadmorskich kurortów. Zatrącenie tradycji budowlanej miejsca uniemożliwia polskim ośrodkom podjęcie rywalizacji np. z nadmorskimi miastami Danii czy Wschodnich Niemiec. Puck jako miasto, które dotąd nie znajdowało się na głównym szlaku obieranym przez masowego turystę, nie doświadczył tak radykalnych przemian struktur przestrzennych, jakie miały miejsce na Półwyspie Helskim. Zachował stąd potencjał rozwoju, jako miasta programowo zrównoważonego, niezależnie od sezonowości typowej dla turystyki nadmorskiej.

Pucka „Kwatera do wynajęcia” w formacie spółdzielni społecznej wypełnia lukę w ofercie turystyki całorocznej – weekendowej. Projekt, wykorzystując pogłębione analizy zabudowy starego miasta, określa lokalizacje i zakres możliwych uzupełnień zabudowy oraz wskazuje dopuszczalny charakter architektonicznych interwencji (rys. 5).

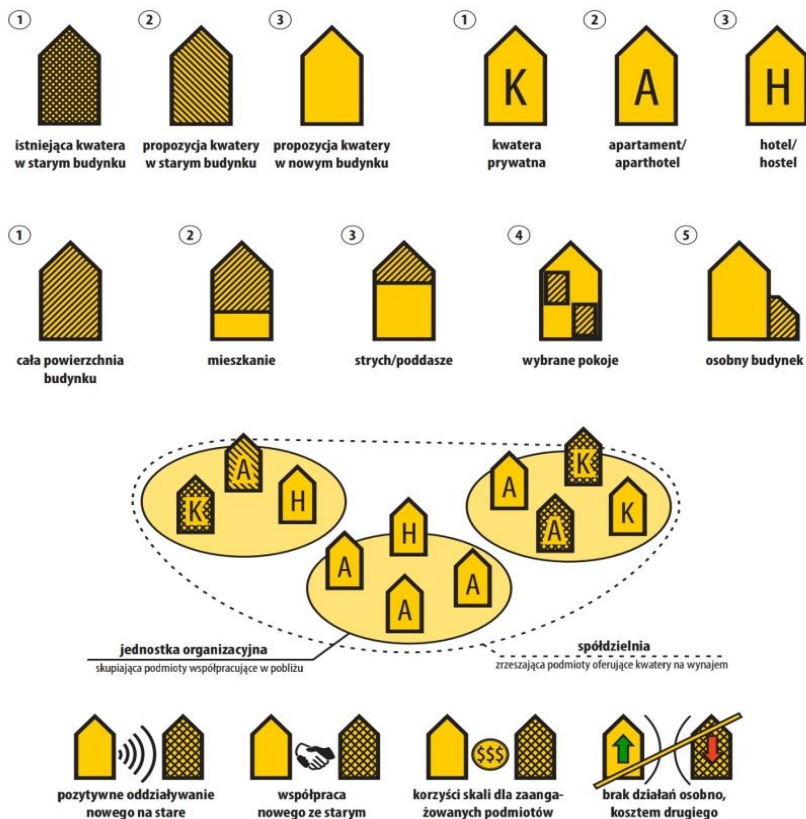
Rys. 5. Uzupełnienia zabudowy historycznego centrum Pucka

Źródło: Labuhn B., Kwatera do wynajęcia. Studium rewitalizacji starego miasta w Pucku w oparciu o stworzenie nowego modelu bazy noclegowej

W pracy, oprócz rozwiązań przestrzennych, wskazano strategię rewitalizacji w sferze społeczno-gospodarczej. Koncepcja opiera się na zastosowaniu procesu ekonomii społecznej, w której mieszkańcy, przedsiębiorcy oraz władze miasta, przy pomocy dostępnej technologii, mogli nawiązać współpracę i czerpali z niej obopólne korzyści (rys. 6). Całość podjętych działań może sprzyjać nie tylko polepszeniu kondycji tkanki miejskiej, ale przede wszystkim wzrostowi jakości życia.

5. Rewitalizacja jako narzędzie kształtowania wizerunku metropolitalnego Cittaslow, Kartuzy

Inne potencjały dla rozwoju modelu Metropolitalnego Slow City reprezentują Kartuzy²⁸, miasto u progu regionu tzw. Szwajcarii Kaszubskiej. Naturalne ograniczenie możliwości nieograniczonej suburbanizacji zabudowy w postaci kompleksów leśnych i dynamicznej topografii wzgórz morenowych zmuszają miasto do bardziej złożonej polityki przestrzennej.

Rys 6. Model puckiej „Kwaterna do wynajęcia”

Źródło: Labuhn B., Kwaterna do wynajęcia. Studium rewitalizacji starego miasta w Pucku w oparciu o stworzenie nowego modelu bazy noclegowej

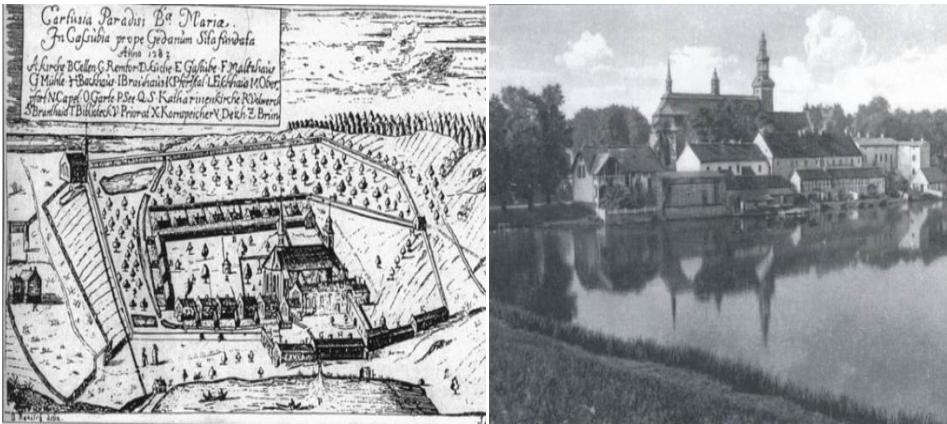
²⁸ Autorka była członkinią zespołu opracowującego materiał analityczno-koncepcyjny do Gminnego Programu Rewitalizacji Kartuz. Wykonawca konsorcjum: Transforma – Grzegorz Pęczek, RSA – Rayss Szymański Architekci s.c.

Zaniechanie centrum miasta nie łączy się tu z niekorzystnymi parametrami społecznymi, liczonymi dla całej gminy. Niewyremontowane budynki, pozostające w rękach prywatnych, nie pozwalają nazwać Kartuz uroczym i zachęcającym miastem, co wpływa na charakter oferty handlowo-usługowej, której profil nie nosi dziś znamion wpływów lokalnej tradycji. Miasto jest bardziej rodzajem rozbudowanej stacji przesiadkowej. Przystanki autobusowe i kolejowe (Pomorska Kolej Metropolitalna) generują sytuację w rodzaju *park&ride*, czego skutkiem jest rozszerzająca się strefa parkingowa. Miasto, przesycone terenami zielonymi z rozbudowaną linią frontu wodnego, przez przybywającego odbierane jest bardziej jako miasto-parking, a nie miasto-park. Ten stan został przełamany w wyniku realizacji w roku 2016 nowej aranżacji głównego placu miejskiego, dzięki czemu miasto odzyskało dla życia społeczno-kulturalnego historyczny rynek. Decyzję tę poprzedziło kilka lat współpracy Miasta z Wydziałem Architektury Politechniki Gdańskiej i Sopotkiej Szkoły Wyższej, realizowanej w formule mentoringu urbanistycznego²⁹. Obecna forma placu³⁰ wykorzystuje indywidualnie zaprojektowane dla Kartuz elementy małej architektury i oświetlenia³¹, których zdobienia w nowoczesny sposób używają folklorystycznych motywów dekoracyjnych (rys. 8). Projekt zakłada poszerzenie systemu stworzonego dla głównego rynku na pozostałe przestrzenie miejskie z możliwością dalszej indywidualizacji, angażującej kreatywność lokalnej społeczności. Prace nad placem skłoniły władze miasta do pozyskania środków unijnych na opracowanie Gminnego Programu Rewitalizacji. W dokumencie tym, przygotowanym z wykorzystaniem partycypacyjnych metod planowania – ponownie w formacie mentoringu urbanistycznego, zaproponowano rozpatrzenie możliwości wstąpienia Kartuz do sieci miast Cittaslow. W rozszerzeniu podstawowego dokumentu GPR, w formule mikrostrategii (rys. 9), zinterpretowano potencjały miasta, wskazując możliwe scenariusze dla rozwoju funkcji typowych dla miasta dobrego życia.

²⁹ O mentoringu urbanistycznym więcej w książce Martyniuk-Pęczek J., Rembarz G., 2015, *Przestrzeń publiczna dzielnicy w partycypacyjnym planowaniu strategicznym. Quo vadis, Gdańsku? Mieszkańcy planują swoje miasto*. GFIS PG SSW, Gdańsk.

³⁰ Autorzy konsorcjum firm: Transforma – Grzegorz Pęczek RSA – Rayss Szymański Architekci s.c.

³¹ Indywidualny projekt latarni – dr hab. inż. arch. Justyna Martyniuk-Pęczek, realizacja – firma ElmarCo. O roli i potencjałach indywidualnego projektowania latarni miejskich dla budowy współczesnej tożsamości rewitalizowanych miast przeczytać można w publikacji autorki pt. *Od pragmatyzmu do masowej indywidualizacji w kształtowaniu form oświetlenia miasta* (2013).

Rys. 7. Historyczne wizerunki kartuzji – Kolegiata Wniebowzięcia NMP i Jezioro Klasztorne

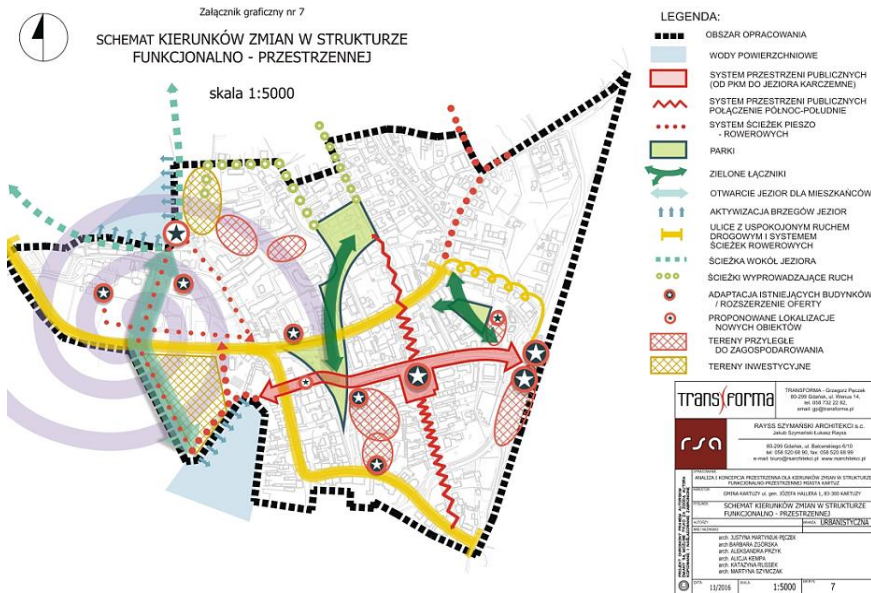
Źródło: UM w Kartuzach.

Inna strona nowoczesności dla Kartuz, realnie zagrożonych unifikującymi inwestycjami komercyjnymi, niszczącymi skalę miasta, rozpatrywała możliwości rozbudowy wyspecjalizowanych programów mieszkaniowych łączących walory krajobrazowe z funkcjami usług medycznych, czy też potencjał dziedzictwa kartuzji (wizerunek, mit) i przyrody w kontekście rozbudowy alternatywnej oferty krótkoterminowej/weekendowej turystyki. GPR wzbogacony został o dwa koncepcyjne opracowania projektowe dla kluczowych przestrzeni publicznych: dziedzińca przy domu kultury – tzw. Dworze kaszubskim oraz koncepcja programowo-przestrzenna zagospodarowania bulwaru spacerowego w rejonie Klasztornej Strugi i Jeziora Klasztorne (rys. 7, 10).

Rys. 8. Nowa aranżacja przestrzeni historycznego rynku w Kartuzach

Źródło: Transforma Grzegorz Pęczek.

Rys. 9. Mikrostrategia rewitalizacji przestrzeni publicznej Kartuz

Źródło: Transforma Grzegorz Pęczek, *Analiza i koncepcja przestrzenna dla kierunków zmian w strukturze funkcjonalno-przestrzennej miasta Kartuzy.*

Rys. 10. Nowe aranżacje przestrzeni publicznych: dla dziedzińca przy Domu Kultury Dwór Kaszubski (lewe), dla bulwaru spacerowego w rejonie Klasztornej Strugi i Jeziora Klasztornego (prawe)

Źródło: Transforma Grzegorz Pęczek.

5. Podsumowanie

W uwarunkowaniach polskich trudno jest o właściwe rozumienie znaczenia konieczności zbalansowania dopełniających się nurtów rozwojowych, wizualizowanych hasłowo przez pojęcia *Slow* i *Smart*. Stąd też prace nad popularyzacją modelu *Slow City* i jego pochodnych, tj. Metropolitalne *Slow City* (MSC) przyczyniają się do zwrócenia uwagi zarządzającym na istnienie alternatyw dla obecnego, w niewielkim stopniu rzeczywiście zrównoważonego, modelu rozwojowego miast. Wielkie pole otwiera się w tym względzie dla innowacyjnych badań wdrożeniowych, połączonych z popularyzacją wiedzy o metodach planowania miast. Jest to szczególnie ważne w dobie wdrażania również w Polsce ustaleń *European Urban Agenda Pact of Amsterdam* (2016)³².

W tym kontekście kwestia kształtowania alternatywnych środowisk realizacji metropolitalnego stylu życia poprzez model *Slow City* wydaje się jedną z możliwości rozwiązania szeregu powiązanych problemów współczesnego społeczeństwa polskiego, istotnie zmęczonego presją stałych zmian i przyspieszania tempa ich wprowadzania.

Zagadnienie ochrony walorów małych miast położonych w strefie kształtującego się obszaru metropolitalnego jest zagadnieniem szczególnie istotnym. Jest to też temat bardzo aktualny, wymagający niekonwencjonalnych polityk miejskich i regionalnych. Przyjęcie w roku 2015 dokumentu *Krajowej Polityki Miejskiej 2030* obudziło nadzieję na umocnienie pozycji władz samorządowych, umożliwiające im skuteczniejsze stosowanie nowoczesnej wiedzy o możliwych rozwiązaniach przestrzenno-społecznych, rozumianych w kontekście prowadzenia aktywnej i wyspecjalizowanej polityki miejskiej. Wymaga ona jednak profesjonalnego wsparcia ze strony nowoczesnie wykształconych planistów.

Koncepcja Metropolitalnych *Slow City* jest szansą promowania w Polsce, również w strefach aglomeracyjnych, nowoczesnych standardów i innowacyjnych metod planowania i zarządzania. W krajach o podwyższonej kulturze planowania modele zarządzania, oparte o funkcjonowanie w sieciach współpracy i promocji, są dziś kwestią oczywistą. Niezbędna w Polsce innowacja dotyczyć musi konstruowania nowych, bardziej efektywnych, metod zarządzania miastem, szczególnie w kontekście lepszego wykorzystania potencjału sieciowania, wspomagającego lepsze rozpoznanie i aktywizację endogenicznych potencjałów własnych. Uzyskanie w tym kontekście efektu zrównoważonego rozwoju oznacza zapewnienie niezbędnego poziomu trwałości polityki zapewniającej procesowi miejskiemu ciągłość odnawialności jego zasobów.

³² <http://urbanagendaforthe.eu/pactofamsterdam/>

Literatura

- Bach Głowińska J. (2014), *Inteligentna przestrzeń*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa.
- Communities and Local Government Publications. (2009), *Planning Policy Statement: eco-towns A supplement to Planning Policy Statement 1*, <https://www.gov.uk/government/publications/eco-towns-planning-policy-statement-1-supplement>.
- Gehl J. (2009), *Życie między budynkami*, RAM Sp. z o.o.
- Groth A. (1998). *Historia Pucka*, Wydawnictwo Marpress, Gdańsk.
- Jałowiecki, B. (2004), *Metropolizacja*, [w:] A. Majer, P. Starosta (red.), *Wokół socjologii przestrzeni*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 53, 224-225.
- Kuźniewski S. (2016), Wpływ funduszy krajowych i unijnych na dynamikę rozwoju małych miast, [w:] Strzelecka E. (red), *Alternatywne modele rozwoju miast. Sieć miast Cittaslow*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, w cyklu Monografie 2016.
- Labuhn B. (2016), *Kwatera do wynajęcia. Studium rewitalizacji starego miasta w Pucku w oparciu o stworzenie nowego modelu bazy noclegowej*, Praca inżynierska niepublikowana, Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej, Gdańsk. Promotor dr inż. arch. Gabriela Rembarz.
- Lorens P. (2006), *Tematyzacja przestrzeni publicznej miasta*, Politechnika Gdańska.
- Martyniuk-Peczek J., Rembarz G. (2015), *Przestrzeń publiczna dzielnicy w partycypacyjnym planowaniu strategicznym. Quo vadis, Gdańsku? Mieszkańcy planują swoje miasto*. GFIS PG SSW, Gdańsk.
- Obszar Metropolitalny Gdańsk-Sopot-Gdynia. (2015), *Strategia Obszaru Metropolitalnego Gdańsk–Sopot-Gdynia do roku 2030*, http://www.metropoliagdansk.pl/upload/files/Strategia_OM%20G-G-S%20do%20roku%202030.pdf (dostęp: 01.03.2017).
- Rembarz G. (2015), *Slow Smart Orunia. Potencjał miejskiego rolnictwa w rewitalizacji metropolii*, [w:] Bradecki T. (red), *Mieszkać w mieście. Tom 2. Wyzwania współczesności*, Politechnika Śląska, s. 143.
- Rembarz G (2016), *Rewitalizacja Berlina i Lipska jako źródło inspiracji dla polskich praktyk rewitalizacyjnych*, [w:] Lorens P. (red.), *Wybrane zagadnienia rewitalizacji miast w kontekście przemian społeczno-gospodar czych*, s. 26.
- Rembarz G. (2007), *SusSet – Sustaining Small Expanding Towns. Reprezentacyjne przestrzenie publiczne Helu i Pucka*, Urbanista nr 6.
- RSA – Rayss Szymański Architekci s.c., Transforma Grzegorz Pęczek, *Analiza i koncepcja przestrzenna dla kierunków zmian w strukturze funkcjonalno-przestrzennej miasta Kartuzy na potrzeby Gminnego Programu Rewitalizacji*, Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020.
- Stasiak A., Włodarczyk B. (2013), *Miejsca spotkań kultury i turystyki*, [w:] *Kultura i turystyka – miejsca spotkań*, pod red. Krakowiak B. Stasiak A., Włodarczyk B., Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego, Łódź, s. 35.
- Sadler S. (2005), *Archigram: Architecture without Architecture*, MIT Press.
- Sassen S. (2016), *How Jane Jacobs Changed the Way We Look at Cities*. The Guardian online, Wednesday 4 May 2016 15.15 BST

[<https://www.theguardian.com/cities/2016/may/04/jane-jacobs-100th-birthday-saskia-sassen>] (dostęp 01.03.2017).

- Stawasz D., Sikora-Fernandez D. (2015), *Zarządzanie w polskich miastach zgodnie z koncepcją Smart City*, Placet, Warszawa.
- Strzelecka E. (red) (2016) *Alternatywne modele rozwoju miast. Sieć miast Cittaslow*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, w cyklu Monografie 2016.
- Swianiewicz P., Klimska U. (2005), *Społeczne i polityczne zróżnicowanie aglomeracji w Polsce – waniliowe centrum, mozaika przedmieść*. Prace i Studia Geograficzne, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 35, 51, 53-56.
- Województwo Pomorskie. (2009), *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego*, Gdańsk, s. 144. Załącznik do Uchwały Nr 1004/XXXIX/09 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 26 października 2009 r., Dz.Urz. Pomorskiego z 2009 r., Nr 172, poz. 3361.
- Wróblewska A. (2007), *Koncepcja odnowy systemu przestrzeni publicznych miasta Pucka*, Praca magisterska niepublikowana, Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej, promotor: inż. arch. Gabriela Rembarz.

THE POTENTIAL OF THE SLOW CITY STRATEGY FOR DEVELOPMENT OF THE CITIES IN THE EMERGING POLISH METROPOLISES, ON THE EXAMPLE OF PUCK AND KRATUZY – CITIES IN THE GDANSK METROPOLITAN AREA

The article presents possibilities of applying the Slow philosophy as to develop a new model of a Metropolitan Slow City (MSC). References have been made to the assumptions of the Cittaslow movement, showing the potential for an alternative developmental strategy in the spirit of the „cities of good life”, for the centers within metropolitan zones. In the summary, theoretical assumptions have been illustrated using an example of an innovative project model for revitalization of the historical urban tissue. The shaping of the metropolitan area around the Gulf of Gdansk poses new challenges for the cities not yet directly identified with the Tricity Agglomeration. Puck and Kartuzy are Kashubian, country administrative centers located at the junction of distant exurbia of the main, polycentric, urbanized stem of the metropolis and attractive tourist sites of the coastline and the lakeland. As the historically shaped local centers and the capitols of regional culture, they are important nodes of the main tourist routes. At the same time, the delicate and unique features of both the Kashubian culture and the local, natural, urban landscape nowadays are seriously threatened. The Gdansk Metropolitan Area which has been quickly and chaotically urbanized as well as the expanding coastal-zone tourist infrastructure both bear the signs of adverse speculative activity in the regions of Puck and Kartuzy. The investment pressure transfers global business models onto the local grounds, along with universal architectural patterns. The adverse economic impact reflecting itself on

the quality of the inhabitants' life (gentrification) require immediate definition of a new strategy for development of the cities – i.e. for maintaining their leading role as the images of local identity. The MSC concept seems to possess a range of potentials that can be an attractive alternative for the current state of the lack of a coherent vision of these urban centers' future.

Keywords: Metropolitan Slow City, Slow Smart strategy, Puck, Kartuzy, Cittaslow.

Gospodarowanie przestrzenią przyrodniczą w mieście. Problemy i kierunki działania

Dobrze chroniony i odpowiednio kształtowany potencjał miejskiego środowiska przyrodniczego (utrzymywanie wysokiej jakości i zwiększanie zasobu) jest wydajny w zakresie świadczenia usług (usługi ekosystemów), przynosi wymierne korzyści społeczne i gospodarcze. Postępujące zawłaszczanie przestrzeni przyrodniczej w miastach jest niebezpiecznym, kosztownym i destrukcyjnym objawem nadkonsumpcji potencjału środowiska (suburbanizacja). Praktykę rozprzestrzeniania się terenów zurbanizowanych na obszary atrakcyjne przyrodniczo, generuje bogacące się społeczeństwa, a umożliwia je niebezpieczna, postępująca liberalizacja prawa regulującego sferę gospodarki przestrzennej. Optymalnym kierunkiem działań prośrodowiskowych podejmowanych przez miasta, preferowanym i wspomaganych przez UE jest budowa zielono-błękitnej infrastruktury skutecznie regulującej cykl wody i bioróżnorodności. Budowanie zdrowego, zielonego miasta – ciągła inwestycja w podnoszenie stanu zdrowia fizycznego, psychicznego i społecznego – powinno być podstawowym celem każdej strategii miejskiej.

Projektowanie pełnego, zachowującego ciągłość wielofunkcyjnego układu miejskiej przestrzeni przyrodniczej wymaga holistycznego podejścia do rewitalizacji przyrodniczej jako całościowej wizji rozwoju miasta (racjonalne i zintegrowane planowanie w skali miasta, uwzględniające potrzebę ochrony zasobów środowiska przyrodniczego i bioróżnorodności, ochronę przestrzennych struktur przyrodniczych, problem ochrony zasobów wodnych i retencji wody, ograniczania transportochłonności układów przestrzennych w celu zmniejszenia emisji). W opracowaniu przedstawiono główne problemy dotyczące gospodarowania przestrzenią przyrodniczą w mieście oraz pożądane kierunki działań, szczególnie zalecane przez Unię Europejską.

Słowa kluczowe: przestrzeń przyrodnicza, rewitalizacja przyrodnicza, infrastruktura błękitno-zielona.

¹ B. Wycichowska, Politechnika Łódzka, Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, Instytut Architektury i Urbanistyki, al. Politechniki 6, 90-924 Łódź; e-mail: barbara.wycichowska@p.lodz.pl

1. Przestrzeń przyrodnicza miasta

Przestrzeń przyrodnicza miasta z reguły utożsamiana jest z terenami zieleni komponowanej, w tym przede wszystkim z: parkami, ogrodami, bulwarami, cmentarzami, zielenią towarzyszącą obiektom usługowym i zabudowie mieszkaniowej, zielenią komunikacyjną, a także strukturami zieleni o charakterze naturalnym – lasami miejskimi.

Często zapomina się, że przestrzeń przyrodniczą tworzą także: zieleni nieurządzona, w tym szczególnie cenne tereny nadwodne, tereny otwarte z przewagą upraw rolnych, ale także zasoby wody, powietrze, że tworzy ją również krajobraz oraz klimat. Tereny zieleni nieurządzonej zaskakują często swoją bioróżnorodnością, obejmują unikalne gatunki flory i fauny. Szczególnie cenne są ekosystemy wodne i nadwodne z roślinnością łągową, które ze względu na zakres świadczonych usług ekologicznych (łagodzenie uciążliwości klimatu, retencjonowanie wody, podtrzymywanie bioróżnorodności) zasługują na ochronę (ochrona przed zabudową, zakaz obudowywania koryt rzecznych, ochrona przed zanieczyszczaniem i wprowadzaniem obcych gatunków flory i fauny).

Innymi ważnymi walorami środowiskowymi miast są: urozmaicona rzeźba terenu, doliny rzeczne, obszary zieleni łąkowej i leśnej. W przeszłości służyły one obronności miasta, a współcześnie stanowią obszar ekspozycji panoramy kompleksu miejskiego. Nieurbanizowane zapewniają korzystne warunki do przewietrzania miasta, i do kontaktu z zielenią, a wraz z walorami ekologicznymi regionu tworzą potencjał dla rozwoju rekreacji i turystyki.

Składowe przestrzeni przyrodniczej miasta spełniają różne, wzajemnie uzupełniające się funkcje, które przy racjonalnym rozplanowaniu w ramach struktury urbanistycznej, wywierają znaczący wpływ na łagodzenie uciążliwości klimatu miejskiego, kształtowanie korzystnych warunków życia (obniżenie temperatury, produkcję tlenu, niwelowanie uciążliwości hałasu, zmniejszanie zanieczyszczenia i zapylenia powietrza, retencja wody, poprawa wilgotności, zacienienie, zwiększenie walorów estetycznych, a poprzez ofertę miejsc integracji, wypoczynku i rekreacji – wpływ na organizację życia społecznego i poczucie tożsamości oraz działanie na rzecz identyfikacji społeczności z miejscem zamieszkania.

2. Problemy miejskiej przestrzeni przyrodniczej

Postępująca antropogenizacja środowiska z reguły negatywnie oddziałuje na człowieka i na przyrodę, sprawia, że środowisko przyrodnicze ulega niekontrolowanym przekształceniom. Konsekwencje zmian następują w trudnej do określenia perspektywie czasu i kosztem niełatwej do oszacowania przestrzeni, przyczyniają się do obniżenia efektywności zasobów przyrody w łagodzeniu narastających uciążliwości klimatu miasta. W ramach antro-

popresji najczęściej dochodzi do zmniejszania powierzchni biologicznie czynnej² (nadkonsumpcja przestrzenno-urbanizacyjna miasta); przerwania ciągłości terenów biologicznie czynnych (postępująca suburbanizacja i rozwój infrastruktury transportowej); obniżanie jakości, a więc i produktywności ekosystemów świadczących usługi (zanieczyszczenie wody, powietrza i gleby; niedostateczna ochrona, pielęgnacja i konserwacja terenów zieleni miejskiej) oraz zanikania bioróżnorodności (niszczenie cennych enklaw zieleni naturalnej, kolizyjność terenów chronionych z inwestycjami). Powszechnie występujące uciążliwości klimatu, wynikające z niedoskonałej struktury funkcjonalno-przestrzennej energo- i przestrzenno-chłonnej³ miasta, potęguje odczuwalna, globalna zmiana klimatu, z całym bagażem niekorzystnych zjawisk pogodowych, tj. wzrost temperatury, długotrwałe susze, opady nawalne grożące powodziami i podtopieniami, huragany i trąby powietrzne.

Główne zagrożenie dla *przestrzeni przyrodniczej* stanowi postępująca liberalizacja legislacji regulującej sferę gospodarki przestrzennej, która faworyzuje działania inwestycyjne, często szkodliwe dla środowiska przyrodniczego, wbrew deklarowanej realizacji zasady zrównoważonego rozwoju. W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483) zawarty jest zapis zobowiązujący do realizacji zrównoważonego rozwoju, dającego możliwość zarówno zapewnienia dalszego rozwoju kraju, jak również zachowania dla przyszłych pokoleń zasobów i wartości środowiska przyrodniczego (art. 5).

Zawłaszczanie przestrzeni przyrodniczej w miastach jest niebezpiecznym, kosztownym i destrukcyjnym objawem nadkonsumpcji potencjału środowiska. Szczególnym symptomem marnotrawienia przestrzenno-środowiskowego jest postępująca suburbanizacja, widoczna przede wszystkim w dużych miastach, ale w ostatnich dekadach obejmująca również miasta średnie i małe. Praktykę rozprzestrzeniania się terenów zurbanizowanych na obszary atrakcyjne przyrodniczo, predestynowane do pełnienia funkcji ekologicznych i rekreacyjno-wypoczynkowych, umożliwia coraz bardziej liberalna polityka przestrzenna.

I tak, jeszcze w latach 80. XX w., zgodnie z obowiązującą ustawą o planowaniu przestrzennym z 12 lipca 1984 r. (Dz.U. 1984 nr 35 poz. 185), podstawowe narzędzie gospodarowania przestrzenią stanowiły ogólne i szczegółowe plany miejscowe. Plan ogólny obejmował obszar całej gminy i stanowił akt prawa miejscowego. Ustawa wprowadziła dodatkowo nowy rodzaj planów zagospodarowania przestrzennego – plany obszarów funkcjonalnych, przewi-

² Do terenów biologicznie czynnych zaliczane są: lasy, tereny zieleni uporządkowanej, tereny zieleni nieurządzonej, tereny uprawne, łąki i pastwiska, sady i plantacje, wody powierzchniowe oraz obszary podmokłe.

³ Konsekwencjami niedoskonałej struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta są przede wszystkim: miejska wyspa ciepła, zanieczyszczenia powietrza, zakwaszenia i kwaśne deszcze, deficyt terenów zieleni.

dziane m.in. dla obszarów wyodrębniających się „ze względu na spełnianie szczególnych funkcji gospodarczych, społecznych, kulturalnych lub przyrodniczo-środowiskowych sporządza się odrębne plany zagospodarowania przestrzennego”⁴ – rozwiązanie sprzyjające ochronie przyrody (plany funkcjonalne zostały zniesione w 1994 r. ustawą o zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. Nr 89, poz. 414)).

Po 1989 r. transformacja wymusiła dokonanie zmian w planowaniu przestrzennym – dostosowanie prawa do warunków gospodarki rynkowej. Nowy system planowania polegał na decentralizacji zadań z zakresu planowania przestrzennego i ich komunalizacji. Ustawą z 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. Nr 89 poz. 414) planowanie przestrzenne zostało zaliczone do zadań własnych gminy. Ustawodawca z dawnego planu miejscowego utworzył dwa instrumenty planistyczne: (1) obligatoryjne studium zagospodarowania przestrzennego gminy, odpowiadające zakresem dawnemu planowi ogólnemu, z tą różnicą, że nie posiadało rangi prawa miejscowego, i (2) fakultatywnie sporządzane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego o statusie prawa lokalnego, objęte swobodą przestrzenną (plany mogły być sporządzane nawet dla pojedynczych działek).

W przypadku braku planu, wyznaczenie dopuszczalnego *kierunku* rozwoju inwestycji następuje w drodze decyzji administracyjnej o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu⁵. Decyzja, w przeciwieństwie do planów, nie wymaga podporządkowania studium; na dodatek nie zawarto w niej przeciwskazań co do ingerencji w przestrzeń cenną kulturowo czy przyrodniczo.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, które uwzględnia w swoim zapisie całą problematykę środowiskową⁶ – obligatoryjnie przygotowujący dokument określający politykę przestrzenną gminy, w tym lokalne zasady zagospodarowania przestrzennego – pozostaje wiążące dla gminy jedynie przy sporządzaniu planów miejscowych. Ponieważ jednak studium nie jest aktem prawa miejscowego, nie stanowi podstawy do

⁴ Art. 7.2 ustawy o planowaniu przestrzennym z dn. 12 lipca 1984 r. (Dz.U. 1984 nr 35, poz. 185).

⁵ Decyzja o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu jest zbiorczym dokumentem dwóch rodzajów decyzji: decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzji o warunkach zabudowy.

⁶ Na potrzeby studium sporządzane jest obligatoryjne opracowanie ekofizjograficzne (obowiązek taki nakłada art. 72 ust. 6 ustawy z dn. 26 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska), prezentujące m.in. charakterystykę i ocenę stanu i funkcjonowania środowiska przyrodniczego, prognozę zmian, które mogą nastąpić przy dotychczasowym użytkowaniu, przyrodnicze predyspozycje do kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej i ocenę przydatności środowiska dla różnych rodzajów i form zagospodarowania terenu. Studium bazuje na części opisowej i kartograficznej opracowania ekofizjograficznego.

wydania decyzji administracyjnych⁷. W sytuacji deficytu planów, planowanie bazuje na decyzjach lokalizacyjnych, które nie muszą być zgodne ze studium, a więc często decyzje zapadają kosztem środowiska przyrodniczego (decyzje wydawane dla terenów objętych studium mogą być sprzeczne z jego ustaleniami).

Deficyt planów miejscowych, za co odpowiada przyjęta fakultatywna formuła ich powoływania, prowadzi do szerokiego stosowania wyraźnie nieprośrodowiskowego instrumentu planowania, jakim są decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu. Zmiany legislacyjne doprowadziły do tego, że plan miejscowy zagospodarowania przestrzennego przestał być skutecznym narzędziem ochrony środowiska przyrodniczego, a wraz z ograniczeniem jego roli, obligatoryjne studium również straciło na znaczeniu.

Opisany swoisty paradoks prawny polega na tym, że plany miejscowe zagospodarowania przestrzennego, które stanowią akt prawa miejscowego powszechnie obowiązującego, sporządzane są fakultatywnie, a studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, które określa politykę przestrzenną gminy, w tym lokalne zasady zagospodarowania przestrzennego, nie stanowi prawa lokalnego (Wycichowska, 2016).

Na domiar złego, ustawodawca narastające zobowiązania i problemy inwestycyjne zaczął rozwiązywać za pomocą specustaw⁸, które stanowią kolejny rodzaj decyzji administracyjnych, wydawanych z pominięciem przepisów o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym – nie wymagają podporządkowania studium, a więc niejednokrotnie przyczyniają się do zagrożenia środowiska przyrodniczego. Po pierwszych dwóch specustawach z 2003 r., kolejowej i drogowej, pojawiły się następne, dzięki którym realizowane są już prawie wszystkie strategiczne inwestycje infrastrukturalne w Polsce (specustawy: stoczniowa, EURO 2012, lotniskowa, o gazoporcie, powodziowa, przeciwpowodziowa, atomowa, przesyłowa).

Niewątpliwie ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 2003 r., podtrzymująca i rozwijająca podstawowe regulacje prawne swojej poprzedniczki z 1994 r.⁹, i specustawy przyczyniły się w dużym stopniu do degradacji zasobów przyrodniczych wielu polskich miast.

⁷ Decyzje muszą być jedynie podporządkowane tzw. zasadzie dobrego sąsiedztwa.

⁸ Specustawa uchwalana jest w takim samym trybie jak inne ustawy, lecz pod względem wprowadzania ma pierwszeństwo nad innymi ustawami. Powołanie specustaw ma na celu skrócenie i uproszczenia procedur prawnych, związanych z realizacją strategicznych inwestycji na danym obszarze.

⁹ Utrzymanie fakultatywności i „dowolności” obszarowej dla planów miejscowych zagospodarowania przestrzennego, wprowadzenie decyzji ustalającej warunki zmiany sposobu zagospodarowania terenu, która – w przeciwieństwie do swojej poprzedniczki z 1994 r. – wydawana jest tylko dla terenów, na których nie obowiązuje miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Na dodatek zmiany prawne doprowadziły do deklasacji poziomu kompetencji przy powoływaniu istotnych dla ochrony środowiska przyrodniczego form ochrony, co skutkuje wyhamowaniem ich rozwoju.

Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o wojewodzie i administracji rządowej w województwie (Dz.U. 2009 nr 31 poz. 206) przeniosła kompetencje w zakresie podejmowania decyzji o powoływaniu parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu, z poziomu rządowego, na niższy – samorządowy (Kistowski, 2012). Organom odpowiedzialnym za ustanawianie ww. form ochrony przyrody pozostawiono dowolność postępowania; nie określono również, jakie kompetencje i odpowiedzialności spoczywają na nich i na podmiotach im podległych.

Ta sama ustawa, z 2009 r., przekazała decyzję o tworzeniu i likwidacji pomników przyrody i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, z rąk wojewody – radom gminy. Po dokonanych zmianach kolejnych chronionych obiektów nie przybywa, ponieważ gminy nie są zainteresowane nakładaniem rygorów ochronnych na tereny, które w dłuższej lub krótszej perspektywie czasu mogą znaleźć atrakcyjnego inwestora (Ratajczyk i Wolańska-Kamińska, 2014).

Dodatковым mankamentem stanowiącego prawa jest jego mała stabilność. Oprócz koniecznych zmian legislacyjnych, które wymusiła transformacja, ustawy są bardzo często nowelizowane.

Ustawa o ochronie przyrody z 2004 r. była zmieniana 25 razy, podczas gdy jej poprzedniczka z 1991 r. – 18 razy, natomiast pierwsza powojenna ustawa o ochronie przyrody z 1949 r., która obowiązywała przez całe 42 lata – tylko 5 razy. Rekordową liczbę nowelizacji zaliczyła ustawa Prawo ochrony środowiska z 2001 r. – była nowelizowana ok. 70 razy (Szymkowiak, 2011).

Poza tym przybywa nowelizacji zbiorczych (jedna ustawa wymusza nowelizacje kilku ustaw), które natrafiają na problemy z zachowaniem wewnętrznej i zewnętrznej spójności, np. ustawa krajobrazowa z 2015 r. wymusiła nowelizacje aż 10 innych ustaw.

Na pozytywną ocenę zasługuje natomiast wprowadzenie obowiązku sporządzenia prognozy skutków wpływu ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego na środowisko (rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 9 marca 1995 r. (Dz.U. Nr 29, poz. 150)), jako narzędzia wspomagającego proces planowania przestrzennego: do korygowania rozwiązań planistycznych i/lub ustaleń planu z punktu widzenia zapewnienia ochrony walorów i zasobów przyrodniczych, jakości krajobrazu oraz jakości życia mieszkańców (Szulczewska, 2010).

Rozwój przestrzeni przyrodniczej miast w dużym stopniu zależy od zakresu podejmowanych i planowanych działań rewitalizacyjnych, które mimo deklarowanego, szerokiego spektrum inwestycyjnego, związane z podnoszeniem

jakości życia w miastach¹⁰, w praktyce często obejmują swym zakresem jedynie remont zdekapitalizowanych zasobów zabudowy, rewaloryzację wybranych obiektów zabytkowych (obiekty kulturowe, przyrodnicze i przyrodniczo-kulturowe) oraz modernizację przestrzeni publicznych, sprowadzaną często do wycinki starych drzew i wykonania szczelnej, wyszukanej nawierzchni placu lub rynku.

Odnowa/przebudowa/rozbudowa dokonywana w ramach rewitalizacji, najczęściej ograniczana zostaje do przestrzeni twardej miasta – urbanistyczno-budowlanej, z pominięciem rozwiązywania problemów niedoskonałej, niedoinwestowanej, miękkiej przestrzeni przyrodniczej i sfery społecznej; stąd efekty działań oceniane w skali miasta są z reguły niezadowalające. Niepełna rewitalizacja, mimo szumnych zapowiedzi, paradoksalnie przyczynia się do genitryfikacji zrewitalizowanych obszarów, redukcji terenów biologicznie czynnych, a także do powstawania często drogich, nieatrakcyjnych, nieakceptowanych społecznie przestrzeni publicznych.

Dużym problemem w skali miasta pozostaje zapewnianie starym drzewom miejskim, które mają największy udział w poprawie jakości powietrza¹¹, odpowiedniej pielęgnacji i konserwacji. Często przeprowadzane cięcia¹² drastycznie deformują korony drzew, a nawet przyczyniają się do ich obumierania¹³. Ponadto drzewa miejskie są z reguły niedostatecznie zabezpieczane w procesie inwestycyjnym (okaleczanie i otarcia, redukcja bryły korzeniowej, długotrwałe odsłonięcie były korzeniowej). Opieka nad starymi drzewami i sadzenie nowych drzew jest wysoko opłacalną inwestycją, która przynosi konkretne korzyści, nie tylko dla współczesnego, ale również dla przyszłych pokoleń¹⁴. Zawsze istotna jest jakość materiału nasadzeniowego, której nie da się zrekomensować ilością. Zmiany jakościowe powinny być priorytetem dla przeprowadzanych działań rewitalizacyjnych.

¹⁰ Rewitalizacja – zgodnie z zapisem ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. 2015 poz. 1777, art. 2.1) – jest procesem wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzonym w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji.

¹¹ Jeden 100-letni buk wytwarza w ciągu godziny 1200 litrów tlenu; taką samą ilość tlenu jest w stanie wytworzyć ok. 2700 młodych drzew, którym trzeba jednak zapewnić odpowiednią powierzchnię terenu i pielęgnację materiału nasadzeniowego.

¹² Przycinka gałęzi drzew obejmuje zabiegi dwójakiego rodzaju: cięcia przyrodnicze (formujące i korygujące, prześwietlające i sanitarne) i cięcia techniczne (likwidujące lub łagodzące zagrożenia i kolizje drzew z elementami infrastruktury miejskiej).

¹³ Redukcja 50% korony prowadzi do zamierania drzewa.

¹⁴ Wielkość pokrycia miasta przez korony drzew uważana jest jako jeden z głównych wskaźników żywotności terenów miejskich.

Kolejny problem stanowi wzrost tendencji do łagodzenia zapisów prawa, które dotyczą wycinania drzew w mieście. Przy usuwaniu drzew z reguły dochodzi do konfliktu interesów pomiędzy wartościami chronionymi prawem – ochroną przyrody reprezentującej interes społeczny, a ochroną prawa własności gwarantującą swobodę prowadzenia działalności gospodarczej – reprezentującą interes indywidualny¹⁵ (Wajner, 1939). Tak więc decyzja zezwalająca na usunięcie drzew jest decyzją uznaniową.

28 sierpnia 2015 r. weszły w życie zmiany ustawy o ochronie przyrody dotyczące usuwania drzew i krzewów, które wprowadził art. 29 ustawy z dnia 25 czerwca 2015 r. o zmianie ustawy o samorządzie gminnym oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 1045), skutkujące liberalizacją odnośnych przepisów. Obowiązki nowych przepisów poprzedził raport Najwyższej Izby Kontroli: „Ochrona drzew w procesach inwestycyjnych w miastach”, obejmujący lata 2010-2014, w którym organ ten zwracał uwagę na to, że samorządowcy przedkładali interesy inwestorów ponad interes społeczny, jakim jest ochrona przyrody, oraz że jakościowy wymiar kompensacji przyrodniczej¹⁶ jest zdecydowanie niski¹⁷.

Zapowiadane są dalsze zmiany w łagodzeniu przepisów prawa do usuwania drzew. O uzyskaniu pozwolenia na wycięcie drzewa na terenach inwestycyjnych, uzależnionym – według dotychczas obowiązującego przepisu – od zgody wójta, burmistrza albo prezydenta miasta, po wprowadzeniu zmian będzie samodzielnie decydować gmina, która może też postanowić o likwidacji obowiązku posiadania takiego pozwolenia. Aktualnie odnośny projekt resortu środowiska jest na etapie konsultacji. Jednakże, gdyby tak ważne decyzje miały zależeć od woli gmin/samorządowców – co nie jest dobrym rozwiązaniem – to zwiększyłby się proceder wycinanych drzew i bezkarność za udział w nim m.in. wpływowych inwestorów. Organy administracji publicznej powinny zważyć, iż w stanowieniu przepisów liberalizujących prawo do usuwania drzew nadrzędna, w stosunku do interesu strony występującej o wycinkę, jest dbałość o interes społeczny, czyli m.in. o ochronę przyrody.

¹⁵ Mowa o interesie indywidualnym, który jest sprzeczny z interesem społecznym, i nawzajem się one nie znoszą.

¹⁶ Kompensacja przyrodnicza w ustawie z dn. 27 kwietnia 2001 r. Prawo Ochrony Środowiska (Dz. U. 2001 nr 62 poz. 627) zdefiniowana została jako zespół działań prowadzących do przywrócenia równowagi przyrodniczej na danym terenie, wyrównania szkód dokonanych w środowisku przez realizację przedsięwzięcia i zachowania walorów krajobrazowych.

¹⁷ Inwestorzy wprowadzali sadzonki niskiej jakości, nasadzenia były niezabezpieczone i niepodlewane.

3. Kierunki działania

W racjonalnym gospodarowaniu przestrzenią miejską powinna być uwzględniana potrzeba ochrony terenów zieleni miejskiej generujących korzyści przekładające się na jakość życia w mieście.

Niezbędność – celowość – zasadność rewitalizacji przyrodniczej łączonej z ochroną przestrzeni przyrodniczych miasta, szeroko komentowana na forum europejskim i ogólnokrajowym współczesnego miasta, jest wyzwaniem ogólnonarodowym. O konieczności ochrony środowiska przyrodniczego i racjonalnej rozbudowie infrastruktury zielonej mówi Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 12 grudnia 2013 r. w sprawie zielonej infrastruktury – zwiększania kapitału naturalnego Europy, oraz Strategia Unii Europejskiej w zakresie przystosowania się do zmiany klimatu z dnia 16 kwietnia 2013 r.

Unia podkreśla potrzebę włączenia zielonej infrastruktury do planowania przestrzennego i traktowania jej priorytetowo. Podkreśla rolę zielonej infrastruktury w rozwiązywaniu i/lub łagodzeniu takich problemów, jak: zanieczyszczenie powietrza, miejska wyspa ciepła, zagrożenie powodziowe, niewystarczająca liczba obszarów rekreacyjnych, retencjonowanie wody deszczowej, utrzymywanie wód gruntowych na odpowiednim poziomie, utrata różnorodności biologicznej, skrajne zjawiska pogodowe i ich skutki, niska jakość życia i niezadowolający stan zdrowia mieszkańców miast¹⁸.

Na poziomie krajowym podstawowe wytyczne dotyczące działań prośrodowiskowych na terenie miast zawierają: Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030), Strategiczny Plan Adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020, z perspektywą do roku 2030 (SPA 2020), oraz Krajowa Polityka Miejska 2023 (KPM 2023).

W KPZK 2030 podkreślono, że rewitalizacja przyrodnicza na poziomie planu zagospodarowania przestrzennego województwa powinna uwzględnić ochronę i rewitalizację struktur krajobrazowych, które odpowiadają za mikroretencję obszarową (mokradła i doliny małych cieków wodnych). Wskazano w nim na znaczenie recyklingu przestrzeni miejskiej oraz na potrzebę ochrony istniejących zasobów zieleni (formy występowania, bioróżnorodność, stan zachowania).

W SPA 2020 szczególną uwagę zwrócono na konieczność/zasadność efektywnego wykorzystania odpowiednio chronionego i racjonalnie rozbudowywanego środowiska przyrodniczego do łagodzenia uciążliwości związanych ze zmianami klimatu. Dokument ten przede wszystkim podkreśla potrzebę

¹⁸ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dn. 12 grudnia 2013 r. w sprawie zielonej infrastruktury – zwiększania kapitału naturalnego Europy (2013/2663 (RSP)), ss. 4-6.

powiększenia terenów zieleni i wody, a także tworzenia korytarzy przewietrzających miasto oraz nawołuje do odpowiedzialnego zarządzania wodami opadowymi. Rozwiązania ogólne przyjmowane w skali miasta wymagać będą uszczegółowienia dla konkretnych terenów/przestrzeni miasta (gatunkowa struktura nasadzeń, lokalizacja zielonych dachów i ścian, budowa zbiorników retencyjnych, wymiana zwartych nawierzchni na przepuszczalne).

W KPM 2023 również położono nacisk na ochronę i rozwój terenów zieleni miejskiej, w tym budowę Błękitno-Zielonej Sieci, która najpełniej ma rozwiązywać narastające problemy miasta związane z potrzebą retencji wody i zapewnieniem w nim zdrowych warunków życia.

Dobrze chroniony i odpowiednio kształtowany potencjał środowiska przyrodniczego jest bardziej wydajny w zakresie świadczenia usług i przynosi wymierne korzyści społeczne i gospodarcze (wycena usług ekosystemów miejskich). Stosowanie zasad prewencji powinno być ukierunkowane na podejmowania działań ochroniarskich oraz planową, racjonalną rozbudowę zielonej infrastruktury, w powiązaniu z profesjonalną pielęgnacją zasobu. Dbałość o środowisko przyrodnicze miasta wpisuje się w obszar problemów związanych z adaptacją do postępujących zmian klimatu, takich jak: wzrost temperatury, opady nawalne i okresy suszy, wywołujących negatywne i długotrwałe skutki/konsekwencje.

Zgodnie z holistyczną koncepcją cywilizacji człowieka, związek z naturą stanowi podstawę funkcjonowania sfery społecznej, która z kolei jest odpowiedzialna za rozwój ekonomiczny (Jeżak, 2003). Podejście holistyczne uwzględnia wszystkie aspekty zrównoważonego rozwoju: społeczny, kulturalny, gospodarczy i środowiskowy, które są istotne indywidualnie i zespołowo; zakłada inwestowanie w rozwój składowych miasta – w sposób zapewniający im koherentny, bezkonfliktowy, zrównoważony rozwój, którego efektem ma być odczuwalna społecznie wyższa jakość życia – swoista ewolucja emergentna miasta (Adari, 1998; Wycichowska, 2013).

Budowanie zdrowego city – inwestycja w podnoszenie stanu zdrowia fizycznego, psychicznego i społecznego – powinno być podstawowym celem każdej strategii miejskiej. Racjonalna budowa zdrowego miasta wymaga nie tylko dokładnego rozpoznania struktury funkcjonalno-przestrzenno-społecznej, pełnej znajomości zasobów przyrodniczych i ich obciążenia (ewidencja zasobów, formy ochrony, jakość i stan zagrożenia), ale również wiedzy interdyscyplinarnej, dotyczącej nowoczesnych technologii zielonych¹⁹ i ekoinno-

¹⁹ Zielona technologia to składowa sześciu głównych elementów: energetyki przyjaznej środowisku i magazynowania energii, modernizacji energetyki, efektywniejszego korzystania z surowców, recyklingu, zrównoważonej gospodarki wodą oraz zrównoważonego transportu.

wacyjnych²⁰, przydatnych do wykorzystania w procesach zamierzonej melioracji klimatu miasta i adaptacji do zmian klimatu.

Należy korzystać z rozwiązań sprawdzonych, które przynoszą dobre efekty prośrodowiskowe w kraju i za granicą, w tym przede wszystkim inwestować w: budownictwo energooszczędne (strukturalnie i materiałowo), rozbudowę zielono-błękitnej infrastruktury, w retencję wody i rozwój zielonej infrastruktury budowlanej, i zawsze w edukację ekologiczną.

Ochronie zasobów przyrodniczych sprzyja racjonalna budowa i rozbudowa struktur zieleni miejskiej oraz zielonej infrastruktury, w nawiązaniu do funkcjonującego i odzyskiwanego potencjału wewnętrznego i zewnętrznego terenów biologicznie czynnych – rewitalizacja przyrodnicza²¹, i – co niemniej ważne – systematyczna redukcja emisji zanieczyszczeń z procesów konwersji paliw i odpadów obciążających środowisko miejskie. Redukcji emisji tych zanieczyszczeń ma sprzyjać budowa funkcjonalnego systemu zielonych ścieżek rowerowych, dzięki czemu można zakładać ograniczenie/zmniejszenie ruchu samochodowego na ulicach miast.

Korzystną okolicznością dla polskich miast jest dążenie Komisji Europejskiej do tego, by rozbudowa zielonej infrastruktury budowlanej została włączona do realizacji projektów w latach 2014-2020²², co zwiększa szanse na dofinansowywanie zielonych dachów z funduszy unijnych.

Istotną rolę do spełnienia w ramach rozbudowy efektywnego systemu zielonej infrastruktury ma również zieleń komunikacyjna (produkcja tlenu, pochłanianie CO₂, redukcja zanieczyszczeń, ograniczenie hałasu, retencjonowanie wody, ocienianie, a także uatrakcyjnianie krajobrazu drogi) (Szczepanowska, 2008). Ze względu na ekstremalne warunki panujące w pasie drogowym wskazane jest stosowanie gatunków odpornych na: emisję komunikacyjną, pyłów i szkodliwych gazów²³, zasolenie i nasłonecznienie.

Problemem środowiskowym wielu miast staje się zanieczyszczenie hałasem, którego uciążliwość nasila się wraz z rozbudową infrastruktury transportowej. Jego rozwiązaniem może być umiejętne łączenie szarej infra-

²⁰ Rozwiązania te uwzględniają aspekty związane z ochroną środowiska, np. rozwój ekotransportu – budowa nowoczesnych, hybrydowych autobusów. Polska jest jedynym krajem, który na zasadach rynkowych uruchomił projekt ekologicznego transportu.

²¹ Rewitalizacja przyrodnicza skupia się na aspektach środowiskowych, szczególnie istotnych dla zdrowia mieszkańców (czyste powietrze i woda, izolacja od hałasu i wiatru, zacienienie, bezpośredni kontakt z przyrodą, zapewnienie atrakcyjnych miejsc rekreacji i wypoczynku w miejscu zamieszkania).

²² Taka deklaracja została zawarta w komunikacie Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Zielona infrastruktura – zwiększanie kapitału naturalnego Europy”, z 2013 r.

²³ Źródłem tych zanieczyszczeń są lokalne kotłownie węglowe i domowe piece grzewcze.

struktury z zieloną, wymagające na ogół miejsca i odpowiednich warunków, np. na: budowanie wałów ziemnych czy na prowadzenie drogi w wykopie. Toteż najpopularniejszym, najczęściej stosowanym rozwiązaniem w warunkach miejskich i pozamiejskich są ekrany akustyczne²⁴. Ponieważ w Polsce do 2012 r. obowiązywały jedne z najbardziej restrykcyjnych w Europie norm dotyczących poziomu hałasu, ekrany budowano na potęgę nie tylko przy nowych, ale również przy modernizowanych ulicach, a także przy drogach w krajobrazie otwartym – „na zapas” – dla planowanej zabudowy, co do której nawet nie było pewności, czy powstanie... Obok nieuzasadnionej lokalizacji ekranów, duże zastrzeżenie budzi wybór ich konstrukcji i formy – niedostateczne dopasowane przegrody do rozpoznanej uciążliwości hałaśliwej drogi (mała efektywność akustyczna: za wysokie, za niskie) i dysonans z wartościowym otoczeniem ciągu komunikacyjnego. Pod względem estetyczno-krajobrazowym najbardziej pożądanymi są ekrany przezroczyste, najmniej ograniczające wgląd w krajobraz z pasa drogowego, i ekrany typu „zielona ściana”, wyposażone konstrukcyjnie w podporę dla pnączy nadających przegrodzie harmonijną, naturalną formę.

W ekranach typu „zielona ściana” jednym z elementów konstrukcyjnych jest ocynkowana siatka, która stanowi odpowiednią podporę dla pnączy. Produkcja paneli, będących optymalnym rozwiązaniem, tworzącym przegrodę akustyczną wpisującą się korzystnie w krajobraz miasta, rozpoczęła się przed wielu laty w Danii. Stosowane w Polsce „duńskie” panele często funkcjonują bez nasadzeń, zatem ich skuteczność jest ograniczona/niekompletna.

Niewątpliwie krajobrazowo najbardziej pożądaną formą ekranów akustycznych są zielone ściany tworzone przez odpowiednie pnącza. Wybierając konkretne gatunki, trzeba zawsze uwzględnić specyfikę warunków siedliskowych panujących w bezpośrednim sąsiedztwie pasa drogowego, w tym przede wszystkim: działanie związków soli, zanieczyszczenia w postaci tlenków i substancji ropopochodnych, skrajne warunki nasłonecznienia i kseryzm gleby, a także wymagania roślin co do wilgotności, preferencji dotyczących nasłonecznienia i jakości gleby oraz odporności na mróz. Oczywiście, pożądaný efekt zazieleniania ekranu zależeć będzie od projektu nasadzeń, jakości sadzonek, fachowości i perfekcji sadzenia, a na późniejszym etapie – od właściwej opieki konserwacyjno-pielęgnacyjnej. Wybór konstrukcji ekranu powinien zawsze wynikać ze szczegółowo rozpoznanej uciążliwości akustycznej drogi (odcinka drogi) i preferować taką formę przegrody, która umożliwi zachowanie, zdiagnozowanych na etapie studium krajobrazowego, walorów krajobrazowych otoczenia drogi.

²⁴ Ekrany akustyczne powinny być wprowadzane jedynie przy tych ciągach komunikacyjnych, które są kolizyjne akustycznie w stosunku do istniejącego zagospodarowania (zabudowa mieszkaniowa), i to wyłącznie wtedy, gdy wprowadzanie innych, mniej uciążliwych krajobrazowo rozwiązań nie ma szans na powodzenie.

Rewitalizacja urbanistyczno-architektoniczna w większym stopniu powinna uwzględniać środowisko przyrodnicze miasta, szczególnie istotne dla poprawy jakości warunków życia (usługi ekosystemów). Wskazane jest planowe dążenie do budowania i utrzymania ciągłości systemu przyrodniczego, poprzez racjonalną rozbudowę infrastruktury zielonej i błękitnej, wykorzystującej różne formy i struktury zieleni jako znaczące elementy kompozycji urbanistycznej i architektonicznej. Zielen, oprócz pełnienia funkcji ekologicznej, jest ważnym, wciąż słabo wykorzystywanym narzędziem uatrakcyjniania przestrzeni miejskiej. Świadome jej stosowanie wymaga pełnej znajomości tworzywa roślinnego (struktury, formy, potrzeb środowiskowych, zmienności w czasie: sezonowej i z upływem lat). Stosowanie odpowiednich struktur zieleni o określonym składzie gatunkowym, odpowiednim do konkretnej sytuacji funkcjonalno-przestrzennej, przekłada się na efektywność świadczonych funkcji.

Projektowanie nasadzeń w miastach zawsze wymaga: (1) szczegółowego rozpoznania środowiska pod względem składu gatunkowego występującej zieleni, warunków glebowych, aerosanitanych i hydrologicznych oraz nasłonecznienia; (2) *znajomości* gatunków drzew i krzewów, uwzględniającej ich wymagania, różnorodność form i struktur, dobór składu gatunkowego nasadzeń do określonych funkcji i warunków środowiska, a także (3) umiejętności sprecyzowania zalecanych zabiegów pielęgnacyjnych. Rośliny wybierane do nasadzeń przyulicznych muszą być szczególnie odporne na: emisję spalin, zapylenie, silne nasłonecznienie, okresowe niedobory wody, mróz i zasolenie. Istotne jest stosowanie gatunków i odmian łatwych do pielęgnacji. Ponadto wskazane jest sadzenie drzew i krzewów niewywołujących alergii, ponieważ wzrost temperatury powietrza, spowodowany przez zmiany klimatyczne, przyczyniać się będzie do wydłużenia sezonu pylenia i nasilenia reakcji alergicznych (spotęgowanie objawów astmy i kataru siennego)²⁵ (b.a., 2014).

Przestrzenie przyrodnicze współtworzą obraz miasta, kształtują jego estetykę i podnoszą jakość życia mieszkańców. Śródmiejskie tereny zieleni – przestrzenie publiczne: parki, skwery i zieleńce – sprzyjają zachowaniu naturalnego charakteru życia miejskiego, zapewniającego bliski kontakt z przyrodą, są miejscem dla interakcji i integracji społecznej. Racjonalna kreacja i efektywna ochrona decyduje o ich estetyce, odbiorze i funkcjonowaniu.

O potrzebie rozbudowy zieleni miejskiej najlepiej świadczą oddolne inicjatywy tworzenia ogrodów, tzw. ogrodów społecznościowych, realizowane w ramach ogólnopolskiej kampanii Green Cross Poland, a także rozwijająca się idea miejskiego ogrodnictwa. Tworzenie terenów zieleni w miastach w oparciu

²⁵ Bezpiecznymi dla alergików gatunkami drzew są: klony, kasztanowce, akacje, graby, bzy, świerki, sosny, jaśminy, jarzębiny, jodły i modrzewie, a z krzewów: forsycję, pigwowiec, irga, bukszpan, dereń, berberys i głóg. Spośród roślin pnących najrzadziej uczulają: bluszcz pospolity, rdestówka i winobluszcz pięciolistkowy.

o inicjatywy społeczne, w tym w ramach budżetu obywatelskiego, zyskuje coraz większą popularność.

4. Podsumowanie

Główną przyczyną degradacji przestrzeni przyrodniczej miasta są ułomne, często zmieniane przepisy prawne dotyczące planowania przestrzennego. Obowiązująca legislacja, regulująca planowanie i zagospodarowanie przestrzenne, w niedostatecznym stopniu uwzględnia uwarunkowania przyrodnicze w procesie projektowania lokalizacji inwestycji (fakultatywność i fragmentaryczność planów, upadek statusu studium zagospodarowania przestrzennego). Środowisko przyrodnicze miast jest nadmiernie eksploatowane i niedostatecznie chronione.

Arogancja inwestorów i aparatu urzędniczego skutkują słabym poziomem opracowań planistycznych i ocen wpływu na środowisko (nielegalny lobbing, łapówkarstwo, niedopełnianie obowiązków kontrolnych).

Najlepsze efekty w łagodzeniu uciążliwości klimatu miasta – czego dowodzą doświadczenia licznych miast europejskich i amerykańskich – zapewnia racjonalna rozbudowa spójnego, funkcjonalnego i wielofunkcyjnego układu infrastruktury mieszanej – zielono-błękitnej, zwłaszcza gdy zachowywać będzie łączność z terenami otwartymi miasta, o dużej efektywności w świadczeniu usług ekologicznych.

Budowa zielonej-błękitnej sieci wymaga ochrony potencjału przyrodniczego terenów podmiejskich zasilających miasto, sprowadzającej się głównie do: ograniczenia suburbanizacji, utrzymywania naturalnych siedlisk i odtwarzania naturalnych biocenoz (tereny podmokłe, odtwarzanie zieleni nadwodnej), odgrywających szczególną rolę w łagodzeniu uciążliwości zmian klimatu. Celem rozbudowy zielono-błękitnej infrastruktury jest jak najefektywniejsze łączenie bogatych pod względem hydrograficznym i przyrodniczym otwartych terenów miasta z sukcesywnie rozbudowywanymi terenami zieleni wewnątrz struktur miejskich.

Stworzenie pełnego, funkcjonalnego układu przyrodniczego miasta wymaga holistycznego podejścia, a więc racjonalnego i zintegrowanego projektowania, sukcesywnej realizacji projektów oraz profesjonalnej ochrony zieleni miejskiej.

Tereny zurbanizowane wymagają przede wszystkim: ochrony aktualnego potencjału zieleni (rewitalizacja parków miejskich, uzupełnianie zadrzewień przyulicznych), racjonalnego wprowadzania zieleni w ramach przestrzeni publicznych (parki, ogrody społeczne, miejskie ogrodnictwo, skwery, zieleńce, zieleń komunikacyjna), ale także efektywnej/spektakularnej/ekspansywnej promocji zielonej infrastruktury budowlanej: zielonych dachów i ogrodów pionowych, zielonych ekranów akustycznych oraz ogrodnictwa miejskiego i ogrodów społecznościowych.

Duże znaczenie w skali miasta ma również planowanie rozbudowy zieleni niepublicznej, z udziałem wspólnot i spółdzielni mieszkaniowych, różnych instytucji i osób prywatnych (zieleń podwórkowa, przydomowa, towarzysząca), a także popularyzowanie i wdrażanie innych jej form, jak: zielone dachy i zielone ściany oraz mało popularne ogrody deszczowe, które łagodzą uciążliwość klimatu.

Tworzenie nowych terenów zieleni i wzmacnianie istniejącego dla nich potencjału w przestrzeni miasta korzystnie wpływa na miejski klimat, przyczyniając się przede wszystkim do: obniżenia temperatury powietrza, zacielenia, spowolnienia odpływu wód opadowych z miasta, zmniejszenia ryzyka powodzi i podtopień. Ponadto tereny zieleni w naturalny sposób podnoszą estetykę przestrzeni miejskiej, poprawiają wizerunek miasta, a także oferują i udostępniają miejsca służące wypoczynkowi, rekreacji i integracji społecznej. Wskazane jest zatem wprowadzanie nowych/nowoczesnych rozwiązań strategicznych, które zagwarantują rozwój miasta, a jego mieszkańcom zapewnią zdrowe warunki pracy, mieszkania i wypoczynku – a więc nastawienie na wyraźne zmiany jakościowe w mieście.

Rozwiązanie problemów tworzonych/powodowanych przez pomijanie próśrodowiskowego aspektu w planowaniu przestrzennym powinno polegać na szybkim/niezwłocznym podjęciu gruntownych i długotrwałych działań naprawczych, a także na zmianie mentalności społeczeństwa, między innymi osób odpowiedzialnych za decyzje w tym zakresie (od urzędników, po indywidualnych inwestorów). Najszybsze efekty daje wprowadzanie racjonalnych zmian legislacyjnych, znacznie szerzej uwzględniających aspekty przyrodnicze w planowaniu. W procedurze planistycznej niezbędne są też zmiany organizacyjne, likwidujące nadużycia, niekompetencje i brak obiektywizmu.

Budowanie racjonalnego systemu infrastruktury zielonej w ramach rewitalizacji miasta sprzyjać będzie poprawie próśrodowiskowej efektywności polityki komunikacyjnej (popularyzacja ścieżek rowerowych) i polityki budowlanej (powrót do modelu budowy miasta zwarteo, łączony z recyklingiem terenów „odzyskiwanych”) – szczególnie obciążających środowisko miejskie, oraz oszczędzaniu energii, zatem podnoszeniu jakości życia w mieście.

Do polecanych działań podejmowanych w zakresie ochrony środowiska miejskiego należy również zaliczyć: zielony recykling powierzchni (odzyskiwanie terenów zdegradowanych pod zieleń miejską – docelowo lub jako zagospodarowanie tymczasowe), zazielenianie dachów i fasad (szerokie propagowanie zieleni budowlanej), sadzenie drzew (docenienie efektywności ekologicznej, przyrodniczej i estetycznej drzew), ekologiczną utylizację odpadów (redukcja ilości i objętości, rycykling, odzysk energii), racjonalne zarządzanie wodą deszczową (konsekwentna rozbudowa terenów zieleni miejskiej, budowa zbiorników retencyjnych i ogrodów deszczowych, stosowanie proekologicznych metod oczyszczania wód deszczowych, racjonalna gospodarka wodna), edukację środowiskową na różnych poziomach nauczania i doksztalcania, sprzyjającą

świadomemu uwzględnianiu ekologicznych potrzeb miasta, aby jednocześnie podnieść jakość życia i mieszkania oraz poprawić wizerunek otoczenia, broszury informacyjne i organizację wydarzeń promujących ochronę środowiska (warsztaty, gry uliczne, prelekcje, konkursy).

Literatura

- Adari J. (1998), *Podjęmowanie decyzji*, Wydawnictwo Petit, Warszawa 1998, ss. 15-20.
- b.a. (2014). *Wiadomo, co sadzić w miastach, by ulżyć alergikom*, <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,400619,wiadomo-co-sadzic-w-miastach-by-ulzyc-alergikom.html> (dostęp: 01.09.2016).
- Jeżak J. (2003), *Mechanistyczna i organiczna perspektywa patrzenia na strategię przedsiębiorstwa – ujęcie ewolucyjne*, [w:] *Rozwój teorii i praktyki zarządzania strategicznego. Doświadczenia krajowe i międzynarodowe*, red. J. Jeżak, Wydawnictwo: Polsko-Amerykańskie Centrum Zarządzania (PAM Center) przy UŁ, Łódź, t. 1, ss. 49-69.
- Kistowski M. (2012), *Perspektywy ochrony krajobrazu w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem parków krajobrazowych*, *Przegląd Przyrodniczy* XXIII, 3, s. 32.
- Komisja Europejska (2013), Europejska Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 12 grudnia 2013 r. w sprawie zielonej infrastruktury – zwiększania kapitału naturalnego Europy i Strategia Unii Europejskiej w zakresie przystosowania się do zmiany klimatu, Bruksela.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483).
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego (2011), *Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030*, Warszawa, 25 stycznia 2011.
- Ministerstwo Środowiska (2013), *Strategiczny plan adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020 z perspektywą do roku 2030*, Warszawa, październik 2013 r., https://www.mos.gov.pl/fileadmin/user_upload/SPA_2020.pdf (dostęp: 01.09.2016).
- Ratajczyk N., Wolańska-Kamińska A. (2014), *Powoływanie lokalnych form ochrony przyrody przez samorządy gmin wiejskich*, *Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie (I-III)*, t. 14, z. 1 (45), Instytut Technologiczno-Przyrodniczy w Falentach, ss. 139-140.
- Rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dn. 9 marca 1995 r., w sprawie określenia wymagań, jakim powinna odpowiadać prognoza skutków wpływu ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego na środowisko przyrodnicze (Dz.U. Nr 29, poz. 150).
- Szczepanowska H.B. (2008), *Drzewa w otoczeniu ulic – problemy inżynierskie, społeczne, ekonomiczne oraz bezpieczeństwa*, *Człowiek i Środowisko* 32 (3-4), Warszawa, s. 88.
- Szulcewska B. (2010), *Prognoza oddziaływania na środowisko jako narzędzie wspomagające proces planowania przestrzennego*, [w:] *Planowanie przestrzenne. Stan i problemy ze szczególnym uwzględnieniem ochrony środowiska oraz ocen oddziaływania na środowisko*, red. J. Radziejowski, Zeszyty Naukowe No. 2, Wyższa Szkoła Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Warszawie, Warszawa, s. 65.
- Szymkowiak T. (2011). *Dwie dekady ekologii*, *Przegląd Komunalny* 3, s. 6.

- Ustawa z dnia 26 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2001 nr 62, poz. 627).
- Ustawa z dnia 23 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2003 nr 80, poz. 717).
- Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o wojewodzie i administracji rządowej w województwie (Dz.U. 2009 nr 31, poz. 206).
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz.U. 2015, poz. 774).
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 1994 nr 89, poz. 415).
- Wajner I. (1939), *Ochrona praw interesów jednostki w postępowaniu administracyjnym*, Wilno, ss. 17-18.
- Wycichowska B. (2013), *Directing the development of a medium-sized city - the holistic approach*, [w:] N. Juzwa, A. Sulimowska-Ociepka ed., 7ULAR. *Urban Landscape Renewal: Middle-sized cities*. Vol. 2, Wydział Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice, Łódź, ss. 515-520.
- Wycichowska B. (2016), *Legislative problems of landscape protection*, Cracow Landscape Conference – *Landscape as impulsion for culture: research, perception & protection*, Kraków, ss. 64-68.

MANAGING THE NATURAL SPACE IN THE CITY PROBLEMS AND THE COURSE OF ACTION

Well protected and properly shaped potential of the urban natural environment (increasing and maintaining the high quality of resources) is efficient as regards providing ecosystem services, and brings measurable social and economic benefits. The progressing appropriation of natural space in cities is a dangerous, costly and destructive symptom of the overconsumption of the environment potential (sub-urbanization). The practice of spreading urbanized terrain over attractive natural areas is generated by affluent societies and becomes increasingly common due to the dangerous, growing liberalization of law regulating the sphere of spatial economy. An optimal course of pro-environmental action taken by cities, approved and supported by the EU, is the building of green-and-blue infrastructure, effectively regulating the water cycle and biodiversity. Developing a healthy, green city – a continuous investment in physical, mental and social health improvement – should be the basic target of every urban strategy. Designing a full, stable and multifunctional system of urban natural space requires a holistic approach to natural revitalization as a comprehensive vision of urban development (rational and integrated urban planning, taking into account the need to protect natural resources and biodiversity, spatial natural structures, water resources and water retention, as well as limiting the transport intensity in spatial systems in order to reduce emissions). The article presents the main problems concerning the management of natural space in the city and the desired course of action, particularly recommended by the European Union.

Keywords: natural space, natural revitalization, green-and-blue infrastructure.

Oddolna inicjatywa wprowadzenia Prudnika do sieci miast Cittaslow

Wszyscy chyba dostrzegamy potrzebę zmian, choć jednocześnie nie zdajemy sobie sprawy z tego, że możemy mieć wpływ na nasze najbliższe otoczenie. Na pewno pierwszym i bardzo ważnym warunkiem powodzenia wprowadzanych zmian jest przekonanie innych mieszkańców, зараzenie ich entuzjazmem, tak aby zaistniała grupa, która mogłaby stać się „właścicielem przestrzeni” – przestrzeni przyjaznej seniorom i innym grupom społecznym. Ludzie zazwyczaj sami wiedzą czego potrzebują i szukają możliwości realizacji swoich pomysłów, a za każdym pomysłem na inicjatywę stoją konkretni mieszkańcy miasta, organizacje pozarządowe, grupy nieformalne czy liderzy, których identyfikacja i poczucie związku z przestrzenią miasta oraz środowiskiem lokalnym ma tutaj podstawowe znaczenie i wpisuje się w „mocne” społeczności lokalne. Zmiany w przestrzeni, które zaszły w Prudniku, możliwe były dzięki otwartości ludzi, ich odwadze i czasowi, jaki poświęcili na zapełnianie różnych „pustych cokołów”. A zaczęło się od Diany, a właściwie pustego cokołu w parku, na którym kiedyś stała Diana. Potem było wiele innych inicjatyw. W końcu pojawiła się kolejna inicjatywa społeczna, propozycja dla władz samorządowych, aby wprowadzić Prudnik do Międzynarodowej Sieci Miast Dobrego Życia. Od roku 2015, dzięki inicjatywie społecznej (oddolnej), Prudnik należy do elitarnego grona miast szczycących się dobrymi warunkami życia.

Słowa klucze: filozofia Cittaslow, inicjatywy oddolne, organizacje pozarządowe, miasto Prudnik.

1. Wprowadzenie

Aktywna społeczność to wspólnota obywateli, którzy świadomie i odpowiedzialnie zarządzają swoją przestrzenią, kierując się dobrem zarówno jednego mieszkańca, jak i całej wspólnoty. Najważniejsze jest, aby ludziom na danym obszarze poprawiła się jakość życia. Aktorami tego procesu, tych zmian są władze samorządowe oraz obywatele, chociaż dosyć często słyszy się opinie dzielące na „my mieszkańcy” i „oni samorządowcy”. Tak naprawdę jednych

¹ Prudnicka Rada Seniorów, Urząd Miejski w Prudniku; Stowarzyszenie Przyjaciół LO im. A. Mickiewicza w Prudniku.

i drugich łączy koncepcja samorządności, gdzie samorząd – władza lokalna wspiera rozwój różnych form aktywności obywatelskiej, a obywatele w społeczności sami się rządzą i mają wpływ na decyzje rządzących. Jednym słowem są aktywni, twórczy, zaradni, solidarni, uczący się i wprowadzający zmiany.

Wszyscy chyba dostrzegamy potrzebę zmian, choć jednocześnie nie zdajemy sobie sprawy z tego, że możemy mieć wpływ na nasze najbliższe otoczenie. Na pewno pierwszym i bardzo ważnym warunkiem powodzenia wprowadzanych zmian jest przekonanie innych mieszkańców, зараżenie ich entuzjazmem, tak aby zaistniała grupa, która mogłaby stać się „właścicielem przestrzeni” – przestrzeni przyjaznej seniorom i innym grupom społecznym. Ludzie zazwyczaj sami wiedzą czego potrzebują i szukają możliwości realizacji swoich pomysłów, a za każdym pomysłem na inicjatywę stoją konkretni mieszkańcy miasta, organizacje pozarządowe, grupy nieformalne czy liderzy, których identyfikacja i poczucie związania z przestrzenią miasta i środowiskiem lokalnym ma tutaj podstawowe znaczenie i wpisuje się w „mocne” społeczności lokalne, które biorą sprawy w swoje ręce, gdyż wiedzą, że wiele od nich zależy, bo „chcieć to móc”.

Zmiany w przestrzeni, które zaszły w Prudniku, możliwe były dzięki otwartości ludzi, ich odwadze i czasowi, jaki poświęcili na wypełnianie różnych „pustych cokołów”. A zaczęło się od Diany, a właściwie pustego cokołu w parku, na którym kiedyś stała Diana. Po wojnie jej pomnik zaginął, a jego losów nie udało się wyjaśnić do dziś. Pusty cokół stał się kołem napędowym, pretekstem do podjęcia różnego rodzaju inicjatyw. Puste miejsce w parku postanowiono wypełnić pomnikiem, skoncentrowano wysiłki mieszkańców na poznanie tradycji i historii miejsca, zachęcono do wspólnego wykorzystania własnej wiedzy, czasu i pomysłów. Bo opowieść o Dianie jest opowieścią o społecznej aktywności, o ludziach lokomotywach, którzy chcieli dokonać zmiany.

2. Inicjatywy oddolne

Większość liderów skupiła się wokół Stowarzyszenia Przyjaciół Liceum Ogólnokształcącego im. Adama Mickiewicza w Prudniku, prężnie działającej organizacji pozarządowej, która swoją działalność opiera na wprowadzaniu innowacji społecznej, jako źródła korzyści wpływających na rozwój miasta i poziom życia jego mieszkańców, z uwzględnieniem wykorzystania ich wiedzy, idei, koncepcji i działań zmieniających przestrzeń społeczną miasta na piękniejszą, bardziej przyjazną, otwartą i dostępną dla wszystkich. Podejmowane przez prudnickie społeczeństwo inicjatywy oddolne stały się próbą aktualizowania zmieniających się potrzeb mieszkańców i nadzieją na poprawę warunków życia społeczności miejskiej dziś i możliwościach rozwoju następnych pokoleń.

Członkowie Stowarzyszenia Przyjaciół LO podjęli wieloaspektową dyskusję na temat wizji miasta przyjaznego seniorom, przyjaznego mieszkańcom. Zapraszali różne grupy społeczne na spotkania w Kawiarenkach Obywatelskich, w których spędzili wiele godzin na niekończących się rozmowach o polityce miejskiej, środowisku, zabytkach, czystości, kulturze, zdrowiu, bezpieczeństwie itd. Ważnym punktem dyskusji były poruszane kwestie dotyczące zaangażowania społecznego, utożsamiania się z miastem, życia w nim, brania udziału w wydarzeniach z nim związanych, ale przede wszystkim – bycia jego partykularną częścią. Bycia „miastem”. Realizując projekt „miasta przyjaznego”, lokalni liderzy rozpoczęli od przeprowadzenia ankiety wśród mieszkańców miasta. Mogli oni anonimowo wypowiedzieć się na temat plusów i minusów miasta, podać propozycję zmian, opisać pozytywne elementy i zaznaczyć największe problemy.

3. Filozofia Cittaslow

Wykorzystanie wizji i pomysłów mieszkańców zaowocowało pojawieniem się kolejnej inicjatywy społecznej, która związana jest z wizerunkiem miasta, w postaci propozycji dla władz samorządowych dotyczącej wspólnego tworzenia przyjaznej przestrzeni miasta i budowania marki miasta opartej na filozofii i kulturze – marki Cittaslow, która jest właśnie pomysłem dla mniejszych miast.

Filozofia Cittaslow uczy szacunku do tego co lokalne, by bardziej uzmysłowić sobie wartość smaków, kolorów, zapachów miasta, aniżeli szybko i bezrefleksyjnie podążać za najnowszymi trendami w coraz bardziej zglobalizowanej gospodarce. Stawiając sobie za cel zapewnienie poprawy jakości życia w małych społecznościach, pozwala mieszkańcom i gościom po prostu cieszyć się ich niewielkimi miastami. Wskazuje na tworzenie jakości we wszystkich dziedzinach życia miejskiego, podkreślając, że każda przestrzeń posiada swoją niepowtarzalną atmosferę, w związku z tym należy postarać się wydobyć autentycznego (nie powierzchownego) ducha miejsca – *genius loci*, by wykorzystać to dla własnego rozwoju.

Pomysłodawcy wprowadzenia Prudnika do Międzynarodowej Sieci Miast Dobrego Życia w rozmowach z włodarzami wskazywali na potencjał ich miasta, który tworzy m.in. jego atrakcyjne położenie geograficzne, dziedzictwo kulturowe, naturalny krajobraz, cisza, lokalne i autentyczne rzemiosło, rękodzieło, produkty, oferta kulinarna, tradycja, zwyczaje, ale także dostęp do wysokiej jakości usług i miejsc pracy w miejscu zamieszkania lub w jego bliskim sąsiedztwie. To stanowi podstawę do podjęcia działań, celem odkrycia/odbudowy i podkreślenia własnej tożsamości Prudnika. Podkreślali, że jest to zdecydowanie ruch awangardowy, który łączy radość życia z wykorzystaniem nowoczesnych technologii i można podpatrywać pomysły, gdyż do sieci należą miasta polskie, włoskie, francuskie, niemieckie, norweskie czy

nawet z Korei Południowej. Przekonywali burmistrza i członków miejskiej rady, że przecież mamy się czym pochwalić, eksponując historyczną tkankę miast, skarby lokalnej kultury, rzemiosła i kuchni, a przede wszystkim gościnność ludzi, działania prospołeczne i pro-środowiskowe. To ogromny potencjał, którym można przyciągnąć nie tylko turystów, ale też nowych mieszkańców, to perspektywiczny projekt, który może dać naszemu miastu wiele korzyści.

Udało się! Zdanie to podzielił również burmistrz Franciszek Fejdych i większość radnych, którzy podjęli stosowną uchwałę rozpoczynającą procedurę przystąpienia Prudnika do Międzynarodowego Stowarzyszenia Miast Dobrego Życia Cittaslow, ponieważ przynależność do tego elitarnego grona miast przynosi miastu konkretne i wymierne korzyści, które obejmują:

1. Niezależne potwierdzenie osiągnięcia standardów wymaganych przez Cittaslow; skutkuje to zwiększeniem wiarygodności i niezależności miasta oraz wzrostem uznania dla miasta, jego lokalnych inicjatyw, zaangażowania mieszkańców i zapewnia impuls dla nowych inwestycji.
2. Zróżnicowanie – miasta sieci Cittaslow zachowują swój indywidualny wyraz; miasta różnią się potencjałami rozwoju, co w efekcie przyczynia się do uzyskiwania przez nie: przewagi konkurencyjnej dla inwestycji zagranicznych, branży turystycznej oraz krajowego i międzynarodowego uznania.
3. Finansowanie – członkostwo miast w Cittaslow może być wykorzystywane do wspierania ich wniosków o pozyskiwanie funduszy rozwojowych (uzyskiwanie efektu skali). Krajowa i międzynarodowa sieć Cittaslow jest również aktywna w zapewnieniu środków finansowych i uznania dla kluczowych projektów.
4. Jakość życia – sieć Cittaslow daje jasny zestaw kryteriów, związanych z poprawą jakości życia w mieście; z efektów przemian korzystają wszyscy mieszkańcy.
5. Zarządzanie – Empowerment – Cittaslow; efektem jest angażowanie się całych społeczności miasta na rzecz jego rozwoju, w tym lokalnych firmy. Upoważnia to miasto do przejęcia inicjatywy w określaniu ich własnej przyszłości i zobowiązuje rady miejskie oraz ich partnerów do pracy na rzecz zrównoważonego rozwoju.
6. Korzyści promocyjne – marka miasta Cittaslow jest skutecznym narzędziem promocyjnym, które może być wykorzystywane przez organizacje i lokalne firmy do ich wzmocnienia. Zdecydowanie jest wartością dodaną do ich działalności. To otwiera nowe rynki dla przedsiębiorstw za pośrednictwem sieci lokalnych i zagranicznych.
7. Wymiana wiedzy i doświadczeń – miasta skupione w sieci Cittaslow spotykają się regularnie na szczeblu krajowym i międzynarodowym w celu wymiany pomysłów, doświadczeń i dobrych praktyk. To daje im możliwości uczenia się od siebie nawzajem i rozwijania wspólnych projektów.

4. Podsumowanie

Od roku 2015, dzięki inicjatywie społecznej (oddolnej), Prudnik należy do elitarnego grona miast szczyjących się dobrymi warunkami życia, które ciągle udoskonala z myślą o następnych pokoleniach, a lokalni liderzy ze Stowarzyszenia Przyjaciół LO stali się ekspertami i ambasadorami idei Cittaslow. Znak Cittaslow – pomarańczowy ślimak – to już licząca się marka, a spokojny i zrównoważony rozwój nie musi oznaczać zastoju i jak się okazuje można skutecznie konkurować nawet w tempie „slow”.

A GRASSROOTS INITIATIVE TO INTRODUCE PRUDNIK TO CITY NETWORK CITTASLOW

We all probably recognize the need for change, but at the same time we do not realize that we can have an impact on our surroundings. Certainly the first and very important condition for the success of introduced changes is to convince other residents and infect them with enthusiasm, so that there will be a group that would become "the owner of the space" - the space friendly to seniors and other social groups. People usually know what they need and they look for opportunities to realize their ideas and behind every idea for the initiative there stand actual residents of the city, NGOs, informal groups or leaders, whose identification and a sense of attachment to the space of the city and the local environment is crucial here and fits in the "strong" local communities. Changes in space, which took place in Prudnik, were possible thanks to the openness of the people, their courage and the time they spent on filling different "empty pedestals." It all began with Diana, actually an empty pedestal in the park on which once stood Diana. Then there were many other initiatives. In the end, there was another social initiative, a proposal for local authorities to introduce Prudnik to the International Network of Cities of the Good Life. Since 2015, thanks to the social (grassroots) initiative, Prudnik has belonged to the elite group of cities boasting good conditions.

Keywords: philosophy of Cittaslow, grassroots initiatives, non-governmental organizations, the city of Prudnik.

Znaczenie konserwacji w rewitalizacji miast

Niniejsze opracowanie przybliży znaczenie analizy wartościującej w planowaniu prac rewitalizacyjnych w miastach. Przedstawiono powody, dla których warto i należy ją stosować: ułatwienie procesów planistycznych, pozyskanie inwestorów w obszarze rewitalizacji zabytków, poprawa jakości życia mieszkańców. Przypomniano o roli dziedzictwa kulturowego, jego znaczenia dla tożsamości narodu. Pokróćce omówiono genezę i historię doktryny konserwatorskiej. Waloryzacja jest bowiem naturalną czynnością realizowaną mniej lub bardziej świadomie od zarania dziejów, jej pierwsze znane ujęcia formalne pojawiły się w XIX wieku, a samo określenie podał Riegl na początku XX wieku. Następnie przedstawiona została przykładowa metodyka. Przybliżono jak można rozumieć podstawowe wartości i jakie prace czy kompetencje są niezbędne, aby wartości te określić. Wartość historyczna związana jest z wiekiem obiektu, jego roli jako dokumentu, świadka historii i dzieła przodków, źródła wiedzy. Konieczne jest dogłębne poznanie autentycznej substancji zabytku, m.in. poprzez kwerendę, badania architektoniczne i archeologiczne. Ocena wartości artystycznej wymaga specjalistycznych kompetencji z zakresu historii sztuki i architektury, jednak dotyka też emocjonalnej sfery odczuć estetycznych. Wartość użytkowa, czyli możliwość wpisania danej funkcji w istniejący obiekt, zgodność istniejącego z wymaganym układem przestrzennym, określana jest pod kątem konkretnej realizacji. Podkreślono aspekty społecznych oddziaływań zabytku. W podsumowaniu zaprezentowano uwagi o możliwych działaniach władz miejskich – zwłaszcza w mniejszych ośrodkach o bardziej zżytych społecznościach. Zaangażowanie lokalnych sił w zachowanie dziedzictwa jest przejawem najlepszych zasad zrównoważonego rozwoju i niezawodnie prowadzi do poprawy jakości życia.

Słowa kluczowe: zabytki, rewitalizacja, konserwacja, wartościowanie, zrównoważony rozwój.

1. Wstęp

Współczesna praktyka konserwatorska powinna opierać się na szeregu założeń wypracowanych przez pokolenia zaangażowanych i świadomych

¹ mgr inż. A. Maćkowiak, Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, Politechnika Łódzka, al. Politechniki 6, 90-924 Łódź, anna.mackowiak@p.lodz.pl

obrońców zabytków. Nadal jednak nie potrafimy stworzyć jednolitego systemu, pozwalającego na optymalizację przedsięwzięć konserwatorskich i restauratorskich. Informacja, że budynek czy obszar jest objęty ochroną konserwatorską w oczach inwestora jawi się jako problem. Kojarzy mu się z podniesieniem kosztów, długimi procedurami i ograniczeniami w użytkowaniu. A tymczasem sprawniejsze wykorzystanie narzędzia, jakie już posiadamy: analizy wartościującej może usprawnić proces zarządzania historycznym dziedzictwem urbanistycznym. Wspomniana analiza bierze pod uwagę czynniki historyczne, artystyczne, społeczne, techniczne, funkcjonalne i ekonomiczne. Każde studium rozwoju miasta powinno takową analizę zawierać. I jak wszystkie tego rodzaju przedsięwzięcia musi być interdyscyplinarne. Im więcej zbierzemy danych o dotychczasowym rozwoju tkanki, stanie technicznym i prawnym, walorach artystycznych i funkcjonalnych, potrzebach i odczuciach użytkowników, tym lepiej przygotujemy plany zagospodarowania przestrzeni miejskiej. W tej dziedzinie mniejsze jednostki terytorialne mają większe możliwości w zakresie kompleksowego i zoptymalizowanego pod kątem ochrony dziedzictwa, dobra społecznego i rozwoju gospodarczego procesu zarządzania miastem. Jest to możliwe nie tylko dzięki czysto praktycznym stronom organizacji i zarządzania, ale przede wszystkim wynika z większej samoświadomości mieszkańców. Przystąpienie miasta do ruchu takiego jak Cittaslow, aktywność różnego rodzaju stowarzyszeń i fundacji, opiekunów zabytków, współpraca uczelni z urzędami i lokalnym przemysłem są wyraźnym przejawem zaangażowania, które powinno być wspierane i rozwijane w interesie całego społeczeństwa.

2. Geneza analizy wartościującej

Wiedza o naszej historii, źródłach i dokonaniach kultury jest podstawą samoświadomości. Potrzebujemy jej, aby określić swoje miejsce na świecie. Nasze pochodzenie często determinuje późniejsze zachowania. Identyfikacja tego co wpływa pozytywnie, a co negatywnie stanowi niezbędny wstęp do pracy nad sobą i otoczeniem – domem, miastem, parkiem, kościołem, mostem czy miejscem pracy. Filozofia konserwatorska ewoluowała w zależności od sytuacji polityczno-ekonomicznej i społecznej. Zawsze najwyższej ceniono autentyczność – co widać nie tylko w publikowanych pracach odnoszących się do doktryny konserwatorskiej, ale jest czysto instynktowne dla większości odbiorców. Choć na przykład ogromne zniszczenia wojenne powodowały odejście od tej zasady, dziś nie ma powodów, aby nie zadbać należycie o oryginalną zabytkową substancję.

Analiza wartościująca to określenie procesu, który ma na celu wskazać jakie i dlaczego właśnie te cechy zabytku powinny podlegać ochronie. Badając obiekt identyfikujemy jego elementy i dopiero na tej podstawie dokonujemy ich oceny. Choć sama nazwa „analiza wartościująca” pojawiał się dopiero w XX wieku za sprawą publikacji Aloiza Riegla, to zjawisko to towarzyszy nam

od początków cywilizacji. Społeczeństwo zawsze otaczało szczególną opieką niektóre twory poprzednich pokoleń, innym nie poświęcając w ogóle uwagi bądź celowo je niszcząc jako pomniki niechcianej historii lub w imię postępu oddając miejsce nowoczesnym inwestycjom. W ten sposób mniej lub bardziej świadomie waloryzowano dorobek przodków. Przetrzywały dokumenty stworzone przez wybitnych twórców, architektów czy przedstawicieli klas rządzących, mówiące o podejmowanych akcjach ochrony „starożytnego dziedzictwa” (Lubocka-Hoffmann, 2008, Krawczyk, 2013). Znane są w historii odgórne – podejmowane na szczeblu krajowym przedsięwzięcia polegające na inwentaryzacji i klasyfikacji zabytków. Zatem ochrona dziedzictwa jest naturalną, ponadczasową i niezwykle głęboką potrzebą ludzką.

3. Metodyka

Identyfikacja wartości, określenie tego, co ważne, autentyczne, a więc wartości zachowania, przez każdego może być rozumiane nieco inaczej. Z zasady oceniamy świat nieobiektywnie. Obiektów zabytkowych najwyższej klasy, których ocena nie budzi wątpliwości jest stosunkowo mało. Zdecydowaną większość stanowią budynki silnie przekształcone czy zdegradowane. Tu właśnie jest najwięcej do zrobienia na polu konserwatorskim. Odpowiedzialność za dziedzictwo narodowe wymaga, aby możliwie ograniczyć subiektywność analiz i opinii. Niezbędne są do tego dwie rzeczy: wielospecjalistyczne zespoły badawcze i ogólnie przyjęta metodyka. Ta ostatnia jest zróżnicowana w poszczególnych środowiskach konserwatorskich, ale zawsze odwołuje się do wartości historycznej, artystycznej i użytkowej i ich znaczenia dla społeczności (m.in. Frodl, 1966, Brykowska, 2013, Szmygin, 2013, Witwicki, 2007). Cechy te mogą być określone w przedstawiony niżej sposób.

3.1. Wartość historyczna

Wartość historyczna oznacza m.in. zabytek jako dokument, świadek historii, dzieło przodków. Cecha ta związana nie tylko z wiekiem obiektu, ale ze wszelkimi historycznymi wydarzeniami, z którymi był w jakiś sposób powiązany. Choć odchodzi się od konkretyzowania lat w definicji zabytku, naturalnie im starszy tym wyżej ceniony. Z całą pewnością wysoką wartością historyczną mogą się legitymować miejsca, w których doszło do podniosłych lub – częstych niestety w dziejach Polski – tragicznych wydarzeń, czy też budynki związane z wybitnymi osobowościami. Ten obszar wartościowania wymaga rzetelnej, obszernej kwerendy archiwalnej, która zawsze musi stanowić pierwszy krok w zapoznaniu się z zabytkiem. Badacze powinni prześledzić nie tylko oficjalne, państwowe archiwa, ale już na tym etapie przeprowadzić wywiad wśród dotychczasowych użytkowników obiektu. W rękach prywatnych znajdują się nieocenione zbiory dawnych dokumentów i należy szukać sposobów, by do

nich dotrzeć. Czasem przewrotnie wartość historyczna wynika nie z wyjątkowości obiektu, a z reprezentowania budownictwa typowego dla jakiegoś okresu, środowiska: religijnego, zawodowego, klasy społecznej.

Innym wymiarem wartości historycznej jest wartość naukowa. Zabytkowy obiekt rozpatrujemy jako eksponat naukowy – źródło wiedzy o dawnych technikach i materiałach budowlanych. Wiele o sposobie użytkowania można się dowiedzieć analizując układ przestrzenno-funkcjonalny. I tu pojawia się kolejny kluczowy dla rozpoznania zabytku element – inwentaryzacja: architektoniczno-budowlana, instalacyjna, urbanistyczna, dekoracji, zieleni. Inwentaryzacja musi być więc przeprowadzona dokładnie, przynajmniej nadzorowana przez osoby z odpowiednim przygotowaniem i doświadczeniem. Jednocześnie bowiem realizuje się wstępne badania architektoniczne i konserwatorskie, a więc rozpoznanie faz rozwoju, stratygrafii substancji zabytkowej. Badania architektoniczne i archeologiczne powinny być prowadzone przez cały okres budowy – jak wiadomo w trakcie robót wykonywane są odkrywki o znacznie szerszym zakresie niż mógłby sobie na to pozwolić jakikolwiek inżynier przeprowadzający inwentaryzację. Doświadczenie jest niezbędne do prawidłowej oceny zjawisk, badacz musi wiedzieć, gdzie i czego szukać. Odrębną i niezwykle bogatą grupę stanowią zabytki techniki. Do grona ekspertów należy wtedy włączyć osoby wyspecjalizowane w danej dziedzinie techniki. Dysponujemy znacznymi zasobami z obszaru przemysłu włókienniczego, metalurgicznego, wydobywczego, papierniczego czy spożywczego. Zachowało się wiele urządzeń związanych z gospodarką wodną, jak spiętrzenia, zbiorniki, elektrownie, a także studni i pomp, kanałów, urządzeń gazowych i związanych z komunikacją, dróg, mostów i wiele innych (Affelt, 2013). Ich właściwe rozpoznanie nie tylko poszerza wiedzę o dawnych technikach czy technologiach, ale o jakości życia wcześniejszych pokoleń.

3.2. Wartość artystyczna

Wartości artystyczne wydają się stosunkowo łatwe do zdefiniowania, w praktyce jednak dochodzi do ostrych kontrowersji na tym tle w gronie samych konserwatorów. Odczucia estetyczne każdego człowieka będą zawsze nieco odmienne, dzieło sztuki oceniamy przez pryzmat własnych gustów i doświadczeń. Dlatego warto odwołać się do wiedzy i kompetencji historyków i konserwatorów sztuki, zdolnych rozpoznać klasę i poziom artystycznych danego rodzaju dekoracji czy też w szerszym zakresie architektury obiektu czy założenia urbanistycznego. Wysoka jakość wykonania, unikatowość a także kompletność danej aranżacji podnoszą jej walory. Rzeczoznawca może ocenić rolę danego dzieła w rozwoju sztuki, historię przemian stylistycznych, rangę dzieła zarówno w momencie powstania, jak i z perspektywy współczesnej. To właśnie decyzje co do ewentualnego ujednoczenia stylu, usunięcia bądź pozostawienia nawarstwień należą do najtrudniejszych w procesie rewitalizacji.

Podobnie jest z usuwaniem oznak starości. Często w trakcie robót powierzchnie są czyszczone, płyty kamienne czy pokrycia dachowe wymieniane na współcześnie wytworzone (a więc nadmiernie sztywne, jednolite w strukturze i barwie), wszelkie ubytki uzupełniane – niszcząc w ten sposób charakter i wygląd utrwalony w lokalnej tradycji, zacierając patynę wieków i zakłócając właściwy odbiór zabytku, zatracając w ten sposób wartość historyczno-estetyczną.

3.3. Wartość użytkowa

Wartość użytkowa w wielu przypadkach decyduje o możliwości zachowania zabytku. Jedynie wybitne obiekty mogą funkcjonować zasadniczo we własnej formie, głównie jako muzea. Również kościoły na ogół udaje się zachować w pierwotnej postaci – przynajmniej w Polsce, gdyż za granicą widać potrzebę innego zagospodarowania nikomu już nie służących obiektów sakralnych. Większość zabytków natomiast musi pełnić jakąś konkretną funkcję czy to na korzyść urzędów publicznych czy prywatnych inwestorów. Kluczem do przedłużenia życia obiektu jest oczywiście optymalny dobór planowanej funkcji. Zarówno pod względem konserwatorskim, jak i ekonomicznym, im mniej ingerencji w oryginalną tkankę tym lepiej. Niestety na tym właśnie polu dochodzi do najpoważniejszych konfliktów służb ochrony zabytków i inwestorów, co moim zdaniem jest właśnie efektem nieprzeprowadzenia wcześniej analizy wartościującej. W jej wyniku wyznacza się elementy do bezwzględного zachowania, takie które warto ochronić i te, których wartość jest znikoma bądź są wręcz szkodliwym dodatkiem, który spokojnie można usunąć (m.in. Tajchman, 2006; PN-EN 15898/2011P). Po pierwsze wytyczne konserwatorskie są w takiej sytuacji jednoznaczne, logicznie i jasno uzasadnione, projektant może je uwzględnić już na etapie koncepcji, unikając niepewności co w trakcie uzyskiwania pozwolenia na budowę zostanie zaakceptowane, a co nie. Pozwala to wszystkim stronom lepiej planować działania przy zabytku, szacować koszty i czas.

Optymalna funkcja to z reguły możliwie zbliżona do pierwotnej. I tak kamienice mieszkalne najłatwiej zachować, gdyż na nie zawsze jest zapotrzebowanie. Natomiast na przykład adaptacje fabryk na mieszkania, fortów wojskowych na hotele wymagają daleko idących przekształceń i mimo to mogą dać niezadowolające efekty. Zatem ocena wartości użytkowej musi być dokonywana przez pryzmat przeszłej funkcji.

Dużym zagrożeniem przy ocenie przydatności do użytkowania są analizy tak zwanego bezpieczeństwa konstrukcji i pożarowego oraz wymogi dotyczące izolacyjności termicznej. Współczesne wymogi formalne wynikające z przepisów (Warunki techniczne jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie, Ustawa o ochronie przeciwpożarowej) są bardzo wysokie, skomplikowane i niezwykle trudne do zapewnienia. Często brak realnej możliwości technicznej narzuconego zabezpieczenia przeciwogniowego konstrukcji, czy też jest ono nieproporcjonalnie do całej inwestycji kosztowne

i nieracjonalne. Dla przykładu instalacja hydrantowa – której montaż wiąże się z reguły z dość brutalnymi przekuciami, niemal nigdy nie jest wykorzystywana – do zgaszenia zaprószonego ognia przeciętny użytkownik użyje gaśnicy, a straż pożarna zewnętrznych hydrantów i własnych węży. Znam przypadek gdzie przepisy wymagały zastosowanie ognioodpornych przeszkleń zajmujących ponad 80% powierzchni elewacji budynku fabrycznego – koszty spowodowałyby całkowitą nierentowność planowanej adaptacji. W prawie przewidziano na szczęście możliwość odstępstw od przepisów dla budynków istniejących, jednak procedura jest długotrwała. Środowisko projektantów i rzeczoznawców od dawna podnosi konieczność stworzenia swego rodzaju katalogu rozwiązań możliwych do zastosowania w obiektach zabytkowych (przynajmniej tych rejestrowych i ewidencyjnych), odgórnie dopuszczonych do stosowania.

Nieco mniejszy formalnie, za to coraz trudniejszy do rozwiązania jest problem oceny nośności oryginalnej konstrukcji. Współczesne metody, wynikające z norm, najczęściej dają wyniki sugerujące, że obiekt nie powinien już stać. Tymczasem okazuje się, że ma się świetnie – jak mówią statyką zabytku rządzi siła ciężenia i siła przyzwyczajenia. Na konstruktorze spoczywa całkowita odpowiedzialność za zapewnienie bezpieczeństwa, inżynierowie zajmujący się tylko nowym budownictwem nie mają ani warsztatu ani doświadczenia, aby wydać słuszną i logiczną, ale nie opartą na obowiązujących normach opinię.

Kolejnym problemem, z którym borykają się projektanci przy adaptacji obiektów zabytkowych są wymogi dotyczące termoizolacyjności przegród zewnętrznych. Docieplanie od środka jest zawsze obarczone pewnym ryzykiem, docieplanie od zewnątrz wiąże się z całkowitym zniszczeniem elewacji. Wszelkie tynki i elementy dekoracyjne wykonywane na warstwie ocieplenia będą przeszywnione, sztuczne. Niezależnie od wyboru metody, jeśli nie osuszymy odpowiednio ścian, uprzednio odcinając dopływ wilgoci, możemy się spodziewać efektów w postaci odparzania wypraw, wysoleń i zagrzybienia – w takich pracach konieczne jest doskonałe zrozumienie fizyki budowli. Przepisy formalne dotyczące izolacyjności wynikają z wymogów oszczędności energii jako jednej z zasad zrównoważonego rozwoju. Te same zasady podkreślają potrzebę zachowania maksymalnej ilości autentycznej, istniejącej zabytkowej substancji. Prawo musi więc dopuszczać większą elastyczność w przypadku historycznej zabudowy.

4. Oddziaływania społeczne

Zachowanie zabytków jako elementu dziedzictwa kultury leży w interesie społecznym. Nie jest to jedynie parafraza definicji z ustawy o ochronie zabytków, ale zjawisko ciągle obserwowane w praktyce. Świetnie sformułowała to profesor Rouba (Rouba, 2012, s. 204): „Społeczeństwo może czerpać z zabytków i całego swego dziedzictwa wiedzę, korzyści duchowe i materialne.

Zabytki mają istotne znaczenie dla życia duchowego i religijnego, dla sfery doznań estetycznych. Mają wreszcie ogromne znaczenie edukacyjne, ponieważ w sposób pośredni, niejako niezauważalny, uczą historii. Wspomagają procesy budowania tożsamości społeczeństw, wytwarzania więzi i poczucia społecznej identyfikacji jednostek. Zabytki inspirują do organizacji wydarzeń o charakterze kulturalnym, (...) mają także istotną wartość dla rozwoju gospodarczego społeczności lokalnych i całych społeczeństw, między innymi poprzez kluczowe znaczenie dla «przemysłu czasu wolnego», są więc przedmiotem korzystania użytkowego. Dzięki temu potencjałowi zabytki są w stanie generować wymierne korzyści materialne – generować miejsca pracy i przynosić dochody”. To wśród zabytków najchętniej spacerujemy, spotykamy z przyjaciółmi czy pracujemy. Marzymy o ślubie w kościele, gdzie brali go nasi rodzice, chętnie śpimy w hotelu, gdzie odpoczywała księżna.

Renowacja zabytków jest świetnym wstępem do integracji i źródłem motywacji społeczeństwa (Madurowicz, 2014). Nawet pojedyncze odrestaurowane obiekty w zdegradowanej okolicy mogą pobudzić potrzebę jej „naprawy”, choćby uporządkowania terenu, odświeżenia elewacji czy ogrodzeń, a dalej stać się załącznikiem rewitalizacji całej ulicy czy dzielnicy. Wystarczy uświadomić użytkownikom walory historycznej zabudowy, dać przykład i przedstawić narzędzia. Dlatego tak niezwykle ważną rolę samorządów jest właściwe tworzenie przestrzeni publicznej, umożliwiającej integrację i pobudzającej do dalszych inicjatyw rewitalizacyjnych.

5. Podsumowanie

Powyższy tekst dla większości przedstawicieli tzw. środowiska konserwatorskiego nie jest niczym nowym. Jednak praktyka pokazuje, iż większość osób zajmująca się historycznymi budynkami nie ma tej podstawowej wiedzy z zakresu wartościowania. Dotyczy to szczególnie urzędników, właścicieli i zarządców budynków, projektantów i inżynierów budowlanych, którzy dopiero w pewnym momencie swojej kariery zawodowej zetknęli się z zabytkami. Należy więc podjąć wielotorowe działania, aby w powyższej sytuacji nie dochodziło do tragicznych zniszczeń.

Po pierwsze, jak już wspomniano, architektura jest częścią dziedzictwa kulturowego i powinno się o tym mówić nie tylko w trakcie specjalistycznych studiów, ale w ramach nauki na poziomie szkoły podstawowej. To najlepszy moment, aby budzić wrażliwość na otoczenie, uświadamiać jakie zalety ma miejsce, w którym żyjemy. Nie mam tu na myśli wydzielonych godzin z lekcji historii ogólnej, ale raczej inicjatywy na przykład w postaci zajęć plastycznych związanych z lokalnym budownictwem. Poszukiwanie w szkolnym czy domowym archiwum starych zdjęć miejscowej szkoły lub kościoła może być świetnym wstępem do poznania swoich korzeni i wyrobienia społecznej wrażliwości. Ogromnym, niewykorzystanym potencjałem są rzesze studentów:

apeluję do kolegów akademików, aby w ramach prowadzonych zajęć częściej planować zadania związane z rzeczywistą ochroną dziedzictwa. Przy odpowiedniej koordynacji i współpracy z miejscowymi urzędami mogą powadzić kwerendę, sporządzać inwentaryzacje, badać opinię społeczną, organizować warsztaty związane z szerzeniem wiedzy o zabytkach.

Po drugie proces inwestycyjny, również ten dotyczący zabytków rządzi się swymi prawami. Wszelkie podejmowane czynności muszą mieć podstawy prawne i ekonomiczne. Dopóki liczne usterki aktów prawnych o ochronie zabytków nie zostaną naprawione, a niezbędne działania, jak przeprowadzenie analizy wartościującej nie uzyskają formalnego umocowania dopóty jedynie dobra wola wszystkich uczestników procesu budowlanego będzie decydowała o jego powodzeniu. Samorządy mają jednak pewne narzędzia, w ich obowiązku leży sporządzanie miejscowych planów zagospodarowania, gdzie zawrzeć można podstawowe wytyczne i wymogi konserwatorskie, podparte uprzednią analizą stanu faktycznego i wartościującą. Działania te powinny skutkować właściwym programem ochrony zabytków. To właśnie w państwowych archiwach znajduję się wiele dokumentów, map, zdjęć, które są podstawą do poznania historii urbanistycznej – z doświadczenia wiem, że świadomość posiadanego zasobu jest bardzo niska, archiwa wymagają uporządkowania i lepszego udostępnienia dla wszystkich zainteresowanych. A zainteresowanych jest tym więcej, im bardziej aktywne i utożsamiające się z miastem społeczeństwo. Aktywizacja ludności, na przykład przez organizację wydarzeń kulturalnych w zabytkowym otoczeniu, współpraca ze szkołami, system informacji wizualnej, podnoszenie kwalifikacji urzędników są elementami filozofii zrównoważonego rozwoju i leżą w możliwościach lokalnych władz.

Literatura

- Affelt W.J. (2013), *O wartościach architektury przemysłowej (i nie tylko)*, Warszawa, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Muzeum Pałac w Wilanowie, ss. 17-36.
- Brykowska M.E. (2013), *Nośniki wartości w architekturze zabytkowej*, Warszawa, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Muzeum Pałac w Wilanowie, ss. 51-60.
- ICOMOS (1964), *International Charter For Conservation And Restoration Of Monuments And Sites (the Venice Charter)*. Venice, ICOMOS.
- Krawczyk J. (2013), *Kryteria i metody wartościowania zabytków architektury*, Warszawa, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Muzeum Pałac w Wilanowie, ss. 139-146.
- Lubocka-Hoffmann M. (2008), *Doktryna konserwatorska a odbudowa miast*. Studia Elbląskie 9, ss. 241-249, <http://bazhum.muzhp.pl> (dostęp: 05.09.2016).
- Madurowicz M. (red.), (2014), *Kształtowanie wspólczesnej przestrzeni miejskiej*. Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Rouba B.J. (2012), *Wartościowanie w praktyce konserwatorskiej*, [w:] B. Szmygin (red.), *Wartościowanie w ochronie zabytków i konserwacji* Warszawa-Lublin, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków

- Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Fundacja Politechniki Lubelskiej, ss. 201-208.
- Szmygin B. (2013), *Propozycje założeń do systemu wartościowania zabytków architektury – podmiot, przedmiot, status wartości*, Warszawa, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Muzeum Pałac w Wilanowie, ss. 187-196.
- Tajchman J. (2006), *Metoda konserwacji i restauracji dziedzictwa architektonicznego w zakresie zabytkowych budowli*, [w:] J. Jasiénko (red.), *Problemy remontowe w budownictwie ogólnym i obiektach zabytkowych* Wrocław: Dolnośląskie Wydawnictwo Edukacyjne, ss. 48-68.
- Witwicki M.T. (2007), *Kryteria oceny wartości zabytkowej obiektów architektury jako podstawa wpisu do rejestry zabytków. Ochrona Zabytków*, t. 1, ss. 77-98.
- PN-EN 15898/2011P *Konserwacja Dóbr Kultury. Ogólne terminy i definicje dotyczące konserwacji dóbr kultury*.
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst ujednolicony), Dz.U. 2003 Nr 162, poz. 1568.

SIGNIFICANCE OF CONSERVATION IN REVITALIZATION OF CITIES

The paper presents the meaning of evaluative analysis in planning revitalization in cities. The reasons for which it should be used have been discussed. The role of cultural heritage for the identity of the nation has been reminded. The history of the conservation doctrine has been briefly discussed. Valorization is a natural action which has been taken more and less consciously from the dawn of history. Its first known formal introduction had been observed in 19th century and the term was formulated by Riegl in the early of the 20th century. Then, the exemplary method has been presented. Understanding the basic values and the necessary competences to determine those values have been elaborated. The historical value of the monument is related to its age and its role as a document, witness of a history and the work of ancestors, source of knowledge. It is necessary to deeply recognize the authentic substance of the monument, inter alia, through inquiry, architectural and archeological studies. Specialized qualifications in the field of the history of art and architecture are required in an assessment of the artistic value, however, an emotional side of aesthetic feeling is also affected. Utility, the possibility to implement a new function compatible with present spatial arrangement, must be determined due to specific investment. Relations between local society and the monument has been also discussed. In summary possible actions of authorities, especially in smaller areas with more tight communities, have been presented. The involvement of local authorities and inhabitants in preservation of heritage is considered as the best sustainable development philosophy and is providing improvement to the quality of life.

Keywords: historic monuments, revitalization, conservation, valorization, sustainable development.

Tworzenie Karty Rozwoju Małego Miasta

Celem opracowania jest przedstawienie uzasadnienia i wstępnych efektów związanych z tworzeniem Karty Rozwoju Małego Miasta (Karta MM), która to mogłaby stanowić zarówno ideowy, jak i ramowy wyróżnik rozwoju małych miast w stosunku do miast średnich i dużych, biorąc pod uwagę bieżącą politykę rozwoju miast Unii Europejskiej. Organizatorzy konferencji nt. „Alternatywne modele rozwoju miast. Sieć miast Cittaslow” podjęli próbę stworzenia, na bazie doświadczeń polskich i niemieckich miast należących do sieci Cittaslow, tj. Lidzbarka Warmińskiego, Prudnika i Nowego Dworu Gdańskiego, Penzlin oraz Meldorf, wstępnego zapisu Karty MM oraz sprawdzenia zaproponowanej metodyki jej tworzenia.

W ramach interdyscyplinarnego warsztatu wykorzystano nową metodę dialogu społecznego, opartą na estońskiej metodzie „Inna Perspektywa”. Pozwala ona na kreatywne i reaktywne międzyzespołowe podejście do tworzenia listy najważniejszych czynników rozwoju małego miasta do roku 2030.

Słowa kluczowe: rozwój miast, sieć miast Cittaslow, metody dialogu społecznego, Karta Rozwoju Małego Miasta.

1. Wprowadzenie

Obserwacja zmian społeczno-gospodarczych, zachodzących w dynamicznym otoczeniu globalnym a także lokalnym, pozwala na stwierdzenie, że wdrożenie przez same miasta praktycznych rozwiązań problemów niejednokrotnie wyprzedza powstawanie teoretycznych modeli ich rozwoju. Właśnie te praktyczne rozwiązania co do idei, jak i wzorca rozwiązania są podstawą do tworzenia i implementacji nowych modeli rozwoju miast w szerszej skali. Aktywność oddolna miast i ich mieszkańców jest inspiracją nie tylko dla naukowców, ale również polityków. Taka sytuacja ma miejsce właśnie w przypadku międzynarodowej sieci małych miast Cittaslow.

Czy należy zajmować się małymi miastami w sytuacji, gdy rozwój terytorialny Unii Europejskiej oparty jest, zgodnie ze Strategią Europa 2020 oraz dokumentem *Miasta Przyszłości. Wyzwania, wizje, perspektywy*, głównie na policentrycznej sieci dużych miast i ich zasobach, łatwych stosunkowo do

¹ Dr inż. Elżbieta Strzelecka, Politechnika Łódzka, Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, al. Politechniki 6, 90-924 Łódź,
e-mail: elzbieta.strzelecka@p.lodz.pl

wykorzystania dla potrzeb inteligentnego rozwoju? Z przyjętych założeń wnika, że małe i średnie miasta mogą pełnić następujące role w rozwoju funkcjonalnym regionów (Unia Europejska, 2011, s. 2):

- a) stabilizatora – miasta mają wpływ zarówno na dobrostan i utrzymanie ich własnych mieszkańców, ale również okolicznej ludności wiejskiej,
- b) usługodawcy – miasta są ośrodkami świadczenia usług publicznych i prywatnych, a także gromadzenia wiedzy, tworzenia innowacji i infrastruktury na szczeblu lokalnym i regionalnym,
- c) wzorca zrównoważonej urbanizacji – tworzą go cechy rodzajowe miast, w tym ich wymiar ludzki, warunki życia, przyjazna natura ich dzielnic oraz zakorzenienie geograficzne i historyczne dziedzictwo,
- d) bufora – miasta zapobiegają wyludnianiu się obszarów wiejskich i przenoszeniu się ludności do miast,
- e) przedłużenia i uszczelnienia sieci średnich i dużych miast, gdyż są one niezbędne do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju regionalnego, spójności i zrównoważenia Europy,
- f) „zagłębia” rynku pracy i modeli mobilności osób dojeżdżających do pracy; takie podejście wynika z opisu tzw. „funkcjonalnego obszaru miejskiego” (FUA), w którym to szeroki system miejski pobliskich miast i wsi, zależny jest w znacznym stopniu od głównego ośrodka miejskiego pod względem gospodarczym i społecznym (UE, 2011, s. 1).

Jeżeli popatrzymy na sieć dużych i średnich miast w Polsce, wyjątkowo dobrze zachowaną w porównaniu do sieci miast w innych krajach europejskich, to można zaryzykować twierdzenie, że małe miasta (gminy miejskie lub miejsko-wiejskie)², wraz z gminami wiejskimi, stanowią swoistego rodzaju uszczelnienie i wypełnienie tej sieci. Nasuwa się jednak pytanie, czy małe miasta będą w stanie wywiązać się z ról założonych przez strategów i polityków? Mechanizmy obserwowane w Polsce, np. w zakresie wdrażania innowacyjności w regionach nie nastrajają pozytywnie. Małe miasta, podobnie jak tereny wiejskie, mogą znaleźć się na samym końcu listy beneficjentów inteligentnego, regionalnie kreślonego rozwoju (Strzelecka, 2016).

Rozwój małego miasta może być zróżnicowany w skali kraju i regionu, ponieważ zależy m.in. od jego lokalizacji w stosunku do wiodącego miasta. Badania naukowe wskazują na to, że w sensie przestrzennym wpływ dużych ośrodków na inne miejscowości województwa maleje w miarę wzrostu odległości od stolicy/innego miasta regionu; peryferyjnie położone małe miasta nie korzystają z efektu skali dużych miast (Strzelecka, 2016a).

² W Polsce obowiązujące ustawy, w tym ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, nie uwzględniają podziału na tzw. miasto i wieś.

Jest szereg różnic, które dotyczą małych, średnich i dużych miast. Zaproponowana przez UE i OECD definicja miasta, opierająca się na minimalnej gęstości zaludnienia i liczbie mieszkańców, nie jest dopasowana do istoty funkcjonowania małych miast oraz do tworzonych przez nie formalnych sieci³. Rozwój małych miast w Unii Europejskiej tylko pozornie traktowany jest równorzędnie w stosunku do średnich miast, co miało odbicie w wielu programach, np. Urbact, Urban etc. Małe miasta przegrywają w stosunku do dużych i średnich miast m.in.:

- sposobem postrzegania ich i ich roli przez strategów w rozwoju regionalnym; stosunkowo niską ważnością zasobów endogenicznych, co szczególnie widoczne jest w obecnych strategiach innowacyjności regionów i makroregionów w Polsce (NUTS 1 i NUTS 2),
- swoją skalą pod względem demograficznym (np. liczebnością mieszkańców) i terytorialnym,
- skalą zjawisk, np. migracji krajowej (ukierunkowanej na większe miast w kraju) i zagranicznej,
- poziomem codziennego funkcjonowania mieszkańców i jakością życia w małym mieście,
- lokalizacją – od peryferyjnej do przynależności miasta do obszaru metropolitalnego, która to rzutuje na poziom korzyści odnoszonych przez mieszkańców z relacji obu ośrodków miejskich,
- brakiem odpowiedniej masy krytycznej kapitału ludzkiego i społecznego,
- niskim potencjałem rynku pracy, zmuszającym ich mieszkańców do poszukiwania pracy poza miejscem zamieszkania,
- brakiem przewagi konkurencyjnej – pojedyncze małe miasto nie jest w stanie konkurować z dużymi ośrodkami o fundusze krajowe czy też unijne,
- ograniczoną ofertą zabezpieczeń społecznych (ośrodki zdrowia, szkoły etc.),
- niskim poziomem skomunikowania miast dużych i średnich z małymi miastami,
- wciąż za niskim poziomem zabezpieczenia w infrastrukturę internetową (niskie prędkości przesyłu danych), nie sprzyjającą prowadzeniu działalności biznesowej w kategoriach globalnych.

³ „Miasto składa się z co najmniej jednej gminy (1. Lokalnej jednostki administracyjnej 2. szczebla – LAU2), co najmniej połowa mieszkańców miasta zamieszkuje centrum miasta, centrum miasta liczy co najmniej 50 000 mieszkańców. Składa się ono z klastrów o dużej gęstości, złożonych z sąsiadujących 173 komórek siatki o powierzchni 1 km² i gęstości zaludnienia co najmniej 1 500 mieszkańców na km² oraz z wypelnionymi lukami.” (UE, 2011, s. 95).

Natomiast to, co pozytywnie wyróżnia małe ośrodki miejskie, od tych dużych i średnich, to m.in.:

- ich kulturowy wymiar – jeszcze nie wiejski ośrodek, ale już nie wielkomiejski, co wpisuje się w trend migracji osób z większych miast do miast mniejszych,
- styl życia, np. wynikający z filozofii *slow*,
- dziedzictwo przyrodnicze, kulturowe sprzyjające inspiracji zawodowej, np. sprzyjające prowadzeniu działalności w sektorze kultury lub w sektorze kreatywnym,
- niższe koszty życia,
- walory krajobrazowe i klimatyczne,
- silniejsze więzi społeczne,
- sieć miast jako akcelerator rozwoju – korzystanie np. z własnych i cudzych rozwiązań,
- współtworzenie innowacji i różnicowanie wykorzystania wspólnego know-how.

Jednym z dokumentów, który mógłby stanowić zarówno ideowy, jak i ramowy wyróżnik rozwoju małych miast w stosunku do miast średnich i dużych, biorąc pod uwagę bieżącą politykę rozwoju miast Unii Europejskiej, jest Karta Rozwoju Małego Miasta

Celem publikacji jest przedstawienie procesu tworzenia Karty Rozwoju Małego Miasta przez interdyscyplinarne zespoły w ramach warsztatów zorganizowanych w Politechnice Łódzkiej podczas konferencji nt. *Alternatywne modele rozwoju miast. Sieć miast Cittaslow*, a także jego wstępnych efektów. Jednocześnie warsztat miał za zadanie sprawdzenie przydatności zastosowanych metod i technik pracy zespołowej dla potrzeb kontynuowania dyskusji dotyczącej tworzenia wymienionej karty. W ramach warsztatu wykorzystano metodę „Inna Perspektywa”, zmodyfikowaną do potrzeb opracowania Karty MM.

2. Metodyka tworzenia Karty Rozwoju Małego Miasta

W ramach konferencji „Alternatywne modele rozwoju miast. Sieć Miast Cittaslow” zaproponowano interdyscyplinarny warsztat oparty na metodzie dialogu społecznego „Inna Perspektywa”⁴. Pomysłodawcami tematyki warsztatów

⁴ Metoda oryginalna – “Trialog” or “Other perspective” – została zaprezentowana przez Anneli Kana & Anneli Kubi (Estonia) podczas warsztatów zorganizowanych w dniach 22-26 czerwca 2016 w Rozłogach w Puszczy Knyszyńskiej przez Forum Synergies wraz z LGD „Puszcza Knyszyńska”. Autorka jest członkiem tej organizacji i uczestnikiem warsztatów w Rozłogach. Celem tych warsztatów była identyfikacja czynników, które mają wpływ na procesy partycypacyjne na terenach wiejskich oraz upowszechnienie odpowiednich metod i narzędzi wspierających udział różnych interesariuszy w rozwiązywaniu bieżących problemów rozwojowych.

byli studenci SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula. Przygotowaniem dla uczestników warsztatów były prezentacje referatów oraz panele dyskusyjne w ramach konferencji. W warsztatach wzięło udział około 60 osób.

W założeniu przyjęto, że Karta Rozwoju Małego Miasta (Karta MM) powinna określać rekomendacje dotyczące rozwoju małych miast w perspektywie roku 2030 w zakresie poprawy jakości życia, inteligentnego rozwoju i troski o przestrzeń oraz sposób jej użytkowania. Warsztat przygotowano na bazie doświadczeń polskich miast związanych z siecią Cittaslow, tj. Lidzbarka Warmińskiego, Prudnika, Nowego Dworu Gdańskiego oraz niemieckich miast (Penzlin, Meldorf). Należy podkreślić, iż sieć miast Cittaslow posiada określone kryteria certyfikacyjne, obejmujące siedem grup czynników kreujących: politykę energetyczną i środowiskową, politykę infrastrukturalną, politykę jakości miejskiej, politykę rolną, turystyczną, rzemieślniczą, politykę gościnności, świadomości i kształcenia, integrację społeczną i partnerstwa. Są one ważnym ukierunkowaniem dla poszukiwań tych najważniejszych wyróżników rozwoju małego miasta. Budowanie Karty MM wiąże się bowiem z:

- określeniem priorytetów rozwoju małego miasta,
- analizą uwarunkowań i możliwości rozwoju małych miast pod kątem wybranych wartości, czynników rozwoju,
- konstruktywną dyskusją na temat jakości życia w małych miastach, wymianą poglądów wśród uczestników warsztatów: przedstawiciele JST, studentów 11 kierunków kształcenia z całej Polski, pracowników naukowych i dydaktycznych uczelni krajowych, liderów lokalnych.

Głównymi uczestnikami warsztatu byli studenci z 10 polskich uczelni: Politechniki Gdańskiej, Politechniki Łódzkiej, Politechniki Krakowskiej, Politechniki Warszawskiej, Politechniki Wrocławskiej, Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Gdańskiego, Uniwersytetu Łódzkiego, związanych z kierunkami kształcenia: gospodarka przestrzenna, architektura, gospodarka nieruchomościami, nauki geograficzne i geologiczne, zarządzanie i inżynieria produkcji.

Moderatorami prac grupowych oraz ekspertami byli: pracownicy naukowcy z Politechniki Gdańskiej (Architektura), Politechniki Łódzkiej, w tym z Kolegium Gospodarki Przestrzennej, Instytutu Inżynierii Środowiska i Instalacji Budowlanych, Instytutu Architektury i Urbanistyki, Politechniki Śląskiej, Uniwersytetu Łódzkiego, Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, związanych z kierunkiem kształcenia – gospodarka przestrzenna, pracownicy Urzędu Miejskiego w Lidzbarku Warmińskim (miasto sieci Cittaslow) i Rzgowa (miasto zainteresowane przynależnością do sieci Cittaslow), kierownik Biura ds. Cittaslow Urzędu Marszałkowskiego Województwa Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, pracownik Miejskiej Biblioteki Pedagogicznej w Lidzbarku Warmińskim i jednocześnie przewodnik miejski oraz lider lokalny z Nowego Kawęczyna.

Metoda „Inna Perspektywa” została po raz pierwszy zaproponowana w ramach warsztatów organizowanych w Polsce w 2016 roku przez Forum Synergies⁵ i LGD ”Puszcza Knyszyńska”. Metodę zaprezentowały Anneli Kana i Aneli Kubi (Estonia). Może być ona stosowana w przypadku:

- planowania nowych projektów podejmowanych przez różnych partnerów, wymagających wzajemnego poznania się, ich opinii oraz przygotowania wspólnej oferty/opracowania etc.,
- występowania różnych opinii prezentowanych przez różnych uczestników (strony) spotkania, co wiąże się z koniecznością poznania zastrzeżeń i obiekcji stron oraz ich uwzględnienia w proponowanych rozwiązaniach.

Zdaniem autorki metoda ta może służyć również pogłębionej dyskusji dla potrzeb opracowywania dokumentów strategicznych, Planu Rozwoju Lokalnego, scenariuszy rozwoju miasta czy też organizacji. W ramach tej metody wykorzystuje się inne techniki, takie jak: burza mózgów, dyskusja w grupach, interaktywna i pisemna ocena/opinia efektów pracy dwóch (większej liczby) pracujących zespołów w ramach jednej grupy tematycznej, finalna prezentacja wyników przez grupy (i zespoły) na wspólnym forum, wygłoszenie opinii przez ekspertów. Dla potrzeb realizacji sesji warsztatowej wykorzystano: zestawienie przykładowych słów kluczy związanych z rozwojem miast (tabela 1) oraz wyciągi ze statutu miast Cittaslow (cele, wartości i kryteria certyfikacyjne).

Tabela 1. Czynniki rozwoju małego miasta – zestawienie pomocnicze dla potrzeb warsztatu (słowa klucze)

Propozycja SKN Gospodarki Przejrzystej Cirkula (KGP, PŁ)	Słowa klucze według autorów w publikacji „Alternatywne Modele Rozwoju Miast” (2016)	Propozycje autorki
Partycypacja społeczna Przestrzeń publiczna Zrównoważony rozwój Jakość życia mieszkańców Kreatywność Otwartość Lokalny patriotyzm Budowanie tożsamości z miastem	Model miast Cittaslow Sieć miast Cittaslow Jakość życia Rewitalizacja miasta Cittaslow Fundusze unijne Tożsamość kulturowa Przestrzeń publiczna/przyrodnicza, przestrzeń miejska	Miasto dla wszystkich Zdrowe środowisko życia Edukacja przestrzenna Tradycja jako element rozwoju Lokalny rynek pracy Polaryzacja społeczna Segregacja przestrzenna Dobre warunki mieszkaniowe Kreatywny sektor/sektor kultury

⁵ Forum Synergies jest europejską organizacją typu non-profit, której celem jest organizacja spotkań, wzmacnianie i upowszechnianie zrównoważonych praktyk, w szczególności na terenach wiejskich. Ta sieć łączy mieszkańców i stowarzyszenia zaangażowane w działania na rzecz zrównoważonego lokalnego rozwoju w Europie.

Estetyka przestrzeni publicznej	Rozwój małych miast	Innowacje społeczne
Projektowanie uniwersalne	Miasto przyszłości	Rewitalizacja
Działania oddolne	Miasta historyczne	Współpraca
Gościnność	Promocja miasta	Sieci miast
Zieleń w mieście	Bezpieczeństwo publiczne	Przyjazna turystom sieć usług komunikacyjnych
Rzemiosło	Czystość miasta	Dobre praktyki
Transparentność działań samorządu	Potencjał/walory turystyczne	Liderzy lokalni
Odnowa zabytków	Zabytki	Kapitał ludzki
	Konserwacja	Kapitał społeczny
	Rewitalizacja przyrodnicza	Lokalne organizacje
	Zrównoważony rozwój	Inteligentne miasta (Smart City)
	Ład przestrzenny,	Miasta energii (Energy City)
	Infrastruktura błękitno-zielona	Miasta przyszłości (Future City)
	Kompozycja urbanistyczna	
	Estetyka	

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów własnych i SKN GP Cirkula.

Przebieg warsztatu obejmuje trzy etapy: część organizacyjną, merytoryczną i podsumowującą. Opisany sposób przeprowadzenia warsztatu jest modyfikacją oryginalnej metody „Inna Perspektywa”. Minimalny czas realizacji warsztatu nie powinien być krótszy niż 2 godziny. Natomiast efektywny warsztat, wymagający przedyskutowania złożonych problemów, może wymagać od 5-8 godzin z uwzględnieniem przerw.

W ramach części organizacyjnej (czas: minimum 15 min):

- prowadzący przedstawia się oraz poszczególnych moderatorów grup, zapoznaje uczestników warsztatów z metodyką,
- uczestnicy dzieleni są na interdyscyplinarne grupy, które mogą reprezentować różne specjalizacje/zawody/uprofilowania etc. Podczas warsztatów w Politechnice Łódzkiej powstały trzy grupy warsztatowe ukierunkowane na planowanie przestrzenne, architekturę i urbanistykę w miastach, turystykę jako element rozwoju miasta. Następnie moderatorzy wraz uczestnikami przechodzą do wskazanych sal; optymalne grupy powinny liczyć po 12 osób (zespoły większe, np. 16 osobowe, wymagają wydłużonego czasu dyskusji);
- każda grupa posiada 2 moderatorów, ze względu na podział każdej grupy na dwa zespoły, a także minimum 2-4 ekspertów, w tym związanych z miastami Cittaslow (w warsztatach w Politechnice Łódzkiej moderatorami byli w każdej grupie: student, reprezentujący SKN GP Cirkula oraz moderator – nauczyciel akademicki); w sali każda grupa ma do dyspozycji dwa stoły, materiały warsztatowe (opis warsztatów, materiały pomocnicze źródłowe, papier, mazaki, kolorowe paski papieru itd.).

Podczas części merytorycznej (czas: minimum 120 min) uczestnicy zajmują krzesła ustawione w sali w krąg, następnie moderatorzy proponują poznanie się

wszystkich uczestników (ok.10-15 min). Zakres i czas autoprezentacji uczestników powinien być dostosowany do celu warsztatów. Po prezentacji moderatorzy dzielą uczestników w sali na dwa zespoły (6-8 osób). Każda z grup ma min. jednego eksperta wewnętrznego. Moderator przekazuje uczestnikom materiały warsztatowe, w tym opis metody dialogu społecznego „Inna Perspektywa”. Istotnymi elementami tej metody są:

- Krok 1 (min. 30 min) – każdy z dwóch zespołów w uprofilowanej grupie dyskusyjnej (np. Z1A i Z1B) wybiera po burzy mózgów i zapisuje na dużym formacie papieru trzy najważniejsze czynniki rozwoju małego miasta, mające znaczenie w perspektywie 2030 roku i podaje krótkie uzasadnienie wyboru (tabela 2, kol. 1). Zespół może korzystać z wstępnie przygotowanych słów kluczy (tabela 1), a także wskazać nowe czynniki rozwoju wynikające z dyskusji. Z każdym zespołem pracuje jeden moderator i przynajmniej jeden ekspert (może on pełnić rolę obserwatora i uczestnika dyskusji, ale nie może zdominować dyskusji). Zespół wybiera sekretarza, który zapisuje wyniki dyskusji w tabeli 2.
- Krok 2 (min. 25 min) – moderatorzy zespołów zamieniają arkusze zespołom. Zadaniem zespołu, otrzymującego wynik dyskusji innej grupy, jest zapoznanie się z zapisami w kol. 1. Następnie dany zespół zapisuje w kolumnie 3 zarówno pozytywne skutki wyboru wskazanych czynników rozwoju (perspektywa 2030), jak też wskazuje na ewentualne zagrożenia, zapisuje pytania, które nasuwają się uczestnikom.

Tabela 2. Wzór matrycy dla potrzeb przeprowadzenia warsztatu

KROK 1 (Zespół 1A) Trzy najważniejsze czynniki rozwoju małego miasta w perspektywie 2030 r. Krótkie uzasadnienie (równoważniki zdań)	KROK 3 (Zespół 1A) Propozycja działań pozwalających osiągnąć rezultat z kol. 1 (1-2 przykładów)	KROK 2 (Zespół 1B) Zapis możliwych pozytywnych rezultatów/dla 3 wskazanych czynników z kol. 1 oraz zagrożeń
Kol. 1	Kol. 2	Kol. 3
1. Uzasadnienie	1..... 2..... 3.....	1..... 2..... 3.....
2. Uzasadnienie	1..... 2..... 3.....	1..... 2..... 3.....
3.. Uzasadnienie	1..... 2..... 3.....	1..... 2..... 3.....

Źródło: opracowanie własne na podstawie Forum Synergies (2016).

- Krok 3 (min. 15 min) – moderatorzy ponownie zamieniają arkusze. Zespoły zapoznają się z opiniami i uwagami (tabela 2, kol. 3) i oceniają zasadność tych uwag (zastosowanie kolorowych pasków (zielony – akceptacja, żółty – brak pełnej zgody/zastrzeżenia, pomarańczowy – brak akceptacji). Następnie każdy zespół zapisuje własne propozycje potencjalnych działań (jeden do dwóch przykładów) w celu uzyskania określonych rezultatów rozwojowych małego miasta w roku 2030 (kol. 2). Dla każdego czynnika w kol. 1 zespół zaznacza na pomocniczych arkuszach, tzw. wektorach rozwoju (skala 1-10 pkt.), prawdopodobny wpływ danego czynnika na rozwój miasta.
- Krok 4 (min. 20 min) – poszczególne zespoły przypinają swoje arkusze do tablic i dokonują krótkich prezentacji co do wyboru czynników rozwoju małego miasta, potencjalnych efektów rozwoju małego miasta, a także koniecznych działań.

Podsumowanie wyników prac wszystkich grup (min. 30 min) – odbywa się na wspólnym forum. Grupy wraz z moderatorami kolejno prezentują wyniki prac poszczególnych zespołów. Ocena wewnętrznych ekspertów efektów pracy określonej grupy (zespołu) ma na celu nie tylko krótkie zrelacjonowanie prac zespołów, ale również podkreślenie tych czynników, które zdaniem pracujących zespołów były osią dyskusji i są ważne dla tworzenia Karty MM.

Końcowym działaniem warsztatów jest utworzenie wstępnych zapisów Karty MM, tj. sporządzenie listy najważniejszych czynników rozwoju miasta. Jednym ze sposobów jest wykorzystanie list rankingowych poszczególnych zespołów. Wyniki uzyskane w wyniku warsztatów powinny podlegać dalszej ewaluacji ekspertów.

3. Wstępne efekty budowania Karty Rozwoju Małego Miasta

Najważniejsze czynniki rozwoju miast z uwzględnieniem list rankingowych poszczególnych sześciu zespołów pracujących w ramach trzech interdyscyplinarnych grup warsztatowych zestawiono w tabeli 3 (kol. 1). W tworzonej Karcie Rozwoju Małego Miasta znalazły się wskazania dotyczące:

- kierunków rozwoju – w tym inteligentny rozwój bazujący na nowych technologiach i innowacyjności, nowe technologie w służbie użytkownika i zarządzania,
- wartości i zasad, takich jak: zrównoważony rozwój, tożsamość, lokalny patriotyzm, miasto dla wszystkich, autentyczność, dobre życie, innowacyjność,
- zasobów małego miasta, w tym kapitału ludzkiego i społecznego oraz finansowego,
- działań władz i mieszkańców – np. sieciowanie miast i współpraca, budowanie tożsamości z miastem (oddolne inicjatywy),
- zagospodarowania przestrzennego,
- jakości życia.

W ramach proponowanych działań, warunkujących realizację rozwoju małego miasta w perspektywie 2030 roku, wymieniano:

- a) działania edukacyjne, w tym w zakresie:
 - edukacji regionalnej, edukacji społecznej, edukacji w zakresie planowania przestrzennego i zagospodarowania przestrzeni publicznych miast, tworzenia sieci miast (dobra komunikacja w sieci miast, wymiana doświadczeń, pozyskiwanie funduszy rozwojowych), narzędzi partycypacji stosowanych przez mieszkańców i liderów lokalnych; są one ukierunkowane na podkreślanie lokalnych wartości, budowanie patriotyzmu lokalnego, tożsamości, autentyczności, partycypację, motywację w zakresie postaw;
- b) działania związane z rozwojem zasobów ludzkich (kapitał ludzki i społeczny):
 - budowanie społeczeństwa otwartego, liderzy lokalni, ich edukacja i role (np. ambasador miasta, „inteligentni ludzie budujący inteligentne miasta”), rozwijanie kompetencji społecznych, dobre rozeznanie potrzeb lokalnych przez liderów, problematyka dostępu do wiedzy i edukacji, wykorzystanie dobrych praktyk, ramowe zachęty do współpracy i sieciowania, efektywna polityka rodzinna;
- c) działania promocyjne:
 - budowanie marki miasta, lokalne produkty, gościnność miast, współpraca w układzie sieciowym miast, system identyfikacji wizualnej, budowanie unikatowości, miasto dla wszystkich (nie tylko dla turystów), E-urząd/Internet, budowanie poczucia dumy wśród mieszkańców miasta z miejsca zamieszkania, oddolna promocja (dotyczy mieszkańców miast);
- d) działania dotyczące inicjatyw oddolnych:
 - np. budżet obywatelski, oddolne inicjatywy/działania w zakresie budowania tożsamości z miastem, budowania kapitału ludzkiego i społecznego, kreowania przestrzeni publicznej, tworzenia jakości życia (dobre życie, skala ludzka rozwoju);
- e) działania aktywizujące społeczność lokalną, w tym:
 - działania integracyjne, edukacyjne, międzypokoleniowe i cykliczne imprezy kulturalne, opcja ambasadora miasta „na zewnątrz”, budowanie więzi;
- f) działania dotyczące planowania przestrzennego i jakości przestrzeni:
 - zrównoważone i zintegrowane planowanie przestrzenne, „miasto w skali człowieka”, przestrzeń publiczna z lokalną tożsamością (skala, historia, duch miejsca), przestrzeń dostosowana do potrzeb mieszkańców, przyjazna przestrzeń, odkrycie specyfiki miejsca, rewitalizacja, uwzględniająca aspekty społeczne, minimalizacja barier, tworzenie i ochrona infrastruktury błękitno-przyrodniczej, wspieranie zaangażowania i inicjatyw oddolnych, bezpieczeństwo mieszkańców, ekologia, edukacja przestrzenna;

- g) działania związane z zarządzaniem miastem:
- wdrażanie metod partycypacyjnych, pozyskiwanie funduszy na rozwój (dywersyfikacja źródeł), wspieranie przedsiębiorczości lokalnej, pozyskiwanie inwestorów, rozwój partnerstwa publiczno-prywatnego, dobre (aktywne) władze, inicjatywy władz miasta mające na celu poprawę jakości życia mieszkańców, wdrażanie technologii E-urząd, obywatelskie aplikacje, wprowadzanie przez miasto technologii proekologicznych, lepsza koordynacja działań lokalnych, oszczędność energii, recykling, „zero-odpadów”;
- h) działania dotyczące budowania lokalnego rynku pracy:
- praca wykonywana lokalnie przez mieszkańców/praca zlecana lokalnie, tworzenie inkubatorów przedsiębiorczości, programy wspierające tworzenie lokalnych spółdzielni, zarządzanie mobilnością,
- i) działania związane z inteligentnym rozwojem:
- mądry rozwój, na miarę potrzeb, innowacyjność niebędąca zagrożeniem dla lokalnej tradycji, technologie E-urząd, innowacyjność organizacyjna – zintegrowany system komunikacji, wykorzystanie tradycji (np. poprzez rozwój sektora kultury i sektora kreatywnego).

Dyskusja w grupach wskazała na konieczność zastąpienia zbyt ogólnych i złożonych pojęć, jak np. dobre życie, zrównoważony rozwój (problem z ich mierzalnością) innymi sformułowaniami, które by oddawały istotę funkcjonowania małych miast.

Przykład innowacyjności, jako czynnika i wyróżnika rozwoju miasta pokazuje, że w zależności od składu zespołu innowacyjność może być oceniana na różnym poziomie ważności. Niezbędne więc wydaje się przewartościowanie wyników warsztatów w późniejszym czasie z ekspertami.

Tabela 3. Zestawienie najważniejszych czynników rozwoju małego miasta (lista rankingowa)

KROK 1 (Zespół 1A) Trzy najważniejsze czynniki rozwoju małego miasta w perspektywie 2030 r. Krótkie uzasadnienie (równoważniki zdań)	KROK 3 (Zespół 1A) Propozycja działań pozwalających osiągnąć rezultat z kol. 1 (1-2 przykładów)	KROK 2 (Zespół 1B) Możliwe pozytywne rezultaty i zagrożenia dla wskazanych czynników z kol. 1
Kol. 1	Kol. 2	Kol. 3
Miasto dla wszystkich – 10 pkt (nie tylko turyści, przyjazna przestrzeń, ład przestrzenny, zagospodarowanie)	1. Minimalizacja barier 2. Rewitalizacja	„-” Jaka przestrzeń? Jak powinna działać? „-” Jakie zagospodarowanie?

Zrównoważony rozwój – 10 pkt	1. Wspieranie zrównoważonej mobilności 2. Wprowadzanie czystych technologii	+/- Poczucie bezpieczeństwa i sprawiedliwości „-” Trudne do oceny rezultaty
Innowacyjność (wyniki prac dwóch różnych zespołów) a) 10 pkt	1. Szkolenia, warsztaty, edukacja 2. Promowanie i docenianie przykładów dobrego działania 3. Polityka komunikacji międzymiastowej	„+” Dostęp do najnowszych techno-logii i zdobyczy nauki, potencjalne zagrożenie dla lokalnych tradycji „+/-” Wzrost jakości życia, hasło marketingowe
b) 6 pkt (zrównoważony system komunikacji, wykorzystanie tradycji)	1. Budowanie unikatowości 2. Zrównoważony system komunikacji	„+” Rozwój „-” Innowacyjność jako zagrożenie dla lokalnej tradycji
Lokalni liderzy – 9 pkt	1. Konsultacje społeczne 2. Podnoszenie kompetencji liderów i wprowadzanie narzędzi partycypacyjnych	„+” Lepsza koordynacja działań; oddolne inicjatywy społeczne (dobre rozpoznanie potrzeb) „+/-” Brak anonimowości w małych społecznościach budzi poczucie lęku przed wyrażaniem własnego, odmiennego zdania, „-” Zbyt duża dominacja wśród małych społeczności
Budowanie tożsamości z miastem – 9 pkt	1. Akcje aktywizujące mieszkańców 2. Budowa marki – lokalne produkty	„+” Chęć podejmowania działań dla miasta i na terenie miasta, ambasador miasta na zewnątrz, poczucie przynależności do miasta i społeczności, niezdrowa fascynacja miastem przeradzająca się niechęcią do innych miast
Lokalny patriotyzm – 8,5 pkt	1. Edukacja regionalna od najmłodszych lat 2. Integracja międzypokoleniowa w ramach imprez kulturalnych	„+” Budowanie tożsamości z miastem, poczucie odpowiedzialności za wspólne dobra, duma mieszkańców miasta i oddolna promocja „+/-” Syndrom grupowego myślenia (brak krytycyzmu)

<p>Aktywna, zintegrowana społeczność lokalna – 8 pkt (poczucie tożsamości, gwarant ciągłości, budowanie więzi, przestrzeń dostosowana do potrzeb)</p>	<p>1. Cykliczne wydarzenia 2. Wdrażanie metod partycypacyjnych</p>	<p>„+” Oddolna działalność lokalna „-” lepsza koordynacja działań Nadmierny konserwyzm</p>
<p>Rewitalizacja – 8 pkt</p>	<p>1. Prawidłowe rozpoznanie potrzeb 2. Partycypacja</p>	<p>„+” Pomoc w pozyskiwaniu funduszy „+/-” Estetyka, łatwo pominąć wątek społeczny „+/-” Rewitalizacja – może zostać użyta jako pusty slogan</p>
<p>Autentyczność – 8 pkt (szczerłość, kreatywność, oryginalność/ nieszablonowość, bezpretensjonalność, kontra – wyścig szczurów)</p>	<p>1. Edukacja – podkreślanie lokalnych wartości 2. System identyfikacji wizualnej</p>	<p>„-” Zagrożenie polityczne</p>
<p>Lokalny patriotyzm – 7 pkt (tożsamość lokalna, lokalne produkty, praca wykonywana lokalnie przez mieszkańców/praca zlecana lokalnie)</p>	<p>1. Edukacja społeczna 2. Działania integracyjne</p>	<p>„+” Ważna jest lojalność, gościnność i współpraca w układzie sieciowym „+” Brak możliwości prawnej zlecenia prac z wolnej ręki (przetargi). „-” Praca czy działanie społeczne?</p>
<p>Nowe technologie w służbie użytkowania i zarządzania – 7 pkt</p>	<p>1. E-urząd, obywatelskie aplikacje 2. Technologie proekologiczne</p>	<p>„+” Rozwój „-” Innowacyjność jako zagrożenie dla lokalnej tradycji</p>
<p>Dobre życie – 6 pkt (skala ludzka rozwoju, cel główny rozwoju, ekologia)</p>	<p>1. Działania oddolne. 2. Inicjatywy podejmowane przez władze, mające na celu poprawę jakości życia mieszkańców 3. Planowanie przestrzenne, zrównoważone i zintegrowane</p>	<p>„+” Satysfakcja, bezpieczeństwo, wzrost gospodarczy, rozwój, stabilizacja „-” Wieloznaczność pojęcia, monotonia, zmniejszenie kreatywności</p>

<p>Kapitał ludzki – 5 pkt (liderzy lokalni, wymiana dobrych praktyk, kapitał społeczny, inteligentni ludzie budujący inteligentne miasta, dostępność do edukacji, dobre władze, dostępność do wiedzy (transparentność), budowanie tożsamości z miastem poprzez partycypację społ., efektywna polityka rodzinna)</p>	<p>1. Dostęp do wiedzy, szkolenia, warsztaty, edukacja ciągła 2. Zwiększenie inicjatyw oddolnych, m.in. budżet obywatelski</p>	<p>„+”Prężnie działający, zmotywowani do działania mieszkańcy miasta</p>
<p>Kapitał finansowy (rozwojowy) – 3 pkt (umiejętność pozyskania funduszy, różnorodność pozyskiwania środków, dywersyfikacja źródeł, źródła wew. i zew.)</p>	<p>1. Pozyskiwanie inwestorów z zewnątrz; ułatwienia dla inwestorów, partnerstwo publiczno-prywatne 2. Wnioskowanie o dotacje, źródła finansowe z zewnątrz</p>	<p>„-” Zagrożenie: rozproszenie funduszy, realizacja zbyt wielu celów</p>
<p>Sieciowanie i współpraca – 2 pkt (kompetencje społeczne, partycypacja, społeczeństwo otwarte)</p>	<p>1. Ramowe zachęty dla sieciowania i współpracy np. program wspierający tworzenie lokalnych spółdzielni 2. Edukacja</p>	<p>„+” Wymiana doświadczeń, łatwiejsze pozyskiwanie środków, symbioza między jednostkami „-” Chaos informacyjny, utrata elitarności, masowość, trudności komunikacyjne</p>
<p>Przestrzeń publiczna z lokalną tożsamością – 2 pkt (skala, historia, duch miejsca)</p>	<p>1. Edukacja 2. Planowanie urbanistyczne</p>	<p>„+” poczucie przynależności, lokalny patriotyzm, zaangażowanie i inicjatywa oddolna „-” złe postrzeganie „obcych”</p>

<p>Tworzenie warunków dla rozwoju – 2 pkt (inkubatory przedsiębiorczości, oparcie na zasobach endogenicznych, rewitalizacja, miasto dla wszystkich, miasto w skali człowieka, odkrycie specyfiki miejsca, wysoka jakość życia, tworzenie miejsc dla aktywizacji społeczeństwa, bezpieczeństwo, infrastruktura błękitno-zielona, innowacyjność, zarządzanie mobilnością)</p>	<p>1. Zrównoważony rozwój, oszczędność energii i recykling łącznie z przestrzenią, materiałowością – zero odpadów 2. Tworzenie infrastruktury błękitno-zielonej 3. Innowacyjność, mądry rozwój, na miarę potrzeb</p>	<p>„+” aktywizacja endogenicznych potencjałów: społecznych, ekonomicznych i przestrzennych</p>
--	--	--

Źródło: opracowanie własne i R. Bednarek (SKN GP Cirkula)

Uwaga: „+”, „-” oznaczają stopień akceptacji uwag zapisanych przez Zespół 1B w tabeli 2, kol.3.przez Zespół 1A.

4. Podsumowanie

Analiza przedstawionych w tabeli 3 czynników rozwoju małego miasta w perspektywie 2030 roku pozwala na stwierdzenie, że wymienione czynniki mogą być odniesione również do średnich i dużych miast. Co zatem odróżnia małe miasto od tych średnich i dużych? Niewątpliwie jego skala i potencjał, inna skala zjawisk (np. migracja zarobkowa), zróżnicowanie odnośnie lokalizacji w stosunku do dużych miast, przypisane strategicznie rolę małym miastom w rozwoju lokalnym i regionalnym („zaplecze” i „bufor”), model rozwoju, wyższy poziom tożsamości („małe ojczyzny”), styl życia, poziom jakości życia, brak możliwości tworzenia przewagi konkurencyjnej (kiedy miasta nie tworzą sieci w stosunku do większych ośrodków), poziom rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego, poziom zabezpieczenia usług socjalnych, kulturowych, edukacyjnych, innych, niski potencjał innowacyjności i struktura posiadanego zaplecza dla potrzeb rozwoju sektora kultury i sektora kreatywnego.

Rozwój małych miast wymaga tworzenia modelu rozwoju opartego na sieci współpracy, tak jak ma to miejsce w przypadku miast sieci Cittaslow, tworzenia specjalizacji terytorialnych sieci miast, aktywnego budowania wizerunku poszczególnych miast w powiązaniu z marką sieci, pozyskiwania przez sieć miast różnorodnych funduszy rozwoju, tworzenie mechanizmów przyciągania

efektywnego kapitału ludzkiego (twórcze miejsca, twórczy ludzie, twórcze wsparcie), ciągłej edukacji w celu właściwego wykorzystania posiadanych zasobów.

Dalsza dyskusja nad Kartą Rozwoju Małego Miasta może pomóc w ustaleniu tych czynników, które w perspektywie średnio- i długofalowej będą najważniejszymi kierunkowskazami rozwoju. Uzyskane wyniki w ramach warsztatu można traktować jako materiał wyjściowy dla potrzeb kontynuacji prac.

Literatura

- Forum Synergies (2016), Civic Dialogue Workshop 2016 – Poland. Report. Puszcza Knyszyńska Forest – Poland, <http://www.forum-synergies.eu/rubrique78.html> (dostęp: 23.02.2017).
- Strzelecka E. (2016), *Małe miasta a nowoczesne modele rozwoju miast*, [w:] Alternatywne modele rozwoju miast. Sieć Cittaslow. Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej.
- Strzelecka E. (2016a), *The Creative Sector in Rural Areas in the Policy of Balanced Regional Development*, Barometr Regionalny, Tom 14, nr 4, p.17,
- Unia Europejska (2012), *Miasta przyszłości. Wyzwania, wizje, perspektywy*. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/citiesoftomorrow/citiesoftomorrow_final_pl.pdf (dostęp: 31.08.2016).

CREATION OF THE CHARTER OF THE DEVELOPMENT OF SMALL TOWN

The aim of this article is to present the rationale and preliminary results related to the creation of the Charter of the Development of Small Town (Karta MM), which could be both ideological and framework characteristic of the development of small towns compared to medium and large cities, taking into account the current urban development policy of the Union European. The organizers of a conference on "Alternative models of urban development. Cittaslow network of towns" attempted to create, based on the experience of Polish and German towns belonging to the Cittaslow network, i.e. Lidzbark Warmiński, Prudnik and Nowy Dwór Gdański, Penzlin and Meldorf, an initial draft of the small town charter, and check the proposed methodology of its creation.

As part of the interdisciplinary workshop a new method of social dialogue was used, based on the Estonian method "Another Perspective". It allows for creative and reactive cross-team approach to creating a list of the most important factors in the development of a small town until 2030.

Keywords: urban development, a network of Cittaslow towns, methods of social dialogue, The Charter of the Development of Small Town.

CZĘŚĆ II

**PRZYKŁAD ROZWOJU
LIDZBARKA WARMIŃSKIEGO
W SIECI MIAST CITTASLOW**

Lidzbark Warmiński jako przykład miasta zmieniającego jakość życia

Pośpiech, unifikacja, hiperkonsumpcjonizm to nieodłączne cechy współczesnego świata. Niektórzy jednak jego mieszkańcy postanowili głośno wypowiedzieć im sprzeciw. Wyszli naprzeciw postępującej globalizacji i wykreowali nową jakość życia. Niniejszy rozdział rozpoczyna się od próby zdefiniowania czym jest jakość życia. Dlaczego obecnie stała się tak ważna? Autorka przyjrzała się komponentom jakości podkreślanych w założeniach ruchu Cittaslow, ale też zwróciła uwagę na wielopłaszczyznowe znaczenie tego pojęcia we współczesnym świecie. Różne podejścia do kwestii jakości życia stały się przyczyną różnorodności Miast Dobrego Życia, które łączy jednak wspólna idea Cittaslow. Kreowanie nowej jakości życia oraz sam ruch Cittaslow, jako jeden z najnowszych pomysłów na rozwój i promocję małych miast, stał się dla autorki inspiracją do przeprowadzenia badań ankietowych w Lidzbarku Warmińskim – jednym z czterech miast założycielskich sieci Cittaslow w Polsce. Badania ukierunkowane były na sposoby spędzania czasu wolnego przez mieszkańców Lidzbarka Warmińskiego w kontekście idei Cittaslow, zakres wiadomości i zaangażowania mieszkańców oraz lokalnych liderów na temat idei Cittaslow, a także ocenę członkostwa Lidzbarka Warmińskiego w sieci miast Cittaslow. Efekty badań stały się przedmiotem zainteresowania lokalnej prasy, a także samorządu. Autorka przedstawiła również własne obserwacje i spostrzeżenia związane z pracą na stanowisku do spraw promocji miasta Urzędu Miejskiego w Lidzbarku Warmińskim. Opracowanie jest próbą odpowiedzi na pytania: W jaki sposób kreowana jest jakość życia w Lidzbarku Warmińskim? Jak wygląda szeroko pojęta promocja idei Cittaslow i czy przynależność do Sieci Miast Dobrego Życia ma wpływ na poprawę jakości życia lidzbarczan?

Słowa kluczowe: jakość życia, Międzynarodowa Sieć Miast Dobrego Życia, model miast Cittaslow, promocja miasta.

¹ Mgr P. Zdanowicz, Urząd Miejski w Lidzbarku Warmińskim, ul. Świętochowskiego 14, 11-100 Lidzbark Warmiński, +48 504 011 187, e-mail: p.rut@wp.pl

1. Wprowadzenie

Jakość życia można rozpatrywać na różnych płaszczyznach, co stało się przyczyną powstania wielu definicji omawianego pojęcia. Jedną z najbardziej szerokich, odnoszących się do kilku aspektów, jest definicja proponowana przez Encyklopedię PWN, która mówi, że jakość życia to „stopień zaspokojenia potrzeb materialnych i niematerialnych – spełniania standardów lub realizacji wartości: biologicznych, psychologicznych, duchowych, społecznych i politycznych, kulturalnych, ekonomicznych i ekologicznych jednostek, rodzin i zbiorowości; pojęcie stosowane w polityce społecznej, psychologii, medycynie, ekonomii i socjologii”². Jest to zatem pojęcie interdyscyplinarne, w którym nacisk kładziony jest na różne aspekty, w zależności od dyscypliny naukowej, do której się odnosi. Biorąc jednak pod uwagę charakter niniejszego opracowania, nie należy zawężać się do konkretnej nauki, bowiem nie raz podkreślona tu zostanie kwestia różnorodności jako czynnika pozytywnego i dającego szansę rozwoju. Nie ulega także wątpliwości, że współcześnie ludzie nieustannie dążą do podniesienia jakości swojego życia na wielu płaszczyznach. Rosnąca zamożność społeczeństwa, wydłużający się czas trwania życia, moda na zdrowy styl życia, zmiana sposobu zarządzania zasobami ludzkimi czy wreszcie dostęp do różnego rodzaju technologii, to tylko niektóre czynniki, które stały się motorem napędzającym zmiany.

Badania nad jakością życia zaczęły się rozwijać od lat 70. XX wieku, na niektóre zaś aspekty zwracano uwagę już w XIX wieku³. Natomiast na Kongresie Amerykańskiego Towarzystwa Jakości w roku 1994 Joseph Juran (publikator trylogii jakości) nazwał XXI wiek „wiekiem jakości”⁴. Ruch Slow Food, w którym należy się doszukiwać początków idei Cittaslow, narodził się w roku 1989 we Włoszech, kiedy to na Piazza di Spagna w Rzymie otwierano restaurację McDonald. Oburzyło to jednego z dziennikarzy kulinarnych, Carlo Petrini, który postanowił, w ramach protestu i sprzeciwu wobec jedzenia typu fast food, utworzyć ruch o nazwie Slow Food (Woźniczko-Czeczott, 2012, ss. 38-40). Organizacja ta wspiera lokalnych producentów i rolników, kładzie nacisk na ekologiczną żywność, wolną od nawozów i pestycydów, sposób i kulturę spożywania posiłków (Przegląd Turystyczny, 2011, ss. 8-9). Wielki sukces Slow Food – w roku 2001 „New York Times Magazine” zamieścił go wśród grona „osiemdziesięciu pomysłów, które wstrząsnęły światem” (Honore, 2012, s. 71) – postanowiono wykorzystać i przenieść na inne dziedziny życia. Tak też w roku 1999 narodziła się idea Cittaslow, której pomysłodawcą był

² www.encyklopedia.pwn.pl (dostęp: 31.07.2016).

³ www.encyklopedia.pwn.pl (dostęp: 31.07.2016).

⁴ www.idn.org.pl (dostęp: 31.07.2016).

Paolo Saturini, burmistrz Grave di Chanti (Gościnność małych miasteczek, 2007, s. 5).

Autorka w publikacji przedstawia wyniki badań własnych, związanych z członkostwem Lidzbarka Warmińskiego w sieci miast Cittaslow. Opracowanie jest próbą odpowiedzi na pytania: W jaki sposób kreowana jest jakość życia w Lidzbarku Warmińskim? Jak wygląda szeroko pojęta promocja idei Cittaslow i czy przynależność do Sieci Miast Dobrego Życia ma wpływ na poprawę jakości życia lidzbarczan?

2. Przyjęcie miasta do sieci Cittaslow

Podczas certyfikacji kolejnych miast Cittaslow sprawdzana jest jakość życia w mieście w kilku obszarach, z uwzględnieniem kryteriów obligatoryjnych i perspektywicznych, o czym stanowi Międzynarodowy Statut Cittaslow. Pierwszy z obszarów dotyczy *polityki energetycznej i środowiskowej*. Wymagania dotyczą m.in. ochrony jakości powietrza i wody, zużycia wody pitnej, selektywnej zbiórki odpadów, oczyszczania ścieków, oszczędzania/produkcji energii z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii, redukcji zanieczyszczeń, ruchu samochodowego, hałasu, zanieczyszczenia świetlnego publicznego i in. *Polityka infrastrukturalna* dotyczy m.in. funkcjonalności ścieżek rowerowych, parkingów dla rowerów, usuwania barier architektonicznych, wspierania życia rodzinnego, efektywnej dostępności do usług medycznych i in. W *polityce jakości miejskiej* sprawdzane są m.in.: działania na rzecz przywracania i waloryzacji centrum życia miejskiego, monitoring i redukcja zanieczyszczenia, rozwój pracy na odległość, promocja infrastruktury społecznej czy wyznaczanie przestrzeni do sprzedaży produktów lokalnych. Wymogi dotyczące *polityki rolnej, turystycznej i rzemieślniczej* obejmują np. rozwój rolnictwa ekologicznego, ochronę typowych produktów i wyrobów rękodzielniczych, waloryzację tradycyjnych metod i zawodów, wykorzystanie produktów lokalnych, najlepiej ekologicznych, w publicznym żywieniu zbiorowym, waloryzację i zachowanie lokalnych wydarzeń kulturalnych. Cittaslow kładzie nacisk również na *politykę gościnności, świadomości i kształcenia*, w tym m.in. na właściwe przyjmowanie gości, wytyczanie szlaków „slow”, edukację prozdrowotną oraz w zakresie Cittaslow, obecność aktywnych stowarzyszeń, promocję Cittaslow. Istotną kwestię stanowi też *integracja społeczna*, w tym np. integracja osób niepełnosprawnych, integracja wielokulturowa, uczestnictwo w życiu politycznym, budownictwo komunalne, istnienie obszarów poświęconych aktywności ludzi młodych oraz centrów młodzieży. Ostatnia sprawdzana kwestia dotyczy *partnerstwa*, w tym m. in. wsparcia na rzecz kampanii i działań Cittaslow, współpracy z innymi organizacjami promującymi naturalną i tradycyjną żywność oraz wsparcie na rzecz projektów współpracy bliźniaczej i działania na rzecz rozwoju z krajami rozwijającymi się, które dotyczą rozpowszechniania filozofii Cittaslow. Jeśli zdobyta liczba punktów przekracza 50%+1 wymagań,

miasto otrzymuje nominację Cittaslow w czasie pierwszego urzędowego spotkania. Szczegółowy opis procedury przystąpienia do sieci zawarty został w Międzynarodowym Statucie Miast Cittaslow⁵.

Należy podkreślić szeroki wachlarz możliwości rozwoju, jakie daje miastom członkowskim idea Cittaslow i to w jak wielu dziedzinach i na różne sposoby można podnosić jakość życia w mieście. Niektóre kryteria są obligatoryjne, konieczne do spełnienia, inne zaś wskazują drogę rozwoju na przyszłość, tzw. perspektywiczne. Nie jest narzucana jednak określona kolejność wykonywania działań, wskazywana jest jedynie pewna ścieżka, którą należy podążać. Wielopłaszczyznowy wymiar definicji jakości życia idealnie wpisuje się zatem w ideę Cittaslow, co z kolei można zaobserwować na przykładzie miast członkowskich. Każde z nich różni się od innych, bowiem ma indywidualny charakter, wykorzystuje swoje walory, ale wszystkie je łączy wspólne logo, tj. pomarańczowy ślimak. I to właśnie być może, między innymi, stało się przyczyną sukcesu Cittaslow, ścieżki którą podążać chce coraz większa liczba samorządów. Jasno sprecyzowany i określony wspólny cel, do którego można dotrzeć na różne sposoby i zachować swój indywidualizm. W dobie globalizacji i unifikacji idea taka zyskuje coraz większe poparcie, a zarazem staje się szansą dla małych miast, które kreując nową jakość życia, przyciągają coraz więcej turystów z aglomeracji, jak również poprawiają warunki życia mieszkańców tych miejscowości. Oczywiście przyłączenie miasta do sieci Cittaslow nie jest dla niego ograniczeniem, jeżeli chodzi o podejmowanie innych działań na rzecz poprawy jakości życia, poza tymi określonymi w międzynarodowym statucie. Wręcz przeciwnie, czasami generowane są kolejne, nowe pomysły, którymi miasta członkowskie chętnie dzielą się ze sobą.

3. Badania jakości życia w Lidzbarku Warmińskim

Kreowanie nowej jakości życia oraz sama idea Cittaslow stały się inspiracją do przeprowadzenia

przez autorkę w 2012 roku badań ankietowych w Lidzbarku Warmińskim. Efektem ich była praca magisterska napisana pod kierunkiem Profesor dr hab. Daniela Szymańskiej w Katedrze Studiów Miejskich i Rozwoju Regionalnego na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu (Rutkowska, 2012)⁶. Badania podjęte przez autorkę były pierwszymi, które dotyczyły problematyki przynależności Lidzbarka Warmińskiego do sieci miast Cittaslow, w tym koncentrowały się na jakości życia w mieście w różnych tego pojęcia aspektach.

⁵ www.cittaslowpolska.pl; Polska Krajowa Sieć Miast Cittaslow/Do pobrania/Ważne Dokumenty/ Międzynarodowy statut miast „Cittaslow” (dostęp: 31.07.2016).

⁶ Autorka obroniła pracę magisterską pod panieńskim nazwiskiem Rutkowska.

W sensie przestrzennym badania obejmowały miasto Lidzbark Warmiński w jego granicach administracyjnych. Przyjęty zakres czasowy badań to lata 2007-2012, tj. poczynając od roku przystąpienia Lidzbarka Warmińskiego do sieci miast Cittaslow.

Ankieta badawcza obejmowała określenie cech społeczno-demograficznych respondentów, ocenę bazy turystyczno-wypoczynkowej miasta, sposobów spędzania czasu wolnego i preferencji wypoczynkowych mieszkańców, ocenę stopnia identyfikacji respondentów z ideą Cittaslow i ich stanu wiedzy na ten temat, określenie pozytywnych i negatywnych skutków członkostwa w sieci miast Cittaslow, ocenę działań władz lokalnych w mieście oraz samego członkostwa, ocenę promocji idei wśród mieszkańców Lidzbarka Warmińskiego. Ankieta składała się z 43 pytań. Udział w badaniu był dobrowolny, a ankiety anonimowe. Badanie ankietowe zostało poprzedzone badaniem pilotażowym na grupie 50 osób. Właściwe badanie zostało wykonane w ciągu trzech miesięcy – od lipca do września 2012 roku. Arkusze ankiet pozostawiono w obiektach użyteczności publicznej. We wrześniu autorka odwiedziła placówki szkolne i na zajęciach poświęconych idei Cittaslow poprosiła o uczestnictwo w badaniu (Rutkowska, 2012, ss. 19-21).

W toku badań uzyskano łącznie $M = 545$ kompletnych ankiet, w tym $N = 473$ ankiety od mieszkańców miasta (bez liderów) i $n = 72$ ankiety od liderów lokalnych. Do liderów lokalnych zaliczono: władze lokalne i pracowników samorządowych, dyrektorów szkół, kierowników, prezesów instytucji, przedsiębiorstw, a także przedstawicieli lokalnych mediów. Ponieważ liczba mieszkańców miasta wynosiła wówczas około 16 tysięcy, próba badawcza stanowiła więc 4% ogółu populacji Lidzbarka Warmińskiego. Znaczącym uzupełnieniem ankiety była kwerenda terenowa. Uzyskano wtedy istotne informacje dotyczące rzemiosła regionalnego, wydarzeń kulturalnych organizowanych w mieście, nazwy Cittaslow oraz dalszego rozwoju Lidzbarka Warmińskiego. Poniżej przedstawiono profil badanych, tj. mieszkańców i liderów lokalnych (Rutkowska, 2012, ss. 64-66).

W badaniu ankietowym mieszkańców udział wzięło 60,9% kobiet i 39,1% mężczyzn. Wśród łącznej liczby badanych (545 osób) przeważały osoby w wieku 46-55 lat (18,9%); najmniejszą grupę stanowiły osoby w wieku powyżej 55 lat (14,9%). Średnie i wyższe wykształcenie posiadało 64,8% respondentów, w tym ok. 37% to osoby z wykształceniem wyższym. Większość respondentów to osoby zamężne (49,7%), w wolnym stanie cywilnym pozostawało 37,8% osób, natomiast w związkach nieformalnych było 3,5% osób. Największy udział procentowy stanowili lidzbarczanie bezdzietni (40,9%); dwójkę dzieci posiadało 25,3% osób, natomiast trójkę i więcej dzieci – 17,7% osób. Osoby pracujące na etacie stanowiły 42,9% badanych, a uczącymi się (student, uczeń) było 24,8% badanych. Większość respondentów swoją sytuację finansową oceniło jako przeciętną (72,0%).

Wśród lokalnych liderów kobiety stanowiły 54,2%, natomiast mężczyźni 45,8%. Najwięcej ankietowanych osób było w wieku 46-55 lat (29,2%). Zdecydowana większość lokalnych liderów posiada wykształcenie wyższe – 97,2% osób i zatrudniona jest na etacie – 84,7% osób. Co drugi respondent deklaruje pozostawanie w związku małżeńskim. Większość z nich to osoby bezdzietne (43,1%), posiadanie dwójki i większej liczby dzieci dotyczyło ok. 36% badanych. Zdecydowana większość liderów oceniała swoją sytuację finansową jako średnią – 87,3% osób.

Bazę turystyczno-wypoczynkową miasta 78% respondentów oceniło pozytywnie, w tym ponad połowa ankietowanych (55%) oceniła ją na „raczej dobrze”, a 23% osób na „zdecydowanie dobrze”. Co piąty respondent ocenił bazę jako „przeciętną” (22%). Lokalni liderzy w większości wybierali odpowiedź „zdecydowanie dobrze” (67%) oraz w 32% „raczej dobrze” (Rutkowska, 2012, ss. 68-69).

Badanie preferencji i sposobów spędzania czasu wolnego poprzedzone zostały analizą budżetu czasu wolnego. Autorzy różnych opracowań stosują odmienne metody badań tego zagadnienia. W niniejszej pracy sprawdzono strukturę czasu wolnego w ujęciu tygodniowym (dni tygodnia) oraz dobowym (pory dnia). Najwięcej ankietowanych zadeklarowało, że dysponuje czasem wolnym podczas „weekendów” (62%) i „wieczorami” (54%). Lokalni liderzy zaś przeważnie nie posiadali czasu wolnego (56%). W celu zestawienia budżetu czasu wolnego z cechami społeczno-demograficznymi i preferencjami wypoczynkowymi mieszkańców miasta skonstruowano wskaźnik syntetyczny budżetu czasu wolnego. W toku przeprowadzonych analiz stwierdzono, że zarówno kobiety, jak i mężczyźni swój budżet czasu wolnego przeważnie ocenili jako przeciętny. Jak założono w jednej z hipotez postawionych w pracy magisterskiej, wiek okazał się czynnikiem różnicującym. Osoby młode (16-18 lat, 19-25 lat) posiadały więcej czasu wolnego niż osoby starsze (36-45 lat, 46-55 lat). Wiek zaś był ściśle powiązany z wykonywanym zajęciem. Pracujący najemnie więcej czasu poświęcali pracy, zaś większą ilością czasu wolnego dysponowali emeryci i renciści (3,5%) oraz bezrobotni (2,2%). Budżet czasu wolnego zależny był także od liczby posiadanych dzieci. Na dużą i bardzo dużą ilość czasu wolnego wskazywało 18,6% osób bezdzietnych, zaś na bardzo mały i mały bilans czasu 5,7% osób z dwójką lub większą liczbą dzieci. Zauważono również zależność pomiędzy budżetem czasu wolnego a wykształceniem. Najmniej czasu wolnego posiadały osoby z wykształceniem wyższym (7,7%), najwięcej zaś osoby z wykształceniem średnim (5,2%) i zasadniczym zawodowym – 4,6% (Rutkowska, 2012, s. 74).

Większość badanych zadeklarowała spędzanie czasu wolnego w sposób zarówno czynny, jak i bierny – 72% osób. Odpoczynek czynny preferowało 15,5%, a bierny 12,5% respondentów, co doskonale wpisuje się w założenia idei Cittaslow. Nordic walking i jazda na rowerze były najczęściej wskazywanymi formami odpoczynku czynnego, oglądanie telewizji zaś (wśród mieszkańców),

a czytanie książek (wśród liderów) to najczęściej wybierane formy odpoczynku biernego. Nordic walking i jazda na rowerze w Lidzbarku Warmińskim stały się popularne wraz z powstaniem ścieżek rowerowych (jedno z założeń idei Cittaslow). Co istotne, zarówno mieszkańcy jak i liderzy, zadeklarowali spędzanie wolnego czasu najchętniej w gronie rodziny, a miejscem, które sprzyja spędzaniu czasu wolnego okazało się centrum miasta. Miało to zapewne związek z dostępem do sklepów, zabytków, parków oraz organizacją różnych wydarzeń kulturalnych. W toku badań stwierdzono mocną zależność między zaangażowaniem a czasem wolnym spędzonym w Lidzbarku Warmińskim. Osoby, które utożsamiały się z miastem, czas wolny spędzały w jego granicach, wykazywały większe zaangażowanie w realizację idei, podobnie jak respondenci z szerszym zakresem informacji. Najchętniej odwiedzaną restauracją przez wszystkich mieszkańców okazała się restauracja „Starówka”, gdzie podawane są m.in. dania kuchni regionalnej, a także Pizzeria Venezia, popularna zwłaszcza wśród młodzieży. Ponadto lokalni liderzy wskazywali także na Hotel Górecki i Hotel Krasicki.

Imprezy cieszące się największym zainteresowaniem to Lidzbarskie Wieczory Humoru i Satyry (fot. 4), Bitwa pod Heilsbergiem (fot. 3) oraz uliczne festyny, np. Niedziela Cittaslow (fot. 1) czy Dni Majowe. Badania wykonane zostały kilka lat temu, obecnie dużą popularnością cieszą się także inne restauracje, jak np. Restauracja Warmianka – Dziedzictwo Kulinarne Warmia Mazury Powiśle oraz Caffè Pasja, a na imprezy takie jak Dni Lidzbarka Warmińskiego, Ogólnopolski Festiwal Serów Farmerskich i Tradycyjnych „Czas na Ser” (fot. 5), Lidzbarskie Wieczory Jazzowe (fot. 6) czy Festiwal Kultury Myśliwskiej przybywają nie tylko lidzbarczanie, ale też turyści i wystawcy z całej Polski oraz z zagranicy.

W zakresie dostępu do informacji, ankietowani o wydarzeniach najczęściej dowiadywali się z plakatów i ogłoszeń – ok. 51%, z Gazety Lidzbarskiej – ok. 47%, od znajomych – ok. 34% i z Internetu – ok. 32% osób (Rutkowska, 2012, ss. 81-87). Co trzeci z nich w momencie przeprowadzania badania nie słyszał o idei Cittaslow (36,4%), a 35,0% osób nie posiadało wiele informacji. Szczegółową wiedzę na temat ruchu miało natomiast 28,6% osób. W grupie liderów lokalnych (n = 72 osoby) 65,2% osób zadeklarowało, że zna założenia idei bardzo dokładnie (tabela 1).

Logo ruchu Cittaslow – pomarańczowy ślimak był rozpoznawany przez co drugą osobę w grupie mieszkańców (55,2%) i przez zdecydowaną większość lokalnych liderów (89,7%). Najbardziej poinformowaną grupą, oprócz lokalnych liderów, okazała się młodzież szkolna, uczestnicząca w różnego rodzaju programach edukacyjnych na temat założeń ruchu Cittaslow (Rutkowska, 2012, ss. 89-90).

Fot. 1. Imprezy przy Wysokiej Bramie związane z Niedzielą Cittaslow w Lidzbarku Warmińskim
Źródło: Klaudia Danilewicz, 2016.

Fot. 2. Festiwal Kultury Myśliwskiej
Źródło: Paulina Zdanowicz.

Fot. 3. Grupa rekonstrukcyjna odtwarza jedną z największych bitew napoleońskich – Bitwę pod Heilserbergiem
Źródło: Klaudia Danilewicz, 2016.

Fot. 4. Lidzbarskie Wieczory Humoru i Satyry
Źródło: Radek Niemczynowicz, 2015.

Fot. 5. Ogólnopolski Festiwal Serów Farmerskich i Tradycyjnych „Czas na ser”
Źródło: Paulina Zdanowicz, 2016.

Fot. 6. Lidzbarskie Wieczory Jazzowe
Źródło: Paulina Zdanowicz, 2014.

Idea Cittaslow to jednak nie tylko znajomość teorii, ale przede wszystkim realizacja założeń tego ruchu. Mieszkańcy Lidzbarka Warmińskiego znaleźli swój sposób na bycie „slow” przede wszystkim poprzez:

- segregację śmieci (częściowo – 34,9%, tak – 31,9%),
- przemieszczanie się – głównie pieszo (40,3%), co korzystnie wpływa na środowisko, redukuje zanieczyszczenia i nadmierny hałas, jednocześnie podnosi jakość życia.

Ankietowani mieszkańcy posiadali niską znajomość rzemiosła regionalnego (jedynie co czwarty pytany potrafił podać jego przykład) i programów szkolnych na temat idei (17,4%) oraz rzadko odwiedzali inne miasta Cittaslow – tylko 7% respondentów odwiedziło ich dużo (Rutkowska, 2012, ss. 91-92).

Wynikami badań były zainteresowane lokalne władze oraz prasa lokalna, która wykorzystwała informacje jako m.in. element edukacyjny i promocyjny idei. Kolejne lata zaś pozwoliły autorce na czynne uczestniczenie w przemianach miasta, podążającego ścieżką zgodną z filozofią Cittaslow.

Tabela 1. Deklarowana przez respondentów znajomość idei Cittaslow
(M = 545, n = 72)

Pytanie o:	Wyszczególnienie:	Odpowiedzi mieszkańców M = 545 [%]	Odpowiedzi liderów N = 72 [%]
Stopień znajomości idei	Znam założenia	28,6	65,2
	Nie znam szczegółów	35,0	29,2
	Nie słyszałem/am o idei	36,4	5,6
Symbol	Żółw	2,2	0,0
	Słoń	1,3	0,0
	Ślimak	55,2	89,7
	Wąż	0,7	0,0
	Nie wiem	40,6	10,3
Do kogo idea jest kierowana	Raczej do starszych	12,8	1,4
	Raczej do młodszych	8,3	1,4
	Trudno powiedzieć	22,4	4,2
	Łączy pokolenia	48,2	91,6
	Niepotrzebna w realiach dzisiejszego świata	8,3	1,4
Informacja na temat członkostwa Lidzbarka Warmińskiego w sieci	Wie, że Lidzbark jest miastem członkowskim	66,4	98,6
	Nie wie, że Lidzbark jest miastem członkowskim	33,6	1,4
Znajomość innych miast Cittaslow (polskich, zagranicznych) lub państw	Tak	31,2	73,6
	Nie	68,8	26,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

4. Lidzbark Warmiński w sieci miast Cittaslow

Lidzbark Warmiński to historyczna stolica Warmii, w której tradycja łączy się z nowoczesnością. W swojej przeszłości był on centrum administracyjnym, gospodarczym i kulturalnym regionu. Miasto znane jest z wielu zabytków architektury, wydarzeń kulturalnych i gościnności. Od kilku lat prowadzone prace rewitalizacyjne przywracają „staremu miastu” historyczny wygląd. Zamknięcie ruchu w centrum i powstanie tzw. deptaka, okazało się doskonałym rozwiązaniem. Ograniczony hałas i zanieczyszczenia, redukcja ruchu samochodowego, pomogły stworzyć przestrzeń przyjazną mieszkańcom i turystom. Tereny zieleni i ławeczki zachęcają do rozmów i spacerów. Deptak jest miejscem wielu lokalnych bezpłatnych wydarzeń kulturowych, kulinarnych i sportowych, przestrzenią rodzinną, jak również integrującą różne środowiska. To także miejsce dostępne lokalnym rękodzielnikom, którzy w okresie wakacyjnym mogą wystawiać się ze swoimi produktami, organizować warsztaty, pracować. Deptak to obszar monitorowany, często patrolowany. Lidzbarskie serpentyny, ścieżki rowerowe, szlaki turystyczne, a także plaża miejska pozwalają wykorzystać czas wolny na rekreację i wypoczynek. Usytuowanie Lidzbarka pośród pięknych rzek i jezior pozwoliło na stworzenie trasy dla wycieczek kajakowych. Dzięki dużej liczbie tras rowerowych Lidzbark Warmiński znalazł się na szlaku Green Velo. Są to działania adresowane zarówno do turystów, jak i mieszkańców. W mieście podejmowane są także działania pod kątem budynków użyteczności publicznej – np. oszczędzanie energii (termomodernizacja, czujki ruchu). Niektóre działania nastawione są głównie na mieszkańców, np. efektywna dostępność do usług medycznych – szpital, przychodnie, ośrodki zdrowia, apteki. Podejmowane przedsięwzięcia mają charakter wielopłaszczyznowy, polegający na współpracy i aktywności, na którą w Lidzbarcu Warmińskim nie można narzekać. Świadczy o tym też ogromna liczba kół, stowarzyszeń, sekcji, grup formalnych i nieformalnych, których działalność obejmuje różne dziedziny związane z kulturą i sportem, promocją idei Cittaslow, prowadzi do integracji wielu środowisk (dzieci, młodzieży i dorosłych, osób niepełnosprawnych), często przeciwdziała wykluczeniu. Za pomoc w organizacji, wsparcie finansowe lub udostępnienie pomieszczeń, a często za samą obecność i docenienie wykonanej pracy, wnoszą swój wkład w poprawę jakości życia różnych grup społecznych. Kolejny raz zatem podkreślony zostaje element współpracy, która podejmowana jest przez samorząd – nie tylko w granicach administracyjnych miasta, ale też ma ona zasięg międzynarodowy, krajowy i regionalny, również w zakresie Cittaslow. Partnerstwo bowiem to okazja na wymianę doświadczeń, poznanie nowych rozwiązań, dobrych praktyk. Lidzbark Warmiński, ze względu na fakt, iż jest jednym z miast założycielskich Polskiej Sieci Miast Cittaslow, podlegał już recertyfikacji, która przeprowadzana jest co 4 lata. To tylko niektóre działania podejmowane w ramach ruchu Cittaslow. Nie brakuje innych, które podnoszą

jakość życia mieszkańców. Wynikają one m.in. z dialogu pomiędzy Burmistrzem i mieszkańcami – podczas poniedziałkowych wizyt mieszkańców w urzędzie czy też jesiennych spotkań z lidzbarczanami.

Z badań autorki wynika, że zarówno mieszkańcy, jak i lokalni liderzy postrzegają zachodzące zmiany związane z członkostwem Lidzbarka Warmińskiego w sieci miast Cittaslow w większości przypadków pozytywnie (Rutkowska, 2012, ss. 97-99). Jako najkorzystniejsze zmiany respondenci wskazali:

- odnowę kamienic oraz zabytków (45,1%),
- wprowadzenie zieleni, kwiatów i ławek w centrum miasta (42,9%),
- zwiększenie dbałości o środowisko (31,7%),
- działania związane z promocją kuchni regionalnej (31,6%),
- zwiększenie liczby turystów (30,5%),
- organizację festynów związanych z Cittaslow (27,5%).

Ankietowani ponadto stwierdzili, że wraz z członkostwem wzrosła atrakcyjność miasta. Lokalni liderzy docenili natomiast: promocję kuchni regionalnej (70,8%), odnowę kamienic i zabytków (68,1%) oraz zwiększenie dbałości o środowisko (62,5%), wprowadzenie zieleni (59,7%), organizację festynów związanych z Cittaslow (58,3%), zamknięcie ruchu w centrum (44,4%), jak również zwiększenie liczby turystów i prowadzenie programów edukacyjnych (po 40,3%).

Negatywne skutki członkostwa odczuwane były jedynie przez co dziesiątego mieszkańca miasta oraz 12,5% lokalnych liderów. Należy jednak podkreślić, że związane były one z tym, że w odczuciach wszystkich ankietowanych nazwa ruchu Cittaslow (*citta* – z wł. miasto, *slow* – z ang. wolne) odbierana była jako „kojarząca się ze spowolnieniem”. Wskazuje to na konieczność zadbania o pogłębienie wiedzy na temat idei Cittaslow, którą należy łączyć bardziej ze zrównoważonym rozwojem, a nie z zastojem czy regresem. Za koniecznością taką przemawia także fakt, że respondenci potrafili wskazać zmiany związane z członkostwem Lidzbarka Warmińskiego w sieci miast Cittaslow, natomiast w większości nie potrafili samodzielnie wymienić kilku ich przykładów.

Ocenę członkostwa w sieci Miast Dobrego Życia zbadano za pomocą analiz dokonanych na podstawie pytań dotyczących opinii mieszkańców i lokalnych liderów na temat poparcia członkostwa, wzrostu atrakcyjności miasta oraz liczby turystów odwiedzających Lidzbark Warmiński. Członkostwo Lidzbarka Warmińskiego w sieci miast Cittaslow popierało 38,2% respondentów ($M = 545$) i 77,8% lokalnych liderów. Tylko niewielu ankietowanych było przeciwnych udziałowi w ruchu miast (6,2%); wśród lokalnych liderów nie pojawiła się taka odpowiedź.

Istotnym elementem związanym z przynależnością Lidzbarka do sieci miast Cittaslow jest promocja tej sieci i podejmowanych działań. Jest ona częścią promocji dotyczącej funkcjonowania miasta jako całości. Wszystkie inicjatywy wiążą się ze ścieżką pomarańczowego ślimaka, którą miasto podąża już od kilku lat i która to stała się nieodłącznym elementem promocji Lidzbarka

Warmińskiego. Symbol ślimaka Cittaslow widnieje na każdym dokumencie, stronie, artykule czy gadżecie miejskim. Potwierdza fakt, iż Lidzbark Warmiński jest miejscem dobrego życia, że dba o dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze, o realizację zasad zrównoważonego rozwoju. Ze względu na coraz większą liczbę miast Cittaslow, logo to staje się marką rozpoznawalną na całym świecie.

Promocja Lidzbarka Warmińskiego jako Miasta Dobrego Życia, dotycząca m.in. wszystkich wydarzeń kulturalnych, turystycznych, sportowych i kulinarnych, wpływa bezpośrednio, jako jeden z czynników, na coraz większą liczbę turystów odwiedzających miasto. Na przykład w roku 2014 Centrum Informacji Turystycznej (CIT) odwiedziło 3355 turystów, zaś w roku 2015 – 4149 turystów. Ma to swoje odbicie w rosnącym zapotrzebowaniu na bazę gastronomiczną i noclegową, sklepy z pamiątkami, wykorzystanie sal konferencyjnych itp. Większe obłożenie posiadanej infrastruktury turystycznej może generować nowe miejsca pracy. W Centrum Informacji Turystycznej dostępne są informacje na temat oferty turystycznej Lidzbarka Warmińskiego i okolic w wersjach mobilnych i papierowych, w różnych językach. W okresie wakacyjnym CIT czynne jest też w sobotę.

Przykładem oddziaływania promocji miasta Cittaslow na inne środowiska jest także m.in. współpraca z Politechniką Łódzką. Inicjatorem współpracy była dr inż. Elżbieta Strzelecka, która zwróciła się do Promocji Miasta Urzędu Miejskiego Lidzbark Warmiński z prośbą o udostępnienie informacji na temat sieci Cittaslow. Rozmowa dr inż. Elżbiety Strzeleckiej z Panią Pauliną Zdanowicz, podinspektor ds. promocji miasta zrodziła wiele pomysłów. Akceptacja możliwości współpracy przez obie strony, tj. profesora dr hab. Wiesława Pawłowskiego – Dyrektora Kolegium Gospodarki Przestrzennej oraz Pana Jacka Wiśniowskiego – Burmistrza Lidzbarka Warmińskiego przyczyniła się do stworzenia określonego programu współpracy. Dotychczasowe działania o charakterze dydaktyczno-naukowym obejmowały: wykłady dla studentów Gospodarki Przestrzennej PŁ na temat ruchu Cittaslow, dwie wizyty studyjno-projektowe w Lidzbarku Warmińskim, w której uczestniczyły 32 osoby. Efektem prac Studenckiego Koła Naukowego Cirkula, pod opieką Pani dr inż. Elżbiety Strzeleckiej i dr inż. Barbary Wycichowskiej są trzy opracowania dotyczące: koncepcji zagospodarowania przestrzeni publicznych w centrum miasta (wyposażenie w meble miejskie i zieleń, analiza przestrzeni urbanistycznych, wskazanie terenów problemowych), koncepcji oznakowania informacyjno-turystycznego (stworzenie systemu oznakowania, opracowanie zasad uporządkowania szyldów reklamowych) oraz badań wybranych aspektów jakości życia w mieście (w tym bezpieczeństwa publicznego i czystości). Studenci Koła Naukowego Cirkula gościli także podczas tegorocznego Tygodnia Cittaslow, kiedy to przeprowadzili warsztaty edukacyjne dla dzieci i młodzieży w lidzbarskich szkołach. Wynikiem współpracy jest również niniejsza publikacja, przewidziana została też wspólna konferencja naukowa w Politechnice Łódzkiej jesienią tego roku.

5. Posumowanie

Lidzbark Warmiński jest przykładem miasta zmieniającego jakość życia mieszkańców oraz swój wizerunek w znacznej mierze dzięki funkcjonowaniu w sieci miast Cittaslow. Miasto posiada już 10-letnie doświadczenie we wdrażaniu idei Cittaslow, co przyczynia się nie tylko do budowania potencjału rozwojowego miasta, ale też przekłada się na budowanie tożsamości mieszkańców. Wykonane przez autorkę badania wskazują na potrzebę powtarzania ich i aktualizacji zarówno w Lidzbarku Warmińskim, jak i w innych miastach Cittaslow w Polsce, gdyż dostarczają istotnych informacji dotyczących potrzeb mieszkańców oraz dokonywanych w mieście zmian. Badania te są również kolejną formą niezbędnej edukacji oraz partycypacji społecznej.

Idea Cittaslow jest głównie promowana podczas swojego święta – Niedzieli Cittaslow. W tym roku formułę poszerzono do Tygodnia Cittaslow. Wtedy to miasta członkowskie na całym świecie promują założenia idei i lokalnych producentów oraz działaczy. Wydarzenie ma charakter informacyjno-edukacyjny, nie brakuje jednak różnorodnych atrakcji, konkursów czy doznań artystycznych. Z badań wynika, że osoby posiadające więcej informacji, chętniej angażują się w inicjatywy, które znają i rozumieją, zaczynają, często odруchowo, podążać ścieżką filozofii Cittaslow i na co dzień zmieniają swoją jakość życia. Zaczynają działania od siebie, znajdują swój sposób na „bycie slow”, niezależnie od tego, czy to będzie segregacja śmieci, przygotowywanie dań z warzyw z własnego ogródka czy jedzenie posiłków w gronie rodziny. Właśnie taka różnorodność jest dobra, prowadzi do wymiany doświadczeń, generuje większą liczbę pomysłów, przyczynia się do rozwoju. W ten sposób odnaleźć można swoje *tempo giusto* (odpowiednie tempo), jak mawiają Włosi, pomysłodawcy idei. Mahatma Gandhi powiedział kiedyś, że „w życiu chodzi o coś więcej niż zwiększanie jego tempa”; chodzi o znalezienie swojego, tego odpowiedniego i zrównoważonego, wymiaru jakości życia.

Literatura

Woźniczko-Czczcott J., *Walka o powolność*, [w]: Przekrój,

<http://cittaslowpolska.pl/pliki-do-pobrania> (dostęp: 01.03.2012).

Przegląd Turystyczny (2011), nr 76, <http://cittaslowpolska.pl/pliki-do-pobrania> (dostęp: 01.03.2012).

Honore C. (2011), *Pochwała powolności*, Wydawnictwo Drzewo Babel, Warszawa.

Gościnność małych miasteczek, [w]: Gazeta Lidzbarska, 05-07.2007, nr 25.

Rutkowska P. (2012), *Spędzanie czasu wolnego przez mieszkańców Lidzbarka Warmińskiego w kontekście idei Cittaslow*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem profesor dr hab. Danieli Szymańskiej w Katedrze Studiów Miejskich i Rozwoju Regionalnego na UMK w Toruniu, Toruń.

LIDZBARK WARMINSKI AS A POSITIVE EXAMPLE OF A CITY CHANGING THE QUALITY OF LIFE

Hustle, unification, hyper-consumerism are inherent qualities of the modern world. However, some of its inhabitants decided to loudly express their opposition. They came out against increasing globalization and created a new quality of life. This chapter begins by trying to define what quality of life is. Why now it has become so important? The author studied the components of the quality highlighted in the assumptions of the Cittaslow movement, but also drew attention to the multifaceted significance of this concept in the modern world. Different approaches to the issue of quality of life have given rise to the diversity of Cities of Good Quality of Life, which, however, share a common idea of Cittaslow. Creating a new quality of life and the Cittaslow movement itself, as one of the latest ideas for the development and promotion of small towns, has become an inspiration for the author to conduct a survey in Lidzbark Warminski – one of the four founding Cittaslow towns in Poland. The research was focused on the ways of spending free time by the residents of Lidzbark Warminski in the context of the idea of Cittaslow, the scope of knowledge and the involvement of residents and local leaders about the idea of Cittaslow, as well as evaluating membership of Lidzbark Warminski in the network of Cittaslow towns. Research results have become a subject of interest to the local press, as well as local government. The author also presents her own observations and insights related to the work in the sales department of the Municipal Office in Lidzbark. The article is an attempt to answer the questions: How is the quality of life in Lidzbark being created? What does the widely understood promotion of the idea of Cittaslow look like and does it have an impact on improving the quality of life of Lidzbark residents?

Keywords: quality of life, The International Network of Cities of Good Quality of Life, model of Cittaslow towns, promotion of town.

Sebastian Kuźniewski¹

Wpływ funduszy krajowych i unijnych na dynamikę rozwoju małych miast na przykładzie Lidzbarka Warmińskiego

Rozwój małych miast w dużym stopniu zdeterminowany jest możliwością pozyskania środków finansowych, w tym pochodzących z Unii Europejskiej. Właściwe wykorzystanie funduszy rozwojowych pochodzących z RPO, NFOŚ i POiŚ przyczyniły się w przypadku Lidzbarka Warmińskiego do podniesienia atrakcyjności gospodarczej miasta, poprawy infrastruktury technicznej i komunikacyjnej, poprawy wizerunku miasta jako turystycznie atrakcyjnego, zachowania dziedzictwa kulturowego oraz do tworzenia miejsc pracy.

Przynależność Lidzbarka Warmińskiego do sieci miast Cittaslow ułatwiała pozyskiwanie środków finansowych, co przyczyniało się do wymiany doświadczeń między miastami – partnerami. Budowanie tego typu porozumień zachęca inne samorządy do budowania wspólnych inicjatyw. Doświadczenia z lat ubiegłych pozwalają przewidywać skuteczność planowanych projektów, niwelować słabe strony w działaniach interesariuszy, wzmacniać odpowiedzialność za rzeczywiste problemy społeczno-gospodarcze.

Słowa kluczowe: fundusze unijne, rozwój małych miast, model miast Cittaslow.

1. Wprowadzenie

Skazane na marginalizację małe miasta, w słabo rozwiniętych regionach Polski, szukają swojej szansy na zatrzymanie wyludniania się oraz sposobu na wzmacnianie potencjału rozwojowego. Służą do tego szczególnie unijne i krajowe instrumenty finansowe oraz partnerskie działanie samorządów. Skuteczność aplikowania o fundusze zewnętrzne stała się nie tylko środkiem na realizowanie ustawowych zadań własnych, ale również na rzeczywiste kreowanie lokalnego rozwoju społeczno-gospodarczego. Budowanie zaś porozumień pomiędzy samorządami to większa możliwość skali oddziaływania przedsięwzięć, ale także większa konkurencyjność w ubieganiu się o dotacje. Warmińsko-mazurskie porozumienie miast Cittaslow, chcąc kontynuować koncepcje poprawy jakości życia i zrównoważonego rozwoju, skutecznie przekonało Instytucję Zarządzającą Regionalnym Programem Operacyjnym

¹ S. Kuźniewski, Zastępca Burmistrza. Urząd Miejski w Lidzbarku Warmińskim, ul. Świętochowskiego 14, tel. 89 767 85 62, e-mail: s.kuzniewski@lidzbarkw.pl

o szczególnych wartościach płynących z zawarcia kontraktu na dotacje w budowaniu marki sieci miast o szczególnym potencjale turystycznym. Obustronnie dopracowane wykazy przedsięwzięć, oparte na rewitalizacji: społecznej, gospodarczej, infrastrukturalnej i środowiskowej są spójne z celami określonymi i w strategii regionu i modelowym miastem Cittaslow. Gmina Miejska Lidzbark Warmiński, jako jeden z krajowych liderów absorpcji funduszy unijnych perspektywy 2007-2013, jest potwierdzeniem zmiany wizerunkowej przestrzeni publicznej, co jeszcze bardziej motywuje do aplikowania o kolejne środki zewnętrzne. Wizja miasta przyjaznego zarówno mieszkańcom, jak i turystom, wymaga racjonalnego planowania przedsięwzięć, opartego na wyobraźni i ambitnych planach władz z zachowaniem jednocześnie odpowiedzialności (głównie w zakresie finansowym) i partycypacji społeczeństwa.

Niniejszy rozdział poświęcony jest zmianom, jakie w ostatnich latach dokonały się w Lidzbarku Warmińskim, a także temu jak realizowane przedsięwzięcia inwestycyjne miały wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy miasta. Przedstawione zostały planowane przedsięwzięcia, oczekiwane produkty i rezultaty ich realizacji, a także odniesienie do udziału społeczeństwa w tworzeniu kierunków rozwoju. Opisana została procedura dojścia do podpisania Porozumienia pomiędzy miastami partnerskimi porozumienia Cittaslow a Zarządem Województwa w zakresie finansowania przedsięwzięć w ramach RPO WiM 2014-2020 na kwotę 51 mln euro.

2. Ewolucja pojęcia rozwoju lokalnego a model miast Cittaslow

Zmiany społeczno-polityczne, gospodarcze i administracyjne w Polsce na przestrzeni ostatnich 25 lat miały bardzo istotny wpływ na styl i poziom życia zdecydowanej większości Polaków. Tworzenie państwa obywatelskiego, ewolucyjne przejście z systemu realnego socjalizmu do kapitalizmu, odejście od systemu centralnego planowania i zarządzania całością polskiej gospodarki do efektywnej gospodarki wolnorynkowej opartej na konkurencji i przedsiębiorczości, decentralizacja władzy państwowej poprzez utworzenie samorządów lokalnych miast i gmin, powiatów i województw samorządowych, będących autentyczną reprezentacją lokalnych społeczności, to najistotniejsze zmiany, jakie dokonały się w polskiej rzeczywistości na przestrzeni ostatnich ponad dwóch dziesięcioleci.

Procesy przekształceń własnościowych w gospodarce całego kraju w przemyśle, rolnictwie, handlu i usługach z jednej strony wykazały zdecydowany wzrost efektywności pracy w warunkach gospodarki rynkowej, z drugiej zaś strony ujawniły ukryte dotychczas i negatywne zjawiska będące rezultatem tych procesów restrukturyzacyjnych. Bezrobocie, gwałtowna pauperyzacja wielu grup społecznych, to w aspekcie gospodarczym i społecznym problemy najbardziej istotne i niepożądane. Jednym z najistotniejszych sposobów likwidacji tych negatywnych skutków przekształceń całej polskiej

gospodarki jest szeroko pojęty rozwój lokalny, pobudzanie i rozwój przedsiębiorczości gospodarczej na terenach miast, gmin.

Głównym celem funkcjonowania samorządu lokalnego jest podnoszenie jakości życia społeczności lokalnej poprzez aktywne działania na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego. Dlatego też działalność władz samorządu lokalnego, polegająca na aktywizacji lokalnej przedsiębiorczości, jest jednym z głównych zadań samorządu terytorialnego. Takie podejście przyczynia się do ogólnego rozwoju miasta poprzez zwiększenie liczby inwestycji, co wpływa na wzrost zatrudnienia dzięki tworzeniom miejsc pracy. W konsekwencji powoduje to stopniowy spadek stopy bezrobocia na danym terenie i przyczynia się do wzrostu poziomu życia.

Tworzenie systemu gospodarki rynkowej w Polsce w ostatnim 25-leciu przywróciło właściwe funkcje samorządowi terytorialnemu. Przestał on być wykonawcą planów i wytycznych ustalonych przez wyższe szczeble władzy, a stał się samodzielnym podmiotem gospodarującym oraz kształtującym warunki sprzyjające rozwojowi lokalnemu. Przejście z gospodarki centralnie planowanej oraz zarządzanej na gospodarkę wolnorynkową, zapewniającą konkurencyjny rozwój, dają gminie nie tylko autonomię i swobodę decydowania. Przyczyniają się również do przejścia przez władze lokalne odpowiedzialności za stan i rozwój lokalnej gospodarki oraz zwiększonej aktywności w dziedzinie gospodarki i zatrudnienia. Nowoczesna koncepcja rozwoju, poparta uchwałą ONZ, potwierdzona także w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (art. 5), znana powszechnie jako trwałe, zrównoważone rozwój opiera się na idei zapewnienia światu spokojnych form gospodarowania, które pozwalają na wstrzymanie narastania zagrożeń podważających perspektywę rozwoju i nadawałyby procesom rozwoju gospodarczego i społecznego cechę trwałości, zapewniając rzeczywistą poprawę warunków życia ludzi na świecie (Sadowisk, 1998, s. 13). Rozwój lokalny, jak podaje J. Siemiński, powołując się na definicję Rezohazy'ego, oznacza zharmonizowane, systematyczne działanie dla dobra społeczności lokalnej, przyczyniające się do ogólnego postępu, przy zachowaniu tradycji lokalnych, wartości i zwyczajów (Siemiński, 1994, s. 104).

Podobnie rozwój lokalny traktuje idea miast Cittaslow głosząca, że: „Idea międzynarodowego ruchu Cittaslow jest propagowanie w mniejszych miejscowościach kultury dobrego, harmonijnego życia stanowiącego alternatywę wobec wielkomiejskiego pośpiechu i postępującej globalizacji. Miasta zrzeszone w sieci dążą do zrównoważonego rozwoju, czyli świadomej polityki miejskiej zapewniającej odpowiednie relacje między wzrostem gospodarczym, dbałością o środowisko i poprawą jakości życia mieszkańców.”²

² www.cittaslowpolska.pl (dostęp: 1.08.2015).

W systemie zdecentralizowanym czynniki atrakcyjności miast i regionów są kształtowane głównie przez samorządowe władze terytorialne. To ten właśnie podmiot publiczny określa nakłady inwestycyjne na rozwój infrastruktury i jej parametrów jakościowych, wpływa na sprawność zaplecza edukacyjnego, tak w zakresie szkoły powszechnej, jak i w sferze szkolnictwa zawodowego. Samorządy lokalne i region przestają być jednostkami wyłącznie subsydiującymi, stają się jednostkami przedsiębiorczymi. Władze miasta lub regionu kształtują klimat dla biznesu, starając się przyciągnąć nowych inwestorów, nie dopuścić do relokacji przedsiębiorstw już istniejących oraz ułatwić im rozwój.

Ważnym elementem rozwoju lokalnego jest partycypacja społeczna. Ludzie domagają się większego udziału w demokratycznym podejmowaniu decyzji na szczeblu lokalnym. Pojawiają się zbiorowe działania na rzecz publicznego dobra, troska o lokalną konkurencję, trwały rozwój, integrację i obywatelską partycypację. Poszukiwane są nowe formy instytucjonalizacji i udziału obywateli, często mobilizowanych przez organizacje lokalne i regionalne.

Do warunków rozwoju lokalnego najczęściej zalicza się warunki zewnętrzne (pozamiejscowe) oraz warunki wewnętrzne (lokalne) obejmujące wszystko to, co określić można mianem miejscowych możliwości i potrzeb rozwoju (Wojtasiewicz, 1995, s. 6). Efektem rozwoju lokalnego powinien być wzrost poziomu życia lokalnych społeczności poprzez poprawę atrakcyjności zamieszkania. Związane jest to z tworzeniem nowych firm i miejsc pracy oraz nowych dóbr i usług zaspokajających popyt lokalny i regionalny, a także z wysokiej jakości środowiskiem naturalnym (Klasik, 1996).

Skuteczne rozgraniczenie zewnętrznych i wewnętrznych uwarunkowań może w pełni oddać rzeczywisty wpływ działalności władz samorządowych na rozwój lokalny. Często samorządowcy chwalą się, w sposób zupełnie nieuzasadniony, poprawą czynników makroekonomicznych w swojej gminie, na którą w ogóle nie mają wpływu. Zmniejszenie bezrobocia, zwiększony ruch turystyczny czy wyższe średnie wynagrodzenie mieszkańców zwykle są wynikiem krajowych polityk lub sytuacji międzynarodowej. Uzurpowanie sobie sukcesu z poprawy życia mieszkańców wielokrotnie nie ma nic wspólnego z aktywnością samorządu. Stąd też trudno za pomocą wskaźników makroekonomicznych, czy też danych GUS-u, wykazać relacje pomiędzy działalnością samorządu a rozwojem lokalnym.

3. Wykorzystanie funduszy krajowych i unijnych w Lidzbarku Warmińskim

W celu wykazania realnego rozwoju miasta, autor odniósł się do mierzalnych wskaźników dotyczących zrealizowanych na przestrzeni ostatnich lat w Lidzbarku Warmińskim projektów oraz zaplanowanych do realizacji przedsięwzięć, dla których przypisano konkretne wartości liczbowe. Dane pochodzą z wniosków o dofinansowanie, które przeszły pozytywnie oceny

formalne i merytoryczne oraz uzyskały dofinansowanie ze środków funduszy unijnych³. Poniżej wymienione zostały zrealizowane projekty w latach 2012-2015. Do wspomnianych projektów należą:

I. Renowacja letniego pałacu „Oranżerii” Biskupa Ignacego Krasickiego wraz z zagospodarowaniem terenów wokół oraz zakup wyposażenia (fot. 4).

Wartość inwestycji: 4 413 170,82 zł, wartość dofinansowania: 3 634 649,95 zł, data zakończenia inwestycji: 22.09.2015 r. Wskaźniki produktu:

- liczba nowo powstałych/zmodernizowanych obiektów kultury – 1,
- liczba zabezpieczonych obiektów/zbiorów – 1,
- liczba obiektów dziedzictwa kulturowego, zapewniających dostęp dla osób niepełnosprawnych – 1.

W ramach realizacji projektu przyjęto następujące wskaźniki rezultatu:

- liczba bezpośrednio utworzonych miejsc pracy dla kobiet (brutto) osoby – 2,
- łączna liczba bezpośrednio utworzonych miejsc pracy (brutto) osoby – 2,
- liczba osób odwiedzających nowopowstałe/ zmodernizowane obiekty kultury – 16487,
- liczba nowych osób odwiedzających obiekty kultury lub osób, które przestałyby odwiedzać te obiekty gdyby nie realizacja projektu – 15864.

Korzyści społeczno-ekonomiczne wynikające z realizacji projektu: rozszerzenie oferty kulturalnej, zwiększenie bezpieczeństwa, zwiększenie wartości nieruchomości, poprawa wyglądu Centrum Starego Miasta, wzrost przychodów osiągniętych przez podmioty gospodarcze prowadzące działalność gospodarczą w zakresie hotelarstwa, gastronomii, handlu zlokalizowane w Lidzbarku Warmińskim, wzrost zatrudnienia, ochrona cennego zabytku przed degradacją, poddanie społeczeństwa edukacji historycznej, stworzenie miejsca spotkań kulturowych, stworzenie warunków do aktywnych form spędzenia wolnego czasu (spacery).

II. Budowa drogi od ul. Olsztyńskiej w kierunku ul. Wiejskiej przy Górze Krzyżowej (2010).

Projekt dotyczył budowy nowej drogi do projektowanych wówczas Term Warmińskich oraz do terenów inwestycyjnych. W wyniku realizacji projektu powstały następujące wskaźniki produktu:

łączna długość nowych dróg – długość nowych dróg – drogi gminne – 935 mb, w tym:

- powierzchnia pasa drogowego – 14025,0 m²,
- powierzchnia utwardzona drogi – 6176,0 m²,
- powierzchnia chodnika – 1907,0 m²,
- powierzchnia utwardzona ścieżki rowerowej – 2297,6 m².

³ Archiwum referatu GK i Urzędu Miejskiego w Lidzbarku Warmińskim.

Oszczędność czasu w euro w przewozach na nowych i zrekonstruowanych drogach pasażerskich – 11920.00 euro/rok, natomiast oszczędność czasu w euro w przewozach na nowych i zrekonstruowanych drogach towarowych – 230.00 euro/rok. Powierzchnia terenów inwestycyjnych, kompleksów turystycznych lub/i usługowych – 38.34 ha.

III. Budowa i zakup wyposażenia wielofunkcyjnej infrastruktury rekreacyjno-sportowej przy ul. Bartoszyckiej w Lidzbarku Warmińskim

Wartość inwestycji: 19 799 821,50 zł, wartość dofinansowania: 15 274 114,41 zł. Data zakończenia inwestycji: 15.12.2015 r. W ramach projektu przebudowano m.in. stadion miejski, wybudowano halę sportową o wymiarach 18x36 m (fot. 1), wybudowano 4 zewnętrzne korty oraz siłownię plenerową. Wskaźniki produktu:

- liczba przebudowanych obiektów turystycznych i rekreacyjnych – 1,
- liczba zakupionego wyposażenia i urządzeń do obiektów turystycznych i rekreacyjnych – 830,
- liczba wybudowanych obiektów turystycznych i rekreacyjnych – 6.

Wskaźniki rezultatu:

- liczba utworzonych miejsc pracy dla kobiet – 2,
- liczba utworzonych miejsc pracy dla mężczyzn – 3,
- łączna liczba utworzonych miejsc pracy – 5.

Liczba nowych lub utrzymanych użytkowników infrastruktury sportowo-rekreacyjnej – 48 000 osób/rok. Korzyści społeczno-ekonomiczne, wynikające z realizacji projektu, to: powstanie nowego kompleksu sportowo-rekreacyjnego: zgodnego z normami PZLA i FIFA stadionu lekkoatletyczno-piłkarskiego, hali sportowej, boisk treningowych piłkarskich, tenisowych oraz siłowni zewnętrznej, zwiększenie oferty rekreacyjno-sportowej Lidzbarka Warmińskiego, zapewnienie wysokiego bezpieczeństwa podczas imprez, wysoki komfort spędzania wolnego czasu – zarówno wśród mieszkańców miasta, jak i całego regionu, umożliwienie organizacji imprez sportowych o zasięgu regionalnym i krajowym, wzrost zatrudnienia, stworzenie warunków do aktywnych form spędzenia wolnego czasu (lekkoatletyka, sporty drużynowe etc.).

IV. Budowa infrastruktury terenów przemysłowych w Lidzbarku Warmińskim.

Wartość inwestycji: 2 980 051,41 zł, wartość dofinansowania: 1 433 820,85 zł. Data zakończenia inwestycji: 2012 r. Uzyskane wskaźniki produktu:

- powierzchnia wspartych terenów inwestycyjnych – 2166,62 ha,
- ogólna długość sieci kanalizacji deszczowej – 795,0 mb,
- ogólna długość sieci wodociągowej – 598 mb,
- ogólna długość sieci kanalizacji sanitarnej – 625,0 mb,
- długość wybudowanej drogi na potrzeby terenów przemysłowych – 711 m,
- powierzchnia chodników – 1715,91 m²,
- powierzchnia ścieżek rowerowych – 1207,91 m².

Wskaźnik rezultatu: 12 nowych inwestycji (obecna liczba nowych podmiotów – 4).

Korzyści społeczno-ekonomiczne, wynikające z realizacji projektu: stworzenie atrakcyjnego, zgodnego ze standardami UE, obszaru do prowadzenia działalności gospodarczej i inwestowania, wyróżniającego się dogodną lokalizacją oraz nowoczesną infrastrukturą, który pozwoli przyciągnąć na teren miasta Lidzbark Warmiński dodatkowy kapitał zewnętrzny, zagospodarowanie majątku gminy, likwidacji barier infrastrukturalnych, stworzenie perspektyw rozwojowych gminy, pozyskanie nowych przedsiębiorców i inwestorów, poprawa warunków rozwoju i wzrost udziału wytwórczego i usługowego sektora przedsiębiorstw w gospodarce lokalnej i regionalnej, doprowadzenie do gospodarczego wzrostu gospodarczego regionu i zmniejszenia bezrobocia, poprawa estetyki krajobrazu.

V. Rewitalizacja centrum starego miasta – I etap ul. Powstańców Warszawy, Plac Wolności, Ratuszowa, budynek po Urzędzie Miasta oraz mury obronne (fot. 3).

Projekt obejmował m.in. przebudowę b. Urzędu Miejskiego na cele działalności organizacji pozarządowych i Miejskiej Biblioteki, renowację murów obronnych oraz stworzenie z jednej z ulic deptaku. Wartość inwestycji: 9 846 380 zł, wartość dofinansowania: 6 793 856 zł. Data zakończenia inwestycji: 2011 r. Wskaźniki produktu:

- liczba zmodernizowanych budynków – 1,
- liczba zrewitalizowanych obszarów – 1.

Wskaźniki rezultatu:

- liczba utworzonych miejsc pracy dla kobiet – 2,
- liczba utworzonych miejsc pracy dla mężczyzn – 1,
- powierzchnia obszaru zrewitalizowanego – 63075,22 m².

VI. Kompleksowe rozwiązanie gospodarki wodno-ściekowej Gminy Miejskiej Lidzbark Warmiński (fot. 2).

Wartość całkowita projektu: 34 213 128,64 zł, Wartość wydatków kwalifikowanych: 23 706 276,83 zł. Data zakończenia inwestycji: 30.06.2015 r. Przyjęto następujące wskaźniki produktu:

- długość wybudowanej sieci kanalizacji sanitarnej – 12,02 km,
- długość zmodernizowanej sieci kanalizacji sanitarnej – 2,80 km,
- liczba przebudowanych oczyszczalni ścieków – 1,
- długość wybudowanej sieci wodociągowej w ramach kompleksowego projektu – 2,28 km,
- długość zmodernizowanej sieci wodociągowej w ramach kompleksowego projektu – 0,29 km.

Wskaźniki rezultatu obejmują:

- liczbę osób korzystających z podłączenia do wybudowanej sieci kanalizacji sanitarnej – 2267,
- liczbę osób korzystających z podłączenia do wybudowanej sieci wodociągowej – 53.

VII. *Termy Warmińskie*

Projekt zrealizowany został przez Powiat Lidzbarski w partnerstwie z Gminą Miejską Lidzbark Warmiński. Objął on swym zakresem budowę kompleksu basenowo-wypoczynkowego wykorzystującego wody termalne wraz z całoroczną wielofunkcyjną infrastrukturą sportowo rekreacyjną, w tym: powierzchnię lustra wody w basenach 1600 m², w tym min. 800 m² w basenie krytym, kompleks odnowy biologicznej, centrum rehabilitacji, urządzenia sportowo-rekreacyjne, 200 miejsc noclegowych, sale konferencyjne, restauracje i punkty gastronomiczne, park linowy.

Wartość całkowita projektu: 99 947 423,52 zł, wartość wydatków kwalifikowanych: 69 380 499,97 zł. Data zakończenia inwestycji 30.10.2015 r. Zakładane wskaźniki produktu:

- liczba wybudowanych obiektów turystycznych i rekreacyjnych – 1.

Wskaźniki rezultatu:

- łączna liczba utworzonych miejsc pracy (brutto) – 52.

Korzyści społeczno-ekonomiczne: zwiększenie liczby obiektów sportowo-rekreacyjnych i bazy noclegowej o wysokiej jakości oferowanych w nich usług poprzez stworzenie nowoczesnego kompleksu basenowo-wypoczynkowego, stworzenie oferty turystycznej całorocznej oraz poprawa wizerunku regionu wpływająca na wzrost zainteresowania turystów tą częścią Warmii. Nowy produkt turystyczny przyciągający turystów zainteresowanych wypoczynkiem i balneologią, zwiększenie ruchu turystycznego będącego następstwem uzupełnienia oferty sportowo-rekreacyjnej miasta, co spowoduje zwiększenie liczby odwiedzających gości, wydłużenie się sezonu turystycznego w wyniku rozwoju bazy usług całorocznych oraz lepszego zagospodarowania zasobów naturalnych (wykorzystanie wód termalnych), podniesienie sprawności ruchowej dzieci, młodzieży, dorosłych poprzez stworzenie możliwości aktywnego spędzania wolnego czasu, zniesienie barier dostępności do infrastruktury sportowej i rekreacyjnej dla osób niepełnosprawnych, stworzenie miejsca dla organizowania imprez sportowych i zawodów.

Opisane wyżej przedsięwzięcia to wybrane spośród kilkunastu zrealizowanych przez Gminę Miejską w poprzednich latach. Dzięki ich realizacji 99,8% mieszkańców objęto zbiorowym systemem odprowadzenia ścieków oraz zapewniono przyłączenie do sieci wodociągowej. Przygotowano ponad 55 ha pod tereny inwestycyjne, z czego część już została wykorzystana m.in. poprzez nowe miejsca pracy w specjalnej strefie ekonomicznej czy Termach Warmińskich. Zmodernizowano i udostępniono nowe powierzchnie dla działalności organizacji pozarządowych. Utworzono nowe miejsca do wypoczynku, spacerowania oraz do aktywności fizycznej (infrastruktura wokół stadionu). Zaadaptowano pomieszczenia Biblioteki Pedagogicznej, dawnej Oranżerii Krasickiego na działalność w sferze kultury – obecnie odbywają się tam wystawy malarskie, fotograficzne, koncerty, kameralne uroczystości

instytucji publicznych. Utworzono kilkadziesiąt miejsc pracy jako bezpośredni rezultat projektów, natomiast skala oddziaływania projektów i tworzenia nowych miejsc pracy jest na pewno o wiele większa, lecz trudna do dokładnego wyliczenia.

Niniejsze opracowanie nie odnosi się do kwestii korzyści bądź też strat wynikających z przynależności Polski do UE, a jedynie do skuteczności absorpcji środków pochodzących ze źródeł zewnętrznych.

Fot. 1. Modernizacja miejskiej oczyszczalni ścieków w Lidzbarku Warmińskim

Źródło: P. Zdanowicz.

Fot. 2. Oczyszczalnia ścieków w Lidzbarku Warmińskim

Źródło: P. Chmura.

Fot. 3. Rewitalizacja murów miejskich w Lidzbarku Warmińskim

Źródło: P. Zdanowicz.

Fot. 4. Rewitalizacja Oranżerii w Lidzbarku Warmińskim

Źródło: E. Strzelecka.

4. Planowane przedsięwzięcia do realizacji w Lidzbarku Warmińskim

W nowej perspektywie budżetowania środków UE samorząd miejski Lidzbarka Warmińskiego w dużej mierze będzie opierał swój rozwój na wdrażaniu funduszy zakontraktowanych w ramach porozumienia miast Cittaslow. Umowa ta to efekt wieloletniej pracy samorządowców zrzeszonych w sieci miast Cittaslow oraz otwartości Zarządu Województwa na promowanie idei slow life. Porozumienie w sprawie realizacji „Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow Województwa Warmińsko-Mazurskiego” w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Warmia – Mazury 2014-2020 podpisano 30 października 2015 roku.

W preambule dokumentu możemy przeczytać: „Strony niniejszego Porozumienia zgodnie stwierdzają, że wśród podejmowanych przez siebie działań programowych znajdują wspólne cele, których osiągnięcie może pomóc w realizacji przedsięwzięć rozwojowych na terenie miast – uczestników w województwie warmińsko-mazurskim międzynarodowej i krajowej sieci Cittaslow. Niniejsze Porozumienie jest potwierdzeniem partnerstwa stron na rzecz realizacji celu głównego *Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2025*, tj. spójność ekonomiczna, społeczna i przestrzenna Warmii i Mazur z regionami Europy oraz celu *Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow Województwa Warmińsko-Mazurskiego*”. Jednocześnie podkreślono w dokumencie wagę równoległej, skoordynowanej i ukierunkowanej rewitalizacji w miastach wchodzących w skład sieci, tak aby był zachowany unikalny charakter zmian związanych z jakością życia.

Przedmiotem niniejszego Porozumienia jest wdrożenie „Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow” z określonymi w nim zintegrowanymi przedsięwzięciami. Każde z 14 miast Porozumienia przygotowuje indywidualne do realizacji projekty służące rewitalizacji obszarów zdegradowanych – czyli Lokalne Programy Rewitalizacji (LPR). Lidzbark Warmiński, jako pierwsze miasto, podpisał umowę wstępną na realizację dwóch projektów – na budowę amfiteatru i bulwarów nad Łyną.

W toku prac nad przygotowaniem LPR dla Lidzbarka Warmińskiego wskazano najlepsze przedsięwzięcia, które mają prowadzić do zrównoważonego rozwoju całego miasta. „*W celu przywrócenia do życia obszarów zdegradowanych i stworzenia tam miejsc przyjaznych mieszkańcom, konieczne jest przeprowadzenie wieloletowych i długookresowych działań rewitalizacyjnych. W celu realizacji ww. założeń konieczne jest stworzenie instrumentu, który pozwoli na przeprowadzenie procesu rewitalizacji w sposób skoordynowany, zintegrowany oraz zgodny z celami interesariuszy tego procesu. Takim instrumentem ma być właśnie Lokalny Program Rewitalizacji miasta Lidzbark Warmiński w ramach Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast*

Cittaslow. Rewitalizacja Miasta Lidzbark Warmiński obejmuje przemiany obszarów zdegradowanych w pięciu sferach⁴:

- *Spolecznej – zapobieganie patologiom społecznym, w tym aktywizacja społeczno-zawodowa osób dorosłych zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz aktywizacja społeczna dzieci i młodzieży zamieszkującej obszary zdegradowane;*
- *Gospodarczej – działania promujące zatrudnienie oraz ograniczające ryzyko przerywania aktywności zawodowej;*
- *Przestrzenno-funkcjonalnej – modernizacja przestrzeni publicznej w celu realizacji działań na rzecz integracji społecznej;*
- *Technicznej – poprawa stanu technicznego obiektów budowlanych oraz dostosowanie ich do realizacji działań obejmujących kwestie społeczne oraz gospodarcze;*
- *Środowiskowej – realizacja działań w celu poprawy środowiska naturalnego.”*

Zgodnie z Wytocznymi w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020, rewitalizacja może być prowadzona wyłącznie na obszarze zdegradowanym, znajdującym się w stanie kryzysowym z powodu koncentracji negatywnych zjawisk społecznych, w szczególności bezrobocia, ubóstwa, przestępczości, niskiego poziomu edukacji lub kapitału społecznego, a także niewystarczającego poziomu uczestnictwa w życiu publicznym i kulturalnym oraz występowania na nim, ponadto, co najmniej jednego z następujących negatywnych zjawisk: gospodarczych, środowiskowych, przestrzenno-funkcjonalnych, technicznych. Na podstawie tych kryteriów wskazano dwa obszary, które po analizie analitycznej zastosowanych wskaźników potwierdziły koncentrację negatywnych zjawisk w stosunku do całego miasta. Obszary rewitalizacji obejmują powierzchnię 137 ha, co stanowi 9,55% powierzchni gminy, zamieszkałą przez 4 801 osób, co stanowi 29,33% mieszkańców gminy miejskiej Lidzbark Warmiński.

Istotnym elementem realizacji projektów miejskich jest zaangażowanie społeczeństwa do tworzenia kierunków rozwoju i wspólnego podejmowania decyzji o przyszłości miasta. Władze miejskie, tworząc niniejszy program rewitalizacji, zaprosiły do udziału wszystkich interesariuszy, dzięki czemu na otwartym forum, podczas dyskusji i wymiany poglądów, wypracowano wspólne cele i dookreślono zakres przedsięwzięć do realizacji. Ze względu na wymagania RPO Warmia Mazury LPR był dwukrotnie aktualizowany i za każdym razem zapewniano partycypację społeczną, co też utrwaliło i podniosło świadomość mieszkańców o działaniach władz miejskich w tych obszarach.

⁴ Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Lidzbark Warmiński w ramach „Ponad-lokalnego Programu Rewitalizacji Sieci Miast Cittaslow”, 20.06.2016, s. 5.

W wyniku prac nad LPR wypracowano kierunki działań i wizję rozwoju miasta do 2024 o następującej treści⁵:

„Lidzbark Warmiński w 2024 roku jest miastem ożywionym społecznie i gospodarczo, o zwiększonym potencjalnie kulturalnym i turystycznym. Wyprowadzone ze stanu kryzysowego obszary rewitalizacji posiadają przestrzeń do aktywizacji społecznej, publicznej i gospodarczej podnosząc, jakość życia osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym.”

Po kolejnych aktualizacjach Programu ostatecznie wskazano do realizacji przedsięwzięcia z zastosowaniem mierzalnych wskaźników produktu i rezultatu. W tabeli 1 zestawiono wartości planowanych projektów na lata 2016-2022:

- po zakończeniu projektu oraz
- w ujęciu rocznym dla wskaźników odnawialnych (co roku), takich jak: oszczędność energetyczna czy liczba turystów.

Suma tych projektów to ok. 28 mln zł, wkład własny to ok. 15%, tj. 4,7 mln zł. Potwierdzeniem realizacji wskaźników będzie stały monitoring, opracowywany na podstawie najpierw protokołów odbioru, list obecności, bieżących sprawozdań, a następnie rokrocznie składanych raportów lub audytów. Wyżej wymienione prognozowane wskaźniki realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji będą wpisywane w konkretne wnioski o dofinansowanie, więc ich osiągnięcie będzie warunkiem niezbędnym do rozliczenia dotacji.

Tabela 1. Zestawienie planowanych projektów w Gminie Miejskiej Lidzbark Warmiński na lata 2016-2022

Lp.	Tytuł i koszt projektu	Wskaźniki produktu		Wskaźniki rezultatu	
		Wskaźnik	Wartość	Wskaźnik	Wartość
1	Utworzenie Ośrodka Aktywizacji Zawodowej – aktywizacja osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym – 1 700 000,00 zł	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	30	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek)	6
				Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym,	7
					20

⁵ Ibidem, s. 67.

				poszukujących pracy po opuszczeniu programu Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu	
2	Utworzenie Ośrodka Aktywizacji Zawodowej – adaptacja obiektu wraz z modernizacją wew. drogi dojazdowej do Ośrodka – 1 200 000,00 zł	Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach [szt.] Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami [szt.]	1 1	Liczba osób korzystających ze zrewitalizowanych budynków publicznych lub komercyjnych na obszarach miejskich [osoby]	10
3	Zagospodarowanie brzegów rzeki Łyny od mostu na ul. Olsztyńskiej do mostu na ul. Kopernika w Lidzbarku Warmińskim – 6 513 222,00 zł	Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne	2200	Nie dotyczy	–
4	Infrastruktura rekreacyjna ul. Kalinowskiego – 800 000,00 zł	Otwarta przestrzeń utworzona lub zrekultywowana na obszarach miejskich [m ²]	3000	Liczba osób korzystających ze zrewitalizowanych obszarów bądź utworzonej/ rekultywowanej przestrzeni w miastach [osoby]	4000
5	Kompleksowa Modernizacja energetyczna wielorodzinnych budynków – ul. Kalinowskiego – 1 000 000,00 zł	Liczba zmodernizowanych energetycznych budynków [szt.]	4	Ilość zaoszczędzonej energii cieplnej [Gj/rok]	500

6	Aktywizacja społeczno-zawodowa poprzez modernizację amfiteatru oraz budowę Centrum Rzemiosł i Kultury Warmińskiej – 10 895 000,00 zł	Budynki publiczne lub komercyjne wybudowane lub wyremontowane na obszarach miejskich [m ²] Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach [szt.] Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami [szt.] Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją [ha]	579,58 2 2 0,465	Liczba osób korzystających ze zrewitalizowanych budynków publicznych lub komercyjnych na obszarach miejskich [osoby]	30
7	Zagospodarowanie suchej fosi – 500 000,00 zł	Pow. obszarów objętych rewitalizacją [ha] Otwarta przestrzeń utworzona lub zrekultywowana na obszarach miejskich [m ²]	0,2844 2844	Liczba osób korzystających ze zrewitalizowanych obszarów bądź utworzonej/rekultywowanej przestrzeni w miastach [osoby]	6000
8	Zabezpieczenie murów obronnych – 3 000 000,00 zł	Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach [szt.]	1	Nie dotyczy	
9	Modernizacja energetyczna budynków wielorodzinnych w obszarze rewitalizowanym – 3 000 000,00 zł	Liczba zmodernizowanych energetycznie budynków [szt.]	7	Ilość zaoszczędzonej energii cieplnej [GJ/rok]	1500

10	Utworzenie Klubu Wsparcia Rodziny – 400 000,00 zł	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie [osoby]	10	Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych, istniejących po zakończeniu programu. Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym poszukujących pracy, uczestniczących w kształceniu lub szkoleniu, zdobywających kwalifikacje, pracujących po opuszczeniu programu	1 2
----	---	---	----	---	------------

Źródło: opracowanie własne na podstawie Uchwały Rady Miejskiej z 20.06.2016 roku w sprawie Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Lidzbarka Warmińskiego.

Wskaźniki te, zostały dokładnie przeanalizowane, a ich osiągnięcie wydaje się niezagrażone. Oprócz zaprezentowanych powyższych rezultatów, zakłada się osiągnięcie poniższych, dla których nie określono szczegółowych wartości mierzalnych:

– włączenie społeczne osób wykluczonych, wzrost integracji i aktywizacji mieszkańców, wzrost kapitału społecznego, wzrost przedsiębiorczości, spadek bezrobocia, poprawa jakości i dostępności oferty usług społecznych, poprawa jakości i dostępności oferty usług edukacyjnych, poprawa jakości zagospodarowania przestrzeni miejskiej, wzrost integracji i aktywizacji mieszkańców, poprawa estetyki przestrzeni publicznej, poprawa świadomości wspólnego dziedzictwa kulturowego miasta, przywrócenie funkcji integracyjnych i rekreacyjnych doliny rzeki Łyny, wzrost jakości życia mieszkańców zgodnie z filozofią dobrego życia miast Cittaslow, podwyższenie atrakcyjności inwestycyjnej terenu poprzez zwiększenie jakości życia w mieście, poprawa stanu środowiska naturalnego, poprawa stanu technicznego budynków, wzrost bezpieczeństwa mieszkańców, podwyższenie atrakcyjności estetycznej terenu, integracja społeczna mieszkańców, wzrost atrakcyjności turystycznej, wzrost kapitału społecznego.

5. Podsumowanie

Suma wszystkich wyżej wymienionych wskaźników – mierzalnych i tych, którym trudno dziś nadać konkretne wartości liczbowe – niewątpliwie podniesie atrakcyjność zamieszkania, prowadzenia działalności gospodarczej czy atrakcyjność turystyczną miasta.

Odbiorcami efektów wdrażania ww. przedsięwzięć będą wszyscy mieszkańcy miasta. Dla niektórych projekty będą miały wymierne oddziaływanie, np. poprzez zmniejszenie rachunku za ogrzewanie, podnoszenie kwalifikacji zawodowych, dla innych to większa możliwość korzystania z atrakcyjnej przestrzeni miejskiej, usług kulturalnych czy też infrastruktury rekreacyjnej.

Nie byłoby to oczywiście możliwe, gdyby nie zewnętrzne strumienie finansowe. Szereg podejmowanych działań inwestycyjnych, uwzględniających historię miasta, jego walory przyrodnicze, ma tworzyć wygodne miejsce do życia, z przyjaznym otoczeniem, z możliwościami samorealizacji, edukowania się, pracy z godnym wynagrodzeniem. Rozwój miasta jest zgodny z ideami miast Cittaslow, czyli dobrej jakości życia.

Literatura

- Sadowisk Z. (1998), *Sterowanie ekorozwojem*, pod red. B. Poskrobki, Tom I, Białystok.
- Siemiński J.L. (1994), *Koncepcje rozwoju lokalnego*. CUP Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa.
- Wojtasiewicz L. (1995), *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju lokalnego* (maszynopis), Akademia Ekonomiczna, Wrocław.
- Klasik A. (1996), *Lokalny rozwój gospodarczy i jego badania*, [w:] *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*. Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, nr 734, Akademia Ekonomiczna, Wrocław.

THE IMPACT OF EU FUNDS AND NATIONAL RESOURCES ON THE DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF SMALL TOWNS ON THE EXAMPLE OF LIDZBARK WARMIŃSKI

The development of small towns to a large extent is determined by the possibility of obtaining funds, including those from the European Union. The proper use of development funds from the RPO (Regional Operational Program), NFOŚ (National Fund for Environmental Protection) and POIŚ (Operational Program – Infrastructure and Environment) contributed in the case of Lidzbark Warmiński to the increase of the economic attractiveness of the city, improvement of technical and communication infrastructure, improvement of the city's image as an attractive tourist destination, preservation of cultural heritage, and to creating jobs. Membership of Lidzbark Warmiński in the city networks Cittaslow made it easier to raise funds, which contributed to the exchange

of experiences between cities – partners. Building this type of agreement encourages other local governments to develop common initiatives. Experience from previous years, allow for prediction of the effectiveness of planned projects, mitigation of weaknesses in the activities of stakeholders, strengthening the responsibility for the real socio-economic problems.

Keywords: EU funds, the development of small towns, model of Cittaslow towns.

Jacek Wiśniowski¹

Programy rewitalizacji w rozwoju miast Przykład Lidzbarka Warmińskiego

Opracowanie ma na celu zwrócenie uwagi na zmiany postrzegania rewitalizacji w Europie i Polsce na przestrzeni wielu lat oraz na związane z tym uregulowania prawne. Programy rewitalizacyjne mają istotne znaczenie dla rozwoju miast, w tym w szczególności małych miast o znaczącym dziedzictwie kulturowym i przyrodniczym. W latach 2007-2015 w Lidzbarku Warmińskim zrealizowano 13 dużych projektów rewitalizacyjnych w ramach Lokalnego Programu Rewitalizacji. W ramach nowej perspektywy na lata 2014-2020 Samorząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego zapewnił 14 miastom z Warmii i Mazur środki na rewitalizację w kwocie 51,1 mln euro na podstawie przygotowanego przez nie wspólnego Ponadlokalnego Programu Rewitalizacji Miast Cittaslow Województwa Warmińsko-Mazurskiego, w którym zostały ujęte projekty z poszczególnych miast. Jest to unikalny przykład w skali Polski, dotyczący nie tylko inicjatywy sieci małych miast, ale funkcjonowania tych miast zgodnie z filozofią sieci Miast Dobrego Życia (miasta Cittaslow). Jakość życia, w tym aspekty społeczne, są silnie akcentowane w modelu rozwoju tych miast. Gmina Miejska Lidzbark Warmiński zgłosiła do Programu 10 projektów na łączną kwotę ok. 28 mln zł i tym samym jest największym jego beneficjentem.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, fundusze unijne, sieć miast Cittaslow.

1. Wstęp

W perspektywie kilku lat, wraz ze wzrostem jakości infrastruktury niezbędnej do aktywizacji społeczeństwa, wzrosło zapotrzebowanie społeczne na potrzeby wyższego rzędu, takie jak przynależność czy samorealizacja. Determinuje to także nowe spojrzenie na definicję rewitalizacji.

W latach 2007-2013 zdegradowane obszary tkanki miejskiej zostały ożywione dzięki funduszom unijnym i podjętym w ramach nich procesom remontowym oraz odbudowie i konserwacji elementów architektury. W nowej perspektywie dotacji w ramach funduszy unijnych na lata 2014-2020 w przed-

¹ J. Wiśniowski, Burmistrz, Urząd Miejski w Lidzbarku Warmińskim, ul. Świętochowskiego 14, 11-100 Lidzbark Warmiński, e-mail: j.wisniowski@lidzbarkwarmiński.pl

sięwzięciach rewitalizacyjnych stawia się duży nacisk na zmiany wewnętrznej struktury i sposoby aktywności społeczeństwa objętego programem rewitalizacji.

Celem publikacji jest zwrócenie uwagi na znaczenie rewitalizacji w rozwoju małej gminy miejskiej, jaką jest Lidzbark Warmiński.

2. Rewitalizacja w Europie i w Polsce

Koncepcja rewitalizacji powstała w USA w połowie XX wieku. Zdefiniowana została jako działania lokalnej administracji ze współpracą z biznesem prywatnym. Celem tych działań miało być ożywienie ekonomiczne wydzielonych obszarów przestrzeni miejskiej, w szczególności ochrona wartości kulturowych i materialnych zabytków¹.

Europa w XX wieku, po wielu wyniszczających ją doświadczeniach wojennych, zaczęła dostrzegać szanse w rewitalizacji jako procesie skutecznego planowania rozwoju przestrzeni miejskiej, opartej na modernizacji infrastruktury i aktywizacji lokalnej społeczności. Po drugiej wojnie światowej procesy degradacji starych zasobów zabudowy w miastach europejskich spowodowane były utratą ich pierwotnych wartości i funkcji społecznych. Prowadziło to z reguły do dalszej dewastacji i zniszczenia ważnej historycznie i społecznie tkanki miejskiej. Nieopłacalne były bowiem naprawy, a jednocześnie brakowało środków na nowe inwestycje. Efektem tej sytuacji było postępujące zmniejszenie wartości substancji oraz degradacja całych dzielnic miejskich.

W krajach Unii Europejskiej na początku lat 90. XX wieku dostrzeżono znaczącą rolę miast jako siły napędowej europejskiej gospodarki. W 1994 roku Komisja Europejska zainicjowała program URBAN I, który był zorientowany na „pomoc w finansowaniu renowacji infrastruktury i wyposażenia miejskiego, ochronę środowiska naturalnego, badania nad rozwiązaniem określonych problemów urbanistycznych, pomoc dla małych i średnich przedsiębiorców oraz podnoszenie bezpieczeństwa w miastach poprzez wspieranie współdziałania mieszkańców w systemie bezpieczeństwa osiedli miejskich, a także wspieranie życia kulturalnego, sportu i rekreacji w miastach”.

Istotnym elementem programu było tworzenie centrów rozwoju urbanistycznego i ekonomicznego oraz biur konsultantów, a także nowych miejsc pracy w miastach². Widoczne pozytywne oddziaływanie założeń programowych URBAN I stały się podstawą do dalszych działań pomocowych wspierających wszelkie inicjatywy rewitalizacji tkanki miejskiej i aktywności społecznej. Stały się one podwaliną programów URBAN II. Założenia programowe URBAN II na lata 2000-2006 opierały się na realizowaniu innowacyjnych modeli rozwojowych, które miały na celu ekonomiczną i społeczną odnowę obszarów

¹ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Rewitalizacja> (dostęp: 15.07.2016).

² [https://pl.wikipedia.org/wiki/URBAN_\(inicjatywa\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/URBAN_(inicjatywa)) (dostęp: 15.07.2016).

zdegradowanych. „W każdym z miast uczestniczących w inicjatywie realizowany był osobny program rewitalizacyjny, którego celem było wyprowadzenie z kryzysu zdegradowanego miasta. Odnowa musiała uwzględniać wszelkie aspekty życia miasta czy nawet dzielnicy. Brano pod uwagę poprawę sytuacji mieszkaniowej, przeprowadzając ekspertyzy budowlane, renowację budynków oraz projektowanie terenów zielonych, nowych miejsc pracy, etc. Inicjatywę realizowano w latach 70. XX wieku w europejskich miastach, a dofinansowanie z EFRR wyniosło 750 mln euro”³.

W tym czasie Polska starała się czerpać z doświadczeń europejskich poprzez wdrażanie własnych programów rządowych. W opracowaniu Krzysztofa Skalskiego *O budowie metod rewitalizacji w Polsce – aspekty wybrane* zebrane zostały chronologicznie działania władz Polski. W latach 1995-1998 powstał Program Rządowy IV *Ratowanie miast historycznych*. Program był skierowany na partycypację budżetu państwa w zadaniach rewaloryzacyjnych wybranych miast zabytkowych. Innymi programami wspierającymi działania rewitalizacyjne były:

- Oświęcimski Strategiczny Program Rządowy I, II, III etapy (1997-2011),
- Reforma górnictwa węgla kamiennego (1998-2002),
- Program restrukturyzacji przemysłu żelaza i stali w Polsce (1998-2002).

Po tym okresie mało efektywnych programów wsparcia inicjatyw rewitalizacyjnych przyszedł okres przedakcesyjny, obejmujący lata 2002-2004. Poszukiwano wtedy sposobów na zdefiniowanie komplementarnych działań rewitalizacyjnych oraz skutecznego ich wdrażania. Brak jasno sformułowanych uregulowań prawnych dotyczących działań rewitalizacyjnych był niewątpliwie czynnikiem pogarszającym przygotowanie Lokalnych Programów Rewitalizacyjnych dla województw i miast polskich. Z tym problemem borykało się także miasto Lidzbarsk Warmiński.

3. Znaczenie procesów rewitalizacyjnych dla rozwoju Lidzbarska Warmińskiego

Lidzbarsk Warmiński, podobnie jak wiele miast w Polsce, ma bardzo bogatą historię. Wiąże się ona z procesami urbanistycznymi, a także zmianami społecznymi, mających wpływ na kulturę i zachowania społeczne. Miasto położone jest w północnej części historycznej Warmii. Powstało w miejscu pruskiej osady zwanej Lecbarg, a w 1308 roku uzyskało prawa miejskie. „W tym czasie do miasta napłynęli osadnicy niemieccy i Polacy ze Śląska. Wkrótce też w zakolu Łyny, przy ujściu Symsarny, rozpoczęto budowę zamku. W XIV wieku wybudowano ratusz, kościół, szpital. Miasto stawało się fortecą obwarowaną murami

³ <http://www.fundusze-strukturalne.pl/urban.html> (dostęp: 15.07.2016).

obronnymi z basztami i bramami. W 1350 r. zostało siedzibą biskupów warmińskich. Ten okres został nacechowany w historii Lidzbarka Warmińskiego jako lata rozwoju życia kulturalnego, oświatowego i dyplomatycznego. W roku 1401 zakończono budowę zamku biskupów warmińskich, który to do dnia dzisiejszego jest wizytówką miasta. Lidzbark Warmiński przez wieki określany był stolicą Warmii, a zamek nosi do dziś miano Wawelu Północy. Znaczące zmiany w zabudowie staromiejskiej nastąpiły po pożarze w 1865 r., w czasie którego spłonął ratusz miejski i część domów mieszkalnych. W 1868 r. zburzono obwarowania wysokiej bramy i część murów, zachowały się jedynie przedbramie oraz mury na północy, przy których w 1903 r. wybudowano nowy ratusz. W 1945 r. w wyniku działań wojennych aż 80% zabudowań Lidzbarka Warmińskiego zostało spalonych i zrujnowanych⁴.

Przedstawienie krótkiej historii miasta ma na celu podkreślenie znaczenia rewitalizacji w oparciu o bogatą jego historię. Pierwszy znaczący dokument określający zintegrowane procesy rewitalizacyjne to Lokalny Program Rewitalizacji na lata 2005-2013 dla miasta Lidzbark Warmiński, przyjęty przez Radę Miasta Uchwałą Nr XXXVI/214/05 z dnia 25.05.2005 r. Zawiera on aktualną na dzień powstania dokumentu sytuację gospodarczą, społeczną oraz infrastrukturalną w mieście oraz identyfikację obszarów zdegradowanych. Na przeanalizowanych i wyznaczonych obszarach zdegradowanych zaplanowano zintegrowane działania inwestycyjne zmierzające do poprawy warunków technicznych budynków⁵. Jednocześnie dokument ten wyznaczał kierunki działań rewitalizacyjnych przeciwdziałających degradacji wyznaczonego obszaru w mieście.

W związku ze zmianami gospodarczymi w Polsce i znacznym wsparciem polskiej gospodarki środkami finansowymi z Unii Europejskiej w latach 2007-2013, dokument ten wymagał aktualizacji i tak w 2010 roku powstał Lokalny Program Rewitalizacja miasta Lidzbark Warmiński, aktualizacja na 2009 rok. Stał się on dokumentem strategicznym, zawierającym opis 145 projektów inwestycyjnych. Wykaz zadań rewitalizacyjnych w głównej mierze dotyczył obiektów użyteczności publicznej oraz remontów budynków mieszkalnych. W latach 2007-2015 wykonano wiele z zmierzonych działań rewitalizacyjnych (tabela 1).

Dzięki wyznaczeniu ram programowych oraz sposobów realizacji celów, narzędzi do ich wykonania zawartych w Lokalnym Programie Rewitalizacji gmina miejska zrealizowała kilkanaście projektów w ramach programów operacyjnych: PRO WiM 2007-2013, Europejskiego Funduszu Rolnego oraz POiŚ. W ramach ubiegania się o środki finansowe z Regionalnego Programu Operacyjnego Warmia i Mazury na lata 2007-2013 z Działania 4.2. „Rewitalizacja miast” projekty zamieszczone w Lokalnym Programie Rewitalizacji

⁴ Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Lidzbark Warmiński, czerwiec 2016.

⁵ Zgodnie z „Wytycznymi Instytucji Zarządzającej do Opracowania Lokalnych Programów Rewitalizacji”.

poddane zostały wymaganej procedurze konkursowej. Na etapie postępowania o ubieganie się o środki europejskie ważnymi kryteriami były:

- położenie planowanej inwestycji na obszarze rewitalizowanym, wyznaczonym w LPR,
- obecność na liście projektów w LPR⁶.

Gmina Miejska Lidzbark Warmiński, wykorzystując możliwości inwestycyjne oraz jasno sformułowany plan rewitalizacji miasta w 2009 roku, przystąpiła do sporządzenia dodatkowego dokumentu „Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Lidzbark Warmiński – humanizacja blokowisk”. Został on przyjęty uchwałą Rady Miasta nr LIII/393/10 z dnia 31.03.2010 r. Dokument ten był niezbędny do uruchomienia procesu humanizacji blokowisk wybudowanych w przestarzałych technologiach. Humanizacja blokowisk miała na celu poprawę warunków technicznych osiedli, zwiększenie bezpieczeństwa użytkowania, poprawę atrakcyjności zamieszkania, poprawę estetyki oraz jakości życia na osiedlach mieszkaniowych⁷.

Jak wynika z powyższej analizy, działania rewitalizacyjne w latach 2007-2015 w obszarze gminy miejskiej Lidzbark Warmiński były ukierunkowane na odbudowę historycznej infrastruktury budowlanej, remont kamienic, rekultywację zniszczonych i zaniedbanych terenów, poprawę estetyki budynków oraz budowę i remont infrastruktury podziemnej. Był to okres inwestycji w przestrzeń miejską. Takie praktyki stały się przewodnim procesem rewitalizacji miast w Polsce. Wskaźniki osiągnięcia celów projektów rewitalizacyjnych dotyczyły:

- poprawy komfortu zamieszkania,
- bezpieczeństwa,
- niwelowania barier architektonicznych,
- dostępu do kultury,
- estetyki otoczenia przestrzeni publicznej.

Tabela 1. Zrealizowane przez miasto Lidzbark Warmiński działania rewitalizacyjne w ramach LPR

Lp.	Tytuł projektu	Program operacyjny	Okres realizacji
1	Budowa drogi od ul. Olsztyńskiej w kierunku ul. Wiejskiej przy Górze Krzyżowej	RPO WiM 2007-2013	2008-10-13 – 2010-12-15

⁶ Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Lidzbark Warmiński – Aktualizacja 2009 (2009). Lidzbark Warmiński.

⁷ Lokalny Program Rozwoju Miasta Lidzbark Warmiński – Humanizacja Blokowisk (2010). Lidzbark Warmiński.

2	Rewitalizacja centrum starego miasta I etap Powstańców Warszawy, pl. Wolności, ratusz – budynek po Urzędzie Miasta oraz mury obronne	RPO WiM 2007-2013	2007-05-24 – 2011-11-30
3	Budowa infrastruktury terenów przemysłowych w Lidzbarku Warmińskim	RPO WiM 2007-2013	2009-10-15 – 2011-12-21
4	Zagospodarowanie plaży miejskiej w Wielochowie	RPO WiM 2007-2013	2007-03-05 – 2011-12-31
5	Modernizacja i rozbudowa regionalnego Systemu Informacji Turystycznej – w części realizowanej przez Gminę Miejską	RPO WiM 2007-2013	2011-06-20 – 2011-10-11
6	Budowa targowiska Miejskiego przy ul. Ogrodowej	Europejski Fundusz Rolny	2011-10-07 – 2013-12-11
7	Budowa infrastruktury na szlaku Łyna – Kajakiem po Warmii – w części dotyczącej Gminy Miejskiej Lidzbark Warmiński	RPO WiM 2007-2013	2009-10-07 – 2012-07-20
8	Renowacja letniego pałacu „Oranżerii” biskupa Ignacego Krasickiego wraz z zagospodarowaniem terenów wokół oraz zakup wyposażenia	RPO WiM 2007-2013	2011-11-07 – 2015-09-22
9	Kompleksowe rozwiązanie gospodarki wodno-ściekowej gminy miejskiej Lidzbark Warmiński	POIŚ 2007-2013	2014-2015
10	Termy Warmińskie	RPO WiM 2007-2013	2011-03-31 – 2015-10-30.
11	E-usługi I etap	RPO WiM 2007-2013	2009-03-26 – 2013-08-30
12	E-usługi II etap	RPO WiM 2007-2013	2013-11-15 – 31-07-2014
13	Budowa i zakup wyposażenia wielofunkcyjnej infrastruktury rekreacyjno-sportowej przy ul. Bartoszyckiej w Lidzbarku Warmińskim	RPO WiM 2007-2013	16.08.2007 – 31.12.2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie Archiwum Urzędu Miasta Lidzbark Warmiński.

Jednocześnie zaczęto dostrzegać inny aspekt rewitalizacji związany z czynnikiem ludzkim. Zauważono, że „remonty” to za mało i należy skupić się na powiązaniu procesów rewitalizacyjnych z aspektami społecznymi, a także zwiększyć rolę biznesu prywatnego. Koniec programowania funduszy unijnych na lata 2007-2013 przyniósł zmiany legislacyjne dotyczące rewitalizacji w naszym kraju. W dniu 18 listopada 2015 roku, po 20 latach prac, weszła w życie ustawa o rewitalizacji, w którym czynnik społeczny staje się priorytetem w podejmowanych procesach rewitalizacyjnym. Zgodnie z art. 2.1 wymienionej ustawy rewitalizacja definiowana jest jako „proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji”⁸.

Departament Polityki Przestrzennej Ministerstwa Infrastruktury i Budownictwa wydał praktyczny komentarz do ustawy o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 roku, w którym w dziesięciu punktach wymieniono założenia procesów rewitalizacji. Dokument ten wskazuje na konieczność podjęcia procesów zintegrowanych na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki. Działania rewitalizacyjne mają odpowiedzieć na problemy społeczne, być ich neutralizatorem i skutecznym narzędziem zmian. Interesariuszami nie są wyłącznie gminy, lecz znaczny udział powinny mieć: podmioty prywatne, organizacje pozarządowe, a nade wszystko mieszkańcy. Partycypacja interesariuszy ma polegać na aktywnym ich udziale w projektowaniu zadań rewitalizacyjnych poprzez konsultacje społeczne, udział w komitetach rewitalizacyjnych.

Zmiana priorytetów inwestycyjnych oraz wskaźników efektywności inwestycji spowodowała konieczność zmian wielu projektów przygotowywanych do realizacji w ramach nowej perspektywy dotacji unijnych na lata 2014-2020. Planowane inwestycje infrastrukturalne muszą być zintegrowane z projektami „miękkimi”, mającym na celu aktywizację lokalnej społeczności. Przygotowywane projekty inwestycyjne, w okresie przed wejściem w życie ustawy rewitalizacyjnej, musiały ulec znacznym korektom również w wypadku Lidzbarka Warmińskiego. Korekty te były procedowane do dnia uchwalenia nowego Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Lidzbark Warmiński w ramach Ponadlokalnego Programu Rewitalizacji Sieci Miast Cittaslow.

Lidzbark Warmiński należy do Międzynarodowego Stowarzyszenia Miast Cittaslow. Celem Stowarzyszenia jest promowanie i rozpowszechnianie kultury dobrego życia. „W miastach sieci Cittaslow:

- realizowana jest polityka środowiskowa, dążąca do utrzymania i rozwoju charakterystycznych cech obszaru i zabudowy miejskiej,

⁸ Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz.U. 2015 poz. 1777).

- realizowana jest polityka mająca na względzie ustanowienie funkcjonalnej infrastruktury i podejmowane są działania nad poprawą jakości życia ich społeczności,
- promuje się technologie skierowane na poprawę wartości środowiska naturalnego i zabudowy miejskiej,
- stymuluje się produkcję i wykorzystanie produktów żywnościowych otrzymanych drogą naturalnych technik nieszkodliwych dla środowiska, z wyłączeniem produktów modyfikowanych genetycznie,
- chroni się lokalne produkcje mające korzenie w kulturze i tradycjach, które przyczyniają się do utrzymania specyficznego charakteru terytorium, zachowując miejsce i style, promując okazje i miejsca uprzywilejowane z uwagi na bezpośredni kontakt między konsumentami a producentami towarów wysokiej jakości,
- promuje się gościnność jako moment pierwszego kontaktu ze społecznością i jej specyfiką, usuwając przeszkody natury fizycznej i kulturowej, które mogą przeszkodzić w pełnym i powszechnym wykorzystaniu zasobów miasta,
- wśród mieszkańców wspierana jest świadomość życia w jednym z miast Slow City, ze szczególnym uwzględnieniem środowiska młodzieży i szkoły, poprzez systematyczne informowanie o korzyściach członkostwa w sieci miast⁹.

Znaczenie procesów rewitalizacyjnych, ukierunkowanych na aspekt społeczny, w sposób szczególny jest akcentowane w miastach Cittaslow. W przypadku Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow ma to szczególny wymiar. Samorząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego, w ramach nowej perspektywy na lata 2014-2020, zapewnił 14 miastom z Warmii i Mazur środki na rewitalizację w kwocie 51,1 mln euro na podstawie przygotowanego przez nie wspólnego Ponadlokalnego Programu Rewitalizacji Miast Cittaslow Województwa Warmińsko-Mazurskiego (dalej: Program), w którym zostały ujęte projekty z poszczególnych miast. Celem tego programu jest „równoległa, skoordynowana i ukierunkowana rewitalizacja miast wchodzących w skład sieci na terenie Warmii i Mazur tak, aby zachowując swój unikalny charakter i walory mogły jednocześnie oferować mieszkańcom podobną jakość życia. Wspólne i równoległe działanie we wszystkich 14 miastach będzie znacznie bardziej widoczne i identyfikowane niż pojedyncze procesy. Takie działanie pozwoli na budowanie wspólnego wizerunku miast. W ten sposób sieć Cittaslow Ponadlokalny program rewitalizacji sieci miast Cittaslow 6 może budować spójną markę małych ośrodków miejskich o zrównoważonym rozwoju i szczególnych walorach naturalnych i historycznych. Tworząc koherentną całość sieć

⁹ Ponadlokalny program rewitalizacji sieci miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego (2015).

ma szansę stać się elementem wpisującym się w budowę marki regionu z nieskażonym środowiskiem, które daje wszystkim możliwości zdrowego życia i czerpania korzyści z mechanizmów zrównoważonego rozwoju (UM województwa warmińsko-Mazurskiego, 2013, s. 47). Wspólne i konsekwentne działania rewitalizacyjne wszystkich ośrodków pozwolą skutecznie podnieść jakość życia mieszkańców tak, aby oni sami stali się świadectwem, że nasz region daje możliwości życia w zdrowiu i bezpieczeństwie. Realizacja Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow sprawi, że region będzie postrzegany przez społeczność lokalną i osoby przyjezdne jako miejsce, gdzie żyje się w harmonii z otaczającym środowiskiem; miejsce przyjazne, gdzie warto mieszkać, zakładać rodziny, inwestować i po prostu żyć¹⁰. Organizacją wdrażającą Ponadlokalny program rewitalizacji sieci miast Cittaslow jest Stowarzyszenie „Polskie Miasta Cittaslow”.

Gmina Miejska Lidzbarski zgłosiła do Programu 10 projektów na łączną kwotę ok. 28 mln zł i tym samym jest największym jego beneficjentem. Ponadlokalny program rewitalizacji został przyjęty uchwałą Nr XXIV/184/2016 Rady Miejskiej w Lidzbarsku Warmińskim z dnia 20.06.2016 r. Po uwzględnieniu możliwości aplikowania o środki z RPO Warmia i Mazury 2014-2020, założeń idei miast Cittaslow oraz nowej ustawy rewitalizacyjnej w Programie zostały ujęte następujące projekty:

1. Utworzenie Ośrodka Aktywizacji Zawodowej – aktywizacja osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym; OAZ we współpracy z MOPS-em opracuje schemat działań skierowanych do osób z grupy defaworyzowanej tak, aby mogli oni zdobyć nowe kompetencje i podjąć pracę.
2. Utworzenie Ośrodka Aktywizacji Zawodowej – adaptacja obiektu wraz z modernizacją wewnętrznej drogi dojazdowej do niego. Obiekt będzie pełnił rolę centrum przygotowania teoretycznego związanego z aktywizacją osób wykluczonych społecznie, zawodowo i zagrożonych wykluczeniem oraz młodych osób wchodzących na rynek pracy.
3. Zagospodarowanie brzegów rzeki Łyny na odcinku od mostu na ul. Olsztyńskiej do mostu na ul. Kopernika w Lidzbarsku Warmińskim. Wykonane zostaną umocnienia brzegów rzeki narzutem faszynowo-kamiennym, odwodnienie terenu, ścieżki spacerowe i dydaktyczne, ciąg pieszo-jezdny, wejście na bulwar, miejsca do wypoczynku na trawie, siłownia zewnętrzna, miejsce do gry w bule, plac zabaw, stałe WC, fontanna dry-plaża, scena plenerowa, monitoring, mała architektura, nowe nasadzenia itp.
4. Infrastruktura rekreacyjna na ul. Kalinowskiego – infrastruktura wyposażona m.in. na cele rekreacyjne: plac zabaw, siłownia zewnętrzna, ścianka wspinaczkowa, opcjonalnie wiata do organizowania pikników na świeżym powietrzu.

¹⁰ Tamże, ss. 5-6.

5. Kompleksowa modernizacja energetyczna wielorodzinnych budynków przy ul. Kalinowskiego – termomodernizacja przynajmniej czterech budynków na ul. Kalinowskiego.
6. Aktywizacja społeczno-zawodowa poprzez modernizację amfiteatru oraz budowę Centrum Rzemiosł i Kultury Warmińskiej; projekt zakłada odbudowę amfiteatru miejskiego położonego w sąsiedztwie zamku oraz budowę przyległej kamienicy pn. Centrum Rzemiosł i Kultury Warmińskiej.
7. Zagospodarowanie suchej fosy – ul. Wiślana/Krzywa – utworzenie miejsca do wypoczynku w bezpośrednim sąsiedztwie murów obronnych.
8. Zabezpieczenie murów obronnych – projekt obejmuje rewitalizację murów obronnych przy ul. Dębowej, Plac Kościelny.
9. Modernizacja energetyczna budynków wielorodzinnych w obszarze rewitalizowanym – planuje się kompleksową modernizację energetyczną budynków wielorodzinnych na terenie obszaru rewitalizacji (ul. Prosta 15, ul. Kasprowicza 9, 12, 13, 14, 16, 18 – własność wspólnot mieszkaniowych), w których gmina ma swoje udziały. Renowacja zabytkowej tkanki w najbardziej reprezentacyjnej części miasta podniesie potencjał gospodarczy tego miejsca.
10. Utworzenie Klubu Wsparcia Rodziny – celem działalności Klubu będzie zwiększenie dostępu do usług społecznych skierowanych do rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Niewątpliwie proces rewitalizacji tkanki społecznej i uzyskanie spodziewanego wskaźnika efektywności projektu to dużo trudniejsze wyzwania niż uzyskiwanie wskaźników infrastrukturalnych. Projekty inwestycyjne oparte na „działaniach miękkich”, których celem jest większa aktywność społeczeństwa na obszarach rewitalizowanych, dotyczą wskaźnika zatrudnienia.

4. Podsumowanie

Programy i projekty rewitalizacji ukierunkowane są obecnie na zwiększenie potencjału społecznego obszarów rewitalizowanych. Aktywność społeczna oraz nowe sposoby aktywizacji zawodowej przy wsparciu zrewitalizowanej przestrzeni publicznej są głównym fundamentem perspektywy trwałych zmian społecznych mieszkańców Lidzbarka Warmińskiego w najbliższych latach.

Komplementarność i spójność działań rewitalizacyjnych jest drogą do trwałego sukcesu i rozwoju społecznego. Inwestycje oparte na modernizacji przestrzeni publicznej oraz polepszeniu warunków zamieszkania prowadzą do rozwoju społecznego. Rozwój społeczny to aktywność i potrzeba samorealizacji. To jest klucz do prawidłowej rewitalizacji społecznej i infrastrukturalnej w świetle nowych uregulowań prawnych.

Literatura

- Skalski K. (2010), *O budowie metod rewitalizacji w Polsce – aspekty wybrane*, Kraków. Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Lidzbark Warmiński, 2016.
- Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Lidzbark Warmiński – Aktualizacja 2009 (2009). Lidzbark Warmiński.
- Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Lidzbark Warmiński – Humanizacja blokowisk (2010), Lidzbark Warmiński.
- Ponadlokalny program rewitalizacji sieci miast Cittaslow w zakresie miasta Lidzbark Warmiński (2015).
- Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego (2013), *Strategia Marki Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014+, Poznań – Olsztyn – Warszawa*.
- Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz.U. 2015 poz. 1777, art. 2.1). [https://pl.wikipedia.org/wiki/URBAN_\(inicjatywa\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/URBAN_(inicjatywa)) (dostęp: 15.07.2016).
- <http://www.fundusze-strukturalne.pl/urban.html> (dostęp: 15.07.2016).

REVITALIZATION PROGRAMS IN URBAN DEVELOPMENT. AN EXAMPLE OF LIDZBARK WARMINSKI

The article aims to draw attention to the changes in the perception of revitalization in Poland and Europe over many years, and to the related regulations. Revitalization programs are essential for urban development, in particular in small towns with significant cultural and natural heritage. In the years 2007-2015 in Lidzbark Warmiński there were completed 13 major revitalization projects within the Local Revitalization Programme. Under the new prospects for 2014-2020, the government of Warmia and Mazury province secured the revitalization funding in the amount of 51.1 million Euro for 14 cities of Warmia and Mazury on the basis of the supralocal Revitalization Program for Cittaslow towns of Warmia and Mazury province, prepared jointly by them, in which were included projects from individual cities. It is a unique example in the Polish scale, concerning not only the initiative of a network of small towns, but the functioning of these cities with the philosophy of the network of Cities of the Good Life (Cittaslow towns). Quality of life, including social aspects, is strongly emphasized in the model of development of these cities. The municipality of Lidzbark Warminski submitted to the Programme 10 projects for a total amount of approx. 28 million zł and thus is its biggest beneficiary.

Keywords: revitalization, EU funds, a network of Cittaslow towns.

Budowanie potencjału turystycznego Lidzbarka Warmińskiego w ramach sieci Cittaslow

Turystyka jest obecnie jedną z najdynamiczniej rozwijających się dziedzin życia człowieka, która aktywizuje wiele sfer jego działalności: społecznych, środowiskowych czy gospodarczych. W dzisiejszych czasach, nacechowanych niezwykle tempem rozwoju cywilizacyjnego i szybkim przebiegiem procesów globalizacyjnych niewielkie miasta, takie jak Lidzbark Warmiński, poszukują sposobów, by wykorzystać tkwiący w nich potencjał i w ten sposób przyczynić się do poprawy jakości życia swoich mieszkańców. Większość takich niewielkich miejscowości dotykają podobne problemy społeczno-gospodarcze. Położone na „prowincji”, z dala od wielkiego świata, zaczynają powoli dostrzegać niezaprzeczone walory, których brak jest wielkomiejskiemu życiu. I właśnie kładąc nacisk na tę wyjątkowość, miasta takie jak Lidzbark Warmiński podjęły decyzję o przystąpieniu do sieci miast zgodnie z filozofią Cittaslow – Sieci Miast Dobrego Życia. Wdrażanie idei Cittaslow może niewątpliwie przyczynić się do rozwoju potencjału turystycznego tych miejsc zgodnie z zasadą inwestowania w lokalność, podkreślanie i budowaniem tożsamości oraz pielęgnowaniem środowiska przyrodniczego. Nie zawsze jednak zauważenie potencjału strukturalnego i funkcjonalnego równoznaczne jest z jego efektywnym wykorzystaniem. W opracowaniu przedstawiony został potencjał turystyczny miasta Lidzbark Warmiński i jego wykorzystanie z perspektywy mieszkańca miasta oraz wieloletniej praktyki przewodnika na terenie województwa warmińsko-mazurskiego.

Słowa kluczowe: potencjał turystyczny, walory turystyczne, tożsamość kulturowa, sieć miast Cittaslow.

1. Wprowadzenie

Atrakcyjność turystyczna danego regionu czy miejscowości jest niewątpliwym jego atutem. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego pozwala na wielopłaszczyznowy rozwój, w szczególności w sektorze gospodarczym. Wraz ze wzrostem zainteresowania danym miejscem rodzi się także silniejsze poczucie tożsamości wśród społeczności lokalnej i poczucie wartości

¹ Oranżeria Kultury, Miejska Biblioteka Pedagogiczna w Lidzbarku Warmińskim, ul. Ignacego Krasickiego 2, e-mail:oranzeria@lidzbarkw.pl

własnego miejsca zamieszkania, a co za tym idzie buduje się potrzebę podtrzymywania tej kultury i pracy na jej rzecz.

Turyści przemieszczają się najczęściej do konkretnie wybranych miejsc i aby pozostawali w nich jak najdłużej i chcieli powracać, potrzebny jest wspólny wysiłek wielu stron, by miejsca te odpowiednio przygotować i zagospodarować. Zanim jednak zostanie podjęty taki wysiłek, należy ocenić zasoby, jakimi dysponuje dane miasto czy region.

Autorka, na podstawie praktycznych obserwacji i doświadczeń, jako licencjonowany, czynny przewodnik turystyczny, podjęła próbę oceny posiadanego potencjału turystycznego Lidzbarka Warmińskiego.

2. Czym jest potencjał turystyczny?

Elementy strukturalne i funkcjonalne

Na potencjał turystyczny wybranego miasta czy regionu składa się szereg różnorodnych elementów – współistniejących i współdziałających przy jego tworzeniu. Literatura przedmiotu nie definiuje jednoznacznie pojęcia „potencjał turystyczny”, a niniejszy rozdział jest jedynie próbą zdefiniowania go z perspektywy wieloletniej praktyki czynnego przewodnika terenowego województwa warmińsko-mazurskiego.

Potencjał w dziedzinie turystyki jest niezwykle szerokim pojęciem i obejmuje różnorodne elementy umożliwiające jego istnienie oraz rozwój na wybranym obszarze. Samo określenie „potencjał” zgodnie z definicją pochodzi od łacińskiego „potentia” i oznacza „siłę, moc, zdolność” (Szymczak, 1979), czyli pewien zasób możliwości, które niekoniecznie zawsze są zauważane, a co za tym idzie, również właściwie wyeksponowane i wykorzystywane. Wśród wszystkich tych elementów Na potencjał turystyczny składają się dwa główne zespoły czynników – elementy strukturalne i funkcjonalne (Meyer, 2010, s. 9). Bazą wyjściową do oceny czy opisu potencjału turystycznego danego obszaru są zawsze elementy strukturalne, które związane są z walorami przestrzennymi. Stanowią one swego rodzaju szkielet, podstawowe zasoby determinujące atrakcyjność danego regionu czy miasta. W skład tych zasobów wchodzi (Meyer, 2010, s. 9):

- walory turystyczne – elementy stanowiące cel ruchu turystycznego,
- zagospodarowanie tych walorów,
- elementy infrastrukturalne, umożliwiające potencjalnym turystom dotarcie do wybranego miejsca i satysfakcjonujące spędzenie w nim czasu.

Pierwszą rzeczą, na którą zwracamy uwagę, gdy szukamy miejsca do wypoczynku, są: zabytki, plaże, jeziora, rzeki czy też inne atrakcje, kojarzące się nam z danym regionem. Później sprawdzamy możliwości dotarcia do wybranego miejsca oraz bazę noclegową i pozostałe udogodnienia mające uczynić nasz urlop przyjemnie spędzonym czasem. W znacznej mierze o atrakcyjności turystycznej obszaru, miejscowości, obiektu czy szlaku decydują:

- ranga walorów turystycznych,
- stopień dostępności komunikacyjnej,
- stan zagospodarowania turystycznego.

Dla prawidłowego rozwoju turystycznego danej miejscowości nie wystarczy jedynie potencjał strukturalny. Niezbędna jest tu ścisła współpraca, integracja wszystkich uczestników rynku turystycznego i ich działań, przyczyniających się bezpośrednio lub pośrednio do rozwoju działalności turystycznej. W ten sposób czynniki funkcjonalne stają się drugim istotnym elementem budującym atrakcyjność turystyczną danego regionu. Od tej współpracy zależy bowiem czy i w jaki sposób zostaną wykorzystane istniejące walory turystyczne, czyli owa wspomniana już wcześniej struktura. Jedynie współdziałanie obu zespołów czynników stanowi podstawę do rozwoju miasta czy regionu jako atrakcyjnego dla potencjalnego turysty. Na potencjał funkcjonalny składają się wszystkie te działania, które mają na celu promowanie regionu czy miejscowości, kreowanie jego pozytywnego wizerunku, a tym samym zapewniające mu wysoką pozycję na rynku turystycznym. Chodzi o to, by zwrócić uwagę przyszłego gościa na miejscowe walory i przygotowane dla niego atrakcje. Wśród tych działań wyróżnić możemy elementy: ekonomiczne, technologiczne, ekologiczne, polityczne, psychologiczne, społeczno-demograficzne, kulturowe (Gołębski, 2005).

Na podstawie tego syntetycznego opisu i podziału wynika wyraźnie, jak złożony jest temat potencjału czy atrakcyjności turystycznej i jak wiele elementów ma wpływ na pozytywne postrzeganie miasta przez odwiedzających go turystów. Atrakcyjność turystyczna jest wypadkową wymienionych wyżej czynników i powinna być szczegółowo analizowana przez specjalistów z zakresu nauk zarówno ekonomicznych, społecznych, jak i geograficznych.

3. Atrakcyjność turystyczna miasta Lidzbark Warmiński

Warto przyrzeć się temu, jak w świetle wymienionych wyżej elementów składowych oceny atrakcyjności turystycznej prezentuje się Lidzbark Warmiński i jaki posiada potencjał. Miasto oraz jego okolice mają ogromny potencjał strukturalny. Dawna stolica biskupiego księstwa posiada niezwykle bogatą historię. Miasto, nazywane „Perłą Warmii”, stanowiło przez setki lat stolicę zarówno kulturalną, gospodarczą, polityczną, administracyjną, jak i centrum wiary regionu. W mieście znajdują się cenne zabytki, w tym prawdziwa perła architektury gotyckiej w postaci doskonale zachowanego zamku z XIV wieku. Obecnie jest to siedziba Muzeum Warmińskiego (fot. 1). Zamek wchodzi w skład dobrze zachowanego kompleksu, do którego należy także przedzamcze południowe, które po rewitalizacji pełni funkcję luksusowego hotelu z zapleczem rekreacyjnym i gastronomicznym (od 2011 r.). Wśród zabytków warto zwrócić także uwagę na lidzbarską farę z XIV wieku (fot. 2), pozostałości średniowiecznych murów obronnych z zachowanym przedbramiem czy prawo-

sławną cerkiew – drewnianą świątynię powstałą niegdyś jako ewangelicką, a której prawdopodobnym projektantem był słynny architekt Prus – Karl Friederich Schinkel (fot. 3). Jednym z ciekawszych obiektów jest także dawny pawilon ogrodowy biskupów warmińskich – dziś, jako Oranżeria Kultury, łączy funkcje biblioteczne, edukacyjne i kulturalne. Historyczne centrum miasta znajduje się pod ochroną konserwatorską.

Fot. 1. Zamek biskupów warmińskich XIV w. – siedziba Muzeum Warmińskiego

Źródło: archiwum własne (2016).

Fot. 2. Fara z XIV wieku

Źródło: archiwum własne (2016).

Fot. 3. Prawosławna drewniana cerkiew

Źródło: archiwum własne (2016).

Fot. 4. Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Symsarny

Źródło: archiwum własne (2016).

Lidzbark Warmiński położony jest na terenie nazywanym Zielonymi Płucami Polski, który stanowi unikatowy przyrodniczo obszar Polski. Wyróżnia go m.in.: czyste powietrze, wysoka jakość środowiska przyrodniczego, możliwość obcowania z naturą w niewielkim stopniu zmienioną przez procesy cywilizacyjne oraz unikatowa różnorodność gatunków roślin i zwierząt, atrakcyjne kompleksy lasów, jezior i terenów zielonych. Miasto i okolice są zatem doskonałą bazą do produkcji i promowania zdrowej i ekologicznej żywności. Na terenie

miasta występują dwa obszary chronione: Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Dolnej Łyny oraz Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Symsarny (fot. 4).

Miasto posiada bardzo dobrą infrastrukturę do uprawiania sportów – m.in. nową, oddaną do użytku w roku 2016, wielofunkcyjną halę sportową i stadion lekkoatletyczny, liczne ścieżki rowerowe, trasy kajakowe, zagospodarowaną plażę miejską nad Jeziołem Wielochowskim. Najnowszą wspólną inwestycją samorządu miasta i powiatu są oddane do użytkowania w grudniu 2015 roku Termy Warmińskie. Kompleks dysponuje różnorodnymi basenami, także leczniczymi, saunami, strefą wellness, wysokościowym ogrodem linowym, kortami tenisowymi, ścianką wspinaczkową, boiskiem wielofunkcyjnym oraz wieloma innymi atrakcjami.

Na terenie miasta przecina się także wiele istotnych szlaków turystycznych, jak np. Szlak Kopernikański, Szlak Zamków Gotyckich oraz rowerowy Szlak Green Velo. Miasto wypracowało w dorocznym harmonogramie kilka stałych imprez, często o zasięgu ogólnopolskim, jak np. najstarszy w Polsce turniej kabaretowy „Lidzbarskie Wieczory Humoru i Satyry” (1976), transmitowany przez Telewizję Polską (w bieżącym roku przez Telewizję Polsat), Festiwal Energa Varmia Musica, Festiwal Serów, Festiwal Kultury Myśliwskiej, Lidzbarskie Wieczory Jazzowe, Ogólnopolskie Dni Pszczelarza. Niedziela Cittaslow (od tego roku Tydzień Cittaslow). Przyciągają one zarówno wielu turystów, jak i mieszkańców miasta oraz regionu Warmii i Mazur.

Miasto posiada zróżnicowaną bazę hotelową, począwszy od luksusowego czterogwiazdkowego Hotelu Krasicki, który posiada 250 miejsc noclegowych, sale konferencyjne, strefę wellness i własną restaurację, przez mniejsze hotele i hostele oraz pokoje gościnne, a także gospodarstwa agroturystyczne w okolicy miasta. Należy podkreślić, że Hotel Krasicki tuż po otwarciu został w 2011 roku uznany za najlepszy nowy hotel w kategorii Construction&Design w Polsce, Europie i na świecie². Struktura hotelowo-gastronomiczna miasta nie jest wystarczająca, biorąc pod uwagę wymienione już stałe imprezy kulturalne, dlatego niezbędne są dalsze inwestycje w tym zakresie.

Lidzbark Warmiński jest węzłem komunikacyjnym, w którym przecinają się drogi: krajowa nr 51, wojewódzkie nr 513 i 511, powiatowe i gminne. Regularnie kursują tu linie PKS oraz linie prywatnych firm transportowych. Ruch kolejowy zaniechany został w latach 90. XX w. Najbliższe lotnisko w Szymanach znajduje się w odległości ok. 100 km, a port lotniczy w Gdańsku ponad 170 km od miasta. Potrzebne są jednak działania integrujące usługi różnych przewoźników, co może przełożyć się na bardziej dopasowany – pod kątem potrzeb turystów oraz mieszkańców miasta – rozkład jazdy w regionie.

Z tego krótkiego opisu wynika, że chociaż miasto posiada niezaprzeczalne walory turystyczne, to wciąż stoi przed nowymi wyzwaniami dotyczącymi

² Konkurs organizowany przez International Hotel Awards wraz z International Property i Google, ww.ihotelawards.com (dostęp: 30.07.2016).

poszerzenia oferty noclegowo-gastronomicznej oraz potrzebuje nowych rozwiązań istniejących problemów komunikacyjnych. Lidzbark Warmiński stara się zapewnić ciekawą ofertę turystyczną zarówno dla osób, które cenią zabytki, lubią zwiedzanie, ale też dla tych, którzy wolą wypoczywać aktywnie i tych, którzy swój urlop chcą przeznaczyć na relaks i odpoczynek w atrakcyjnym otoczeniu przyrodniczym, np. w Dolinie Symsarny (Obszar Krajobrazu Chronionego).

4. Lidzbark Warmiński jako miasto w sieci Cittaslow

Lidzbark Warmiński przystąpił do międzynarodowej sieci Cittaslow, szukając tu swojej szansy na uzyskanie wyraźniejszej pozycji m.in. na rynku turystycznym. W oficjalnym manifestie ruchu Cittaslow czytamy: „Życie w jednym z miast SLOW, a także zarządzanie nim, oznacza uznanie całości lokalnych zasobów materialnych i niematerialnych, środowiska przyrodniczego, krajobrazu naturalnego i miejskiego, dóbr historycznych, artystycznych i kulturalnych, także dotyczących działalności winiarskiej i gastronomicznej, aby umocnić lub też odbudować miejską tożsamość, naruszaną czasami przez zmiany w ostatnich dziesięcioleciach.”³ Docelowo oznacza to w dużym skrócie, że każde miasto powinno wypracować i promować wybrany aspekt funkcjonowania charakterystyczny tylko dla niego, jednocześnie kładąc nacisk na tożsamość lokalną oraz na różnorodność regionów. W przypadku Lidzbarka jest to w głównej mierze dziedzictwo historyczne. Miasto, które chce zostać członkiem Cittaslow musi spełnić szereg istotnych warunków, takich jak:

- dbałość o ochronę środowiska,
- starania o dobrą infrastrukturę miejską przez przywrócenie zabudowie miejskiej historycznych cech,
- zapewnienie wygodnego i funkcjonalnego życia mieszkańcom,
- tworzenie publicznych obszarów zieleni,
- dostosowanie przestrzeni w mieście do poruszania się osób niepełnosprawnych,
- troska o jakość produktów lokalnych przejawiająca się na przykład we wdrażaniu programów rozwijających smak czy też w przeprowadzaniu corocznych spisów typowych produktów,
- promowanie miasta i lokalnej turystyki, w tym gościnności, dobrego oznaczenia tras turystycznych itp. (Poczobut, 2010).

Wymienione warunki stwarzają dogodne podstawy do rozwoju istniejącego już w dużej mierze potencjału strukturalnego miasta. Przyczyniają się do budowania atrakcyjności turystycznej danej miejscowości.

³ www.cittaslow.pl (dostęp: 31.07.2016).

Niezwykle istotnym elementem rozwoju turystycznego miasta jest jego kapitał ludzki. Decyduje on o umacnianiu tożsamości nie tylko mieszkańców miasta, ale i regionu, budowaniu klimatu gościnności, różnorodności regionów i promocji miasta. Warto zatem zadbać o to, z czego owa tożsamość, duma i gościnność ma się wywodzić. To wiedza o miejscu zamieszkania sprawia, że mieszkańcy stają się jego aktywnymi i świadomymi ambasadorami, a zarazem rodzi się w nich poczucie tożsamości. Ono zaś kielkuje jako przywiązanie do miasta i chęć podejmowania działań na jego rzecz. To wiedza sprawia, że zwiększa się w społecznościach poczucie własnej wartości i ztraca się poczucie „prowincjonalności”. To wiedza sprawia, że turysta nie postrzega miejsca jedynie przez pryzmat stereotypowych określeń, takich jak „słońce”, „jeziora”, „lasy”. Kapitał ludzki to zatem inwestowanie w wiedzę – zajęcia edukacyjne, wspieranie oddolnych inicjatyw, dawanie poczucia, że każdy z nas, przy nakładzie pracy i wsparciu, może osiągnąć zamierzony cel. Kapitał ludzki to także inwestowanie w wysoko wykwalifikowaną kadrę (IT, przewodnicy, dział promocji), która ową wiedzę może w umiejętny i interesujący sposób przekazać zarówno mieszkańcom, jak i odwiedzającym region turystom.

Lidzbark Warmiński posiada dwóch licencjonowanych przewodników, dla których praca przewodnika nie jest głównym zajęciem zarobkowym. Jest to skromny potencjał, biorąc pod uwagę rozwijający się ruch turystyczny. Turystami odwiedzającymi miasto są nie tylko turyści polscy, ale i Niemcy, Rosjanie, Angielcy, Francuzi, Holendrzy, Japończycy i inni. Konieczne staje się przygotowanie wykwalifikowanej kadry, uzupełniającej obecny potencjał przewodników o tzw. przewodników miejskich, którzy w sposób przystępny, ale i jednocześnie profesjonalny, przekazywać będą zarówno wiedzę na temat dziedzictwa historycznego miasta, jak też udzielać rzeczowej informacji turystycznej na temat zaplecza turystycznego miasta, gminy i regionu. Tymi miejskimi przewodnikami mogą być zarówno emeryci, jak i młodzież szkolna, co niewątpliwie przyczyni się do pogłębienia ich własnej wiedzy o tzw. „małej ojczyźnie”, ale i wiedzy mieszkańców gminy. Przykładem dobrych rozwiązań w zakresie dyspozycyjnej obsługi przewodników są takie miasta jak Łława – Akcja „Sobota z przewodnikiem”, czy Olsztyn – Akcja „Przewodnik czeka”. Miasta te na stałe posiadają w swojej ofercie turystycznej bezpłatne zwiedzanie z przewodnikiem, adresowane nie tylko do turystów, ale również do mieszkańców. Tematyczne, bezpłatne, wycieczki przyciągają szerokie grono uczestników. Niezwykle istotne jest także zadbanie o fachową, rzetelną, publikację w formie przewodnika miejskiego, która jest często podstawowym źródłem wiedzy dla potencjalnego turysty; stanowi także doskonałe źródło promocji miasta i regionu.

Z punktu widzenia budowania kapitału ludzkiego oraz społecznego miasta należy podkreślić rolę, jakie już obecnie pełni i może pełnić w przyszłości przewodnik. Jest on promotorem sukcesów miasta w kontakcie z turystami oraz mieszkańcami miasta, edukatorem, informatorem, a także łącznikiem pomiędzy

władzami miasta a mieszkańcami. Dlatego też przewodnik powinien otrzymać bieżące informacje z miasta i gminy, np. na temat realizowanych projektów unijnych, inwestycji i planów rozwoju w sposób odpowiednio przygotowany. Przewodnik jest także istotnym źródłem wiedzy na temat potrzeb turystów z tytułu bezpośrednich kontaktów z nimi. Może on pełnić rolę konsultanta planowanych inwestycji związanych z rozwojem miasta i gminy. Warto podkreślić, że praca przewodnika polega na permanentnym zdobywaniu nowych informacji z różnych dziedzin. Takimi kanałami przepływu informacji i wiedzy są: cykliczne szkolenia w kole przewodników PTTK – Olsztyn oraz własna aktywność edukacyjna w zakresie zdobywania interesujących danych, np. z Internetu, poprzez własne kontakty zawodowe, udział w odpłatnych szkoleniach, przynależność własną do stowarzyszeń (np. Stowarzyszenie Prusów Prusaspira czy Stowarzyszenia Przyjaciół Muzeum Nowoczesności „Tartak” w Olsztynie). Obecnie przewodnicy nie biorą udziału w spotkaniach, wyjazdach tematycznych Cittaslow, a byłoby to istotnym uzupełnieniem wiedzy, która powinna być przekazywana turystom.

Dobrym przykładem w zakresie działań z zakresu edukacji regionalnej, ale również miejskiej, jest oferta Oranżerii Kultury skierowana do szerokiego grona mieszkańców i turystów, począwszy od grup przedszkolnych po seniorów. Oferowane są bezpłatne, atrakcyjne, warsztaty związane z dziedzictwem kulturowym, jak np. tradycje, obyczaje, obrzędy związane z dorocznymi świętami i obejmujące także tematyczne wycieczki edukacyjne z przewodnikiem. Dużą popularnością cieszyły się w tym roku takie warsztaty, jak np. „Ludzie kartki piszą”, „Książki mojego dzieciństwa”. Przygotowywane są wystawy cykliczne i okazjonalne, jak np. autorska wystawa Bohdana Butenki, „Salon Ilustratorów”, „Kapliczki warmińskie”, „Paralotnią nad warmińskim Lidzbarkiem”, „Słowem malowane” (impieza cykliczna, np. w 2016 roku ilustracje do poezji K.I. Gałczyńskiego malowały dzieci i młodzież z Lidzbarka Warmińskiego, Kiwit i Rogóza). Są one jedną z form atrakcyjnego spędzania czasu w mieście. Informacje o podejmowanych działaniach kulturalnych przekazywane są bezpośrednio do osób uczestniczących w zajęciach, np. studentów Uniwersytetu Trzeciego Wieku (stała grupa ok. 150 osób) oraz poprzez Internet. Oranżeria wypracowała także własny system kontaktów, tj. w zależności od rodzaju przedsięwzięcia informacja przekazywana jest zarówno w formie papierowej, jak i elektronicznej do grup docelowych, jakimi są np. muzycy, nauczyciele (np. poloniści), plastycy, turyści, młodzież, dyrektorzy szkół.

Zdaniem przewodników i regionalistów idealnym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie w szkołach i przedszkolach regularnych zajęć edukacji regionalnej, np. w postaci jednej godziny w miesiącu poświęconej wybranym zagadnieniom z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu i danej miejscowości. W przygotowaniu w ramach działań Oranżerii jest obecnie elementarz pt. „Mój pierwszy lidzbarski elementarz”, który zostanie wydany i rozpowszechniony we wszystkich bibliotekach szkolnych powiatu lidzbarskiego. Elementarz

zostanie opracowany (zilustrowany) przy pomocy przedszkolaków, uczestniczących w cyklu zajęć poświęconych historii, kulturze, przyrodzie miasta i regionu.

5. Cittaslow – wykorzystana szansa?

Trudno jest jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, jak funkcjonowanie miast w sieci Cittaslow przyczynia się do rozwoju potencjału turystycznego miasta Lidzbark Warmiński. Działania te nie są w żaden sposób przedstawiane w zwartej i przejrzystej formie, a kojarzą się mieszkańcom i opinii publicznej głównie z jednorazowymi wydarzeniami, jak np. Niedziela z Cittaslow. Można odnieść wrażenie, że brak jest dostatecznego informowania mieszkańców o samej sieci i jej ideach, a co za tym idzie powoduje to całkowite niezrozumienie jej założeń i negację potrzeby współdziałania ze strony mieszkańców. A przecież sieć bazuje w swym założeniu przede wszystkim na aktywności społeczności lokalnych i ich zaangażowaniu. W niewielkich miejscowościach o niewielkim zaangażowaniu społecznym to szczególnie istotna kwestia.

Z obserwacji wynika, że Lidzbarkowi Warmińskiemu, podobnie jak całemu regionowi Warmii i Mazur, brakowało do tej pory także jasnej i wyraźnie określonej strategii w zakresie rozwoju turystyki. Lidzbark stawia co prawda od niedawna na wypracowanie marki, jako miejscowości uzdrowiskowej, ale efektów tych działań będzie można spodziewać się dopiero w kilkuletniej i dalszej perspektywie. Droga do realizacji tych zamierzeń jest na razie w znacznej mierze na poziomie planowania. Potrzebna jest strategia, która będzie wyraźnie określać zamierzenia i cele, jasno określać role i opierać się na pełnym zrozumieniu zasobów turystycznych (strukturalnych i funkcjonalnych), a także kapitału ludzkiego i społecznego. Powstawanie strategii, w tym uwzględniającej miasto, jako uzdrowisko, powinno być poprzedzone wszechstronną konsultacją społeczną, tak by podejmowane działania zaspokajały jednocześnie potrzeby turystów i mieszkańców, nie szkodziły środowisku naturalnemu, przynosiły korzyści miastu i umacniały miejscową gospodarkę oraz lokalne społeczności (Gołembski, 2005). W ogromnej zaś części powinno być wspierane intensywną i klarowną kampanią informującą społeczność lokalną o konkretnych korzyściach i zobowiązaniach, jakie wynikają z przynależności do sieci Cittaslow.

Z zadowoleniem należy przyjąć fakt pojawienia się w marcu 2016 roku „Lokalnego Programu Rewitalizacji miasta Lidzbark Warmiński w ramach Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow”. Oznacza to, że gmina miejska przyjmuje do realizacji i staje się jednocześnie koordynatorem opracowanego i konkretnego programu działań, zmierzającego do realizacji najważniejszych założeń, wynikających z przynależności do sieci Cittaslow. „Dzięki działaniu *Rewitalizacja miast* wdrożone zostaną procesy, które przywrócą obszarom możliwość sprawnego działania poprzez zmianę struktury terenów, przywrócenie i umieszczenie nowych funkcji, a przede wszystkim

aktywizację tej przestrzeni i ich jakościowej zmianie. Wsparcie otrzymają projekty generujące wartość dodaną dla gospodarki, powiązane z powstawaniem miejsc pracy. Rewitalizacja (w szczególności centrów miast i zabytkowych dzielnic) realizowana będzie w jej trzech wymiarach: przestrzennym, społecznym i gospodarczym. Oznacza to wspieranie wszystkich jej elementów: zagospodarowanie pustych przestrzeni, poprawa funkcjonalności ruchu kołowego i pieszego oraz estetyki przestrzeni publicznych, tworzenie stref bezpieczeństwa i zapobieganie przestępczości, nadanie obiektom zdegradowanym funkcji kulturalnych i edukacyjnych, renowacja budynków o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym, przebudowa lub remonty publicznej infrastruktury dla rozwoju funkcji turystycznych, rekreacyjnych i sportowych połączonych z działalnością gospodarczą oraz tworzenie warunków lokalowych i infrastrukturalnych do rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości. Działanie to będzie realizowane w miastach o wysokim i przeciętnym potencjale rozwojowym, zlokalizowanych w uznanych i potencjalnych rejonach turystycznych w województwie⁴.

To dobry i niezbędny krok, choć wiadomo, że rewitalizacja miast jest procesem niezwykle złożonym i długotrwałym. Jej przygotowanie i rozpoczęcie jest także trudne w realizacji, a efekty stają się widoczne dopiero po wielu latach działania.

6. Podsumowanie

Przynależność do sieci Cittaslow jest niewątpliwie szansą i istotnym elementem mogącym pozytywnie wpłynąć na rozwój potencjału turystycznego niewielkich miejscowości jak Lidzbark Warmiński. Zatwierdzenie przez Radę Miejską programu rewitalizacyjnego w ramach Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow jest ważnym krokiem w tym kierunku, jednak efektów tych działań spodziewać się będzie można dopiero w perspektywie wielu lat. Wdrożenie planów będzie także wymagało od lokalnych władz sporego wysiłku, a ten żmudny proces powiedzie się tylko wtedy, jeśli w odpowiednim stopniu zostanie zaangażowana w niego społeczność lokalna. Bez zaangażowania mieszkańców i wsparcia dla inicjatyw oddolnych nie będzie można w pełni wykorzystywać tkwiącego w regionie potencjału turystycznego. Warto go wykorzystać i wzmacniać z obopólną korzyścią dla mieszkańców i serdecznie przyjmowanych gości.

⁴ <http://rpo.warmia.mazury.pl> (dostęp: 31.07.2016).

Literatura

- Balińska A. (red.), (2009), *Potencjał turystyczny regionów*, Wydawnictwo FAPA, Warszawa.
- Szymczak M. (1979), *Słownik Języka Polskiego*. PWN, Warszawa.
- Gołębski G. (red.) (2005), *Kompendium wiedzy o turystyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Meyer B. (red.), (2010), *Potencjał turystyczny. Zagadnienia przestrzenne*, Zeszyty Naukowe Nr 590, Ekonomiczne Problemy Usług Nr 52, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin.
- Gruszecka-Tieśluk A. (2013), *Sieć Cittaslow – strategią rozwoju małych miast w Polsce?* Studia Ekonomiczne/Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, nr 144, cz. 2, Nowoczesne instrumenty polityki rozwoju lokalnego – zastosowanie i efekty w małych miastach.
- Poczobut J. (2010), *Działania rewitalizacyjne w miasteczkach polskiej krajowej sieci miast Cittaslow*, Zarządzanie Publiczne 1-2(9-10), Zeszyty Naukowe Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

BUILDING TOURISM POTENTIAL OF LIDZBARK WARMINSKI WITHIN THE NETWORK OF CITTASLOW

Tourism is now one of the fastest growing fields of human life, which activates many areas of human activity: social, environmental or economic. In modern times, marked by extraordinary pace of development of civilization and the rapid course of globalization, small cities like Lidzbark Warminski are looking for ways to exploit their potential and thus contribute to improving the quality of life of their inhabitants. Most of these small towns are affected by similar socio-economic problems. Located in the "countryside" away from the big world, they are slowly starting to notice the undeniable advantages which are missed in a big-city life. And by putting emphasis on this uniqueness, towns like Lidzbark Warminski, decided to join the network of cities according to the philosophy of Cittaslow – Network of Cities of the Good Life. Implementation of the idea of Cittaslow can undoubtedly contribute to the development of the tourism potential of these places according to the principle of investing in the locality, highlighting and building identity and caring for the environment. But not always noticing the structural and functional potential is equivalent to its effective use. The article presents the tourism potential of the city of Lidzbark Warminski and its use from the perspective of a city dweller and many years of practice of a guide of the Warmia-Mazury province.

Keywords: tourist potential, tourist attractions, cultural identity, a network of Cittaslow towns.

**Aleksandra Kozicka, Angelika Mikołajczyk
Mateusz Piasecki i zespół¹**

Badania opinii mieszkańców Lidzbarka Warmińskiego pod kątem wybranych aspektów jakości życia

Opracowanie zawiera wyniki badań terenowych przeprowadzonych w Lidzbarku Warmińskim w kwietniu i w maju 2016 roku przez Studenckie Koło Naukowe Gospodarki Przestrzennej Cirkula, działające przy Kolegium Gospodarki Przestrzennej Politechniki Łódzkiej. Celem badań było poznanie opinii mieszkańców na temat jakości życia w mieście, ze szczególnym zwróceniem uwagi na kwestie bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz czystości miasta. Respondenci reprezentowali różne grupy wiekowe i zawodowe. Uzyskano ok. 110 ankiet. Ogólny poziom jakości życia w Lidzbarku Warmińskim został oceniony przez mieszkańców dość dobrze. Według badanych miasto zmienia się na lepsze. Do najistotniejszych sytuacji problemowych, dotyczących jakości życia w mieście, ankietowani zaliczyli: trudniejsze warunki mieszkaniowe, zniszczone budynki, niebezpieczne ulice/skrzyżowania, braki oświetlenia, braki zieleni lub zaniedbane obszary zieleni, zanieczyszczone środowisko, braki przestrzeni publicznych (integracja, odpoczynek), braki oznakowań informacyjnych w mieście. W wyniku badań stworzono dwie mapy obrazujące występowanie wybranych obszarów problemowych. Problemy związane z czystością miasta dotyczą głównie braku pojemników na śmieci, zbyt rzadkiego wywożenia śmieci i nieczystości pozostawianych przez zwierzęta domowe. Rozwiązania omawianych aspektów respondenci upatrują przede wszystkim w edukacji oraz usprawnieniach systemowych. Natomiast wzrost poczucia bezpieczeństwa powinny zapewnić wzmożone patrole służb porządkowych i reakcje służb porządkowych.

Słowa kluczowe: jakość życia, bezpieczeństwo publiczne, czystość miasta.

¹ A. Kozicka, A. Mikołajczyk, P. Cieślak, W. Kopera, inż. A. Kowalska, K. Nowak, M. Piasecki, J. Tomaszewska, S. Wojtczak. SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula, Kolegium Gospodarki Przestrzennej, Politechnika Łódzka, al. Politechniki 6, 90-924 Łódź, e-mail: skn.cirkula@gmail.com

1. Wprowadzenie

Miasto Lidzbark Warmiński systematycznie wdraża wymagania związane z jego przynależnością do Miast Dobrego Życia, czyli sieci miast Cittaslow. Istotą rozwoju tych miast jest podwyższanie jakości życia mieszkańców.

Opinie mieszkańców na temat jakości życia w mieście oraz występowania w nim obszarów problemowych są niezbędnym elementem partycypacyjnego kształtowania rozwoju Lidzbarka Warmińskiego w odniesieniu do takich kryteriów certyfikacyjnych miast Cittaslow jak: polityka energetyczna i środowiskowa, polityka jakości miejskiej i polityka infrastrukturalna. Badania podjęte zostały przez 9-osobowy zespół studentów, należących do Studenckiego Koła Naukowego Gospodarki Przestrzennej Cirkula, na podstawie porozumienia pomiędzy Urzędem Miejskim w Lidzbarku Warmińskim a Kolegium Gospodarki Przestrzennej Politechniki Łódzkiej.

2. Metodologia badań

Celem badań było poznanie opinii mieszkańców na temat jakości życia w mieście, ze szczególnym zwróceniem uwagi na kwestie bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz czystości miasta. Zadaniem zespołu badawczego było uzyskanie minimum 100 ankiet. Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety. Pytania dotyczyły omawianych problemów, miejsca ich występowania oraz proponowanych rozwiązań. Większość z nich miała charakter otwarty. Część pytań w ankiecie została zaproponowana przez Urząd Miejski w Lidzbarku Warmińskim.

Badania zostały przeprowadzone w dwóch etapach: pilotażowe (terenowe) w dniach 17-19.04.2016 r. we wskazanych przez UM miejscach – ul. Powstańców Warszawy i Plac Wolności, w dniach 26-29.05.2016 r. Badania pilotażowe miały na celu sprawdzenie poprawności przygotowania kwestionariusza ankiety dla celów dalszych badań terenowych. Przeprowadzono 23 wywiady z respondentami, głównie z urzędnikami różnych instytucji publicznych. Zrealizowane ankiety zostały uwzględnione w ogólnej liczbie przeprowadzonych badań ankietowych.

W wyniku wywiadu zdecydowano o pozostawieniu zakresu badawczego bez zmian. Dla potrzeb badań zasadniczych podczas prac zespołu w maju 2016 roku podzielono zakres badawczy na dwie odrębne części, tj.: na dotyczącą bezpieczeństwa i porządku publicznego (część I – 110 ankiet) oraz czystości miasta (część II – 109 ankiet). Wzięto bowiem pod uwagę maksymalny czas, jaki może poświęcić jedna osoba na udzielenie odpowiedzi.

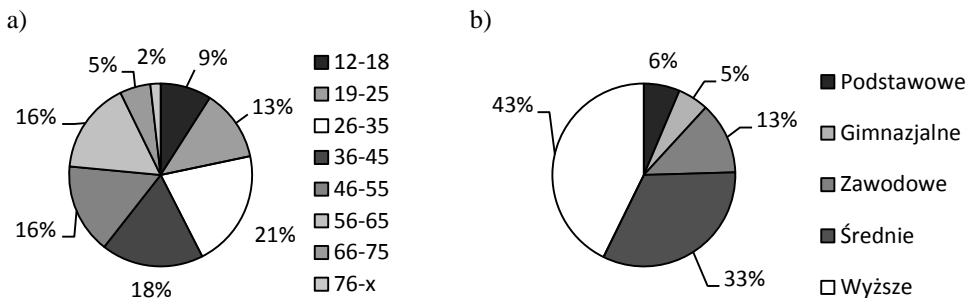
Miejscem przeprowadzania ankiet był pl. Wolności i ul. Powstańców Warszawskich. Wstępne wyniki badań prezentowane były w dniu 29.05. br. na spotkaniu w Domu Środowisk Twórczych z mieszkańcami miasta, z radnymi miasta i pracownikami Urzędu Miejskiego. W spotkaniu uczestniczył w-ce Burmistrz Miasta – Sebastian Kuźniewski.

3. Wyniki badań i ich analiza

W związku z przeprowadzeniem w sumie dwóch odrębnych ankiet profil ankietowanych opracowano dla każdej grupy respondentów. Profile te są do siebie podobne. Wynika to z tego, że zdecydowana większość respondentów udzieliła odpowiedzi na pytania zarówno z ankiety dotyczącej bezpieczeństwa i porządku publicznego, jak i czystości miasta. Poniżej przedstawiony został profil z I części ankiety.

3.1. Charakterystyka społeczno-demograficzna

W ankiecie na temat bezpieczeństwa i porządku publicznego wzięło udział 110 respondentów, w tym 55% osób stanowiły kobiety, a 45% mężczyźni. Osoby młode stanowiły 43% ankietowanych (12-35 lat). W strukturze wiekowej znaczące były grupy osób w wieku: 26-35 lat (21%), 36-45 lat (18%) oraz 46-55 lat i 56-65 lat (po 16%). W grupie respondentów były osoby w wieku poprodukcyjnym – łącznie 7% oraz osoby bardzo młode i młodzież w wieku 12-18 (9% ogółu osób). Dominowały osoby z wyższym i średnim wykształceniem, odpowiednio 43% i 33% (rys. 1). Ankietowanymi były osoby pochodzące głównie z Lidzbarka Warmińskiego, z czego 57% z nich mieszkało poza centrum miasta. Dwie osoby (ok. 2% badanych) pochodzą z okolicznych miejscowości.

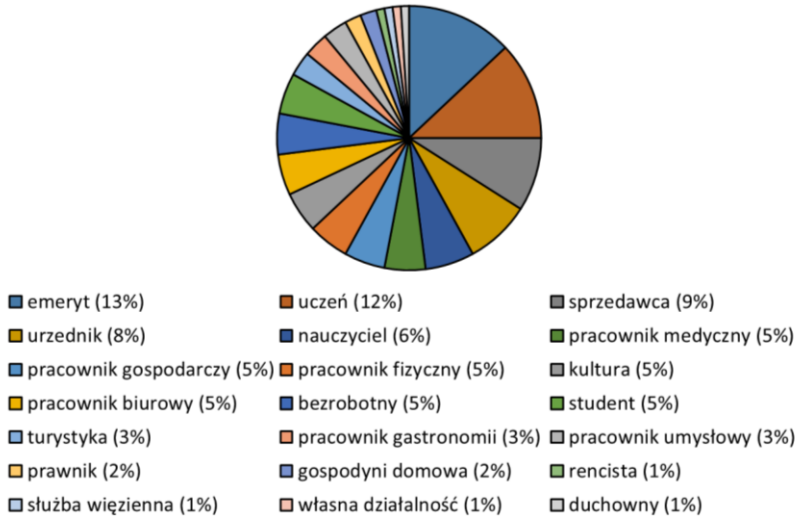

Rys. 1. Profil respondentów – badania dotyczące bezpieczeństwa i porządku publicznego: a) wiek ankietowanych, b) wykształcenie ankietowanych

Źródło: Kozicka i in., 2016, s. 5.

Struktura zawodowa respondentów przedstawia się w następujący sposób (rys. 2): największą grupę stanowili emeryci (13%) oraz uczniowie (12%). W badaniu wzięli także udział sprzedawcy (9%), urzędnicy (8%), nauczyciele (6%), pracownicy medyczni (5%), pracownicy gospodarczy (5%), pracownicy fizyczni (5%), osoby pracujące w kulturze (5%), pracownicy biurowi (5%), bezrobotni (5%), studenci (5%), osoby zatrudnione w turystyce (3%), pracownicy gastronomii (3%), pracownicy umysłowi (3%), prawnicy (2%), gospodyni

domowa (2%), renciści (1%), służba więzienna (1%), osoby z własną działalnością (1%) oraz duchowni (1%).

Rys. 2. Struktura aktywności zawodowej respondentów – badania bezpieczeństwa i porządku publicznego

Źródło: Kozicka i in., 2016, s. 5.

W części ankiety dotyczącej czystości miasta wystąpiło kilka dodatkowych grup zawodowych: publiczne służby porządkowe (5%) i recepcjonista (1%), wśród ankietowanych nie pojawili się natomiast pracownicy służby więziennej oraz gospodynie domowe.

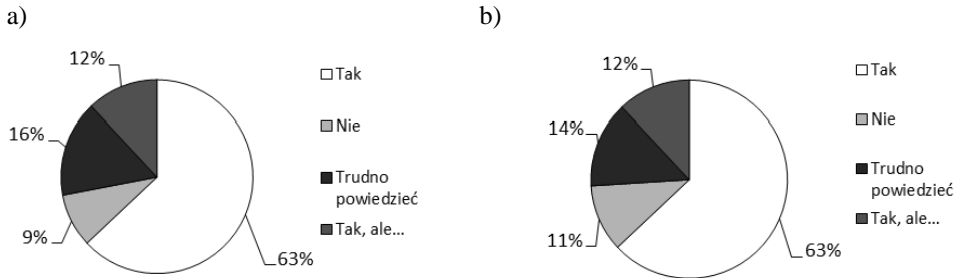
3.2. Lidzbark Warmiński jako miejsce do życia w opinii mieszkańców

Zdaniem 63% ankietowanych miasto Lidzbark Warmiński jest dobrym miejscem do życia. Co trzeci badany (37%) nie podzielał tego zdania lub miał inną opinię (rys. 3). Uzyskano następujące wypowiedzi:

- trudno powiedzieć (16%, a więc o 2% więcej niż w ankiecie dotyczącej czystości w mieście),
- tak, ale... (12%) – „tylko dla osób z pracą” (3 uwagi), „brak perspektyw” (2 uwagi), „nie ma miejsc pracy” (2 uwagi), „nie pod względem ekonomicznym” (1 uwaga), „dla starszych ludzi” (1 uwaga), „nie dla pijaków” (1 uwaga),
- nie (9%, a więc o 2% mniej niż w ankiecie dotyczącej czystości w mieście).

W przypadku respondentów uczestniczących w ankiecie nt. czystości miasta, 14% z nich stwierdziło, że trudno im jest coś powiedzieć, a odpowiedź „nie” zadeklarowało 11% ankietowanych. Dla 12% badanych odpowiedź „tak, ale...” zawierała następujące uwagi: „tylko dla osób z pracą” (3 osoby), „dla

starszych ludzi” (3 osoby), „brak perspektyw” (2 osoby), „nie ma miejsc pracy” (1 osoba), „nie pod względem ekonomicznym” (1 osoba).

Rys. 3. Lidzbark Warmiński jest dobrym miejscem do życia: a) badania bezpieczeństwa i porządku publicznego, b) badania dotyczące czystości miasta

Źródło: Kozicka i in., 2016, s. 8.

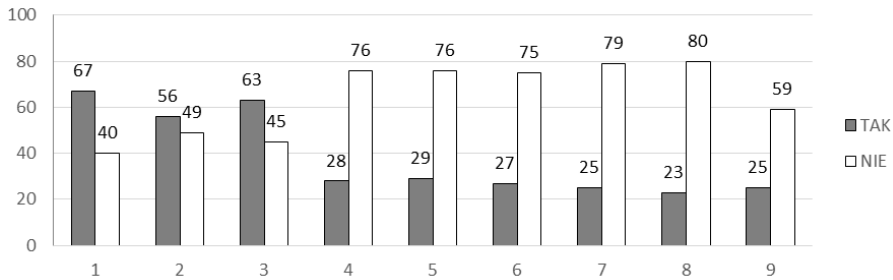
3.3. Wyniki badań dotyczące bezpieczeństwa i porządku publicznego

Ten etap badań realizowany był zgodnie z częścią I kwestionariusza ankiety. Respondenci zostali zapytani o to, jakie obszary dotyczące jakości życia w mieście uważają obecnie za szczególnie problemowe. Wskazanymi przez nich obszarami problemowymi, spośród zawartych w ankiecie, były w szczególności:

- bardziej zniszczone budynki – 67 osób (ok. 61%),
- trudniejsze warunki mieszkaniowe: – 56 osób (ok. 51%),
- niebezpieczne ruchliwe ulice/skrzyżowania – 63 osoby (ok. 57%).

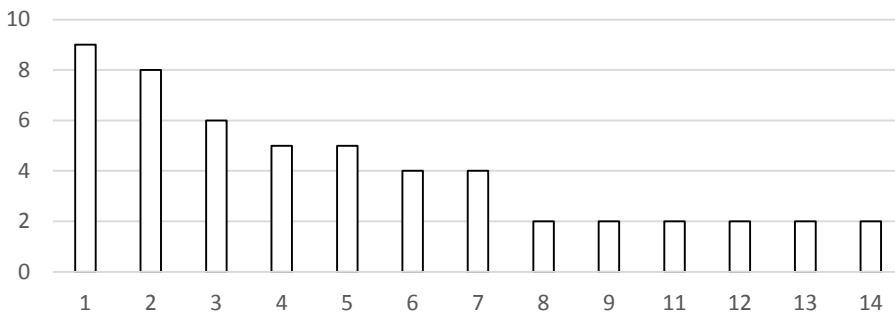
Pozostałe odpowiedzi na „tak” i „nie” ilustruje rys. 4. Miejscami występowania powyższych obszarów problemowych są w przypadku:

1. Bardziej zniszczonych budynków (rys. 5): okolice Wysokiej Bramy (9 osób), ul. Kajki (8 osób), ul. Powstańców Warszawy (6 osób), ul. Konstytucji 3 Maja (5 osób), ul. Wyszyńskiego (5 osób), ul. Kasprowicza (4 osoby), ul. Wiejska (4 osoby), os. Astronomów (3 osoby), baraki koło żwirowni (2 osoby), ul. Reja (2 osoby), ul. Spółdzielców (2 osoby), Stare Miasto (2 osoby), ul. Warmińska (2 osoby), ul. Hoża (2 osoby), przy murach – ul. Wiślana (2 osoby). Pojedyncze wypowiedzi dotyczyły: centrum, pl. Wolności, okolic zamku, murów kościoła farnego, dworca, mostu Bartoszyckiego, budynków nad Łyną w stronę mleczarni oraz ulic: Młyńskiej przy amfiteatrze, Krzywej, Armii Krajowej, Lipowej, Pięknej, Szwoleżerów, Orła Białego, Kopernika, Mazurskiej, Poniatowskiego a także os. Zygląg.

Rys. 4. Obszary problemowe dotyczące jakości życia w mieście: 1. Bardziej zniszczone budynki, 2. Trudniejsze warunki mieszkaniowe, 3. Niebezpieczne ruchliwe ulice/skrzyżowania, 4. Braki oświetlenia, 5. Braki zieleni/zaniedbane obszary zieleni, 6. Bardziej zanieczyszczone środowisko (np. smog, spaliny), 7. Brak przestrzeni publicznych (integracja, odpoczynek), 8. Brak oznakowań informacyjnych w mieście, 9. Inne

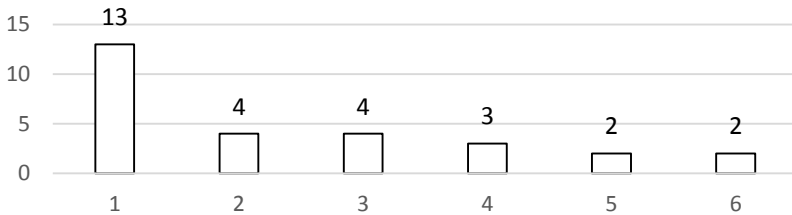
Źródło: opracowanie A. Kozicka.

Rys. 5. Miejsca występowania bardziej zniszczonych budynków w mieście: 1. Okolice Wysokiej Bramy, 2. ul. Kajki, 3. ul. Powstańców Warszawy, 4. ul. Konstytucji 3 Maja, 5. ul. Wyszyńskiego, 6. ul. Kasprowicza, 7. ul. Wiejska, 8. Baraki k/żwirowni, 9. ul. Spółdzielców, 10. ul. Warmińska, 11. ul. Hoża, 12. Przy murach – ul. Wiślana, 13. ul. Reja

Źródło: opracowanie A. Kozicka.

2. Trudniejszych warunków mieszkaniowych (rys. 6): ulice – Wyszyńskiego (13 osób), Kajki (4 osoby), Konstytucji 3 Maja (4 osoby), baraki koło żwirowni (3 osoby), Wysoka Brama (2 osoby), całe miasto (2 osoby). Pojedyncze wypowiedzi wskazywały też: centrum, obrzeża miasta, Pilnik oraz ulice: Powstańców Warszawy, Armii Krajowej (barak czynszowy), Dębową, ul. Lipową, Kasprowicza, Mazurską, Kalinowskiego.

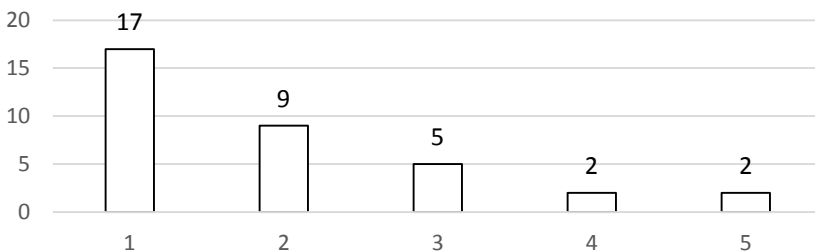

Rys. 6. Miejsca występowania trudniejszych warunków mieszkaniowych w mieście:

1. ul. Wyszyńskiego, 2. ul. Kajki, 3. ul. Konstytucji 3 Maja, 4. Baraki k/żwirowni,
5. Wysoka Brama, 6. Całe miasto

Źródło: opracowanie A. Kozicka.

3. Miejsc niebezpiecznych, tj. ruchliwych ulic/skrzyżowań (rys. 7, rys. 15): skrzyżowanie ul. Wyszyńskiego/Bartoszycka/Orla Białego (17 osób), ul. Wyszyńskiego (9 osób), koło Urzędu Gminy (ul. Mławska) (5 osób), skrzyżowanie ul. Poniatowskiego/Olsztyńska (2 osoby), centrum (2 osoby). Pojedynczo wymieniane były również: rondo przy Bartoszyckiej, Lipowa/Wysoka Brama, skrzyżowanie ul. Poniatowskiego/Szwolężerów, wiadukt na os. Astronomów, wyjazd z miasta na os. Astronomów, ul. Mławska, ul. Spółdzielców – koło zajazdu Myśliwskiego, ul. Ogrodowa, ul. Kościuszki, Olsztyńska, Wiejska, ul. Świętochowskiego, ul. Reja.

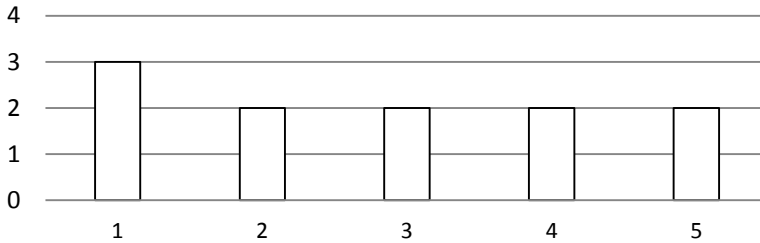

Rys. 7. Miejsca występowania niebezpiecznych ruchliwych ulic/skrzyżowań w mieście:

1. Skrzyżowanie Wyszyńskiego/Bartoszycka/Orla Białego, 2. ul. Wyszyńskiego,
3. Okolice Urzędu Gminy (ul. Mławska), 4. Skrzyżowanie Poniatowskiego/Olsztyńska,
5. Centrum

Źródło: opracowanie A. Kozicka.

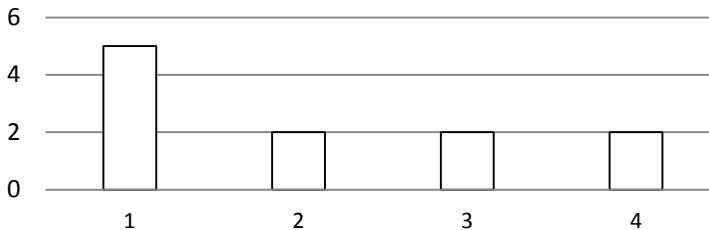
4. Braków w oświetleniu (rys. 8, rys. 15): ścieżka nad Łyną (3 osoby), w centrum miasta połowa latarni nie świeci (2 osoby), przejścia dla pieszych (2 osoby), os. Astronomów – koło fontanny (2 osoby), całe miasto – na ulicach (2 osoby). Pojedynczo wskazane zostały lokalizacje: przy całej fosie, przejazdy przez tory kolejowe, most na Gdańskiej, obok Szkoły nr 3, czasem na Rynku, ul. Olsztyńska, ul. Dąbrowskiego, ul. Bartoszycka, ul. Wyszyńskiego, ul. Orla Białego, ul. Kopernika (parking), os. Kromera.

Rys. 8. Miejsca występowania braków oświetlenia w mieście: 1. Ścieżka nad Łyną, 2. W centrum miasta połowa latarni nie świeci, 3. Przejścia dla pieszych, 4. Os. Astronomów – koło fontanny, 5. Całe miasto – na ulicach

Źródło: opracowanie A. Kozicka.

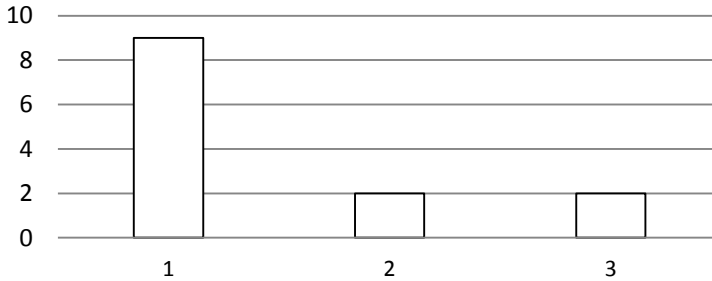
5. Miejsc, w których brakuje zieleni lub jest ona zaniedbana (rys. 9): ścieżka nad Łyną (5 osób) oraz dolina Symsarny, ul. Powstańców Warszawy i Sucha Fosa (po 2 osoby). Wśród pojedynczych wskazań znalazły się: centrum miasta, Plac Wolności, okolice amfiteatru, place zabaw – małe zacienienie, skarpa przy Orła Białego, brak drzew w parku – „ponieważ wycieli”, rów ścieków, ul. 11 Listopada, ul. Kolejowa (szyny), os. Zygląg.

Rys. 9. Miejsca występowania braków zieleni/zaniedbanych obszarów zieleni w mieście: 1. Na ścieżce nad Łyną, 2. Dolina Symsarny, 3. ul. Powstańców Warszawy, 4. Sucha Fosa

Źródło: opracowanie A. Kozicka.

6. Bardziej zanieczyszczonego środowiska (rys. 10, rys. 16): Polmlek – mleczarnia (9 osób), nad rzekami (2 osoby), ul. Wiejska (2 osoby). Wskazania pojedyncze dotyczą: starych domów na ul. Kasprowicza, mieszkań komunalnych, obrzeży miasta – domki, oczyszczalnia. proszkownia, ul. Dantyszka (palenie stolarskich odpadów), ul. Kopernika, ul. Krucza (zimą), ul. Bartoszycka, os. Bartoszyckie.

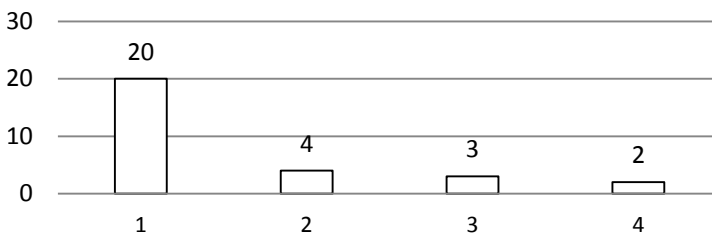

Rys. 10. Miejsca występowania bardziej zanieczyszczonego środowiska (np. smog, spaliny) w mieście: 1. Polmlek – mleczarnia, 2. Nad rzekami, 3. ul. Wiejska

Źródło: opracowanie A. Kozicka.

7. Braku przestrzeni publicznych – rzadko wskazywane były konkretne miejsca. Trzy osoby uważały, że przy ścieżce nad Łyną brakuje miejsca do integracji czy odpoczynku. Centrum miasta wskazano dwukrotnie, jednak w dwóch przeciwstawnych opiniach: za mało ławek w centrum oraz brak rekreacji – są tylko ławki. Pozostałe, indywidualne, wskazania obejmowały: całe miasto, osiedla, obrzeża, przy zamku, ul. Wiejska, os. Zygląg (brak placu zabaw dla dzieci), nad fosą koło zamku (brak amfiteatru).

8. Braku oznakowań informacyjnych (rys. 11, rys. 16): centrum (20 osób), brak oznakowań zabytków (4 osoby), całe miasto – brak ulicznych oznakowań (3 osoby), przy ścieżce nad Łyną (2 osoby). Pojedynczo wymieniano również: całe miasto, poza centrum, restauracje, dworzec, Termy Warmińskie, przy Wysokiej Bramie.

Rys. 11. Miejsca występowania braków oznakowań w mieście: 1. Centrum, 2. Brak oznakowań zabytków, 3. Całe miasto – brak ulicznych oznakowań, 4. Przy ścieżce nad Łyną

Źródło: opracowanie A. Kozicka.

Do obszarów problemowych dotyczących miasta, ankietowani zaliczyli także:

- brak toalet publicznych (4 osoby),
- stan infrastruktury: kocie łby na deptaku, chodniki na osiedlach, rozkopany amfiteatr, brak parku cross fit, nie ma bieżącej wody (4 osoby),

- bieda, bezrobocie, brak zatrudnienia dla młodych po szkole – miasto emerytów i rencistów (3 osoby),
- brak miejsc dla dzieci (2 osoby),
- brak sygnalizacji świetlnej w całym mieście (2 osoby),
- brak/zbyt mała ilość miejsc parkingowych w centrum miasta (2 osoby),
- patologia – alkoholizm, za mało funkcjonariuszy straży miejskiej,
- brak komunikacji miejskiej,
- brak budów,
- ścieżka rowerowa nad Łyną – kawałek niezabezpieczony, można wpaść do rzeki,
- bezpodstawna wycinka drzew,
- negatywne nastawienie ludzi do zmian,
- brak śmietników,
- hałas.

W swoim miejscu zamieszkania zdecydowana większość respondentów – 83%, czuje się bezpiecznie. Co piąta osoba ma negatywną opinię na ten temat.

Trochę gorzej wygląda sytuacja w przypadku „innych miejsc w mieście”. Niewiele ponad połowa osób (53%) odpowiedziała że czuje się bezpiecznie poza najbliższą okolicą swojego domu czy mieszkania. Pozostałe 47% była przeciwnego zdania. Część osób wskazała miejsca, które według nich są niebezpieczne:

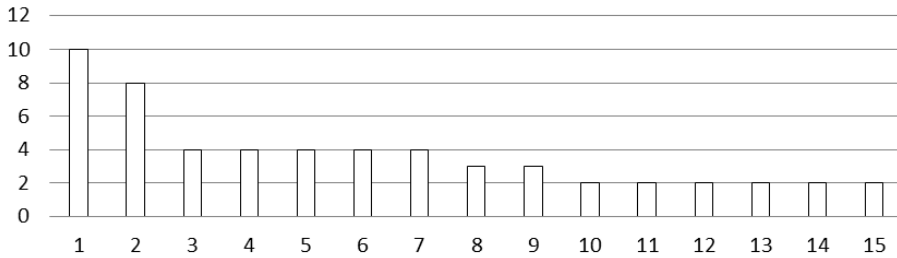
- centrum (4 osoby – ok. 4%),
- ul. Powstańców Warszawy, pl. Wolności, ul. Wiejska (po 2 osoby – ok. 2%),
- os. Kopernika, most przy Bartoszyckiej, Pilnik, ul. Kalinowskiego, ul. Lipowa, pl. Młyński (po 1 osobie – ok. 1%).

Zdaniem mieszkańców niebezpieczne miejsca w mieście to (rys. 12, rys. 15):

- schody koło LDK (10 osób),
- ul. Wiejska (8 osób),
- ul. Wyszyńskiego, Pilnik, dawne torowisko, Plac Młyński, nabrzeże rzeki Łyny (po 4 osoby),
- ulice Słowackiego i Powstańców Warszawy (po 3 osoby),
- okolice Wysokiej Bramy, ul. Kajki, ul. Dantyszka, ul. Zielona, obrzeża miasta oraz Plac Wolności (po 2 osoby).

Wśród innych miejsc niebezpiecznych wymieniono ulice: Mickiewicza 10A, Leśną, Kopernika, Bartoszycką, Orła Białego (skrzyżowanie z Wyszyńskiego), Kalinowskiego, Wodną, Krzywą, Konstytucji 3 Maja, a także stację PKP i okolice dworca, skatepark za rynkiem, targowisko nocą, mostek przy LDK, most Bartoszycki, park przy moście, dolinę Symsarny, okolice fary, nieoświetlone uliczki i zaułki, tyły bocznych uliczek w centrum, miejsce za sklepem PPS obok Rossmanna, okolice salonów z grami hazardowymi, okolice komendy, os. Astronomów – działki, domki dla kajakarzy, ogólnie pojmowane centrum, ścieżkę rowerową na Wielochowo, baraki.

Spośród ankietowanych 7 osób (6%) nie potrafiło wskazać jednoznacznej lokalizacji, natomiast 16 osób (15%) nie zauważyło takowych miejsc w mieście.

Rys. 12. Niebezpieczne miejsca w mieście: 1. Schody koło LDK, 2. ul. Wiejska, 3. ul. Wyszyńskiego, 4. Pilnik, 5. Dawne torowisko, 6. Plac Młyński, 7. Nabrzeże rzeki Łyny, 8. ul. Słowackiego, 9. ul. Powstańców Warszawy, 10. Okolice Wysokiej Bramy, 11. ul. Kajki, 12. ul. Dantyszka, 13. ul. Zielona, 14. Obrzeża miasta, 15. Plac Wolności

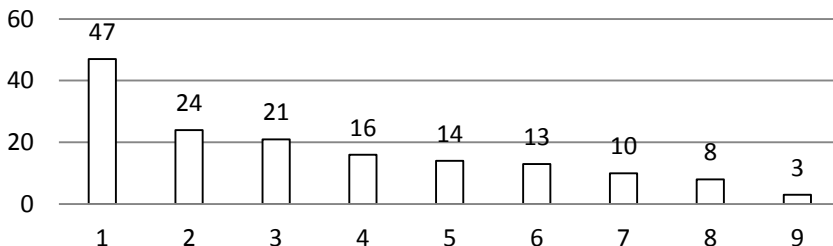
Źródło: opracowanie A. Kozicka.

Wymieniane przez mieszkańców niebezpieczne miejsca wiążą się z różnymi zagrożeniami (rys. 13):

- 52% ankietowanych dostrzega problem uzależnień – pijaństwo (43%) i narkomania (9%),
- 31% widzi niebezpieczeństwa wynikające z braku patroli (różnych), w tym brak patroli straży miejskiej dostrzega 12% ankietowanych,
- 22% badanych uważa, że w tych miejscach jest strach chodzić,
- 22% wskazuje na brak porządku publicznego, w tym przestępczość (15%), złodziejstwo (7%),
- 13% wiąże to ze zjawiskiem tzw. marginesu społecznego,
- 3% wskazuje na nadmierny ruch samochodowy w mieście.

Wymieniane były również inne zagrożenia, takie jak:

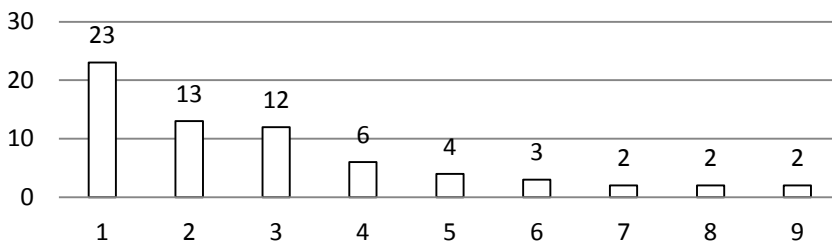
- zaczepki (2 osoby), pobicia (2 osoby) oraz
- pojedyncze wskazania: rozboje, napady na osoby starsze, niedostosowanie lokali do mieszkańców, dewastacja mieszkań, poprawczak, patologia społeczna, żebracy, hałas, brak oświetlenia. Zdaniem 10% badanych w mieście nie ma zagrożeń, natomiast 6% respondentów nie ma zdania na ten temat.

Rys. 13. Zagrożenia związane z niebezpiecznymi miejscami w mieście: 1. Pijaństwo, 2. Strach chodzić, 3. Brak patroli, w tym Policji, 4. Przestępczość, 5. Margines, 6. Brak patroli Straży Miejskiej, 7. Narkomania, 8. Złodziejstwo, 9. Nadmierny ruch samochodowy

Źródło: opracowanie A. Kozicka.

Najczęściej proponowanym przez ankietowanych rozwiązaniem problemów związanych z bezpieczeństwem i porządkiem publicznym (rys. 14) było zwiększenie patroli Policji (23 osoby) oraz zwiększenie efektywności służb mundurowych (13 osób). Cztery osoby wskazały na potrzebę zwiększenia patroli Straży Miejskiej, a dwie osoby na ich większe zaangażowanie. Na trzecim miejscu wśród najczęściej wymienianych rozwiązań znalazł się monitoring miejsc publicznych – 12 osób. Poza działaniami kontrolnymi oraz poprawą infrastruktury w zakresie oświetlenia respondenci wskazali też na inne formy kreowania bezpieczeństwa publicznego, takie jak: edukacja, zwiększenie liczby miejsc rekreacji sportowej i placów zabaw dla dzieci.

Rys. 14. Rozwiązania problemów związanych z bezpieczeństwem i porządkiem publicznym w mieście: 1. Więcej patroli, w tym Policji, 2. Reakcje SM i Policji na występki, 3. Monitoring, 4. Dodatkowe oświetlenie, 5. Więcej patroli Straży Miejskiej, 6. Więcej miejsc rekreacji sportowej, 7. Edukacja, 8. Place zabaw dla dzieci, 9. Większe zaangażowanie Straży Miejskiej

Źródło: opracowanie A. Kozicka.

Wśród innych propozycji znalazły się następujące wypowiedzi:

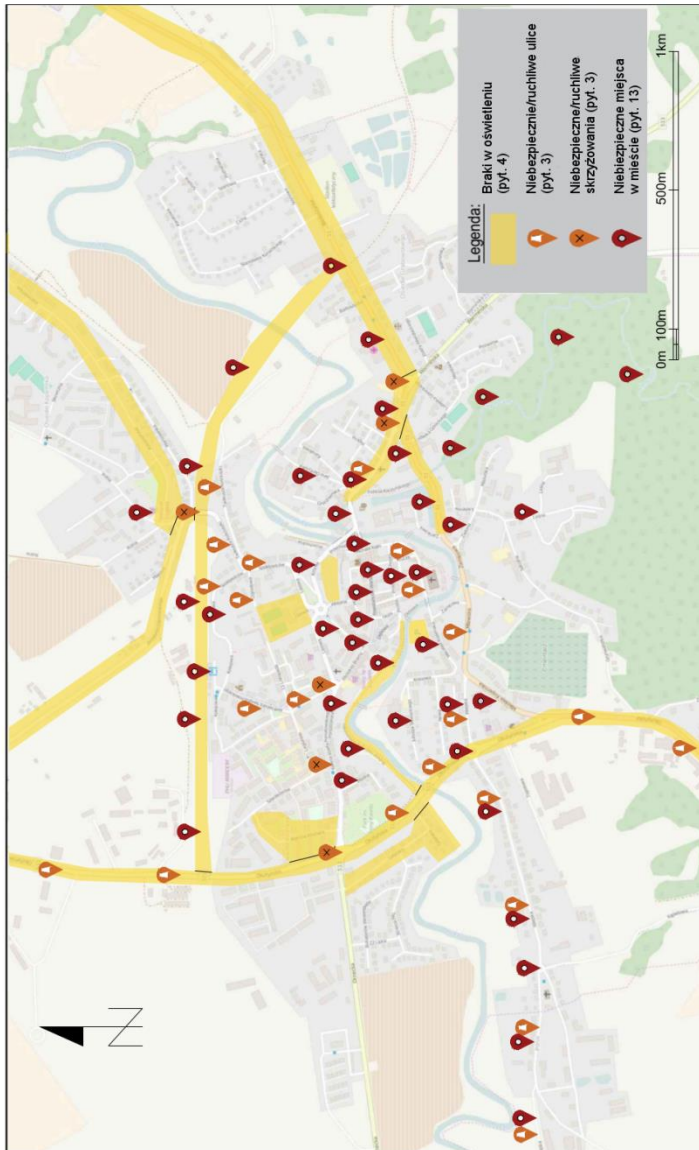
- więcej przestrzeni publicznych; wprowadzić miejsca do odpoczynku na osiedlach; zrobić ścieżkę rowerową na nieczynnym torowisku;
- dotyczące bezpieczeństwa na drogach: sygnalizacja świetlna na przejściach; na skrzyżowaniu ul. Wyszyńskiego i Orła Białego zrobić sygnalizację świetlną lub „postawić bezrobotnego na przejściu dla pieszych” (zatrudnienie bezrobotnego do zatrzymywania ruchu na przejściu dla pieszych); wprowadzić rondo przy Orła Białego/Wyszyńskiego; wprowadzenie ograniczenia prędkości; wstawienie barierek na ścieżce rowerowej koło Bramy;
- karamie; margines – do ośrodków i poprawczaków; wykluczenie marginesu z życia codziennego;
- odnowić elewacje zabytkowe na deptaku; zadbać o Bramę;
- bezrobotnych posłać do pracy zamiast dawać im zasiłek; poszukiwanie nowych miejsc pracy;
- bezpłatne zajęcia dla młodzieży;
- działalność MOPS-u;
- reakcje społeczeństwa obywatelskiego;

- zlikwidować Straż Miejską;
- czytanie przez władze portali społecznościowych;
- prewencja.

Co dziesiąta osoba nie potrafiła wskazać rozwiązań dla omawianego problemu. Jedna osoba stwierdziła, że „wszystko jest w porządku”.

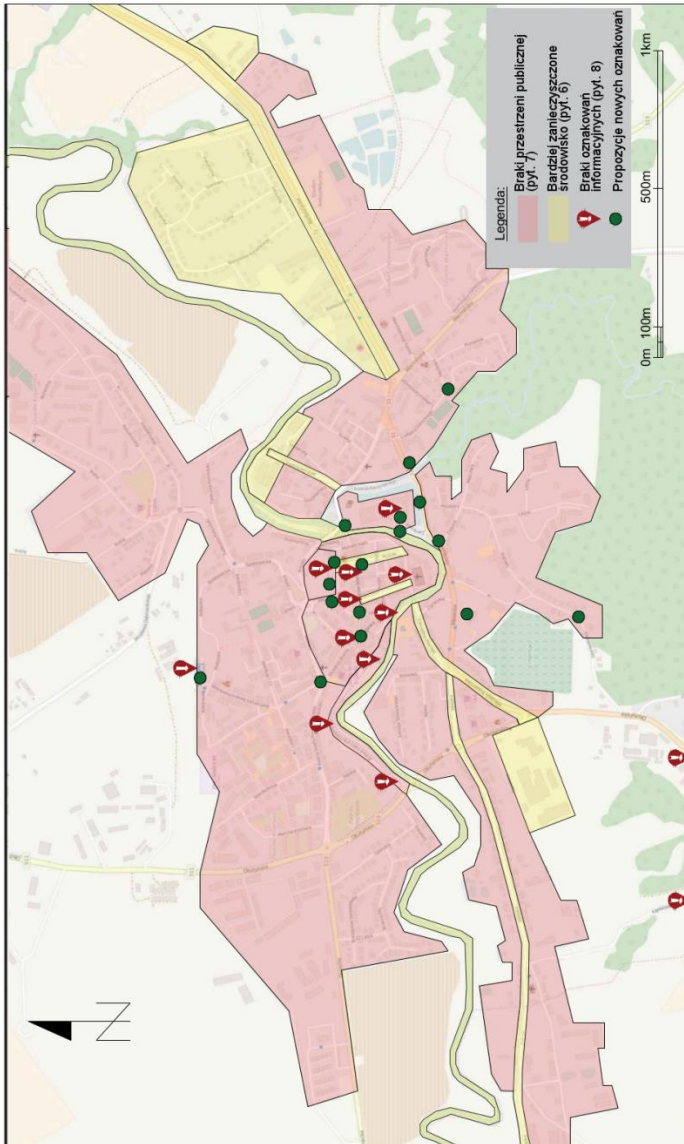
Miejsca niebezpieczne, ruchliwe ulice/skrzyżowania oraz brak oświetlenia (rys. 15) występują w całym mieście. Miejsca niebezpieczne wiążą się nie tylko z zagrożeniami na drogach, szczególnie w centrum i w okolicach Urzędu Gminy, ale także z niebezpiecznymi skrzyżowaniami ulic Wyszyńskiego-Bartoszycka-Orla Białego oraz ulic Poniatowskiego-Olsztyńskiej. Obejmują także niebezpieczeństwa stwarzane przez element społeczny, tj. pijaństwo, przestępczość czy brak patroli. Punktowo koncentrują się one w centrum miasta, na schodach koło LDK, nabrzeżu rzeki Łyny, Placu Wolności, w okolicach Wysokiej Bramy, na dawnym torowisku i obrzeżach miasta. Niebezpieczne są także główne ulice, na których brakuje oświetlenia. Problem ten występuje także na ścieżce nad Łyną, w centrum miasta i na przejściach dla pieszych.

Występowanie wybranych kategorii problemowych w Lidzbarku Warmińskim ilustruje rys. 16. Według ankietowanych w mieście brakuje przestrzeni publicznych, ale dotyczy to wybranych fragmentów miasta (w granicach administracyjnych). Braki przestrzeni publicznej wskazywane są konkretnie: nad Łyną (wzdłuż ścieżki), w centrum miasta, na os. Zygląg (brak placu zabaw), wzdłuż ul. Wiejskiej, nad fosą (koło zamku) – brak modernizacji amfiteatru. Należy podkreślić, że niektórzy respondenci nie potrafili wskazać konkretnych miejsc, ale uważali, że całemu miastu brakuje przestrzeni publicznych. Przydatny byłby więc przegląd całego miasta pod kątem posiadanych zasobów przestrzeni publicznych, z uwzględnieniem planowanych inwestycji w tym zakresie oraz przedsięwzięć w toku. Zanieczyszczenie środowiska jest widoczne w okolicy mleczarni Polmlek, na osiedlu Bartoszyckim, nad rzekami – Łyną i Symsarną oraz wzdłuż ulic: Wiejskiej, Dantyszka i Bartoszyckiej. Konieczne jest podjęcie pogłębionych działań identyfikujących różne zanieczyszczenia w mieście; ta kategoria miejsc problemowych zaznaczona została na mapie przestrzennie (część terenu miasta, ulica, rzeka). Problem oznakowań informacyjno-turystycznych dotyczy głównie centrum miasta i miejsc wzdłuż rzek. Przedstawione na mapie braki oznakowań, wskazane przez ankietowanych, stanowiły podstawę do wyboru miejsc i rodzaju oznakowań informacyjno-turystycznych w Lidzbarku Warmińskim zaproponowanych przez studentów Gospodarki Przestrzennej w KGP Politechniki Łódzkiej w ramach koncepcji studyjno-projektowej.

Rys. 15. Mapa miejsc niebezpiecznych, ruchliwych ulic/skrzyżowań oraz braków oświetlenia

Źródło: opracowanie M. Piasecki.

Rys. 16. Mapa miejsc problemowych dotyczących: braku przestrzeni publicznej, zanieczyszczonego środowiska oraz braku oznakowań informacyjno-turystycznych

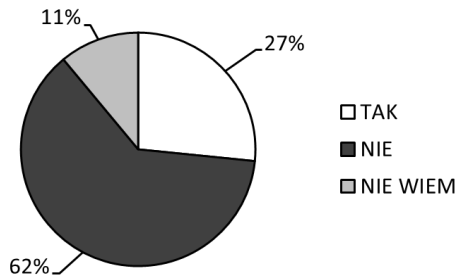
Źródło: opracowanie M. Piasecki.

Wyniki badań dotyczące czystości miasta

Trzy czwarte ankietowanych – 83 osoby – uważało, że miasto dba o czystość. Opinię negatywną miało 8 osób (7%), a brak jednoznacznej opinii na ten temat dotyczył 18 osób (17%). Większość, bo 70% ankietowanych twierdziło, że w ich miejscu zamieszkania nie brakuje pojemników na śmieci, natomiast 30% badanych zauważyło ten problem. W przypadku innych miejsc w mieście 38% ankietowanych wskazało na braki koszy na śmieci.

Najczęściej wymienianymi miejscami, gdzie brak jest koszy to: centrum (11 osób), wszędzie poza centrum (5 osób), ul. Wysokiej Bramy (5 osób), na obrzeżach miasta (3 osoby), ul. Lipowa, rzeka Łyna – bulwar, całe miasto i os. XXX-lecia (po 2 osoby). Pojedyncze odpowiedzi dotyczyły ulic: Szwoleżerów, Poniatowskiego, Wiślanej, Wiejskiej, Konstytucji 3 Maja, Mickiewicza, Kasprowicza Kruczej, pomiędzy Hożą i Powstańców Warszawy oraz na osiedlach, na os. Zygląg, w parku przy Olsztyńskiej, przy ścieżce do jeziora, Jezioro Wielichowskie, pod wiaduktem kolejowym.

Znacząca część badanych (62%) uważa, że na terenie miasta nie ma potrzeby zwiększenia częstotliwości wywożenia śmieci. Przeciwnego zdania było 27% badanych. Pozostali nie mieli zdania w tej kwestii – 11% respondentów (rys. 17).

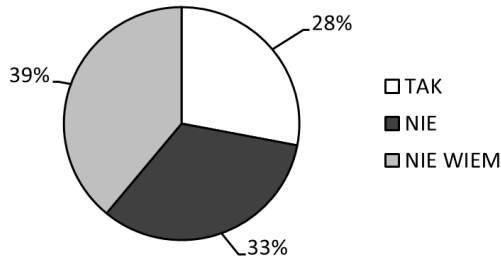
Rys. 17. Konieczność zwiększenia częstotliwości wywożenia śmieci

Źródło: Kozicka i in., 2016, s. 18.

Najczęściej wskazywanymi miejscami, w których częstotliwość wywożenia śmieci powinna być większa były: centrum (5 osób), obszar nad Łyną (3 osoby), lasy i ulice: Kromera, Kopernika i Wyszyńskiego (po 2 osoby). Pozostałe miejsca to ulice: Legionów, Świętochowskiego, Poniatowskiego, Kasprowicza, Kościuszki, Mickiewicza, 11 Listopada, Krucza, Hoża, Powstańców Warszawy, Spółdzielców oraz ścieżka do jeziora, os. Astronomów, domki jednorodzinne, zieleńce, obszar za ZUS-em (wskazania pojedyncze). Spośród ankietowanych 12 osób nie potrafiło wskazać takich miejsc w mieście, w których należałoby zwiększyć częstotliwość wywożenia śmieci.

Dzikię wysypiska śmieci są obecne na terenie miasta zdaniem co trzeciej badanej osoby (rys. 18). Ponad 30% badanych uważa, że nie ma takich skła-

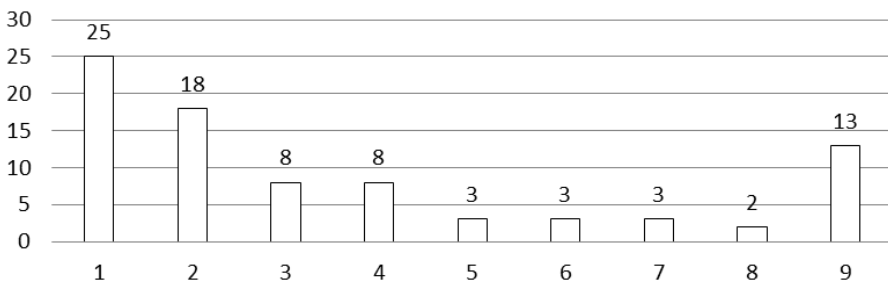
dowisk na terenie miasta, natomiast większość respondentów (39%) nie wie czy takie wysypiska występują. Miejscami, gdzie występują dzikie wysypiska są: lasy (10 osób), nad rzekami (5 osób), tory (3 osób), wyjazd na Kiwity, os. Astronomów, obrzeża miasta, wiejska (po 2 osoby) oraz wiadukt przy Warszawskiej, dworzec, cmentarz i pobocza dróg (po 1 osobie).

Rys. 18. Występowanie dzikich wysypisk śmieci na terenie miasta

Źródło: Kozicka i in., 2016, s. 18.

Innym aspektem, związanym z czystością miasta, jest posiadanie zwierząt domowych. Zdaniem ankietowanych zwierzęta domowe mają: bardzo duży wpływ na czystość przestrzeni miejskich – tak twierdzi prawie co czwarty ankietowany (rys. 19). Co dziesiąty respondent uważa natomiast, że zwierzęta domowe nie mają wpływu na czystość w mieście. Często odpowiedzią było również, iż nie wszyscy właściciele zwierząt sprzątają po swoich pupilach (18 osób). Ankietowani dostrzegają fakt, iż zwierzęta brudzą, ale uważają że wszystko zależy od właścicieli. Inne opinie, dotyczące poruszanego problemu to: brak interwencji Policji i Straży Miejskiej, mało koszy, nieprzygotowane miasto, bezdomne zwierzęta raz pozostałości po zimie.

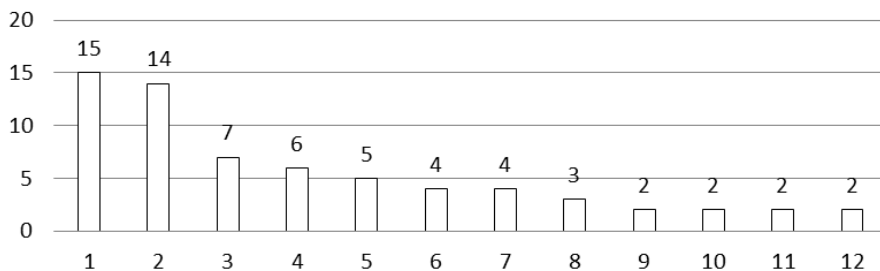
Rys. 19. Wpływ zwierząt domowych na czystość miasta: 1. Bardzo duży wpływ,

2. Nie wszyscy sprzątają, 3. Zwierzęta bardzo brudzą, 4. Wszystko zależy od właściciela, 5. Brak interwencji Policji i SM, 6. Mało koszy, 7. Nieprzygotowane miasto, 8. Bezdomne zwierzęta, 9. Nie mają wpływu

Źródło: opracowanie A. Kozicka.

Propozycje rozwiązania problemów związanych z czystością miasta ilustruje rys. 20. Ankietowani zaproponowali następujące rozwiązania omawianych problemów związanych z czystością miasta (liczby w nawiasach oznaczają liczbę ankietowanych):

- edukacja społeczna (16), informowanie (5), zmiana nastawienia ludzi (3), zarządzanie (1),
- patrole (7), monitoring (2), interwencje mieszkańców (6), fotografowanie osób niesprzątających po swoich psach oraz karanie mandatami (1),
- akcje sprzątania miasta (3), happening w szkole (1), zbiórki celowe (1),
- więcej kosze na śmieci (15), większe i bardziej estetyczne pojemniki na śmieci, zwiększenie częstotliwości wywożenia śmieci (1), rozsądne gospodarowanie odpadami (1), kompost (1), regulacje opłat za wywóz śmieci (2),
- więcej kubeków z woreczkami dla piesków (5), woreczki i rękawiczki przy koszach na odchody (2), wręczanie woreczków i rękawiczek na odchody przy szczepieniu zwierząt (1),
- stworzenie parku dla zwierząt (1),
- zatrudnienie osób do sprzątania, w tym bezrobotnych (4),
- podatek od posiadania zwierząt finansujący sprzątanie (1), wysokie kary finansowe dla właścicieli psów (7), dopilnowanie czystości po zwierzętach przez właścicieli (1), schroniska powinny zająć się bezpańskimi psami (1),
- dofinansowanie stowarzyszeń (1),
- przyłączenie do sieci miejskiej (1).

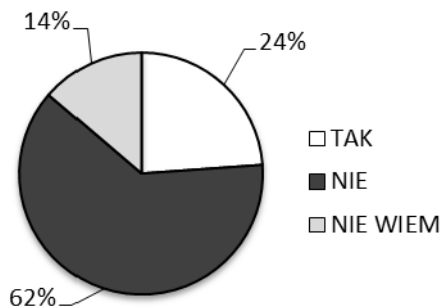
Rys. 20. Rozwiązania problemów związanych z czystością miasta: 1. Edukacja społeczna, 2. Dodatkowe kosze na śmieci, 3. Wysokie kary finansowe dla właścicieli psów, 4. Patrole, 5. Kosze na psie odchody, 6. Informowanie, 7. Interwencje mieszkańców, 8. Zmiana nastawienia ludzi, 9. Akcje sprzątania miasta, 10. Monitoring, 11. Zatrudnienie bezrobotnych do sprzątania, 12. Dopilnowanie czystości po zwierzętach

Źródło: opracowanie A. Kozicka.

Odrębnym zagadnieniem było selektywne segregowanie odpadów. Zdecydowana większość ankietowanych (95%) deklarowała znajomość zasad segregowania odpadów.

Wiedza mieszkańców na temat dostępnych w mieście miejsc selektywnej zbiórki odpadów jest już bardziej zróżnicowana. Mniej niż połowa mieszkańców (48%) wie, gdzie w mieście znajdują się punkty dobrowolnego przekazania odpadów. Najczęściej wskazywaną lokalizacją była ul. Dantyszka (10 osób). Wymieniane były również takie miejsca, jak: os. Astronomów (3 osoby), os. Grabowskiego (2), MPGiK (2 osoby) oraz ulice: Wrzosowa, Spółdzielców, Kolejowa, Kasprowicza (po 2 osoby). Pojedyncze wskazania dotyczyły ulic: Majowej, Kanałowej, Lipowej, Wrzosowej, Milewicza, Powstańców Warszawy, Komandorskiego, Hożej, Wodnej, na osiedlach: pojemniki na baterie – ul. Legionów, os. Kromera, w szkołach: korki plastikowe od butelek, w sklepach: lodówki, pralki, w sklepach elektronicznych: baterie, Pilnik, sortownia, wszędzie.

Spośród ankietowanych większość uważa, że opłata za odpady zmieszane i selektywnie zbierane w mieście różnią się od siebie (rys. 21). Prawie ¼ mieszkańców twierdzi, że opłaty są tej samej wysokości, natomiast pozostałe 14% ankietowanych nie posiada wiedzy dotyczącej opłat za wspomniane grupy odpadów.

Rys. 21. Znajomość różnicy opłat za odpady zmieszane i selektywnie zbierane w mieście

Źródło: Kozicka i in., 2016, s. 21.

4. Podsumowanie

W ramach badań terenowych ankieterzy spotkali się z dobrym odbiorem respondentów i ich zaangażowaniem. Większość badanych chętnie dzieliła się informacjami. Mieszkańcy udzielali dodatkowych wskazówek, które dały pełniejszy obraz poziomu jakości życia w mieście. Zdaniem badanych miasto zmienia się na lepsze.

Problemy związane z bezpieczeństwem w mieście i porządkiem publicznym koncentrują się głównie w centrum, często pojawia się również ul. Wyszyńskiego oraz ul. Wiejska, a także osiedla i miejsca poza centrum. Mieszkańcy wymienili również kilka niedogodności związanych ze szlakiem Green Velo. Według nich brakuje tam zieleni, miejsc do odpoczynku, oświetlenia, a także

oznakowań. Zdaniem respondentów wzrost poczucia bezpieczeństwa zapewnią wzmożone patrole i reakcje służb porządkowych.

Zdaniem badanych, zarówno władze miasta, jak i sami ankietowani dbają o czystość. Zauważają jednak problemy związane z brakiem pojemników na śmieci, zbyt rzadkim wywożeniem śmieci czy nieczystościami pozostawianymi przez zwierzęta domowe. Rozwiązania omawianych aspektów upatrują przede wszystkim w edukacji oraz usprawnieniu systemu gospodarki odpadami (zwiększenie liczby pojemników na śmieci czy częstotliwości ich wywozu).

Literatura

Kozicka A., Cieślak P., Kopera W., Kowalska A., Mikołajczyk A., Nowak K., Piasecki M., Tomaszewska J., Wojtczak S. (2016), *Badania ankietowe w Lidzbarku Warmińskim na temat jakości życia*. Bezpieczeństwo i porządek publiczny. Czystość miasta. SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula w KGP Politechniki Łódzkiej, Lidzbark Warmiński – Łódź. Materiał niepublikowany.

OPINION POLLS OF LIDZBARK WARMINSKI RESIDENTS IN TERMS OF SOME ASPECTS OF QUALITY OF LIFE

The article contains the results of field studies carried out in Lidzbark Warminski in April and in May 2016 by the Student Scientific Circle of Spatial Planning “Cirkula”, operating at the College of Spatial Planning, Technical University of Lodz. The aim of the study was to investigate residents' opinions on the quality of life in the city, with special attention to issues of safety and public order and cleanliness of the city. Respondents represented a variety of age and trade groups. There were obtained approx. 110 surveys. The overall level of quality of life in Lidzbark Warminski was evaluated by the residents as quite good. According to the respondents the city is changing for the better. The most important problem situations regarding the quality of life in the city, according to the respondents, included: difficult living conditions, destroyed buildings, dangerous streets/intersections, lack of lighting, missing or neglected green areas, polluted environment, lack of public spaces (integration, rest) and missing information notices in the city. As a result of the research two maps were created, showing the occurrence of selected problem areas. Problems related to the cleanliness of the city refer mainly to the lack of garbage cans, too rare dumping of garbage and the waste left by pets. The respondents see the solutions to the discussed aspects primarily in the education and systemic improvements. In contrast, an increased sense of safety should be ensured by intensified patrols and reactions of police.

Keywords: quality of life, public safety, cleanliness of the city.

Aleksandra Kalisiak¹

Analiza możliwości włączenia Rawy Mazowieckiej do sieci Cittaslow w kontekście doświadczeń Lidzbarka Warmińskiego

W opracowaniu zaprezentowano wyniki badań i omówiono wnioski dotyczące możliwości przystąpienia Rawy Mazowieckiej do Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow. Przedstawione i omówione zostały aktualne wymagania Międzynarodowego Stowarzyszenia Miast Cittaslow oraz procedura przyjęcia miasta aplikującego do sieci. Wymagania obejmują sześć grup kryteriów, w tym 93 kryteria cząstkowe. Ocenę spełnienia wymagań przez Rawę Mazowiecką przeprowadzono w czterostopniowej skali kolorystycznej: kryterium wprowadzone, kryterium częściowo wprowadzone, kryterium niespełnione i kryterium niemożliwe do spełnienia w momencie przeprowadzania badania. Miasto Lidzbark Warmiński ogółem ma wdrożonych lub wdrażanych 56% kryteriów, przy czym 11% to kryteria, które spełnione zostały częściowo. W ocenie autorki Rawa Mazowiecka ma spełnionych całkowicie lub częściowo 57% wymagań obligatoryjnych, co daje już obecnie miastu możliwość rozważenia aplikowania do Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow. Misja, cele strategiczne i priorytety Rawy Mazowieckiej zapisane w Strategii Rozwoju Miasta oraz w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego wpisują się w ideę Międzynarodowego Stowarzyszenia Miast Cittaslow, która zakłada nieustanny rozwój miast członkowskich w celu poprawy jakości życia mieszkańców.

Słowa kluczowe: jakość życia, model miast Cittaslow, kryteria certyfikacyjne, Rawa Mazowiecka.

1. Wprowadzenie

Jedną z najczęściej wybieranych przez miasta strategii funkcjonowania, uwzględniającą kontekst od lokalnego po globalny, jest ich rozwój ściśle połączony z podnoszeniem jakości życia w mieście. Rozwój małego miasta w naszym kraju jest niewątpliwie trudniejszy i powolniejszy, niż ma to miejsce w przypadku dużych miast, dysponujących znacznie większym potencjałem rozwojowym. Pojedyncze małe miasta, w przeciwieństwie do dużych miast,

¹ A. Kalisiak, Wydział Budownictwa Architektury i Inżynierii Środowiska, Politechnika Łódzka, 90-924 Łódź, Al. Politechniki 6, e-mail: aleksandrakalisiak92@gmail.com

mają mniejsze możliwości w pozyskiwaniu funduszy rozwojowych. Często bowiem ich potencjał rozwojowy nie jest zdefiniowany i taka sytuacja nie pozwala miastom na uzupełnienie budżetów o dodatkowe środki finansowe krajowe i unijne na cele rozwojowe. Szansą na poprawę sytuacji rozwojowej danego miasta jest przystąpienie do sieci miast, która ukierunkowana jest na rozwój określonych zasobów np. dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego, naukowego, technologicznego etc. Jest to trend obserwowany zarówno w Europie, jak i na całym świecie.

Przykładem takiej sieci jest „Polska Krajowa Sieć Miast Cittaslow”, która jest częścią międzynarodowej sieci, tj. Międzynarodowego Stowarzyszenia Miast Cittaslow. Powstanie tej sieci wiąże się z bardzo ciekawą filozofią rozwoju miast, która narodziła się we Włoszech u schyłku XX wieku i łączy się z ruchem Slow Food. Z przynależności miasta do sieci Cittaslow wynikają także korzyści związane z rozwojem kapitału ludzkiego i kapitału społecznego miasta.

Autorka miała praktyczną możliwość zapoznania się z funkcjonowaniem Lidzbarka Warmińskiego w sieci Cittaslow. Wejście tego miasta w 2006 r. do krajowej i międzynarodowej sieci miast Cittaslow przyczyniło się do bardziej ukierunkowanego jego rozwoju. Istotą tego rozwoju jest podwyższanie jakości życia mieszkańców. Bardzo ważnym elementem tego rozwoju jest planowanie przestrzenne. Mocną stroną Lidzbarka Warmińskiego jest posiadanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, pokrywającego 100% powierzchni miasta, co sprzyja procesom inwestycyjnym. Miasto posiada bardzo dobrze opracowany i dostępny internetowo System Informacji Przestrzennej (SIP), który przedstawia przestrzenną orientację potencjałów rozwojowych miasta, związanych z jakością życia mieszkańców. Pozytywne doświadczenia Lidzbarka Warmińskiego zainspirowały autorkę do sprawdzenia czy istnieje możliwość przystąpienia innego małego miasta – Rawy Mazowieckiej, położonego w województwie łódzkim, do krajowej sieci miast Cittaslow. Obecnie żadne miasto w województwie łódzkim nie należy do sieci Cittaslow.

Opracowanie przedstawia ocenę możliwości przystąpienia Rawy Mazowieckiej do sieci miast Cittaslow na bazie doświadczeń Lidzbarka Warmińskiego, jednego z czterech miast Warmii, które jako pierwsze rozpoczęły tworzenie polskiej sieci miast Cittaslow. Omówiono procedurę oraz kryteria przyjmowania nowych miast do sieci Cittaslow. Punktem wyjścia do rozważań autorki było przyjęcie przez nią następującej hipotezy: Rawa Mazowiecka spełnia minimalne wymagania sieci miast Cittaslow, związane z przyjęciem miasta-kandydata na poziomie 50+1% wszystkich kryteriów.

2. Rozwój miast a zrównoważony rozwój – pojęcia i definicje

Procesy powstawania ośrodków miejskich od zawsze były uzależnione od wielu czynników, które wpływały na sposoby kształtowania i rozwój miast.

Czynnikami warunkującymi lokalizację miasta były m.in. położenie, dostęp do wody, występowanie gruntów przeznaczonych pod uprawę roli oraz dostęp do pożywienia. „Jednym z wielkich paradoksów historii jest to, że miasta powstały dzięki rolnictwu.”¹ (Norwich, 2009). Poszukiwanie ziemi pod uprawę i późniejsza jej kultywacja były przyczyną osiedlania się ludzi. Wraz z rozwojem cywilizacji zaczynały powstawać budynki mieszkalne i gospodarcze. Ludzie, żyjąc w grupie, wznosili budynki w bliskiej odległości od siebie, co było załącznikiem do tworzenia się osad. Osady rozrastały się i zaczynały przyjmować różne funkcje. Wznoszono budynki dla władców, posągi, magazyny, spichlerze i wiele innych, pełniących określone funkcje. Osady otaczano murami w celach obronnych. Rozwój osad wpływał na rozwój handlu, który uzależniony był od lokalizacji osady – im bliżej dużej rzeki lub morza, tym lepiej. Z biegiem czasu osady przekształcały się w małe miasteczka, a potem, przy sprzyjających warunkach, w duże miasta².

Oprócz zasad dotyczących powstawania i samej lokalizacji miast, ważne jest ustalenie przepisów mówiących o sposobach wznoszenia i kształtowania zabudowy. Wprowadzanie regulacji prawnych związane było z koniecznością budowy podstawowej infrastruktury technicznej w miastach, jak np. budowa rzymskich akweduktów doprowadzających wodę. Przemysłana budowa starożytnych osad związana była także z konkretnymi funkcjami, jakie pełnił ośrodek miejski. W starożytnych miastach bardzo ważną rolę odgrywał handel, co wiązało się z koniecznością aranżacji i budowy placów targowych i magazynów oraz ciągów komunikacyjnych. Wszystkie powyższe czynniki wpływały na konieczność budowy ośrodków miejskich w sposób przemysłany i zaplanowany³.

W dzisiejszych czasach, powstawanie nowoczesnych technologii i postęp cywilizacyjny wpływają na rozwój współczesnych miast. Jedną z kluczowych zasad, która ma wpływ na planowanie miast jest zasada zrównoważonego rozwoju. Zgodnie z art. 3 ust. 50 ustawy Prawo ochrony środowiska, zrównoważony rozwój rozumiany jest jako: „rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń”⁴.

¹ Norwich J.J., *Najwspanialsze miasta w dziejach świata*, Wyd. BOSZ, Olszanica, 2009, s. 10.

² Tamże, s. 10.

³ *Historia urbanistyki*, www.gisplay.pl/urbanistyka/historia.html (dostęp: 26.02.2016 r.).

⁴ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawno ochrony środowiska (Dz.U. 2001 Nr 62, poz. 627).

Zasady zrównoważonego rozwoju zostały ujęte w wielu międzynarodowych dokumentach. Jednym z ważniejszych jest Agenda 21, czyli dokument przyjęty w 1992 roku na Pierwszym Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro. Problem zrównoważonego rozwoju uwzględniono także w Karcie Lipskiej, Traktacie Lizbońskim oraz w Strategii Zrównoważonego Rozwoju Unii Europejskiej z 2001 r.

Na proces kształtowania się ośrodków miejskich ma wpływ wiele czynników, np. globalizacja, sytuacja polityczna, postęp technologiczny, itd. Istnieje wiele modeli rozwoju miast. Jerzy Kozłowski wyróżnił pięć wzorców zintegrowanego planowania miast, które oparte są o zasady zrównoważonego rozwoju. Są to: model przyrodniczy, ekonomiczny, społeczny, przyrodniczo-społeczny i model Agendy 21.

Istotnym dla rozwoju miast są programy, które poprzez promowanie polityki zrównoważonego rozwoju umożliwiają miastom ich rozwój i współpracę na różnych polach w ramach sieci. Jako przykłady programów, powstałych aby usprawnić rozwój ośrodków miejskich i ułatwić współpracę między miastami można wyróżnić między innymi te powstałe w ramach programów Urbact I, Urbact II i Urbact III. Organizacją wspomagającą zrównoważony rozwój wsi i małych miast jest Ecovast. Za cel główny organizacja przyjęła ochronę, rozwój oraz promocję wsi i małych miast pod względem administracyjnym, społecznym, krajowym i lokalnym. Sieć miast kreatywnych UNESCO to także program, który wspiera rozwój i współpracę między miastami. Do Sieci miast kreatywnych należą Kraków (dziedzina literatury) i Katowice (dziedzina muzyki).

Dzięki członkostwu w sieci lub ruchu miasta mają szereg możliwości, które umożliwiają im prężny rozwój. Powstają możliwości wspólnego rozwiązywania problemów oraz wymiany poglądów i doświadczeń w wielu dziedzinach. Współpraca pomiędzy miastami jest także idealną formą mobilizacji i inspirowania młodzieży do kreatywnego działania i rozwoju własnej osobowości. Zaletami wynikającymi z członkostwa w sieci są m.in.: lokalny rozwój gospodarczy, społeczny i ekonomiczny, integracja społeczna oraz możliwość współpracy na poziomie kultury i sztuki.

3. Charakterystyka sieci miast Cittaslow

Przykładem zrównoważonej idei rozwoju miast jest sieć miast Cittaslow, której formalnym wymiarem jest stowarzyszenie pod nazwą International Cittaslow Network (Międzynarodowe Stowarzyszenie Miast Cittaslow). Obejmuje ona miasta o liczbie mieszkańców do pięćdziesięciu tysięcy. Obecnie sieć ta promowana jest jako sieć miast dobrego życia.

Cittaslow to międzynarodowy ruch powstały w 1999 roku w Toskanii (Włochy), którego głównym założeniem jest przeciwstawienie się globalizacji. Głównym celem, jaki realizują miasta należące do sieci Cittaslow, jest poprawa

jakości życia ich mieszkańców. Szczególną uwagę przy planowaniu strategii rozwoju miast poświęca się ochronie środowiska naturalnego, promowaniu lokalnych wyrobów i produktów oraz poszanowaniu tradycji i różnorodności kulturowych. Nieodłącznym elementem życia w mieście Cittaslow jest udział w partycypacji społecznej⁵.

Powstanie w 1999 roku sieci Cittaslow związane jest bezpośrednio z ruchem Slow Food. Cztery włoskie miasta: Bra, Orvieto, Positano i Greve di Chianti połączyły się, zakładając w ten sposób sieć Cittaslow, która została przyjęta przez organizację „Slow Food”⁶. Pomysł zrzeszenia się czterech powyższych miasteczek należał do burmistrza Greve in Chianti – Paolo Saturniniego. Ideą, która przyświecała burmistrzowi Greve było stworzenie sieci miast, w których mieszkańcy czują się jak w „małej ojczyźnie”. Obecnie sieć miast Cittaslow promuje się jako „Międzynarodowa Sieć Miast Dobrego Życia”. W założeniach ruchu nie chodzi o to, by miasta rozwijały się powoli, ale o to, by były to miejsca, w których żyje się przyjemnie, gdzie szanuje się tradycję i kulturę i gdzie można się kreatywnie rozwijać. Miasta Cittaslow są niejako przeciwstawą dla typowego wielkomiejskiego życia, od którego coraz więcej osób ucieka⁷.

Polska sieć miast Cittaslow istnieje od 2006 r., kiedy to pierwsze miasto – Reszel – zostało włączone do sieci. Miasto to rozpoczęło działania związane z włączeniem do sieci w 2004 r. W tym właśnie czasie zawarto porozumienie mówiące o współpracy aplikującego do sieci miasta z Samorządem Województwa Warmińsko-Mazurskiego. Przewodniczącym i zarazem kordynatorem Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow (PKSMC) wybrano Urząd Marszałkowski w Olsztynie⁸.

Sieć Cittaslow rozrasta się sukcesywnie. W roku 2006 do sieci przyjęte zostały trzy kolejne miasta: Biskupiec, Bisztynek i Lidzbark Warmiński. Polska Krajowa Sieć Miast Cittaslow tworzona jest głównie przez miasteczka województwa warmińsko-mazurskiego. Spośród dwudziestu pięciu miast, aż osiemnaście leży na Warmii i Mazurach, a tylko pięć w innych częściach Polski⁹.

⁵ A. Gruszecka-Tiesluk, *Sieć Cittaslow – strategią rozwoju małych miast w Polsce?* http://www.ue.katowice.pl/fileadmin/_migrated/content_uploads/26_A.Gruszecka-Tiesluk_Siec_Cittaslow....pdf (dostęp: 31.05.2016 r.), s. 385.

⁶ http://www.cittaslowpolska.pl/images/do_pobrania/foldery/2010cittaslow.pdf (dostęp: 20.07.2016 r.).

⁷ http://www.frdl.org.pl/pliki/frdl/document/zalaczniki_artykuly/GSiA_sierpien2013.pdf (dostęp: 20.07.2016 r.).

⁸ http://www.silesia.org.pl/upload/K.Kandzia_cittaslow%20z%20filmem.pdf (dostęp: 20.07.2016 r.).

⁹ <http://www.cittaslowpolska.pl/index.php/pl/miasta-cittaslow?start=20> (dostęp: 20.07.2016 r.).

Obecnie o włączenie do Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow ubiegają się dwa miasta z województwa warmińsko-mazurskiego – Nowy Staw i Głubczyce.

Miasta, starając się o włączenie do sieci Cittaslow, widzą dla siebie możliwości rozwoju, który opiera się o wykorzystanie ich indywidualnych zasobów i potencjałów¹⁰. Zaletami miast aplikujących mogą być: kapitał ludzki, zabytkowa sylweta miasta, bogate środowisko przyrodnicze, atrakcyjne warunki do rozwoju turystyki.

Międzynarodowe Stowarzyszenie Miast Cittaslow posiada konkretne warunki i kryteria, które muszą być spełnione przez miasta ubiegające się o członkostwo. Kryteria obejmują wiele dziedzin, a w szczególności dotyczą aspektów środowiskowych, kulturowych, gospodarczych i społecznych. Bardzo ważnym elementem funkcjonowania sieci Cittaslow jest możliwość wymiany doświadczeń pomiędzy jej członkami, wspieranie aktywnego działania lokalnej społeczności, promocja regionalnej gospodarki, poszanowanie kultury i tradycji¹¹.

Wymagania Międzynarodowego Stowarzyszenia Miast Cittaslow muszą mieć zastosowanie w każdym wymienionym obszarze. Aby miasto mogło przyłączyć się do sieci, należy przeprowadzić ocenę potencjału rozwojowego z uwzględnieniem: jakości życia miejskiego, stanu infrastruktury komunikacyjnej i technicznej, jakości przestrzeni publicznych, aspektów środowiskowych, dostępu do usług itp.¹² W mieście Cittaslow bardzo ważne jest na przykład wdrożenie systemu kontroli jakości wód oraz powietrza i wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii. Istotne jest także tworzenie przestrzeni publicznych oraz poprawa istniejącej lub odbudowa zniszczonej historycznej tkanki miejskiej. Miasta sieci mają być przyjazne dla mieszkańców, dlatego jednym z wymogów jest budowa infrastruktury miejskiej umożliwiająca funkcjonowanie niepełnosprawnym. Sfera gościnności w mieście także jest bardzo ważnym aspektem. Łączy się ona bezpośrednio z turystyką i rekreacją. Informacje o zabytkach architektonicznych i czytelnie oznaczone trasy turystyczne są kryterium koniecznym do spełnienia przez członków sieci Cittaslow. W miastach należących do sieci zakłada się występowanie szerokiego wachlarza usług, wykorzystanie nowoczesnych technologii oraz ochronę lokalnego rzemiosła i regionalnej kuchni.

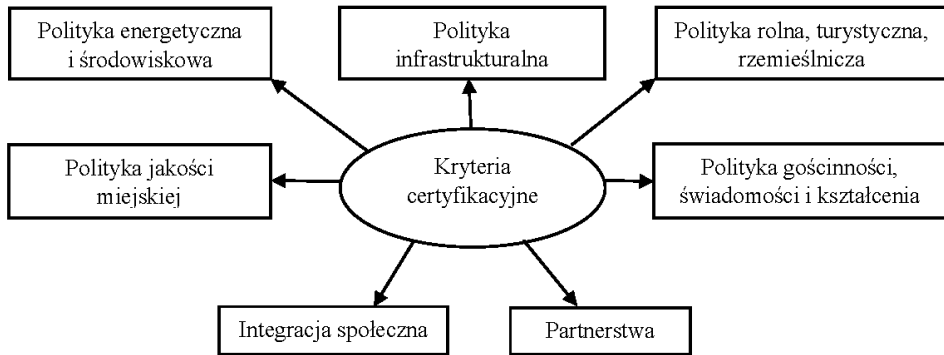
¹⁰ K. Mazur-Belzyt, *Współczesne podstawy rozwoju małych miast na przykładzie sieci miast Cittaslow*

http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Problemy_Rozwoju_Miast/Problemy_Rozwoju_Miast-r2014-t11-n3/Problemy_Rozwoju_Miast-r2014-t11-n3-s39-45/Problemy_Rozwoju_Miast-r2014-t11-n3-s39-45.pdf (dostęp: 26.09.2016 r.), s. 41.

¹¹ www.cittaslowpolska.pl/index.php/pl/jak-przystapic (dostęp: 20.07.2016 r.).

¹² <http://www.cittaslowpolska.pl/index.php/pl/jak-przystapic> (dostęp: 20.07.2016 r.).

Jak wspomniano, o włączenie do sieci Cittaslow mają prawo wnioskować miasta o liczebności nie większej niż pięćdziesiąt tysięcy mieszkańców. Krajowa Sieć Cittaslow składa wniosek do Międzynarodowych Władz Stowarzyszenia o włączenie do sieci aplikującego miasta. Przyszły członek sieci musi wypełnić co najmniej 50 + 1% wszystkich postawionych kryteriów, które podzielone zostały na siedem grup: polityka energetyczna i środowiskowa, polityka infrastrukturalna, polityka jakości miejskiej, polityka rolna, turystyczna i rzemieślnicza, polityka gościnności, świadomości i kształcenia, integracja społeczna i partnerstwa (rys. 1).

Rys. 1. Kryteria certyfikacyjne – obszary

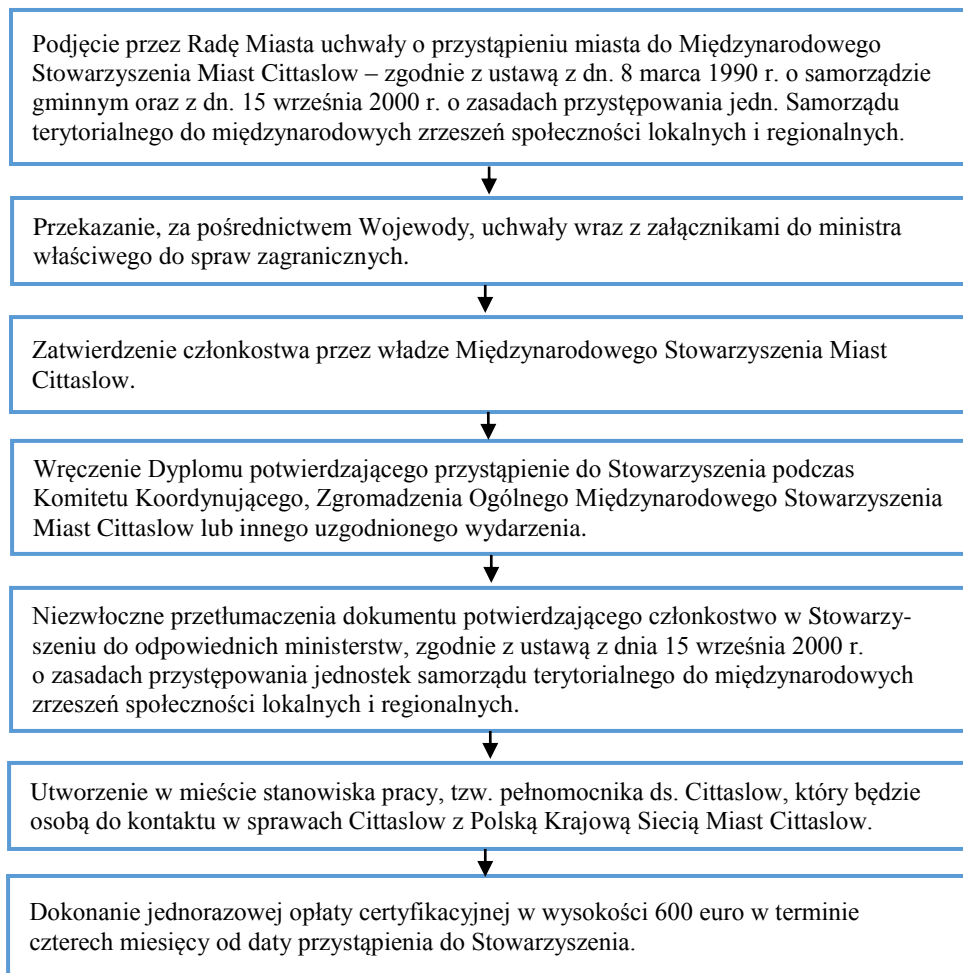
Źródło: opracowanie własne na podstawie:
http://cittaslowpolska.pl/images/PDF/miedzynarodowy_statut_cittaslow.pdf
 (dostęp: 26.09.2016 r.).

Postępowanie kwalifikacyjne związane z przystąpieniem miasta do Międzynarodowego Stowarzyszenia Miast Cittaslow (MSMC) ilustruje rysunek 2.

4. Analiza możliwości aplikacji miasta Rawa Mazowiecka do sieci miast Cittaslow

Analiza możliwości włączenia Rawy Mazowieckiej do sieci miast Cittaslow przebiegała etapowo. Autorka odwiedziła Lidzbark Warmiński, który był jednym z miast założycielskich Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow.

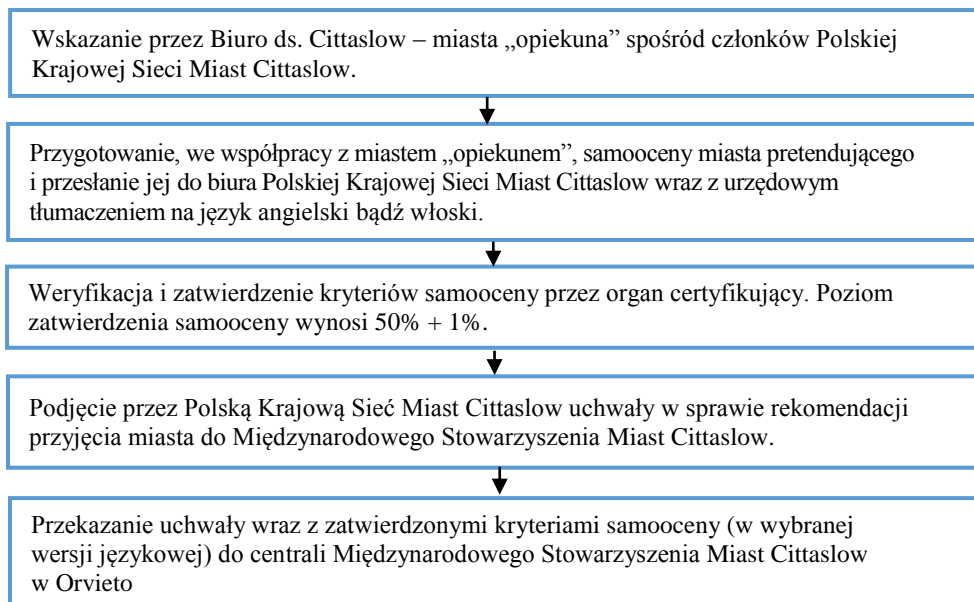
Zasady certyfikacji, w oparciu o które miasto członkowskie może aplikować do MSMC przedstawia rysunek 3. Istotna jest rola miasta „opiekuna” w procesie certyfikacyjnym oraz przygotowanie z nim samooceny miasta. Decyduje ona o możliwości otrzymania rekomendacji od Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow.

Rys. 2. Postępowanie kwalifikacyjne do Międzynarodowego Stowarzyszenia Miast Cittaslow

Źródło: opracowanie własne na podstawie:

www.cittaslowpolska.pl/images/PDF/HARMONOGRAM.pdf (dostęp: 20.07.2016 r.).

Rys. 3. Zasady certyfikacji miast aplikujących do sieci Cittaslow

Źródło: opracowanie własne na podstawie:

www.cittaslowpolska.pl/images/PDF/Certyfikacja_zasady.pdf (dostęp: 20.07.2016 r.).

Tabela 1. Zestawienie kryteriów obligatoryjnych dotyczących aplikacji miasta do sieci miast Cittaslow

Lp.	Grupy kryteriów
1.	<i>Polityka energetyczna i środowiskowa</i>
1.1.	Ochrona jakości powietrza
1.2.	Ochrona jakości wody
1.3.	Selektywna zbiórka odpadów miejskich stałych
1.4.	Oczyszczanie ścieków
1.5.	Redukcja zanieczyszczenia świetlnego publicznego
2.	<i>Polityka infrastrukturalna</i>
2.1.	Długość (w km) miejskich ścieżek rowerowych, przypadających na długość w km dróg miejskich
2.2.	Harmonijne planowanie mobilności alternatywnej dla samochodów prywatnych
2.3.	Usuwanie barier architektonicznych
2.4.	Wspieranie życia rodzinnego i programów rozwoju kobiet
2.5.	Odsetek zamieszkałych obywateli udających się codziennie do pracy w innej gminie
3.	<i>Polityka jakości miejskiej</i>
3.1.	Działania na rzecz przywracania i waloryzacji centrum życia miejskiego (mała architektura, oznakowanie turystyczne, anteny, łagodzenie krajobrazu, zachowanie krajobrazu miejskiego)

3.2.	Przekształcanie i ponowne wykorzystanie obszarów peryferyjnych
3.3.	Wykorzystywanie „ICT” w rozwoju usług interaktywnych na rzecz mieszkańców i turystów
3.4.	Punkt do spraw zrównoważonej architektury (bioarchitektura itp.)
3.5.	Okablowanie miasta (włókna optyczne, systemy bezprzewodowe)
3.6.	Monitoring i redukcja zanieczyszczenia (hałas, pole elektromagnetyczne itp.)
3.7.	Promocja zrównoważonego, publicznego systemu urbanistycznego (passivhouse, materiały budowlane itp.)
3.8.	Wyznaczanie przestrzeni do sprzedaży produktów lokalnych
3.9.	Ochrona/ waloryzacja sklepów o szczególnym charakterze – tworzenie naturalnych centrów handlowych
4.	<i>Polityka rolna, turystyczna, rzemieślnicza</i>
4.1.	Ochrona typowych produktów i wyrobów rękodzielniczych (certyfikacja, muzea przedmiotów codziennego użytku itp.)
4.2.	Waloryzacja tradycyjnych metod pracy i zawodów
4.3.	Wykorzystanie produktów lokalnych, najlepiej ekologicznych, w publicznym żywieniu zbiorowym (stołówki szkolne itp.)
4.4.	Edukacja smaku i promocja używania produktów lokalnych, najlepiej ekologicznych, w gastronomii i żywieniu indywidualnym
4.5.	Waloryzacja i zachowanie lokalnych wydarzeń kulturalnych
4.6.	Oferta pozahotelowa (miejsca noclegowe/mieszkańcy w ciągu roku)
5.	<i>Polityka gościnności, świadomości i kształcenia</i>
5.1.	Właściwe przyjmowanie gości (szkolenia dla pracowników, oznakowanie, właściwa infrastruktura i godziny pracy)
5.2.	Uwrażliwienie pracowników i osób zajmujących się handlem (przejrzystość ofert i stosowanych cen, widoczna ekspozycja stawek)
5.3.	Systematyczne i ustawiczne informowanie obywateli o znaczeniu tego, że należy się do Cittaslow (również przed przystąpieniem)
5.4.	Przystępowanie do kampanii Cittaslow

Źródło: opracowanie własne na podstawie:

*http://cittaslowpolska.pl/images/PDF/miedzynarodowy_statut_cittaslow.pdf
(dostęp: 28.09.2016 r.).*

Na podstawie analizy procedury włączenia miasta aplikującego do sieci sporządzono zestawienie tabelaryczne, w którym zawarte zostały kryteria, które miasto ubiegające się o członkostwo w sieci powinno spełniać (tabela 1 i 2). Autorka opracowała zestaw pytań sprawdzających stopień spełnienia danego kryterium (tabela 3). Należy podkreślić, że w procedurze certyfikacyjnej nie ma szczegółowych wymagań, które w sposób mierzalny (wartość minimalna) określałyby spełnienie danego kryterium. Badaniu poddano 30 wymagań obligatoryjnych, które zamieszczone są w załączniku „C – Certyfikacja” Międzynarodowego statutu sieci miast Cittaslow oraz w tabeli 1. Oprócz

wymagań obligatoryjnych w Międzynarodowym statucie sieci miast Cittaslow znajduje się jeszcze 41 pozostałych kryteriów, które przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Zestawienie pozostałych kryteriów dotyczących aplikacji miasta do sieci miast Cittaslow

Lp.	Grupy kryteriów
1.	<i>Polityka energetyczna i środowiskowa</i>
1.1.	Zużycie wody pitnej przez zamieszkałą ludność
1.2.	Kompostowanie przemysłowe i domowe
1.3.	Oszczędzanie energii w budynkach i jednostkach publicznych
1.4.	Produkcja energii przez jednostki publiczne z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii
1.5.	Redukcja zanieczyszczenia widocznego, ruchu samochodowego, hałasu
1.6.	Zużycie energii elektrycznej przez rodziny/ zamieszkałą ludność
1.7.	Ochrona bioróżnorodności
2.	<i>Polityka infrastrukturalna</i>
2.1.	Funkcjonalne ścieżki rowerowe prowadzące do budynków publicznych
2.2.	Parkingi dla rowerów w miejscach zmiany środka transportu
2.3.	Efektywna dostępność do usług medycznych
2.4.	„Zrównoważona” dystrybucja towarów w centrach miejskich
3.	<i>Polityka jakości miejskiej</i>
3.1.	Przywracanie/ realizacja społecznych terenów zielonych, z użyciem roślin uprawnych i/lub owocowych
3.2.	Jakość życia w mieście (rozkład dnia dom – praca, przykładowe przedszkola itp.)
3.3.	Rozwój pracy na odległość
3.4.	Promocja zrównoważonego, prywatnego systemu urbanistycznego (passivhouse, materiały budowlane itp.)
3.5.	Promocja infrastruktury społecznej (banki czasu, projekty freecycling itp.)
3.6.	Metry sześcienne cementu (netto w infrastrukturze)/zieleń miejska
4.	<i>Polityka rolna, turystyczna, rzemieślnicza</i>
4.3.	Zakaz wykorzystywania w rolnictwie GMO.
4.4.	Nowe wizje, w obowiązujących planach, osiedlania się na terenach post rolniczych.
5.	<i>Polityka gościnności, świadomości i kształcenia</i>
5.1.	Wytyczenie szlaków „slow” (materiały drukowane, strona internetowa itp.)
5.2.	Stosowanie skutecznych metod uczestnictwa, w celu ożywienia procesu „bottom-up” w podejmowaniu ważnych decyzji administracyjnych
5.3.	Kształcenie ustawiczne dla trenerów i/lub urzędników administracji i pracowników w zakresie tematów związanych z Cittaslow
5.4.	Edukacja prozdrowotna (walka z otyłością, cukrzycą itp.)
5.5.	Obecność aktywnych stowarzyszeń, które działają wspólnie z administracją w zakresie tematów związanych z Cittaslow

6.	<i>Integracja społeczna</i>
6.1.	Dyskryminowane mniejszości
6.2.	Dzielnice – getta
6.3.	Integracja osób niepełnosprawnych
6.4.	Dzieci
6.5.	Sytuacja ludzi młodych
6.6.	Bieda
6.7.	Zrzeszanie się
6.8.	Integracja wielokulturowa
6.9.	Uczestnictwo w życiu politycznym
6.10	Budownictwo komunalne
6.11	Istnienie obszarów poświęconych aktywności ludzi młodych i centrów młodzieżowych
7.	<i>Partnerstwa</i>
7.1.	Wsparcie na rzecz kampanii i działań Cittaslow
7.2.	Współpraca z innymi organizacjami promującymi naturalną i tradycyjną żywność
7.3.	Wsparcie na rzecz projektów współpracy bliźniaczej i działania na rzecz rozwoju z krajami rozwijającymi się, które dotyczą rozpowszechniania filozofii Cittaslow

Źródło: opracowanie własne na podstawie:

*http://cittaslowpolska.pl/images/PDF/miedzynarodowy_statut_cittaslow.pdf
(dostęp: 28.09.2016 r.).*

Zarówno 30 kryteriów obligatoryjnych, jak i pozostałe kryteria przyporządkowane zostały do siedmiu grup: polityka energetyczna i środowiskowa, polityka infrastrukturalna, polityka jakości miejskiej, polityka rolna, turystyczna, rzemieślnicza, polityka gościnności, świadomości i kształcenia, integracja społeczna oraz partnerstwa.

Źródłem odpowiedzi na pytania czy i w jakim stopniu Rawa Mazowiecka spełnia wymagania sieci były wizyty w mieście, kwestionariusze wywiadów, zdjęcia, obserwacje własne, analiza dokumentów planistycznych, operacyjnych i strategicznych oraz informacje zamieszczone w książkach, artykułach i na stronach internetowych. Przykłady pytań, które autorka opracowała dla potrzeb badawczych, przedstawia tabela 3. Kryteria, według których przeprowadzona została analiza możliwości włączenia Rawy Mazowieckiej do sieci miast Cittaslow, to te same wymagania jak w przypadku Lidzbarka Warmińskiego.

Tabela 3. Przykłady pytań pozwalających na określenie stopnia spełnienia danego kryterium

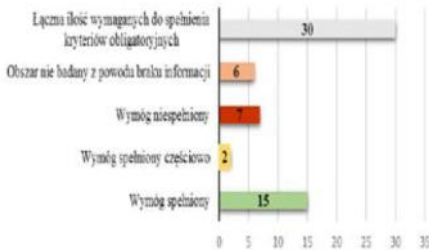
Kryterium przyłączeni a miasta do sieci Cittaslow	Stopień realizacji kryterium	Lidzbark Warmiński	Stopień realizacji kryterium	Rawa Mazowiecka
Polityka energetyczna i środowiskowa				
Ochrona jakości powietrza				
Czy wprowadzone zostały lub mają zostać wprowadzone systemy pomiarowe, kontrolujące jakość powietrza w mieście?	Kolor zielony – wymóg spełniony	Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska (WIOŚ) sporządza raporty o stanie powietrza. Miasto Lidzbark Warmiński obecnie nie korzysta z systemów pomiarowych, kontrolujących jakość powietrza. Lidzbark Warmiński jako miejscowość o walorach uzdrowiskowych, ma bardzo czyste powietrze [Źródło: rozmowa z Agnieszką Żejmo-Rekść – Referat Gospodarki Komunalnej i Inwestycji Urzędu Miejskiego w dniu 19.04.2016 r., podczas wizyty studyjnej w Lidzbarku Warmińskim].	Kolor zielony – wymóg spełniony	Miasto Rawa Mazowiecka podjęło się diagnozy i klasyfikacji zanieczyszczeń powietrza w mieście. „Według oceny WIOŚ, imisja zanieczyszczeń gazowych (dwutlenek siarki, dwutlenek azotu, tlenek węgla, ozon, benzen) na obszarze powiatu rawskiego w 2002 roku była w klasie A ze względu na ochronę zdrowia i ochronę roślin.” Klasa A oznacza najlepszą jakość powietrza. „Na terenie miasta Rawa Mazowiecka badania stanu powietrza prowadzone są przez Wojewódzką Stację Sanitarno-Epidemiologiczną w Łodzi Oddział Zamiejscowy w Skiemiewicach na jednym stanowisku pomiarowym.”

				[Źródło: Program Ochrony Środowiska dla miasta Rawa Mazowiecka – lipiec 2004].
Jak miasto kontroluje zanieczyszczenie powietrza smogiem?	Kolor zielony – wymóg spełniony	W mieście nie ma problemu zanieczyszczenia smogiem. Miasto nie ma przemysłu wpływającego na zanieczyszczenie powietrza. W mieście wydzielona jest strefa uzdrowskowa. Miasto posiada dobre warunki klimatyczne [Źródło: rozmowa z Agnieszką Żejmo-Rekć – Referat Gospodarki Komunalnej i Inwestycji Urzędu Miejskiego, w dniu 19.04.2016 r. podczas wizyty studyjnej w Lidzbarku Warmińskim].	Kolor zielony – wymóg spełniony	W mieście nie ma problemu zanieczyszczenia smogiem.

Źródło: opracowanie własne autorki.

Miasto Rawa Mazowiecka w pełni spełnia 15 kryteriów obligatoryjnych, co stanowi 50% wszystkich 30 wymagań. 2 kryteria spełnione są częściowo przez miasto. Stanowi to 7% całości wymagań. 6 kryteriów, czyli 20% wymagań nie zostało zbadanych ze względu na brak możliwości pozyskania informacji. 23% całości stanowią kryteria, których Rawa Mazowiecka nie spełnia ze względu na to, że nie jest członkiem sieci i nie rozpoczęła jeszcze działań wdrożeniowych. Biorąc pod uwagę fakt, że aby zostać włączonym do sieci miast Cittaslow, kandydat musi spełniać 50+1% wszystkich wymaganych kryteriów, Rawa Mazowiecka potencjalnie mogłaby zostać miastem Cittaslow (spełnia 50+1% kryteriów obligatoryjnych).

Kilka obszarów obowiązkowych jest częściowo spełnianych przez Rawę – 7%. Rozwijając te obszary i rozpoczynając implementację kolejnych wymogów, miasto mogłoby starać się o przyjęcie do Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow. Wyniki przeprowadzonego badania obrazują wykresy 1 i 2.

Wykres 1. Ocena stopnia realizacji kryteriów obligatoryjnych wymaganych przez sieć miast Cittaslow. Rawa Mazowiecka – zestawienie ilościowe

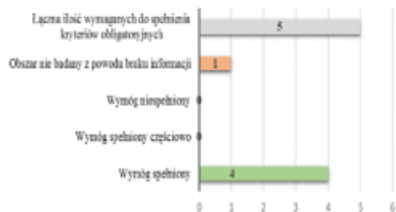
Wykres 2. Ocena stopnia realizacji kryteriów obligatoryjnych wymaganych przez sieć miast Cittaslow. Rawa Mazowiecka – zestawienie procentowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań własnych.

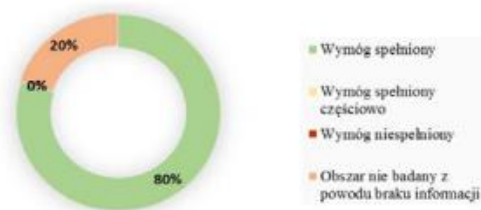
Badanie zostało przeprowadzone w ujęciu ogólnym, gdzie ocenie zostały poddane wszystkie kryteria obligatoryjne, jak i w ujęciu szczegółowym, czyli w rozbiciu na poszczególne działy. Dział pierwszy stanowiła Polityka energetyczna i środowiskowa. W skład obszaru pierwszego wchodziło 5 kryteriów. Rawa Mazowiecka w stopniu całkowitym spełniała 4 kryteria, co stanowiło 80% wszystkich wymagań obligatoryjnych. 20% wymagań z działu pierwszego, czyli 1 kryterium nie zostało badane, z powodu braków informacji w czasie, gdy były prowadzone badania. Wyniki analiz przedstawiają wykresy 3 i 4.

Rawa Mazowiecka w pełni spełniała 2 kryteria, co stanowiło 40% wszystkich wymagań obligatoryjnych. Polityka rolna, turystyczna i rzemieślnicza to czwarty obszar sześciu wymagań stawianych przez sieć miast Cittaslow przyszłym miastom członkowskim. Spośród wszystkich kryteriów, Rawa Mazowiecka w całości spełnia 3 wymagania, co daje 50% ogółu kryteriów danego działu. 17% stanowi 1 kryterium, które nie zostało poddane analizie ze względu na brak pozyskania informacji – dwa kryteria nie zostały spełnione przez Rawę Mazowiecką, co stanowi 1/3 wszystkich sześciu wymagań z obszaru polityki rolnej, turystycznej i rzemieślniczej. Wyniki przeprowadzonych badań prezentują wykresy 5 i 6.

Ostatni obszar badań stanowiła polityka gościnności, świadomości i kształcenia. Analizie poddano 5 kryteriów obligatoryjnych zawartych w statucie stowarzyszenia miast Cittaslow. 1 kryterium zostało spełnione w całości przez Rawę Mazowiecką, co stanowi 20% ogółu wymagań. Kryteria niespełnione wynoszą 80%. Wyniki przeprowadzonych badań obrazują wykresy 7 i 8.

Wykres 3. Stopień realizacji kryteriów obligatoryjnych – Polityka energetyczna i środowiskowa. Rawa Mazowiecka – zestawienie ilościowe

Wykres 4. Stopień realizacji kryteriów obligatoryjnych – Polityka energetyczna i środowiskowa. Rawa Mazowiecka – zestawienie procentowe

Wykres 5. Stopień realizacji kryteriów obligatoryjnych – Polityka rolna, turystyczna i rzemieślnicza. Rawa Mazowiecka – zestawienie ilościowe

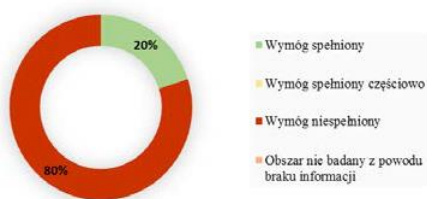

Wykres 6. Stopień realizacji kryteriów obligatoryjnych – Polityka rolna, turystyczna i rzemieślnicza. Rawa Mazowiecka – zestawienie procentowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań własnych.

Wykres 7. Stopień realizacji kryteriów obligatoryjnych – Polityka gościnności, świadomości i kształcenia. Rawa Mazowiecka – zestawienie ilościowe

Wykres 8. Stopień realizacji kryteriów obligatoryjnych – Polityka gościnności, świadomości i kształcenia. Rawa Mazowiecka – zestawienie procentowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań własnych.

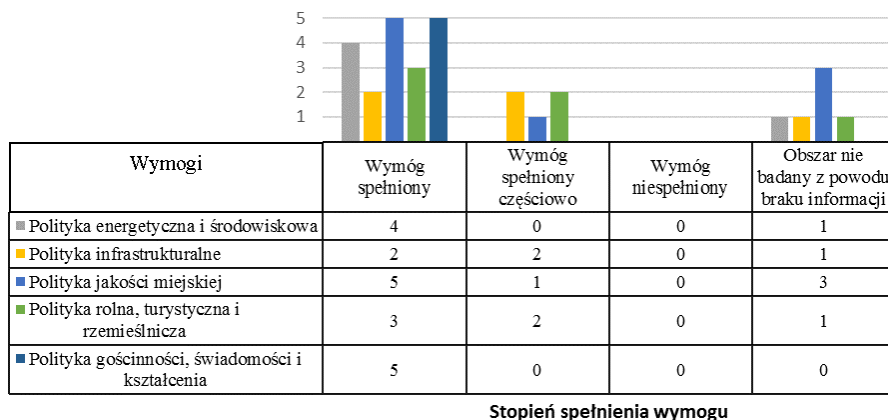
Przeprowadzone badania dowodzą, że Rawa Mazowiecka potencjalnie mogłaby zostać członkiem Cittaslow, ponieważ spełnia 50% kryteriów obligatoryjnych, a dodatkowo 7% stanowią kryteria, które są spełniane częściowo lub są w fazie wdrażania. Rozpoczęcie procedury kwalifikacyjnej wiąże się z koniecznością implementacji innych wymagań stawianych przez sieć miast Cittaslow. Zakładając, że Rawa Mazowiecka rozpoczęłaby starania o włączenie do Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow, w krótkim czasie byłaby w stanie spełnić wymagania z działu piątego – polityka gościnności, świadomości i kształcenia. Miasto opracowałoby projekt kampanii przybliżającej mieszkańcom sylwetę i założenia sieci miast Cittaslow, czym zrealizowałoby jedno z kryteriów obligatoryjnych. Kolejnym punktem byłaby organizacja imprez i festiwali tematycznie związanych z siecią miast dobrego życia. Miasto mogłoby czerpać z doświadczeń Lidzbarka Warmińskiego, w którym odbywa się co roku kilkadziesiąt dużych i małych wydarzeń kulturalnych pod znakiem Cittaslow. Włączenie Rawy Mazowieckiej do sieci Cittaslow zobligowałoby miasto do umieszczenia loga na dokumentach firmowych, na stronie internetowej i w widocznych punktach w mieście, przez co Rawa Mazowiecka spełniłaby kolejne kryterium obligatoryjne.

Możliwe jest osiągnięcie już nie 50 a 60% wymagań obligatoryjnych zapisanych w Międzynarodowym statucie sieci miast Cittaslow z dnia 21 czerwca 2014 r., w załączniku „C” (strona internetowa Cittaslow).

5. Podsumowanie

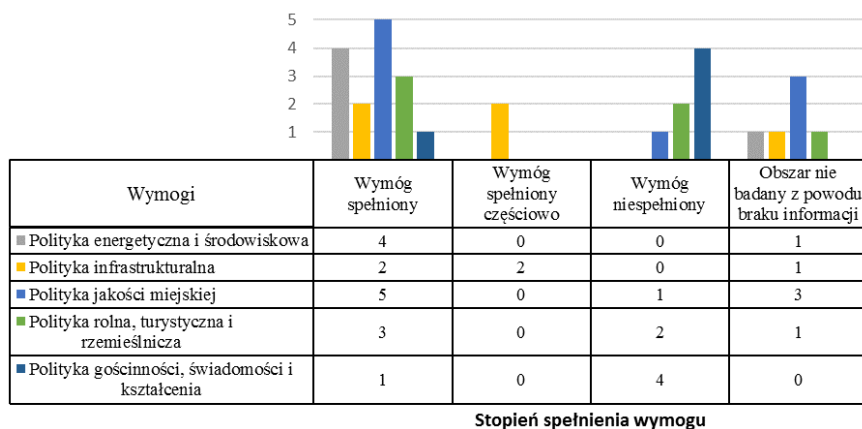
Autorka opracowania miała na celu przeprowadzenie analizy możliwości przystąpienia Rawy Mazowieckiej do sieci miast Cittaslow na bazie doświadczeń Lidzbarka Warmińskiego. W niniejszej publikacji przyjęta została następująca hipoteza: Rawa Mazowiecka spełnia minimalne wymagania sieci miast Cittaslow, związane z przyjęciem – miasta kandydata na poziomie 50+1% wszystkich kryteriów.

W badaniach zastosowano następujące metody badawcze: tabele porównawcze kryteriów opracowane na podstawie wymagań certyfikacyjnych, kwestionariusze wywiadów, obserwacje własne w ramach wizyt studyjnych w miastach, dokumentacja fotograficzna, analiza dokumentów planistycznych, strategicznych i operacyjnych miast Lidzbarka Warmiński i Rawa Mazowiecka, analiza źródeł wtórnych (książki, publikacje, akty prawne, strony internetowe). Badania przeprowadzone zostały dla miast Lidzbarka Warmiński i Rawa Mazowiecka w okresie kwiecień – sierpień 2016 roku. Sprawdzony został stopień spełnienia kryteriów obligatoryjnych zgrupowanych w pięciu, z siedmiu, umownych obszarów, tj.: polityka energetyczna i środowiskowa, polityka infrastrukturalna, polityka jakości miejskiej, polityka rolno, turystyczna i rzemieślnicza oraz polityka gościnności, świadomości i kształcenia. Badaniu nie podlegały wymagania nieobligatoryjne ujęte w obszarach już wyżej wymienionych oraz w obszarach: integracja społeczna i partnerstwo.

Wykres 9. Stopień spełnienia poszczególnych kryteriów obligacyjnych w ramach 5 obszarów kwalifikacyjnych dla Lidzbarka Warmińskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań własnych.

Wykres 10. Stopień spełnienia poszczególnych kryteriów obligacyjnych w ramach 5 obszarów kwalifikacyjnych dla Rawy Mazowieckiej

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań własnych.

Według przeprowadzonych badań, miasto Lidzbark Warmiński realizuje w pełni 19 wymagań, co stanowi 63% wszystkich kryteriów obligacyjnych, 5 wymagań (17% ogółu) jest spełnionych częściowo, natomiast 6 wymagań (20% ogółu wymagań) stanowi obszar niebadany z powodu braku dostępnych danych. Na wykresie 9 przedstawiono stopień spełnienia poszczególnych kryteriów obligacyjnych w ramach 5 obszarów kwalifikacyjnych dla Lidzbarka Warmińskiego.

Rawa Mazowiecka w pełni spełnia 15 kryteriów obligatoryjnych (50% ogółu), co ilustruje wykres 10. Dwa kryteria (7% ogółu), tj.: harmonijne planowanie mobilności alternatywnej dla samochodów prywatnych oraz usuwanie barier architektonicznych, spełnione są przez miasto częściowo. Sześć kryteriów (20% wymagań) nie było badanych ze względu na brak danych. Dotyczy to kryteriów: redukcja zanieczyszczenia świetlnego publicznego, odsetek zamieszkałych obywateli udających się codziennie do pracy w innej gminie, punkt ds. zrównoważonej architektury (bioarchitektura), okablowanie miasta (włókna optyczne, systemy bezprzewodowe), monitoring i redukcja zanieczyszczenia, waloryzacja tradycyjnych metod pracy i zawodów. Natomiast 7 kryteriów (23% całości wymagań) nie było uwzględnionych ze względu na to, że miasto nie jest jeszcze członkiem sieci i nie rozpoczęto działań wdrożeniowych. Na wykresie 10 przedstawiono stopień spełnienia poszczególnych kryteriów obligatoryjnych w ramach 5 obszarów kwalifikacyjnych dla Rawy Mazowieckiej.

W ocenie autorki niniejszej publikacji powyższe wyniki zaprezentowane dla Rawy Mazowieckiej, w porównaniu do wyników uzyskanych dla Lidzbarka Warmińskiego, dają już obecnie miastu możliwość rozważenia aplikowania do Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow, gdyż spełnionych całkowicie lub częściowo jest 57% wymagań obligatoryjnych. Misja, cele strategiczne i priorytety Rawy Mazowieckiej zapisane w Strategii Rozwoju Miasta oraz w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego wpisują się w ideę sieci Cittaslow, która zakłada nieustanny rozwój miast członkowskich w celu poprawy jakości życia mieszkańców.

Potencjalne członkostwo Rawy Mazowieckiej w sieci przyniosłoby miastu wiele korzyści i przyczyniłoby się do jego rozwoju przestrzennego, społecznego, środowiskowego oraz gospodarczego. Miasto miałoby szansę na szybszy rozwój turystyczno-rekreacyjny, co jest jednym z celów miasta zapisanych w dokumentach strategicznych. Takie możliwości potwierdzają już należące do sieci Cittaslow miasta, np. Lidzbark Warmiński, Dobre Miasto, Bisztynek, Reszel i inne. Włączenie do sieci miast Cittaslow wpłynęłoby na poprawę jakości życia mieszkańców miasta, zgodnie z przesłaniem, że Cittaslow to „sieć miast dobrego życia”. Oprócz skutecznej promocji miasta (posługiwanie się międzynarodowym logo Cittaslow), miasto może skorzystać z dobrych praktyk innych miast-członków i wymieniać z nimi doświadczenia, składać wspólne projekty o fundusze unijne i krajowe, efektywnie wykorzystywać lokalne potencjały rozwojowe – swoje dziedzictwo kulturowe, przyrodnicze, przestrzenne, społeczne.

Kryteria przynależności miasta do sieci Cittaslow, obejmujące takie obszary jak: polityka energetyczna, polityka infrastrukturalna, polityka jakości miejskiej, polityka rolna, turystyczna i rzemieślnicza oraz polityka gościnności, świadomości i kształcenia mają za zadanie porządkować i wzmacniać procesy zmian, które zachodzą w miastach członkowskich.

Literatura

- Czapiński J., *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a dobrobyt materialny: polski paradoks*, Uniwersytet Warszawski Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie, s. 4, www.e-sgh.pl/niezbenednik/plik.php?id=27235522&pid=281 (dostęp: 09.08.2016 r.).
- Gruszecka-Tiesluk A., *Sieć Cittaslow – strategią rozwoju małych miast w Polsce?* www.ue.katowice.pl/fileadmin/_migrated/content_uploads/26_A.Gruszecka-Tiesluk_Siec_Cittaslow....pdf (dostęp: 31.05.2016 r.), s. 385.
- Kalisiak A. (2016), *Analiza możliwości włączenia Rawy Mazowieckiej do sieci Cittaslow w kontekście doświadczeń miasta Lidzbarka Warmińskiego*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem dr inż. Elżbiety Strzeleckiej.
- Kotarski H. (2013), *Kapitał ludzki i Kapitał społeczny a rozwój województwa podkarpackiego*. Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 13.
- Mazur-Belzyt K. (2014), *Współczesne podstawy rozwoju małych miast na przykładzie sieci miast Cittaslow*, http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Problemy_Rozwoju_Miast/Problemy_Rozwoju_Miast-r2014-t11-n3/Problemy_Rozwoju_Miast-r2014-t11-n3-s39-45/Problemy_Rozwoju_Miast-r2014-t11-n3-s39-45.pdf (dostęp: 26.09.2016 r.), s. 41.
- Norwich J.J. (2009), *Najwspanialsze miasta w dziejach świata*. Wyd. BOSZ, Olszanica, s. 10.

Strony internetowe:

- Historia urbanistyki*, www.gisplay.pl/urbanistyka/historia.html (dostęp: 26.02.2016 r.).
- <http://www.adaptcity.pl/najbardziej-zrownowazone-miasta-na-swiecie/> (dostęp: 09.08.2016 r.).
- http://www.bip.krakow.pl/_inc/rada/uchwaly/show_pdf.php?id=30028 (dostęp: 09.08.2016 r.).
- http://www.cittaslowpolska.pl/images/do_pobrania/foldery/2010cittaslow.pdf (dostęp: 20.07.2016 r.).
- <http://www.cittaslowpolska.pl/index.php/pl/jak-przystapic> (dostęp: 20.07.2016 r.).
- <http://www.cittaslowpolska.pl/index.php/pl/miasta-cittaslow?start=20> (dostęp: 20.07.2016 r.).
- http://www.frdl.org.pl/pliki/frdl/document/zalaczniki_artykuly/GSiA_sierpien2013.pdf (dostęp: 20.07.2016 r.).
- http://www.silesia.org.pl/upload/K.Kandzia_cittaslow%20z%20filmem.pdf (dostęp: 20.07.2016 r.).
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001r. Prawno ochrony środowiska (Dz.U. 2001 Nr 62 poz. 627), s. 14.

THE POSSIBILITY OF INCLUDING RAWA MAZOWIECKA TO CITTASLOW NETWORK IN THE CONTEXT OF THE EXPERIENCE OF THE CITY OF LIDZBARK WARMIŃSKI

The article presents the results of research and discusses proposals on the possibility of accession of Rawa Mazowiecka to the Polish National Network of Cities Cittaslow. Also, it presents and discusses the current requirements of the International Cittaslow Association and the procedure for the admittance of the applicant city to the network. Requirements comprise six groups of criteria, including 93 sub-criteria. The assessment of compliance by Rawa Mazowiecka was carried out in four-color scale: criterion implemented, criterion partially implemented, unfulfilled criterion and criterion impossible to fulfil at the time of the study. The City of Lidzbark Warminski in total has implemented or is implementing 56% criteria, including 11% criteria which have been met partially. In the opinion of the author, Rawa Mazowiecka has fully or partially implemented 57% of obligatory requirements, which already gives the city the opportunity to consider applying to the Polish National Network of Cities Cittaslow. The mission, strategic goals and priorities of Rawa Mazowiecka, stated in the Development Strategy of the City and in the study of conditions and directions of land use, fit in with the idea of Cittaslow network, which assumes continuous development of member cities in order to improve the quality of life of residents.

Keywords: quality of life, model of Cittaslow towns, certification criteria, Rawa Mazowiecka.

Bartłomiej Idzikowski
Patryk Waclawiak i zespół¹

Opracowanie koncepcji zagospodarowania przestrzeni miejskiej w zakresie ruchomej zieleni miejskiej i mebli miejskich w Lidzbarku Warmińskim

Na podstawie wizyty studyjnej w Lidzbarku Warmińskim przeprowadzona została analiza elementów kompozycji urbanistycznej, walorów architektonicznych i funkcji zabudowy centrum miasta. Dla ul. Powstańców Warszawy i Pl. Wolności dokonano oceny stanu obecnego wyposażenia w meble miejskie, występującej zieleni oraz rodzaju ich nawierzchni. Przystudowano także zachowania użytkowników terenu i ich przyzwyczajenia do spędzania czasu w centrum miasta. Najważniejszymi problemami wynikającymi z wizyty studyjnej są: brak holistycznego podejścia do zagospodarowania przestrzeni starego miasta, niewykorzystywanie walorów krajobrazowych oraz chaos przestrzenny spowodowany m.in. natłokiem reklam. Ten stan rzeczy może przyczyniać się do zaprzepaszczenia potencjału wynikającego z obecności wartościowych historycznie i architektonicznie obiektów. Wyselekcjonowano również pozytywne elementy w strukturze miasta, które warto w przyszłości wzmocnić. Opracowano wytyczne dla obszarów problemowych i ulicy Powstańców Warszawy oraz ogólne zalecenia dotyczące organizacji przestrzeni publicznych dla całego starego miasta. Zaproponowano także koncepcję aranżacji przestrzeni publicznych.

Słowa kluczowe: ład przestrzenny, kompozycja urbanistyczna, przestrzeń publiczna.

1. Wprowadzenie

W sieci miast Cittaslow wiele uwagi przykładą się do przestrzeni publicznych w mieście. Wiąże się to z wymaganiami certyfikacyjnymi Międzynarodowego Stowarzyszenia Cittaslow, w tym w szczególności dotyczy to takich

¹ B. Idzikowski, P. Waclawiak, A. Lizut, S. Klajs, M. Kawecka, M. Kornacka, M. Pawlikowski, J. Rachubińska, R. Purzyński, B. Reda, SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula, Kolegium Gospodarki Przestrzennej, al. Politechniki 6, 90-924 Łódź, e-mail: skn.cirkula@gmail.com

grup kryteriów, jak: polityka jakości miejskiej oraz polityka gościnności. Koncepcja zagospodarowania przestrzeni publicznych wskazanych przez Miasto została podjęta przez 10-osobowy zespół studentów, należących do Studenckiego Koła Naukowego Gospodarki Przestrzennej Cirkula, na podstawie porozumienia pomiędzy Urzędem Miejskim w Lidzbarku Warmińskim a Kolegium Gospodarki Przestrzennej Politechniki Łódzkiej.

2. Analiza zagospodarowania przestrzeni części historycznego centrum Lidzbarka Warmińskiego

Podstawą do stworzenia wszelkiego rodzaju koncepcji zagospodarowania i wytycznych projektowych są odpowiednie analizy przestrzeni. Dla ulicy Powstańców Warszawy i Placu Wolności oraz ich najbliższego sąsiedztwa przeprowadzono szczegółowe analizy funkcji zabudowy (rys. 1), kompozycji urbanistycznej oraz rodzaju zagospodarowania przestrzeni publicznych, w tym: zieleni, nawierzchni oraz urządzeń technicznych.

Rys. 1. Analiza zagospodarowania przestrzeni fragmentu historycznego centrum Lidzbarka Warmińskiego

Źródło: opracowanie własne SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula (2016).

Przebadanie stanu istniejącego pozwoliło nie tylko wyznaczyć obszary pozytywne i problemowe w strukturze miasta, ale także sformułować wytyczne do zmian, bazujące na charakterystycznych cechach miasta.

W przestrzeni wyróżnia się Wysoka Brama, posiadająca znaczną wartość historyczną oraz będąca zdecydowaną dominantą znaczeniową obszaru. Niestety, jest ona w złym stanie technicznym, na co niewątpliwie wpływa fakt, iż obecnie nie pełni ona żadnej funkcji użytkowej. Brama jest obiektem o dużym potencjale i można nadać jej funkcję związaną z kulturą i sztuką (np. galeria sztuki, muzeum lub punkt informacji turystycznej).

Sklassyfikowano również posadzkę przestrzeni publicznych. Została ona podzielona na następujące formy zagospodarowania: nową posadzkę historyzującą, wymagającą wymiany chodniki z płyt i kostki betonowej oraz nawierzchnie asfaltowe i gruntowe (niepokryte roślinnością), co ilustrują poniższe zdjęcia (fot. 1-4).

Zieleń podzielona została na trzy podstawowe formy:

- niską (trawniki, rabaty kwiatowe),
- klomby (zieleń średniej wysokości),
- oraz wysoką (drzewa).

Na podstawie tego podziału w późniejszym etapie prac koncepcyjnych możliwe jest scharakteryzowanie stanu zieleni w analizowanej publicznej przestrzeni miejskiej. Obszar charakteryzuje się niekonsekwentnym zlokalizowaniem i doбором form zieleni. Ponadto niektóre przestrzenie, pomimo pewnych założeń kompozycyjnych, wymagają reorganizacji i odświeżenia. Dwa przykłady zostały przedstawione na fotografii 5 i 6.

Podczas wizji w terenie zdefiniowano obszary o beładnej formie zagospodarowania, wymagające przeprojektowania. Są to przede wszystkim przestrzenie pomiędzy powojenną zabudową wielorodzinną (bloki), w których posadzka oraz zieleń są w znacznym stopniu zdegradowane i niewłaściwie rozplanowane. Poprawy wymagają również obszary gruntu niepokrytego roślinnością (użytkowane jako tzw. „dzikie” parkingi) oraz pozostałości starej posadzki na obrzeżach obszaru (m.in. przestrzeń łącząca centrum z „Suchą Fosą”).

Na analizowanym obszarze występują miejsca, które wywołują poczucie dyskomfortu wśród przebywających tam osób. Nieregulowana zieleń, zaniedbana zabudowa oraz niewystarczające oświetlenie działają przytłaczająco na te miejsca (niedobór światła, ograniczona przestrzeń). Sprzyja to rozwojowi patologii społecznych.

Fot. 1. Widok na ulicę Powstańców Warszawy od strony Pl. Wolności

Fot. 2. Budynek mieszkalno-usługowy przy ul. Powstańców Warszawy 5

Fot. 3. Widok na zabudowania w znajdujące się na południe od Wysokiej Bramy

Fot. 4. Kamienice przy ul. Plac Wolności

Fot. 5. Przestrzeń pomiędzy ul. Powstańców Warszawy a ul. Hożą

Fot. 6. Zieleń urządzona przy ul. Powstańców Warszawy 19

Źródło: archiwum własne SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula (2016).

Fot. 7. Ścieżka pomiędzy murem starego miasta a suchą fosą

Fot. 8. Droga za murami starego miasta, odchodząca od ul. Wiślanej

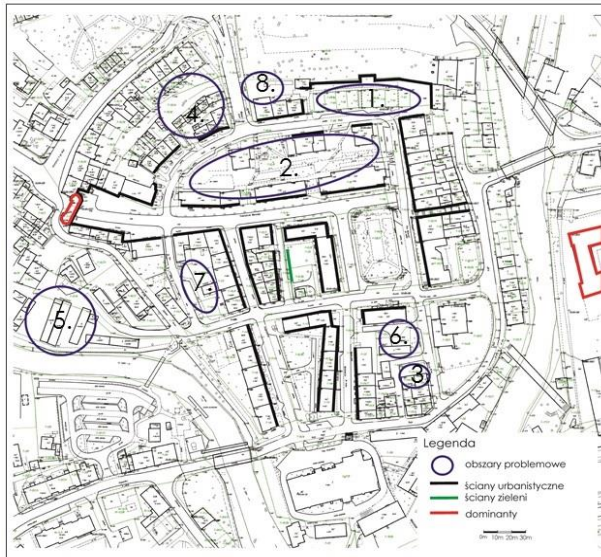
Fot. 9. Przestrzeń za murami starego miasta zanieczyszczona odpadami

Fot. 10. Przejście pomiędzy przestrzenią za murami starego miasta a ul. Hożą

Źródło: archiwum własne SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula (2016).

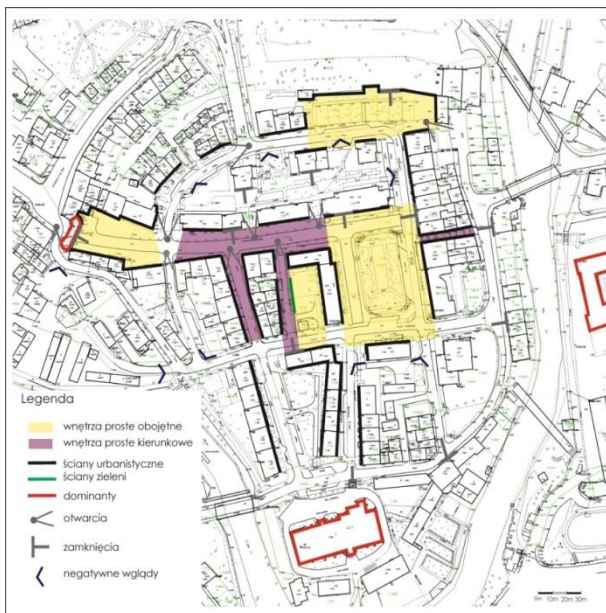
Przeprowadzenie analizy zagospodarowania przestrzeni historycznego centrum Lidzbarka Warmińskiego pozwoliło na wyznaczenie na tym terenie ośmiu obszarów problemowych (rys. 2) i następnie sformułowanie wytycznych dla każdego z nich. Wytyczne dla tych obszarów, wraz z komentarzami, zostały zawarte w punkcie 4, natomiast w punkcie 5 umieszczono wytyczne dla ulicy Powstańców Warszawy oraz dla placu przed Wysoką Bramą.

Rys. 2. Obszary problemowe w obrębie historycznego centrum Lidzbarka Warmińskiego

Źródło: opracowanie własne SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula (2016).

3. Elementy kompozycji urbanistycznej

Rys. 3. Analiza kompozycji urbanistycznej centrum miasta

Źródło: opracowanie własne SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula (2016).

W niniejszym rozdziale przedstawiona została analiza kompozycji urbanistycznej centrum Lidzbarka Warmińskiego z uwzględnieniem: wnętrza tego obszaru, ścian urbanistycznych i ścian zieleni, dominant, zamknięć i otwarć przestrzeni oraz negatywnych wglądów (rys. 3).

3.1. Wnętrza

W analizowanym obszarze występują wnętrza proste obojętne określone poprzez zwarte pierzeje tworzące ściany urbanistyczne, tj.:

- Plac Wolności składający się z zieleni urządzonej oraz z fragmentów ulic Powstańców Warszawy i Prostej. Wnętrze ma wyraźnie ukształtowane cztery ściany urbanistyczne;
- plac utworzony na zakończeniu ul. Powstańców Warszawy zakończony dominantą znaczeniowo-wysokościową, którą jest Wysoka Brama; od strony wschodniej plac ogranicza skrzyżowanie ul. Powstańców Warszawy i ul. Hożej;
- plac na skrzyżowaniu ul. Milewicza i Prostej, będący przestrzenią sąsiedzka; ograniczony jest dwiema ścianami budynków mieszkalnych i ścianą zieleni urządzonej przy ul. Milewicza;
- plac przy murze obronnym na zakończeniu ulicy Ratuszowej. Wnętrze jest ograniczone ścianami urbanistycznymi, które tworzą: mur obronny, budynki mieszkalne przy ul. Hożej, ukształtowana elewacja Domu Środowisk Twórczych oraz budynek usługowy. Plac składa się z zieleni nieurządzonej, nawierzchni ulicy Hożej oraz zaprojektowanej posadzki przed budynkiem usługowym.

Oprócz wnętrza prostych obojętnych w analizowanym obszarze znajdują się również wnętrza proste kierunkowe, do których zalicza się:

- ulicę Powstańców Warszawy – wyznaczona jest elewacjami frontowymi budynków mieszkalno-usługowych. Na zachodnim krańcu ulicy znajduje się dominanta – Wysoka Brama, a na wschodzie ulica ograniczona jest zamknięciem urbanistycznym – pierzeją Placu Wolności;
- ulicę Kasprowicza, wyraźnie wytyczoną przez pierzeje;
- ulicę Milewicza, ograniczoną ścianą urbanistyczną od strony zachodniej, a od strony wschodniej – ścianą zieleni;
- przejście z Pl. Wolności do ul. Kajki (fot. 14) – zakończone zamknięciem architektonicznym.

3.2. Otwarcia i zamknięcia

Niewątpliwą zaletą analizowanego obszaru są liczne otwarcia urbanistyczne i krajobrazowe oraz ich zamknięcia. Do ciekawych otwarć architektonicznych należą:

Fot. 11. Widok z ul. A. Mickiewicza
na Kolegiatę Św. Apostołów Piotra
i Pawła

Fot. 12. Widok z placu koło
dawnego ratusza na zamek

Fot. 13. Widok na zabudowę mieszkaniową
przy ul. Hożej

Fot. 14. Przejście pomiędzy Placem
Wolności a ul. Michała Kajki

Fot. 15. Luka w pierzei przy ul.
Powstańców Warszawy 19 i 25
oraz zieleni urządzona

Fot. 16. Luka w pierzei przy ul.
Powstańców Warszawy 15 i 19 oraz zieleni urządzona

Źródło: archiwum własne SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula (2016).

Fot. 17. Widok na Wysoką Bramę przy ul. Powstańców Warszawy

Fot. 18. Widok z ul. Hożej na mury starego miasta

Źródło: archiwum własne SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula (2016).

1. Otwarcie na kościół farny widoczny ze skrzyżowania ul. Powstańców Warszawy i ul. Kasprówicza (widziane z wyraźnie ukształtowanego placu miejskiego) (fot. 11);
2. Otwarcie krajobrazowe – widok na zamek, zlokalizowane w niedalekim sąsiedztwie zabytkowego muru obronnego i Domu Środowisk Twórczych (fot. 12);
3. Otwarcie kierunkowe – skrzyżowanie ulicy Hożej i Wiślanej, prowadzące użytkownika przestrzeni miejskiej w kierunku ulicy Powstańców Warszawy i placu przed Wysoką Bramą (fot. 13).

Wartościowymi zamknięciami są te, które dotyczą kościoła farnego: zamyka on widoki z ulic Kasprówicza, Mickiewicza i Dębowej. Kościół jest dominantą wysokościową i znaczeniową. Miejscem, na które również warto zwrócić uwagę jest przejście od Placu Wolności w kierunku ul. Kajki zakończone zamknięciem historyczną zabudową miasta (fot. 14).

Charakterystycznym elementem kompozycji urbanistycznej na analizowanym obszarze są widoki z ulicy Powstańców Warszawy w kierunku północnym, na których zakończeniu znajdują się bloki mieszkalne (fot. 15 i 16).

Na dwóch krańcach ulicy Powstańców Warszawy znajdują się zamknięcia: Wysoka Brama (fot. 17) oraz pierzeja Placu Wolności. Z Placu Wolności zaś widok w kierunku północnym jest zamknięty odnowionym murem obronnym (fot. 18).

3.3. Negatywne wglądy

Negatywnym zjawiskiem na analizowanym obszarze są wglądy z przestrzeni publicznych w kierunku przestrzeni sąsiedzkich oraz budynków garażowych (fot. 19-22).

Fot. 19. Widok z ul. Ratuszowej na przestrzeń pomiędzy zabudowaniami mieszkaniowymi

Fot. 20. Widok na garaże oraz Wysoką Bramę z ciągu pieszego przy rzece Łynie

Fot. 21. Widok z ul. Adama Mickiewicza na garaże i ślepią ścianę

Fot. 22. Widok z ul. Hożej na zieloną przestrzeń pomiędzy zabudowaniami mieszkalnymi

Źródło: archiwum własne SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula (2016).

4. Pozytywne i negatywne elementy w przestrzeni publicznej

Oprócz wyżej wymienionych aspektów poddanych analizie, w obrębie ulicy Powstańców Warszawy i Placu Wolności została wykonana inwentaryzacja terenu, pozwalająca na prawidłową diagnozę wszystkich problemów występujących w danej przestrzeni. Ustalono trzy główne kategorie analizy, które umożliwiły sformułowanie sugestii, których wdrożenie pozwoli na lepsze zagospodarowanie terenu i tym samym na podniesienie funkcjonalności tego obszaru miasta. Wyróżniono następujące kategorie:

- a) elewacje,
- b) zieleń,
- c) elementy przestrzeni publicznej.

Z uwagi na fakt, że miasto należy do sieci miast Cittaslow, zwrócono także uwagę na założenia, dotyczące oświetlenia przestrzeni miejskiej.

4.1. Elewacje

Na opracowywanym obszarze można wyróżnić elementy o wysokiej wartości estetycznej. Obiekty przedstawione poniżej (fot. 23 i 24) prawidłowo wpisują się w charakter przestrzeni, dzięki zastosowaniu stonowanych kolorów i dobrze wkomponowanej stolarce okiennej. Reklamy oraz szyldy utrzymane są w charakterze estetycznym budynków.

Można również wyróżnić negatywne przykłady, wpływające na degradację analizowanej przestrzeni:

- nieadekwatny do historycznego centrum miasta wygląd witryn sklepowych (zdj. 25);
- budynki, które są przykładem tzw. pastelozji, polegającej na użyciu intensywnego koloru elewacji lub zbyt wielu barw (fot. 26). kontrastują one z pozostałymi elewacjami budynków; obiekty w takim kolorze dominują nad pozostałymi elementami przestrzeni ulicy, co negatywnie wpływa na odbiór wizualny;
- zły stan techniczny budynków, które wymagają gruntownej renowacji np. ze względu na liczne pęknięcia elewacji (fot. 27);
- natłok reklam, agresywność i przypadkowość ich lokalizacji na elewacjach; reklamy często przysłaniają większą część elewacji lub detalu architektonicznego, co prowadzi do zniekształcenia wyglądu budynków (fot. 28-29);
- graffiti (fot. 30);
- występowanie urządzeń technicznych (anten, klimatyzatorów) widocznych z ulicy, które zasłaniają detale architektoniczne (fot. 31);
- niespójna stolarka okienna (fot. 32);
- ślepe ściany oraz źle ukształtowane elewacje – elewacje do opracowania (fot. 33).

W obszarze tworzącym spójny układ ważna jest unifikacja elementów budujących jego przestrzeń. W przypadku Lidzbarka Warmińskiego, który jest miastem ze średniowiecznym rodowodem, budynki istniejące oraz wszystkie nowo powstające na danym obszarze, powinny nawiązywać do tradycyjnej formy zabudowy. Kolor jest ważnym elementem wpływającym nie tylko na estetykę budynku, ale również na całościowy odbiór przestrzeni. Z tego powodu należy dążyć do ustalenia palety barw stosowanych na elewacjach, na których powinno używać się stonowanych kolorów.

Reklamy wszechobecne w przestrzeni miasta zaburzają jej odbiór. Szczególnie widoczne jest to w takich miejscach, jak centrum miasta, gdzie forma reklamy w żaden sposób nie nawiązuje do charakteru przestrzeni, a zabytkowa zabudowa jest niejednokrotnie przysłaniana przez banery reklamowe. Dodatkowo szyldy i logotypy powinny być wkomponowane w dany krajobraz.

Fot. 23. Kamienice o estetycznej elewacji i stolarnie okiennej przy Placu Wolności

Fot. 24. Budynek o estetycznej elewacji na rogu ul. Hożej i Wiślanej

Fot. 25. Niestetyczny wygląd witryn sklepowych przy ul. Ratuszowej 1 i 2

Fot. 26. Widok z ul. Powstańców Warszawy na budynek o zbyt intensywnym kolorze elewacji przy ul. Dębowej 1

Fot. 27. Budynek przy ul. Powstańców Warszawy 4 z elewacją wymagającą remontu

Źródło: archiwum własne SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula (2016).

Fot. 28. Budynek przy ul. Powstańców Warszawy z nieodpowiednio utworzonymi reklamami

Fot. 29. Budynek przy ul. A. Mickiewicza z reklamą nieodpasowaną do otoczenia

Fot. 30. Graffiti na budynku przy ul. Powstańców Warszawy 14

Fot. 31. Budynek przy ul. Powstańców Warszawy 17 z urządzeniami technicznymi zaburzającymi jego wizualny odbiór

Fot. 32. Budynek przy ul. Powstańców Warszawy 4 z kontrastującą stolarką okienną

Fot. 33. Widok na budynek przy ul. Prostej 15 z niestetyczną ścianą

Źródło: archiwum własne SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula (2016).

4.2. Zieleń

Pozytywnym aspektem zastosowania zieleni na opracowywanym terenie jest utworzenie zielonych ścian w postaci szpalerów drzew (fot. 34). Wzdłuż ul. Powstańców Warszawy zlokalizowane są skwery zieleni, będące dobrym krokiem w kierunku odpowiedniego zagospodarowania luk w pierzejach ulicy.

Fot. 34. Widok na zabudowę oraz szpalery drzew przy ul. A. Mickiewicza, zach. strona Placu Wolności

Fot. 35. Zieleń na Placu Wolności

Źródło: archiwum własne SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula (2016).

Na Placu Wolności (fot. 35) można zaobserwować bardzo duży udział powierzchni biologicznie czynnej, co samo w sobie jest zjawiskiem bardzo dobrym. Roślinność w mieście dobrze wpływa na lokalny klimat i samopoczucie mieszkańców. Jednak Plac Wolności jest źle zagospodarowany pod względem doboru roślinności oraz jej zlokalizowania. Wydaje się, że zbyt duża ilość roślinności i mnogość gatunków wpływa negatywnie na odczuwanie tej przestrzeni przez mieszkańców. Plac miejski powinien być przestrzenią w większym stopniu otwartą i bardziej uporządkowaną, dającą poczucie spójności.

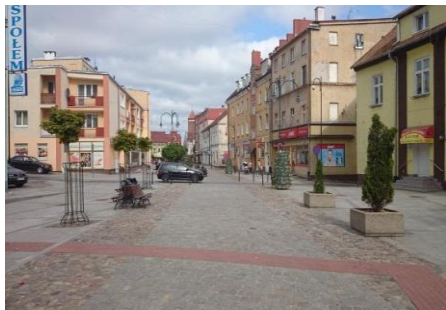
Zieleń jest bardzo ważnym elementem wpływającym na poprawę wizualnego odbioru przestrzeni oraz jakości. Istotne jest prawidłowe jej użycie w zagospodarowaniu pod względem doboru roślinności oraz ich usytuowania. Należy skupić się na ograniczeniu ilości wykorzystywanych gatunków roślin, które powinny być dobrane, między innymi, pod kątem okresu wegetacji oraz lokalizacji. Wysokość zieleni powinna być dostosowana do wielkości danej przestrzeni. Dzięki temu zieleń nie działa przytłaczająco na użytkowników.

4.3. Elementy przestrzeni publicznej

Cennym elementem zagospodarowania przestrzeni publicznej na terenie ulicy Powstańców Warszawy jest posadzka częściowo wyłożona historycznym brukiem. Lamy uliczne są estetycznym elementem przestrzeni.

Negatywnym aspektem jest przypadkowa lokalizacja mebli miejskich, które dodatkowo nie są umocowane trwale w posadzce (fot. 36). Brak jest ujedno-

licenia materiałów i formy urządzeń występujących w przestrzeni publicznej, co niewątpliwie psuje jej odbiór. Ustawienie koszy na śmieci oraz ławek często utrudnia komunikację pieszą i rowerową. Zastosowane są m.in. dwa różne rodzaje kwietników wykonane z blachy, która prezentuje się bardzo źle w okresach, w których nie jest pokryta kwiatami. Sugeruje się wymianę kwietników na takie, które pełnią dodatkową funkcję w okresie zimowym, np. wkomponowane są w latarnie lub ławki. Innym rozwiązaniem jest usuwanie kwietników w okresach zimowych.

Fot. 36. Widok na dobrze zachowaną posadzkę na ul. Powstańców Warszawy

Fot. 37. Kontrastujący z otoczeniem obiekt handlowo-usługowy przy ul. Hożej

Źródło: archiwum własne SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula (2016).

Przy kompozycji posadзки wykorzystano zbyt dużą liczbę materiałów, która psuje odbiór przestrzeni. Dla ulicy Powstańców Warszawy oraz jej sąsiedztwa sugeruje się użycie maksymalnie trzech materiałów:

- historycznego bruku,
- jednego podstawowego materiału posadзки (np. płyt granitowych),
- jednego uzupełniającego materiału posadзки dla wszelkiego rodzaju elementów wykończeniowych.

Dzięki ograniczeniu liczby materiałów przestrzeń wydawać się będzie bardziej spójna i poprawna kompozycyjnie. Podobna zasada co do ograniczenia ilości materiałów powinna obowiązywać dla pojedynczych elewacji budynków.

Oprócz wymienionych powyżej zaobserwowano także inne negatywne zjawiska w przestrzeni publicznej miasta, m.in:

- tablica informacyjna dla celów turystycznych przed Wysoką Bramą jest umiejscowiona w złym miejscu;
- brak jest wydzielonych stref komunikacyjnych i wypoczynkowych;
- usytuowany w sąsiedztwie ul. Powstańców Warszawy mały obiekt usługowo-handlowy (kiosk) negatywnie wyróżnia się z przestrzeni miejskiej, ze względu na lokalizację oraz zastosowaną kolorystykę (fot. 37).

Elementy zagospodarowania przestrzeni publicznej są ważnym aspektem uzupełniającym przestrzeń. Dzięki nim przy użyciu stosunkowo niewielkich

środków finansowych można dowolnie kształtować krajobraz danego miejsca. Meble miejskie nie muszą bezpośrednio nawiązywać do historycznego charakteru przestrzeni, dzięki czemu w prosty sposób mogą dodać świeżości obszarowi bez zaburzania jej tożsamości. Elementy takie powinny być funkcjonalne oraz wytrzymałe. Mogą być również mobilne, co pozwala – w zależności od zapotrzebowania – dowolnie modyfikować daną przestrzeń. Naturalne powinno być zastosowanie spójnej formy dla wszystkich elementów, znajdujących się w danej przestrzeni z wykorzystaniem ujednoczonych materiałów.

Meble miejskie powinny być tymczasowo umocowane w posadzce, aby przypadkowe osoby nie mogły zaburzyć ich układu. Obiekty, takie jak kioski również mają wpływ na odbiór przestrzeni. Pomimo że nie są to pełnoprawne budynki, ich usytuowanie powinno być starannie zaplanowane, a forma powinna wynikać z charakteru elementów wypełniających dany obszar (np. ławki, kwietniki).

5. Wytyczne urbanistyczne dla obszarów problemowych w centrum miasta

Proponuje się przyjęcie następujących zaleceń dla problemowych obszarów w centrum miasta:

1. Dla terenów przy odnowionych murach miejskich:
 - linia zabudowy od strony muru obronnego, powinna być zgodna z linią zabudowy na sąsiedniej działce (rys. 4.);
 - działka nr ewid. 63 powinna być przeznaczona pod kontynuację placu i wyłączona spod zabudowy;
 - nowa zabudowa maksymalnie dwukondygnacyjna ze względu na bliskość murów miejskich;
 - nowa zabudowa powinna posiadać front zarówno od strony ulicy Hożej jak i od strony muru;
 - zakaz ogrodzenia działek od strony muru, co pozwoli na ukształtowanie ciągu pieszego wzdłuż odnowionego muru obronnego;
 - działka nr ewid. 64 powinna posiadać front od strony nowo ukształtowanego placu, a także jej pierwsza kondygnacja powinna być przeznaczona na usługi gastronomiczne.

KOMENTARZ: przedstawione wyżej rozwiązania pozwolą na aktywizację przestrzeni i wykorzystanie potencjału historycznego elementu w postaci muru obronnego.

2. Dla obszaru między ul. Hożą i ul. Powstańców Warszawy (rys. 5):
 - wprowadzenie czytelniej granicy między przestrzenią publiczną a prywatną;
 - zakaz wprowadzania ogrodzeń;

- sugeruje się aranżację terenu jako sąsiedzka, służącą mieszkańcom tego kwartału.

KOMENTARZ: granica pomiędzy przestrzenią publiczną i prywatną powinna być kształtowana zielenią wysoką lub niską. Korzystne byłoby wprowadzenie szpaleru drzew lub żywopłotu wzdłuż chodnika przy ul. Hożej.

3. Dla ściany przy ulicy Kruczej:

- zaleca się opracowanie elewacji i wybicie okien lub sugeruje się wprowadzenie ogrodu wertykalnego.

KOMENTARZ: „ślepa” ściana w budynku położonym w sąsiedztwie ul. Kruczej jest widoczna z Placu Wolności i negatywnie wpływa na odbiór tego fragmentu miasta.

4. Dla obszaru najstarszych budynków mieszkalnych w mieście:

- proponuje się utworzenie pasażu na tyłach tych budynków, otwierającego się na „Suchą fosę”;
- uporządkowanie tyłów domów;
- ukształtowanie tylnej elewacji na działce o nr. ewid. 76/41.

KOMENTARZ: organizacja przestrzeni w obszarze najstarszych budynków w mieście utrudnia do nich dostęp, dlatego sugeruje się uporządkowanie terenu, zapewniające ich odpowiednie wyeksponowanie.

5. Dla obszaru nad rzeką Łyną (po stronie szlaku Green Velo):

- zastąpienie garaży zielenią uporządkowaną;
- zakaz wprowadzania nowej zabudowy.

KOMENTARZ: otoczenie rzeki Łyny jest szczególnie atrakcyjnym obszarem dla turystyki wodnej i rowerowej i z tego względu połączenie tego obszaru z centrum miasta wydaje się być kluczowym elementem w zachęceniu turystów do przyjazdu do Lidzbarka Warmińskiego.

6. Dla garażu przy ul. Kruczej:

- translokacja garaży w miejsce niewidoczne z przestrzeni publicznej;
- opracowanie elewacji budynku;
- zagospodarowanie przestrzeni jako park kieszonkowy.

KOMENTARZ: negatywny wgląd w przestrzeń prywatną oraz brak czytelnej granicy między przestrzenią publiczną i prywatną uniemożliwia stworzenie przestrzeni przyjaznej mieszkańcom tego kwartału.

7. Dla przestrzeni sąsiedzkiej przy ul. Kasprowicza:

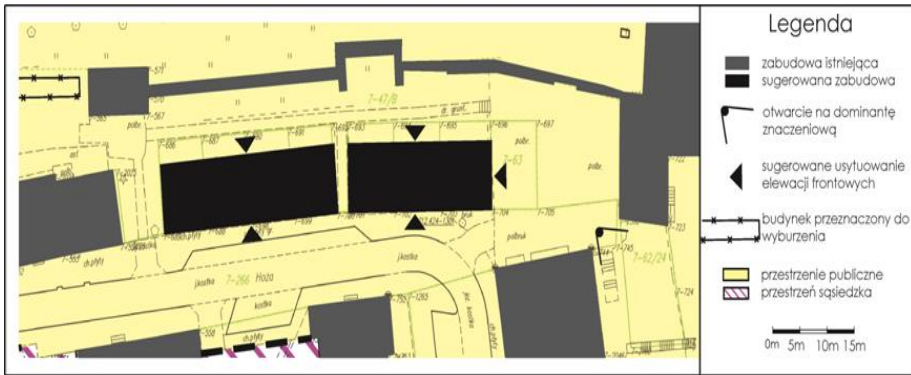
- wprowadzenie czytelnej granicy między przestrzenią publiczną a prywatną w postaci nasadzeń krzewów lub żywopłotu;
- utworzenie przestrzeni sąsiedzkiej służącej mieszkańcom tego kwartału.

KOMENTARZ: mieszkańcom brakuje przestrzeni półpublicznej gwarantującej poczucie bezpieczeństwa.

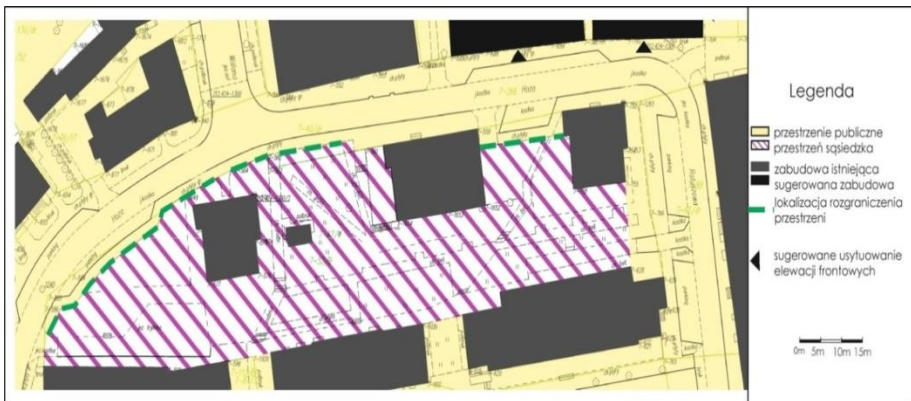
8. Dla zejścia do „Suchej fosy”:

- uporządkowanie przestrzeni, m.in. usunięcie pojemników na śmieci;
- połączenie Starego Miasta z „Suchą fosą”.

KOMENTARZ: problem powinien zostać rozwiązany przy projekcie zagospodarowania „Suchej fosy”.

Rys. 4. Plac pod murami miejskimi – propozycja zagospodarowania
Źródło: opracowanie własne SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula (2016).

Rys. 5. Przestrzeń sąsiedzka między ul. Hożą a ul. Powstańców Warszawy – propozycja
Źródło: opracowanie własne SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula (2016).

6. Wytyczne dla ulicy Powstańców Warszawy

6.1. Wytyczne dla ulicy

Po dokładnej analizie układu przestrzennego ulicy Powstańców Warszawy stworzono przykładowy sposób aranżacji danej przestrzeni (rys. 6). Podstawowym założeniem jest podział ulicy na strefę pieszą, pasy techniczne oraz strefę ruchu rowerowego. Dzięki takiej aranżacji można w pełni wykorzystać potencjał ulicy, poprawiając tym samym komfort jej użytkowania. Układ zawiera następujące elementy:

- Pas techniczny przy elewacji:
 - służy właścicielom lokali usługowych do wystawiania m.in. małych stolików, menu, kwietników;
- Pas ruchu pieszego:
 - stanowi część użytkową ciągu pieszego, całkowicie wolną od przeszkód, zapewniającą bezpieczne przemieszczanie się wszystkich grup użytkowników; rekomendowana szerokość min. 2 m;
- Pas techniczny centralny:
 - służy do lokalizowania w sposób uporządkowany stałych urządzeń i obiektów technicznych, stanowiących wyposażenie strefy pieszej ulicy (zieleń wysoka, maszty oświetleniowe, słupy trakcyjne, kosze na śmieci, ogródki gastronomiczne, kwietniki, ławki, stojaki rowerowe itp.);
- Pas mebli miejskich:
 - służy do lokalizowania w sposób uporządkowany mebli miejskich oraz ogródków gastronomicznych, które nie ingerują na stałe w historyczną brukową nawierzchnię (ławki, kwietniki, kosze na śmieci oraz lokalne poszerzenia ogródków gastronomicznych zlokalizowanych na pasie technicznym centralnym);
- Pas ruchu rowerowego:
 - stanowi część użytkową ciągu rowerowego, całkowicie wolnego od przeszkód, zapewniającego bezpieczne przemieszczanie się wszystkich grup użytkowników; rekomendowana szerokość min. 3 m.

Rys. 6. Przykładowy sposób aranżacji przestrzeni ul. Powstańców Warszawy

Źródło: archiwum własne SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula (2016).

6.2. Wytyczne dla placu przed Wysoką Bramą

Obszar przed Wysoką Bramą charakteryzuje się występowaniem zabudowy o wyjątkowo atrakcyjnej architekturze, okalającej go z trzech stron. Dzięki temu przestrzeń ta tworzy swego rodzaju plac. Pozwala to na wprowadzenie dodatkowych stref służących mieszkańcom i urozmaicających okolicę. Wytyczne dla tego obszaru, sformułowane poniżej, zostały również zawarte na rysunku 7. Dla placu przed Wysoką Bramą sugeruje się:

- stworzenie spójnego projektu dla całej przestrzeni placu oraz ulicy Powstańców Warszawy przy wykorzystaniu ujednoczonych materiałów, kolorystyki, formy mebli miejskich i urządzeń technicznych;
- pozostawienie historycznej nawierzchni brukowej, jako elementu nawiązującego do tradycji miasta;
- zachowanie istniejącego szpaleru drzew przy północnej elewacji placu oraz przedłużenie go do zachodniej elewacji, co pozwoli na stworzenie linii naprowadzającej na Wysoką Bramę, będącej dominantą obszaru;
- stworzenie strefy wypoczynku przy północnej elewacji placu, z wykorzystaniem modułowych mebli miejskich, dających możliwość dowolnej aranżacji przestrzeni; pozwoli to na wytworzenie miejsca nie tylko reprezentacyjnego, ale także przyjaznego do spędzania wolnego czasu;
- lokalizację mebli miejskich z wbudowanymi w nie elementami, zarówno zieleni wysokiej, jak i niskiej, przy wykorzystaniu ekologicznych materiałów;
- aranżację strefy ogródków gastronomicznych przy lokalach usługowych.

Rys. 7. Plac przed Wysoką Bramą – wytyczne projektowe

Źródło: opracowanie własne SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula (2016).

Fotografie: rząd górny – Ogródki gastronomiczne przy pierzei rynku na starym mieście w Poznaniu – www.poznan.wyborcza.pl; Ogródek gastronomiczny przy lokalu Pub Club Pivnica w Pszczynie – www.pless.pl – zdj. Mateusz Sekta. Rząd dolny (od lewej do prawej): Ogródek gastronomiczny otoczony donicami wykonanymi ze skrzynek w Łodzi – profil Facebook – Williamsburg bistro&bar; Meble miejskie z zielenią w Krakowie – profil Facebook – Parkiet dla Łodzi zdj. Jerzy Woźniakiewicz; Meble miejskie na placu www.lawkiuliczne.wordpress.com; Przystawne meble miejskie przy placu Kolegiackim w Poznaniu – www.poznan.wyborcza.pl

7. Propozycje rozwiązań zagospodarowania przestrzeni publicznych sprzyjających odpoczynkowi

7.1. Strefa wypoczynku – meble miejskie

W rozdziale przedstawiono przykłady zagospodarowania przestrzeni publicznej, sprzyjając odpoczynkowi, przy wykorzystaniu różnych rozwiązań materiałowych oraz w połączeniu zielenią. Niektóre z rozwiązań należą do tanich np. w przypadku wykorzystania skrzynek drewnianych (fot. 38-45).

Fot. 38. Ogródek z ławkami i roślinnością w donicach w San Francisco
Źródło: www.dzienniklodzki.pl;
zdj. Mark Hogan.

Fot. 39. Meble miejskie z zielenią
Źródło: profil Facebook; Parkiet dla Łodzi,
zdj. Jerzy Woźniakiewicz.

Fot. 40. Donica na roślinność we Wrocławiu
Źródło: www.amsdlamiast.pl (2016).

Fot. 41. Meble miejskie we Wrocławiu
Źródło: www.amsdlamiast.pl (2016).

Fot. 42. Kwietniki na latarniach

Źródło: www.terra-pl.eu (2014).

Fot. 43. Ławki zespolone z kwietnikami

Źródło: www.archemon.com (2015).

Fot. 44. Stojaki na rowery wbudowane w ławkę

Źródło: www.lab23.it

Fot. 45. Nowoczesne stojaki rowerowe, nie tworzące przeszkody w poruszaniu się

Źródło: www.dmm-studio.com

7.2. Ogródki gastronomiczne

Poniżej przedstawiono wytyczne szczegółowe, dotyczące ogródków gastronomicznych (fot. 46). Przy projektowaniu ogródków należy uwzględnić:

- jednolitą kolorystykę bez użycia intensywnych kolorów parasoli (najlepiej białe);
- stosowanie odpowiednich odstępów pomiędzy nimi;
- zakaz używania ogrodzeń trwałych (ewentualne dopuszczenie niskich kwietników);
- „lekką” formę oraz dostosowanie wysokości do przyległej elewacji;
- zakaz zasłaniania detali architektonicznych;
- zakaz umieszczania reklam;
- zakaz używania wykładziny trawopodobnej.

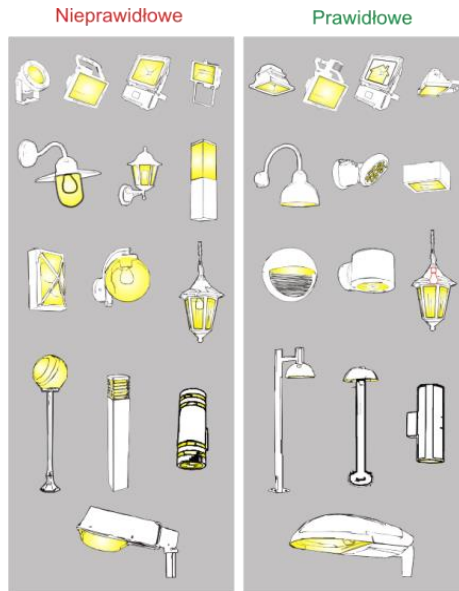
Fot. 46. Ogródki gastronomiczne

Źródło: www.theaccessiblecity.com

8. Propozycja wprowadzenia zasad ochrony przed zanieczyszczeniem świetlnym

Podstawowe założenia dotyczące sieci miast Cittaslow dotyczą m.in. ochrony środowiska i poprawy jakości życia mieszkańców miast. Dlatego na terenie centrum miasta sugeruje się wprowadzenie zasad dotyczących ochrony przed zanieczyszczeniem świetlnym. Nadmierne oświetlenie, które stanowi znaczącą uciążliwość dla mieszkańców, skutkuje także niepotrzebnym marnowaniem energii elektrycznej, a co za tym idzie pieniędzy. Ochrona przed tego rodzaju zanieczyszczeniem nie wymaga znacznych nakładów. Polega ona na instalowaniu oświetlenia ograniczającego ucieczkę światła (rys. 8) i oświetlaniu jedynie tych miejsc, które tego wymagają. Implementacja tych rozwiązań pozwoli uzyskać wiele pozytywnych efektów w następujących obszarach:

- ekologia – ograniczenie negatywnego wpływu na faunę i florę, która bazuje na cyklu dnia i nocy;
- ekonomia – zmniejszenie wydatków na energię elektryczną;
- bezpieczeństwo – ograniczenie ryzyka oślepienia;
- zdrowie człowieka – stworzenie przestrzeni przyjaznej człowiekowi;
- kultura, estetyka i astronomia – ograniczenie występowania łuny świetlnej nad miastem.

Rys. 8. Zalecenia stosowania oświetlenia miejskiego

Źródło: www.ciemnienie.pl (2016).

9. Propozycja lokalizacji urządzeń sportowych w dolinie Symsarny

Z inicjatywy przedstawiciela lokalnych liderów sportu – Ryszarda Dudka – powstał pomysł wymiany miejskich urządzeń do street workoutu², zlokalizowanych w Parku Miejskim (rys. 9, fot. 47 i 48). Istniejący zestaw, pochodzący jeszcze z czasów pruskich, jest wyeksploatowany i niewystarczający do treningów. Zakupienie nowych urządzeń spowoduje wzrost zainteresowania crossfitem³ i rozszerzenie grupy aktywnie trenujących, a co za tym idzie poprawę sprawności fizycznej mieszkańców Lidzbarka Warmińskiego. Street workout jest szybko rozwijającą się w ostatnich latach dziedziną sportu. Polega ona na treningu na urządzeniach ustawionych na świeżym powietrzu pod obciążeniem własnego ciała.

² Street workout (pol. uliczny trening) – aktywność fizyczna polegająca na wykorzystaniu zabudowy miejskiej do wykonywania ćwiczeń opartych głównie o kalistenikę; kalistenika – aktywność fizyczna polegająca na treningu siłowym opartym na ćwiczeniach z wykorzystaniem własnej masy ciała np. pompki, mostki, brzuszki i dipy.

³ Crossfit jest to program treningu siły i kondycji (wydolności w każdej strefie).

Środowisko osób zaangażowanych w projekt proponuje zamianę starych urządzeń na nowe z niezmienną lokalizacją w Parku Miejskim (koło tzw. „polany harcerskiej”). Ryszard Dudek, powinien być konsultantem przy zamawianiu i realizacji obiektów. Odpowiednie urządzenia oferuje firma 1move (www.1move.pl). W ofercie firmy znajduje się wiele różnych wariantów zestawów. Na rysunku 10 przedstawiono rozwiązanie urządzeń według wariantu 1 – skromniejszego, natomiast rysunek 11 dotyczy wariantu optymalnego dla rozwoju fizycznego ćwiczących.

Rys. 9. Fragment mapy Lidzbarka Warmińskiego z zaznaczoną okręgiem lokalizacją urządzeń do ćwiczeń w Parku Miejskim

Źródło: www.geoportal.gov.pl (2016).

Fot. 47. Istniejące urządzenia sportowe do street workoutu

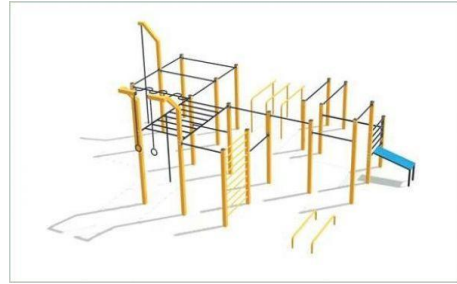
Fot. 48. To samo urządzenie w innym ujęciu

Źródło: *archiwum własne SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula* (2016).

Najważniejszymi elementami są: drążki o różnych wysokościach, poręcze równoległe oraz drabinki poziome i pionowe. Warto rozszerzyć ten zestaw o kółka gimnastyczne, pole dance, czy linę do wspinaczki, które znacząco polepszą atrakcyjność i funkcjonalność całego zestawu.

Rys. 10. Przykładowy zestaw urządzeń street workout – wariant 1

Rys. 11. Przykładowy zestaw urządzeń street workout – wariant 2

Źródło: www.1move.pl

Literatura

Idzikowski B., Waclawiak P., Lizut A., Klajs S., Kawecka M., Kornacka M., Pawlikowski M., Rachubińska J., Purzyński R., Reda B. (2016), *Opracowanie Koncepcji Zagospodarowania Przestrzeni Miejskiej w Zakresie Ruchomej Zieleni Miejskiej i Mebli Miejskich W Lidzbarku Warmińskim*, SKN Cirkula Gospodarki Przestrzennej, Lidzbark Warmiński – Łódź. Praca niepublikowana.

CONCEPT OF CULTIVATION URBAN SPACE ON A SCALE OF CHANGEABLE GREEN BELT IN THE TOWN AS WELL AS FURNITURE ARRANGEMENTS IN LIDZBARK WARMIŃSKI

On the basis of a particular visit in Lidzbark Warmiński a detailed analysis of elements connected with town planning pattern, architectural values as well as functions of building structures in the centre of the town has been introduced. As far as Powstańców Warszawy street and Liberty Square was concerned a present condition of arrangements connected with furniture as well as green belt in the town and types of their surface have been estimated. Different types of behaviour, citizen's habits and also their ways of spending free time in the centre of the town have been studied. The most important problems connected with the visit in the town mentioned above are the lack of holistic attitude of bringing into cultivation the old town without proper usage of landscape values as well as typical chaos and disorder connected with numerous advertisements. It is the main reason that leads to wasting potential connected with the presence of valuable historically and architecturally buildings. Positive aspects in the structure of the town that are worth to be developed in the nearest future has also been mentioned. Particular instructions for problematical areas such as Powstańców Warszawy street have been prepared as well as general rules connected with the organisation of public space for the whole part of the old town. The concept of public space arrangement has been introduced as well.

Keywords: spatial order, town planning arrangements, public space.

Dominika Boss
Bartłomiej Olczak i zespół¹

Opracowanie koncepcji oznakowania w Lidzbarku Warmińskim dla celów turystyczno-informacyjnych

Efektom wizyty studyjnej zespołu studentów, należących do Studenckiego Koła Naukowego Gospodarki Przestrzennej Cirkula Politechniki Łódzkiej, jest opracowanie koncepcji i wytycznych, dotyczących uporządkowania oznakowania w Lidzbarku Warmińskim dla celów turystyczno-informacyjnych. W ramach oznakowania turystycznego w mieście stworzono projekt spójnego systemu znaków informacji terenowej, ułatwiający turystom odnalezienie się w mieście oraz dotarcie do atrakcyjnych miejsc regionu. Dzięki prostej formie znaki są czytelne i istnieje możliwość łatwego dostosowania ich do konkretnych potrzeb. Bazując na barwach znajdujących się w herbie miasta (złoty, zielony, niebieski), wyglądzie przebiegu rzeki przez miasto oraz prostych figurach geometrycznych, zaproponowane zostało logo, mogące stać się poza herbem symbolem identyfikującym Lidzbark Warmiński. W prezentacji zawarto również wytyczne dotyczące uporządkowania chaosu reklamowego w mieście oraz, na przykładzie kilku elewacji budynków w centrum miasta, przedstawiono propozycje zmian. Koncepcja oznakowania ma również charakter przestrzenny – na mapie przedstawiono rozmieszczenie 30 punktów informacyjnych.

Słowa kluczowe: przestrzeń miejska, system oznakowań informacyjno-turystycznych.

¹ D. Boss, B. Olczak, M. Biernacka, K. Grela, A. Karbowski, M. Kowalik, Karolina Koziara, J. Misiak, P. Olczak, J. Surlicka, M. Mierzejewska. SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula, Kolegium Gospodarki Przestrzennej, Politechnika Łódzka, al. Politechniki 6, 90-924 Łódź, e-mail: skn.cirkula@gmail.com

1. Wstęp

Potrzeba opracowania koncepcji znaków informacyjno-turystycznych i ich przestrzennego rozmieszczenia w Lidzbarku Warmińskim wiąże się ze staraniami władz miasta, by poprawić jakość życia mieszkańców i osób przyjezdnych. W kryteriach certyfikacyjnych miast Cittaslow oznakowanie turystyczne ma związek z takimi grupami kryteriów, jak: polityka jakości miejskiej, polityka gościnności, świadomości i kształcenia, polityka rolna, turystyczna i rzemieślnicza.

Koncepcja oznakowania opracowana została przez 11-osobowy zespół studentów, należących do Studenckiego Koła Naukowego Gospodarki Przestrzennej Cirkula, na podstawie porozumienia pomiędzy Urzędem Miejskim w Lidzbarku Warmińskim a Kolegium Gospodarki Przestrzennej Politechniki Łódzkiej. Założeniem pracy zespołu było:

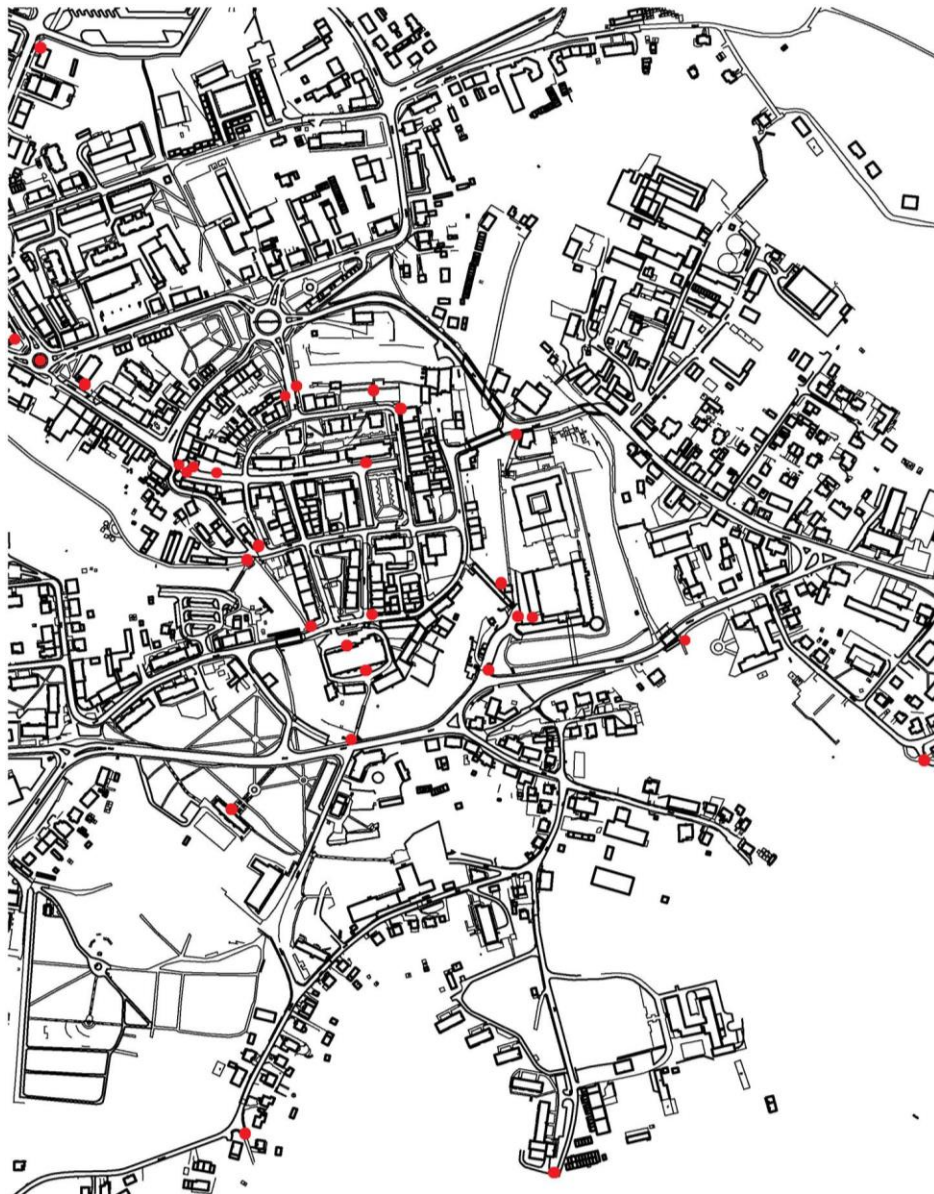
1. Przedstawienie koncepcji zunifikowanego oznakowania turystyczno-informacyjnego w centrum miasta, a także niebezpiecznych skrzyżowań pieszororowerowych w Parku Miejskim, zgłoszonych przez Stowarzyszenia Rowerowy Lidzbark w tym:

- wykonanie dokumentacji zdjęciowej,
- 2. Propozycja regulacji estetyki miasta poprzez uporządkowanie szyldów i banerów reklamowych na budynkach, w tym:
 - wykonanie dokumentacji zdjęciowej,
- 3. Uwzględnienie w opracowaniach opinii mieszkańców Lidzbarka Warmińskiego, w tym radnych miasta, przewodnika miejskiego, a także przedstawicieli Stowarzyszenia Rowerowy Lidzbark.

2. Opracowanie koncepcji oznakowania w Lidzbarku Warmińskim dla celów turystyczno-informacyjnych

Zauważona przez władze miasta potrzeba zunifikowania znaków, uaktualnienia ich, a także zmiany sposobu ich rozmieszczania została potwierdzona w całości przez zespół projektowy, który wraz z Panią przewodnik Izabelą Treutle uczestniczył w wizycie studyjnej w centrum miasta w dniu 26 maja 2016 r. Na podstawie obserwacji terenowych przeprowadzono ocenę systemu obecnego oznakowania miasta.

Wyznaczono 30 miejsc, w których powinny zostać zlokalizowane znaki dotyczące informacji turystycznej (rys. 1). Taki rozkład ma ułatwić orientację turystów w obszarze miasta. Wpłynie również na poziom wiedzy historycznej i kulturowej nie tylko zwiedzających, ale także mieszkańców miasta. Ze względu na zauważalną potrzebę ujednoczenia oznakowania informacji terenowej, zaprojektowano spójny system identyfikacji wizualnej miasta.

Rys. 1. Proponowana lokalizacja oznakowania w Mieście Lidzbark Warmiński

Źródło: opracowanie własne.

2.1. Wizyta studyjna – spostrzeżenia i wnioski

Pierwszego dnia, podczas wizyty studyjnej w centrum miasta studenci zauważyli kilka podstawowych problemów oznakowania turystycznego:

1. Brak znaków nakierowujących na miejsca warte odwiedzenia oraz informacji o ich historii. Takim przykładami są:
 - Wysoka Brama, o której dowiadujemy się tylko, idąc od strony Placu Wolności.
 - Tablice w posadzce upamiętniające położenie dawnego ratusza przy Pl. Wolności (fot. 1) oraz dawnego szpitala, który był również miejscem rozegrania się epizodu powieści Honoriusza Balzaca *Pułkownik Chabert* (fot. 2). Płyty nie są zauważalne przez przechodniów.
2. Istniejące już oznakowanie, którego usytuowanie w nieodpowiednich miejscach wprowadza w błąd zwiedzającego. Na przykład:
 - znak naprowadzający na informację turystyczną znajdującą się przy Wysokiej Bramie, która obecnie jest zlokalizowana w innym miejscu (fot. 3).
3. Brak jednolitej formy i szaty graficznej – czyli czego „za dużo, za mało” (fot. 3) jest konfliktem natury estetycznej, który źle wpływa na wygląd i odbiór miasta, zarówno przez turystów, jak i jego mieszkańców. Na przykład:
 - znaki na Rondzie Armii Krajowej (fot. 4),

Drugi dzień pracy rozpoczęto od spotkania z Panem Ryszardem Dudkiem – lokalnym działaczem oraz z przedstawicielami Stowarzyszenia Rowerowy Lidzbark, reprezentowanym przez panów Macieja Zembrzuskiego i Pawła Baranowskiego. Wskazali oni na problem oznakowania na szlakach pieszo-rowerowych w Parku Miejskim, pokazali miejsca najbardziej niebezpieczne i zasugerowali możliwość ich zmiany. Spotkanie z przedstawicielami Uniwersytetu Trzeciego Wieku nie odbyło się.

Na spotkaniu z Radnymi Miasta Lidzbark Warmiński – z panami Markiem Grzmiączką i Damianem Kardymowiczem potwierdzona została możliwość wprowadzenia zmian w zakresie oznakowania turystyczno-informacyjnego miasta dostosowaniu do wymagań ustawy krajobrazowej.

Fot. 1. Płyta upamiętniająca lokalizację dawnego ratusza przy Pl. Wolności

Fot. 2. Płyta upamiętniająca lokalizację dawnego szpitala oraz rozegrania się w tym miejscu epizodu powieści Honoriusza Balzacka *Pulkownik Chabert*

Fot. 3. Znak nakierowujący na nieaktualny punkt informacji turystycznej

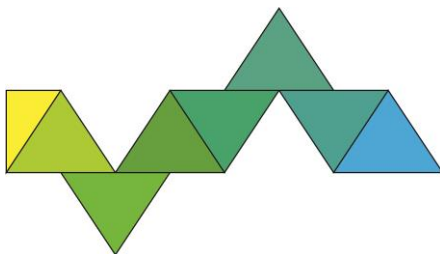

Fot. 4. Rondo Armii Krajowej

Źródło: Bartłomiej Olczak, archiwum własne.

2.2. Oznakowanie

Bazując na barwach znajdujących się w herbie Lidzbarka Warmińskiego – złoty, zielony, niebieski – na wyglądzie przebiegu rzeki Łyny przez miasto oraz na prostych figurach geometrycznych zaproponowano logo (rys. 2), które może stać się dodatkowym symbolem identyfikującym Lidzbark Warmiński.

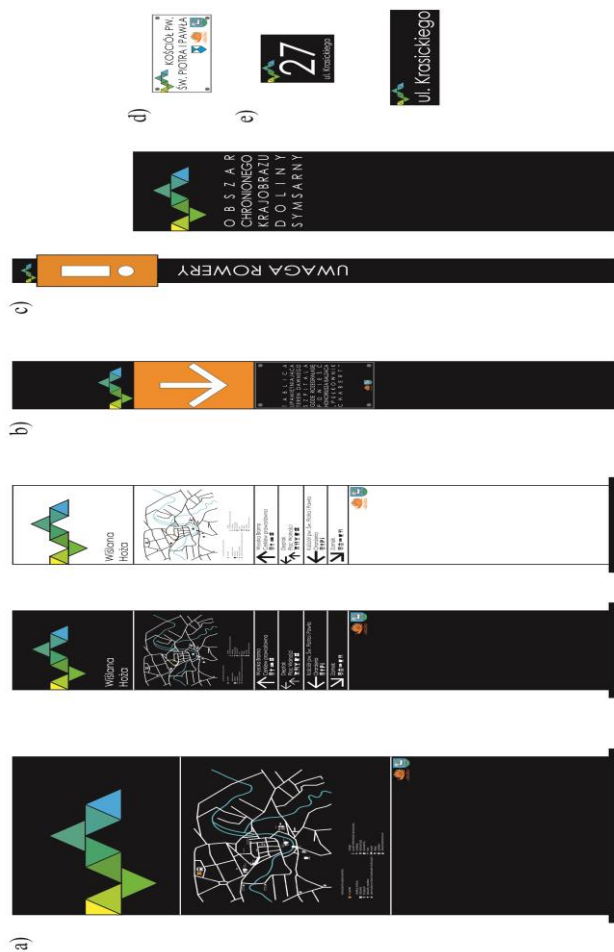
Rys. 2. Proponowany motyw przewodni dla celów informacyjno-turystycznych w Lidzbarku Warmińskim

Źródło: Dominika Boss z zespołem, opracowanie własne.

W oparciu o zaprojektowane logo oraz koncepcję szaty graficznej stworzono system znaków wykonanych z tworzyw sztucznych. Dzięki prostej formie brył oraz minimalistycznej grafice znaki te z łatwością wpisują się w krajobraz miasta. Są one również łatwe w przekształceniu i dostosowaniu do potrzeb miasta, poprzez zmianę ich formy, treści oraz materiału. Przygotowane zostały dwa warianty w wersji pełnej i transparentnej, która nie zakłóca odbioru przestrzeni (rys. 3a).

Przedstawiona przez zespół koncepcja obejmuje kilka możliwych rozwiązań oznakowań dotyczących: informacji turystycznej (rys. 3a), identyfikacji miejsc ważnych i zabytków (rys. 3b i d), znaków ostrzegawczych (rys. 3c), oznaczenia wejść do Obszaru Chronionego Krajobrazu (rys. 3c), numeracji obiektów oraz nazw ulic (rys. 3e). Mogą być one wykonane z materiału transparentnego lub nie w zależności od potrzeb, tak aby nie zaburzać krajobrazu i nie zasłaniać budynków.

Tablice o niewielkiej grubości mocowane są bezpośrednio do posadzki, wkopywane w grunt lub przykręcane do ścian. Zaprojektowaliśmy również znak wykorzystujący istniejącą już infrastrukturę miasta (słupy, latarnie itp.), którego modułowe elementy otaczają istniejącą bryłę, tworząc sześcienny znak z czterema płaszczyznami, stanowiącymi powierzchnię do umieszczenia informacji.

- a) Proponowany system oznakowania informacyjno-turystycznego dla Lidzbarka Warmińskiego
- b) Proponowany system oznakowania identyfikacji miejsc ważnych
- c) Proponowany system oznakowania miejsc niebezpiecznych oraz wejść do Obszaru Chronionego
- d) Proponowany system oznakowania zabytków
- e) Proponowany system oznakowania ulic oraz numerów

Rys. 3. Proponowany system oznakowania informacyjno-turystycznego centrum miasta w Lidzbarku Warmińskim

Źródło: Dominika Boss z zespołem, opracowanie własne.

2.3. Oznakowanie przejść dla pieszych w centrum miasta i w Parku Miejskim

W mieście istnieje kilka miejsc wyjątkowo niebezpiecznych dla pieszych, przede wszystkim w okolicy Urzędu Gminy. Obecne ich oznakowanie, nie jest wystarczające i potrzebne jest podjęcie bardziej zdecydowanych działań. Zastosowane mogą być w tych lokalizacjach na przykład poduszki berlińskie lub miejscowe zawężenia jezdni. Zabiegi takie powinny zostać zaprojektowane i wykonane przez odpowiednią jednostkę zajmującą się transportem.

Dla potrzeb bezpieczeństwa osób spacerujących w Parku Miejskim, w miejscach niebezpiecznych, związanych z uprawianiem sportów ekstremalnych (rowery) zaproponowano ustawienie znaków (rys. 3c)

3. Standardy przestrzeni publicznych – koncepcja uporządkowania miasta w zakresie reklam i szyldów

Zarówno mieszkańcy, jak i turyści zauważają problem estetyki miasta, przejawiający się zbyt dużą liczbą reklam, które ograniczają możliwość podziwiania architektury. W mieście brak jest zasad regulujących sposób ich rozmieszczenia i wygląd. Inspirując się doświadczeniami Łodzi, m.in. publikacją „Księga standardów ulicy Piotrkowskiej” zaproponowano podstawowe wytyczne ograniczające swobodę umieszczania reklam. Na kilku elewacjach budynków pokazano również właściwe ich rozmieszczenie.

Wytyczne dotyczące reklam

Proponuje się przyjęcie następujących ogólnych wytycznych:

- zakaz wieszania reklam na ogrodzeniach, obiektach małej architektury (ławki, latarnie), a także drzewach,
- witryna jako wizytówka lokalu,
- każdy lokal powinien zdecydować się na jeden nośnik reklamy, w uzasadnionych przypadkach dopuszcza się użycia maksymalnie dwóch nośników (np. szyld i gablota),
- reklama powinna być lokalizowana w pasie parteru,
- reklamy umieszczamy tylko w pasie reklamowym² oraz na szkleniu witryny,
- reklama w pasie reklamowym powinna być zlokalizowana centralnie z zachowaniem odległości minimalnie 10 cm od granicy wyznaczającej tenże obszar,

² Pas reklamowy to pas równy sumie szerokości witryn.

Fot. 5

Rys. 4

Fot. 6

Rys. 5

Fot. 7

Rys. 6

Fot. 5, 6, 7 oraz rys. 4, 5, 6. Zdjęcia budynków oraz wizualizacja elewacji po zmianach

Źródło: fot. Bartłomiej Olczak, archiwum własne, rys. opracowanie własne.

- reklama powinna być dostosowana do wielkości pasa reklamowego,
- w przypadku łukowo zakończonych witryn sklepowych wysokość liczy się od najwyższego punktu,
- reklama nie powinna zakłócać stylistyki budynku,
- reklama nie powinna przykrywać detali architektonicznych oraz okien,
- projekt reklamy odbiegający od wytycznych powinien być konsultowany z przedstawicielem władz, ustalenie okresu 12 miesięcy na dostosowanie się do wytycznych.

W tabeli 1 zestawiono dobre i złe praktyki związane z wykonywaniem reklam. Są to wybrane środki przekazu, adekwatne do potrzeb Lidzbarka Warmińskiego ze względu na historyczny charakter miasta. W innych miastach mogą być stosowane inne formy reklamy.

Tabela 1. Zalecane i niepolecane formy reklam w mieście

DOZWOLONE	ZAKAZANE
1. Szyld	Wyświetlacz LED/LCD/reklama diodowa
2. Szyld semaforowy	Reklama wielkoformatowa
3. Litery przestrzenne/malowane	Stojak reklamowy
4. Reklama naklejana na okna budynków	Baner reklamowy
5. Gablota	Reklama mobilna
6. Stojak na menu	Billboard (wiszący i wolnostojący)
7. Kaseton	Flaga reklamowa
8. Mural reklamowy	Pylon reklamowy
9. Słup ogłoszeniowo-reklamowy	Tablica wolnostojąca reklamowa
10. Markiza	Neon
	Plakat ²
	Tablica kierunkowa

Źródło: opracowanie własne.

Szczegółowe wymagania dla poszczególnych form reklamy:

1. SZYLD

Kształt/wymiary:

- sugerowany kształt prostokątny
- grawer na szkłe/pleksi
- maksymalne wymiary: 60 x 40 cm³

Materiały:

- szkło, pleksi, dibond

² Nie dotyczy słupów ogłoszeniowych oraz miejsc do tego przeznaczonych.

³ Wymiary nie dotyczą szyldów regulowanych odrębnymi przepisami prawnymi.

Kolorystyka:

- kolory neutralne (czerń, beż, kość słoniowa, brąz, szary, grafit), stonowane

Zasady rozmieszczania:

- każdy lokal może wywiesić jeden szyld
- szyldy w ujednoliconych rozmiarach, kształcie i formie, dostosowanych do elewacji, tak by nie zasłaniał detali architektonicznych
- w przypadku występowania boniowania szyld rozmiarem powinien być do niego dostosowany
- umieszczone po jednej stronie wejścia; dopuszcza się lokalizację po obu stronach w przypadku wielu lokali pod jednym adresem (powyżej sześciu lokali)

2. SZYLD SEMAFOROWY**Kształt/wymiary:**

- sugerowany kształt prostokątny lub owalny
- maksymalne wymiary szyldu: 60 x 40 cm
- maksymalne wymiary szyldu z podkonstrukcją: 80 x 75 cm

Materiały:

- szyld: pleksi, dibond, blacha, poliwęglan
- podkonstrukcja: wygięte elementy stalowe (metaloplastyka)

Kolorystyka:

- szyld: kolory neutralne (czerń, beż, kość słoniowa, brąz, szary, grafit)
- podkonstrukcja: kolory metali, kolory neutralne

Zasady rozmieszczania:

- na budynku może wisieć jeden szyld semaforowy
- umieszczany w pasie reklamowym
- umieszczany na jednej wysokości w stosunku do sąsiadujących budynków
- umieszczany minimalnie 20 cm od krawędzi ramy witryny

3. LITERY PRZESTRZENNE/MALOWANE**Kształt/wymiary:**

- czcionka prosta lub ozdobna

Materiały:

- dibond, styrodur, pleksi, aluminium, drewno, szkło
- farba

Kolorystyka:

- kolory neutralne (czerń, beż, kość słoniowa, brąz, szary, grafit)

Zasady rozmieszczania:

- umieszczane bezpośrednio nad witryną lub w przypadku braku miejsca w obrębie witryny na wysięgniku montowanym do sufitu

4. REKLAMA NAKLEJANA NA OKNA BUDYNKÓW

Kształt/wymiary:

- maksymalnie 10% powierzchni okna/drzwi/witryny

Materiały:

- naklejki reklamowe z folii okiennej matowej (szronionej)

Kolorystyka:

- kolory neutralne (czern, beż, kość słoniowa, brąz, szary, grafit)

Zasady rozmieszczania:

- w formie naklejki w orientacji poziomej lub pionowej
- godziny otwarcia należy umieszczać centralnie na szybie, w formie naklejki lub tabliczki przymocowanej od wewnętrznej strony

5. GABLOTA

Kształt/wymiary:

- maksymalne wymiary 60 x 40 x 12 cm
- kształt prosty lub nawiązujący do stylistyki budynku

Materiały:

- rama: drewno, metal
- szyba ze szkła bezpiecznego

Kolorystyka:

- rama: kolory drewna, nawiązujące do witryn, kolory neutralne (czern, beż, kość słoniowa, brąz, szary, grafit)
- szkło bezbarwne

Zasady rozmieszczania:

- umieszczana centralnie na elewacji budynku, nie powinna ona jednak zasłaniać detali architektonicznych
- umieszona na wysokości wzroku człowieka

6. STOJAK NA MENU

Kształt/wymiary:

- maksymalne wymiary gabloty : 50 x 42 cm
- maksymalne wymiary podkonstrukcji: wysokość 115 cm

Materiały:

- gablota i podkonstrukcja: drewno

Kolorystyka:

- gablota i podkonstrukcja: kolory drewna, kolory neutralne

Zasady rozmieszczania:

- dozwolone jedynie dla lokali gastronomicznych
- jeden lokal może wystawić jeden stojak

7. KASETONY

Kształt/wymiary:

- sugerowany kształt prostokątny

Materiały:

- pleksi, dibond

Kolorystyka:

- kolory neutralne (czerń, beż, kość słoniowa, brąz, szary, grafit), metalu (brąz, złoto, patyna, srebro)

Zasady rozmieszczania:

- zakaz umieszczania na budynkach zabytkowych
- umieszczany w pasie reklamowym
- umieszczane bezpośrednio nad witryną lub nad wejściem (w przypadku braku witryny)

8. MURAL

Zasady rozmieszczania:

- każdorazowo projekt oraz lokalizacja powinien zostać uzgodniony z odpowiednią jednostką decyzyjną

9. SŁUP OGŁOSZENIOWO-REKLAMOWY

Zasady rozmieszczania:

- konieczna jest wymiana istniejących słupów na nowe ujednolicone w formie

10. MARKIZA

- zasady rozmieszczania wymagają pogłębionej dyskusji z mieszkańcami

Dla potrzeb niniejszego opracowania wprowadzono następujące definicje:

- Boniowanie – rodzaj dekoracji lica muru tworzącej rowkowe podziały, które akcentują zewnętrzne krawędzie.
- Detal architektoniczny – element dekoracyjny określający styl, w jakim wykonany został budynek, stanowiący o jego estetyce i wartości.
- Gablota – oszklona szafka służąca do wystawiania eksponatów oraz zamieszczania ogłoszeń.
- Kaseton – panel z logo firmy, grubości ok. 8-10 cm, montowany nad witryną, często z wbudowanym oświetleniem.
- Litery przestrzenne – pojedyncze litery, montowane nad witryną.
- Markiza – składane zadaszenie, montowane nad witryną, osłaniające przed zmiennymi warunkami atmosferycznymi.
- Neon – lampa jarzeniowa tworząca reklamę świetlną w postaci szklanej rury wypełnionej gazem szlachetnym.
- Pas dolny reklamy na szkleniu – nośnik reklamowy w formie naklejki na szkleniu witryny.

- Pas reklamowy – przestrzeń między górną krawędzią witryny a gzymsem wyznaczająca przestrzeń reklamową.
- Reklama na szkleniu – promocyjna informacja wizualna naklejona na szybie okna, drzwi lub witryny.
- Stojak na menu – wolnostojący nośnik reklamowy, składający się z płyty lub gabloty wspartej na podporze.
- Stojak reklamowy – nośnik reklamowy w postaci wolnostojącej, składanej ramy, sytuowanej najczęściej na chodniku, w której umieszczone są, połączone górnymi krawędziami, szyldy z informacją o usłudze (po rozłożeniu kształt ramy przypomina literę A).
- Szyld – tabliczka z logo firmy informująca o miejscu i rodzaju prowadzonej działalności.
- Szyld reklamowy – powiększony płaski szyld z logo i nazwą firmy, umieszczony nad witryną.
- Szyld semaforowy (semafor = wysięgnik) – element reklamowy montowany do elewacji, z płaszczyzną prostopadłą do lica ściany.
- Witryna – okno sklepowe umożliwiające ekspozycję sprzedawanych towarów.

4. Podsumowanie

Celem opracowania było stworzenie czytelnego systemu oznakowania przestrzeni publicznej oraz rozwiązanie problemu estetyki przestrzeni publicznych. Zaproponowany został jednolity, a zarazem rozpoznawalny system znaków oraz koncepcja uporządkowania miasta w zakresie reklam i szyldów. Przedstawione rozwiązania charakteryzują się zarówno funkcjonalnością jak i estetyką, a także dobrze wpisują się w przestrzeń poprzez nawiązania do elementów związanych z miastem. Zostały one zaprezentowane władzom miasta oraz mieszkańcom w czasie wyjazdu studyjnego. Istotnym etapem związanym z wdrożeniem koncepcji znaków informacyjno-turystycznych jest uwzględnienie opinii konserwatora.

Literatura

Księga standardów ulicy Piotrkowskiej (2014), Urząd Miasta Łodzi, RWSL Pracownia Architektoniczna Sp. z o.o., Łódź,
<http://urbnews.pl/wp-content/uploads/2014/11/selection.pdf> [dostęp: 13.07.2016].

CONCEPT OF TOURIST – INFORMATION SIGNAGE SYSTEM IN LIDZBARK WARMIŃSKI

The study visit of the members of students scientific association of land management from Lodz University of Technology “Cirkula” has resulted in creation of concept and guidelines for tourist – information signage system in Lidzbark Warmiński. Therefore, the project of consistent area information signage system simplifying moving within the city as well as finding regionally attractive places has been developed. Thanks to their plain form, signs are readable and it is easy to adopt them to specific needs. Basing on the colours present on the city’s emblem (gold, green, blue), course of the river passing through the city and simple geometric shapes, a new city’s logo has been proposed that may also become a new symbol identifying Lidzbark Warmiński. In the presentation guidelines regarding arrangement of existing advertisement chaos have also been introduced. Moreover, suggestions of changes were presented taking several building’s elevations as examples. The concept of signage system also has a spatial character – distribution of 30 information points were presented on the map included.

Keywords: urban space, tourist – information signage system.

**Bartłomiej Olczak, Pamela Olczak
Julita Surlicka, Sylwia Wojtczak¹**

Recepta na dobrą przestrzeń, czyli warsztaty z estetyki w przestrzeniach publicznych

W opracowaniu przedstawiono przebieg warsztatów przeprowadzonych w ramach obchodów Tygodnia Cittaslow przez studentów Koła Naukowego Gospodarki Przestrzennej Cirkula Politechniki Łódzkiej. Uczestnikami warsztatów byli uczniowie szkół podstawowych, gimnazjów, a także mieszkańcy miasta Lidzbark Warmiński. Wyniki zostały zaprezentowane podczas obchodów Niedzieli Cittaslow.

Słowa kluczowe: przestrzeń publiczna, szyld reklamowy, estetyka, warsztaty, Niedziela Cittaslow.

1. Wstęp

W dniach 22-25 września 2016 roku czterech członków Studenckiego Koła Naukowego Gospodarki Przestrzennej Cirkula z Politechniki Łódzkiej przeprowadziło pięć spotkań warsztatowych w Lidzbarku Warmińskim na zaproszenie Urzędu Miejskiego oraz Oranżerii Kultura.

Zajęcia odbyły się w dwóch szkołach podstawowych – nr 1 i 4 oraz w dwóch gimnazjach – nr 1 i 2. Oprócz tego, jedno ze spotkań, skierowane do pozostałych zainteresowanych mieszkańców, zorganizowane zostało w Oranżerii Kultury. Warsztaty prowadzone były w ramach obchodów Tygodnia Cittaslow. Łącznie w spotkaniach wzięło udział 130 osób.

2. Geneza, cel i metodologia warsztatów

„Recepta na dobrą przestrzeń” to cykl warsztatów poruszających tematykę estetyki w przestrzeniach publicznych. Projekt jest efektem współpracy Studenckiego Koła Naukowego Gospodarki Przestrzennej Cirkula Politechniki Łódzkiej z Fundacją Normalne Miasto – Fenomen. Dzięki temu udało się przeprowadzić cykl zajęć dla łódzkich licealistów oraz wydać publikację, będącą

¹ SKN Gospodarki Przestrzennej Cirkula, Kolegium Gospodarki Przestrzennej, Politechnika Łódzka, al. Politechniki 6, 90-924 Łódź. E-mail: skn.cirkula@gmail.com

scenariuszem zajęć². Warsztaty odbyły się pod Patronatem Honorowym Prezydent Miasta Łodzi – Hanny Zdanowskiej.

Celem głównym warsztatów było zwrócenie uwagi na problem estetyki w przestrzeniach publicznych miast oraz zwiększenie świadomości przestrzennej młodzieży. W ramach zajęć podjęta została próba zdiagnozowania, wspólnie z uczestnikami, podstawowych zaburzeń występujących w przestrzeni Lidzbarka Warmińskiego, a także zaproponowanie pozytywnych rozwiązań urządzeń reklamowych dla wybranych budynków. Warsztaty stworzyły warunki do konstruktywnej dyskusji na temat estetyki miasta oraz zaproponowania możliwości zmiany.

Przeprowadzone przez organizatorów warsztaty składały się z dwóch części. Pierwsza zawierała rozmowę z uczestnikami oraz prezentację multimedialną, w której znajdowały się przykłady z prawidłowym i niepoprawnym usytuowaniem reklam oraz szyldów na elewacjach budynków. Podczas konwersacji uczniowie przekazywali sobie piłeczkę, która upoważniała ich do zabrania głosu. Druga część warsztatów polegała na pracy zespołowej z wykorzystaniem dodatkowych materiałów. Dla uczestników prowadzący przygotowali mapę Lidzbarka Warmińskiego, a także wybrane szkice elewacji budynków znajdujących się w mieście. Przy wykonywaniu zadań uczniowie mieli do dyspozycji kolorowe kartony, kredki i mazaki. Po zaprezentowaniu przez uczestników wykonanych prac, organizatorzy wybierali najlepsze oraz nagrodzili ich autorów.

3. Przebieg warsztatów w szkołach

Pierwsza część warsztatów polegała na krótkiej rozmowie z uczniami, podczas której opowiadali o okolicach w których mieszkają, dobrych i złych stronach tych miejsc, a także wskazywali w Lidzbarku Warmińskim miejsca warte zobaczenia przez turystów. Następnie prowadzący przedstawili uczniom przygotowaną, na podstawie zebranego podczas poprzedniej wizyty w mieście materiału zdjęciowego, prezentację dotyczącą nieprawidłowego rozmieszczenia szyldów oraz reklam na elewacjach budynków. Pokazano również pozytywne przykłady, które miały wskazywać, jak w prosty sposób poprawić wygląd przestrzeni publicznych w mieście.

W drugiej części warsztatów uczniowie poproszeni zostali o podzielenie się na zespoły 5-6 osobowe, w których mieli do wykonywania dwa zadania. Pierwsze polegało na zaznaczeniu na mapie Lidzbarka Warmińskiego najważniejszych miejsc w mieście, m.in. zamku biskupów warmińskich, Kościoła św. Apostołów Piotra i Pawła, Wysokiej Bramy, Oranżerii Kultury, ulicy Powstańców Warszawy, Doliny Symsarny oraz osiedli, w których mieszkają.

² http://issuu.com/fundacja_fenomen/docs/recepta_na_dobra_przestrzen/1?e=0/13891201 (dostęp: 30.09.2016).

Uczniowie mieli na nie 10-15 minut (fot. 1). Zadanie to, zarówno w gimnazjach, jak i w szkołach podstawowych, nie sprawiło uczniom zbyt dużych problemów. Niektóre grupy wykazały się bardzo dobrą znajomością miasta i, poza wskazanymi przez prowadzących miejscami, zaznaczały wiele innych obiektów warty odwiedzenia (fot. 2).

W drugim zadaniu uczniowie musieli wykazać się większym zaangażowaniem i kreatywnością. Polegało ono na zaprojektowaniu, dla dwóch przykładowych elewacji budynków z Lidzbarka Warmińskiego, szyldów reklamowych dla wymyślonej przez siebie firmy. Stanowiło to również podsumowanie poprzedniej godziny warsztatów i wymagało od uczestników zebrania i zastosowania poznanych zasad właściwego projektowania. Zadanie to wzbudziło wśród uczniów duże emocje, zwłaszcza, że mieli na jego wykonanie zaledwie 20 minut. Nie przeszkodziło to jednak w stworzeniu przez każdy zespół dwóch ciekawych, niekiedy innowacyjnych pomysłów. Wyniki swoich zmagañ grupy zaprezentowały i krótko omówiły, wyjaśniając dobór kolorystyki, liczby i wielkości reklam, a także branży firmy do konkretnego budynku. Większość zespołów poradziła sobie z zadaniem bardzo dobrze, uczniowie wykazali się ogromną pomysłowością w projektowaniu, a czasem i bujną wyobraźnią podczas prezentacji. Na koniec prowadzący wybrali i nagrodzili najlepsze prace, choć często wybór nie był prosty i konieczne było wyróżnienie kilku grup. Ponadto, podczas Niedzieli Cittaslow, mieszkańcy uczestniczyli w prezentacji najlepszych prac szkolnych oraz zadecydowali poprzez głosowanie, która praca zostanie uznana za najlepszą. Po burzliwej naradzie mieszkańcy wybrali pięć najlepszych prac – po jednej ze szkoły podstawowej nr 4 oraz z gimnazjów nr 1 i 2, natomiast dwie prace ze Szkoły Podstawowej nr 1. Za najlepszą pracą uznana została praca uczniów z Gimnazjum nr 2 (fot. 4).

4. Przebieg warsztatów w Oranżerii Kultury

Warsztaty w Oranżerii Kultury prowadzone były dla innej grupy odbiorców. Uczestnikami byli zarówno mieszkańcy Lidzbarka Warmińskiego, podopieczni ośrodka szkolno-wychowawczego, studenci, jak i właściciele jednego ze sklepów w mieście (fot. 3).

Pierwsza część warsztatów była połączeniem prezentacji, dotyczącej pozytywnych i negatywnych przykładów umieszczania szyldów i reklam na elewacjach budynków, z dyskusją z mieszkańcami na temat ich odbioru przestrzeni historycznego centrum miasta. Forma warsztatów różniła się nieco od poprzednich, przede wszystkim ze względu na inny, bardziej świadomy sposób patrzenia na przestrzeń przez uczestników. Podczas dyskusji poruszali oni kwestie ogólnego wyglądu miasta, co pozwoliło prowadzącym spojrzeć na Lidzbarck Warmiński nie z perspektywy turysty, a mieszkańca, który w codziennym życiu nie zauważa niektórych problemów, gdyż zdążył się do takiego stanu rzeczy przyzwyczaić.

Fot. 1. Warsztaty „Recepta na dobrą przestrzeń” w Szkole Podstawowej nr 1 w Lidzbarku Warmińskim

Fot. 2. Warsztaty „Recepta na dobrą przestrzeń” w Szkole Podstawowej nr 1 w Lidzbarku Warmińskim

Fot. 3. Warsztaty „Recepta na dobrą przestrzeń” w Oranżerii Kultury w Lidzbarku Warmińskim

Fot. 4. Wyróżnione prace warsztatowe uczniów podczas obchodów Niedzieli Cittaslow w Lidzbarku Warmińskim

Źródło: Bartłomiej Olczak – fot. 1, 2, 4, Julita Surlicka – fot. 3 (2016).

Druga część warsztatów polegała na wykonaniu w grupach dwóch zadań. Pierwsze z nich, będące dla uczestników rozgrzewką, polegało na doborze i rozmieszczeniu szyldów reklamowych na elewacji budynku. Bazując na wiedzy zdobytej podczas części wykładowo-dyskusyjnej, uczestnicy w sposób spójny i niezakłócający odbiór przestrzeni zareklamowali pięć firm, które według wytycznych do zadania mieszczą się w budynku dawnej poczty w Lidzbarku Warmińskim. Kolejnym, nieco trudniejszym zadaniem było zaprojektowanie konkretnej formy przekazu informacji dla wybranej przez siebie firmy. Były to m.in. tabliczki informacyjne prezentujące przy wejściu do budynku kilka wybranych firm, stojak na menu dla restauracji czy szyld semaforowy. Właściciele sklepu, z pomocą prowadzących, projektowali szyld dla własnej działalności. Warsztaty zakończyły się rozdaniem dyplomów dla każdego z uczestników. Nasze osobiste odczucia przedstawiliśmy poniżej.

Pamela Olczak: „Jesteśmy bardzo pozytywnie zaskoczeni, jak świadomie uczniowie wypowiadają się na temat wyglądu przestrzeni. Wszyscy wykazali się dużym zaangażowaniem i mieli wiele ciekawych pomysłów. Jesteśmy przeko-

nani, że zrozumieli temat, czego dowodem są przygotowane z dużą starannością prace”.

Julita Surlicka: „Dzieci od razu podchwyciły temat i chwilami trudno było zapanować nad ilością przekazywanych na raz opinii. Swoją kreatywność i ciekawe pomysły uczniowie pokazali w ostatnim zadaniu. Naprawdę trudno było wybrać najlepsze prace”.

Sylwia Wojtczak: „Uczniowie pozytywnie zaskoczyli nas swoją kreatywnością oraz aktywnością podczas wykonywania projektów. Dowodem tego były bardzo ciekawe prace, które zostały zaprezentowane podczas Niedzieli Cittaslow”.

Bartłomiej Olczak: „Problem estetyki przestrzeni publicznych miast, choć w pewnym stopniu subiektywny, jest pomijany w szkołach. Brakuje edukacji w tym zakresie, co można uznać za jedną z przyczyn chaosu reklamowego czy ogólniej wizualnego miast. Zaangażowanie i kreatywność uczestników pokazały nam, że temat jest ważny i należy podejmować dyskusję na ten temat”.

5. Podsumowanie

Głównym problemem estetyki przestrzeni publicznych w Lidzbarku Warmińskim są reklamy, które psują wizerunek miasta. Jednym z rozwiązań pozwalającym na porządkowanie reklamowego chaosu w mieście jest ustawa krajobrazowa, która daje samorządom możliwość uchwalenia kodeksu. Określa się w nim m.in. zasady dotyczące umiejscowienia nośników reklamowych. Autorzy uważają, że oprócz działań na rzecz uchwalenia kodeksu krajobrazowego watro prowadzić szerokie działania edukacyjne, w tym wykłady w szkołach, akcje społeczne, a także happeningi, podczas których uświadamiało by się mieszkańcom, że uporządkowana przestrzeń zwiększa atrakcyjność miasta, a także wpływa na budowanie ładu estetycznego ich miejsca życia.

RECIPE FOR GOOD SPACE, WORKSHOPS OF AESTHETICS IN PUBLIC SPACES

The article presents the course of the workshops held in celebration of the Week of Cittaslow by the members of students' scientific association of land management from Lodz University of Technology "Cirkula". The workshop participants were students of primary schools, junior high schools, as well as the inhabitants of the city Lidzbark Warminski. The results were presented during the celebration of Sunday Cittaslow.

Keywords: public space, signboard advertising, aesthetics, workshops, Sunday Cittaslow.

